

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT DOKTORA PROGRAMI

**TÜRKİYE'DE İÇ GÖÇÜN BELİRLEYİCİLERİ:
İLLER ÜZERİNE ÇEKİM MODELİ SONUÇLARI**

DOKTORA TEZİ

Mürşit RECEPOĞLU

MAYIS-2019

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT DOKTORA PROGRAMI

**TÜRKİYE'DE İÇ GÖÇÜN BELİRLEYİCİLERİ:
İLLER ÜZERİNE ÇEKİM MODELİ SONUÇLARI**

DOKTORA TEZİ

Mürşit RECEPOĞLU

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mustafa Kemal DEĞER

MAYIS-2019

TRABZON

ONAY

Mürşit RECEPOĞLU tarafından hazırlanan “Türkiye’de İç Göçün Belirleyicileri: İller Üzerine Çekim Modeli Sonuçları” adlı bu Çalışma 12/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği /oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalı’nda **doktora tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı – Adı ve SOYADI	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Hasan ÖZYURT	Başkan	☒	☐	H. Özyurt
Prof. Dr. Mustafa Kemal DEĞER	Danışman	☒	☐	M. Değer
Prof. Dr. Metin BERBER	Üye	☒	☐	M. Berber
Prof. Dr. Birdoğan BAKİ	Üye	☒	☐	B. Bakı
Doç. Dr. Sema AY	Üye	☒	☐	S. Ay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf SÜRMEŒEN
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu Çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Mürşit RECEPOĞLU

15.05.2019

ÖNSÖZ

İnsanların mekânsal olarak yer değiştirmesi olarak tanımlanan göç, dünya tarihi boyunca birçok sosyal, ekonomik, çevresel ve kültürel nedene bağlı olarak gerçekleşmiştir. Bu nedenle birçok farklı disiplin açısından i göçün belirleyicilerine yönelik çalışmalar yapılarak göçmenleri bu sürece iten faktörler ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada da Türkiye’de gerçekleşen iç göç hareketlerinin belirleyicileri il düzeyinde tespit edilmiştir. Bu amaç doğrultusunda Türkiye’nin 81 ili ile gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş illerde i göçün belirleyicileri çekim modeline dayanan panel veri yöntemi ile analiz edilmiştir.

Bu tezin planlanması, araştırılması ve yazılmasında yaptığı katkılar, yorum ve öneriler ile çalışmamı şekillendiren, bilgi ve tecrübesini hiçbir zaman esirgemeyen, sağladığı motivasyon ve verdiği destek ile çalışmamın bugünlere gelmesini sağlayan danışman hocam Prof. Dr. Mustafa Kemal DEğER’e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tezime yaptıkları katkılardan dolayı Prof. Dr. Hasan Özyurt’a, Prof. Dr. Metin BERBER’e, Prof. Dr. Birdoğan BAKI’ye, Doç. Dr. Sema AY’a, doktora süresince fikir alış verişinde bulunduğum Arş. Gör. Muharrem Akın DOğANAY’a, eviri konusunda destek olan Arş. Gör. Burak SEYHAN’a, çalışmanın veri girişi ile ilgili yöntem öneren değerli dostlarıma, eğitim hayatım boyunca her daim arkamda duran anne ve babama, yardımlarını istediğimde hiçbir zaman geri çevirmeyen kardeşlerime ve son olarak doktora sürecinde desteğini esirgemeyen Merih’in annesi eşim Makbule RECEPOğLU’na teşekkürü bir borç bilirim.

Mayıs, 2019

Mürşit RECEPOğLU

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT	IX
TABLOLAR LİSTESİ.....	X
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XII
GRAFİKLER LİSTESİ.....	XIII
HARİTALAR LİSTESİ.....	XIV
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XV
GİRİŞ	1-3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GÖÇ KAVRAMI VE GÖÇÜ AÇIKLAMAYA YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR	4-36
1.1. Göçün Tanımı ve Göç Kavramına Genel Bir Bakış.....	4
1.2. Göç Türleri.....	5
1.2.1. İç Göç ve Dış/Uluslararası Göç	6
1.2.2. Geçici ve Sürekli Göç	8
1.2.3. Bireysel ve Kitlesele Göç	8
1.2.4. Gönüllü ve Zorunlu Göç	9
1.2.5. Yasal ve Yasadışı Göç	10
1.3. Göçü Açıklamaya Yönelik Teorik Yaklaşımlar.....	10
1.3.1. Temel Göç Teorileri.....	10
1.3.1.1. Ravenstein'in Göç Kanunları	11
1.3.1.2. Stouffer'in Kesişen Fırsatlar Teorisi.....	12
1.3.1.3. Everett Lee'nin İtme Çekme Teorisi	13
1.3.1.4. Petersen'in Beş Göç Tipi.....	15
1.3.2. Ekonomik Temelli Göç Teorileri.....	17
1.3.2.1. Neoklasik İktisadın Makro Göç Teorisi.....	17
1.3.2.2. Neoklasik İktisadın Mikro Göç Teorisi	19
1.3.2.3. İkili İşgücü Piyasası Teorisi.....	22
1.3.2.4. İşgücü Göçünün Yeni Ekonomi Teorisi	24

1.3.3. Sosyo-Ekonomik Temelli Göç Teorileri.....	27
1.3.3.1. Dünya Sistemleri ve Merkez-Çevre Teorisi	27
1.3.3.2. İlişkiler Ağı (Network) Teorisi	30
1.3.3.3. Göç Sistemleri Teorisi	32
1.3.4. Teorik Yaklaşımlara İlişkin Değerlendirme	35

İKİNCİ BÖLÜM

2. İÇ GÖÇÜN BELİRLEYİCİLERİ ÜZERİNE YAPILAN AMPİRİK

ÇALIŞMALAR	37-58
2.1. Türkiye Dışındaki Çalışmalar	38
2.1.1. Yatay Kesit Veri Analizi Çalışmaları	39
2.1.2. Yatay Kesit Çekim Modeli Çalışmaları	40
2.1.3. Panel Veri Analizi Çalışmaları	41
2.1.4. Panel Çekim Modeli Çalışmaları	44
2.2. Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalar	47
2.2.1. Yatay Kesit Veri Analizi Çalışmaları	47
2.2.2. Yatay Kesit Çekim Modeli Çalışmaları	50
2.2.3. Panel Veri Analizi Çalışmaları	52
2.2.4. Panel Çekim Modeli Çalışmaları	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE'DE İÇ GÖÇ HAREKETLERİ..... 59-113

3.1. Türkiye'de Nüfusun Yapısı ve İç Göçün Gelişimi.....	59
3.1.1. 1923-1950 Dönemindeki İç Göç Hareketleri.....	59
3.1.2. 1950-1960 Dönemindeki İç Göç Hareketleri.....	62
3.1.3. 1960-1980 Dönemindeki İç Göç Hareketleri.....	64
3.1.4. 1980-2000 Dönemindeki İç Göç Hareketleri.....	67
3.1.5. 2000 Yılı Sonrasındaki İç Göç Hareketleri.....	72
3.1.5.1. 2000 Yılı Sonrası Türkiye'de İç Göçün Nedenleri.....	84
3.1.5.2. 2000 Yılı Sonrası Türkiye'de İç Göçe Katılanların Sosyo-Ekonomik Nitelikleri.....	93
3.2. Türkiye'de İç Göçü Düzenlemeye Yönelik Politikalar	99
3.2.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda İç Göç	101
3.2.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda İç Göç	101
3.2.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda İç Göç	102
3.2.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda İç Göç	103
3.2.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda İç Göç	104
3.2.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda İç Göç	105

3.2.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda İç Göç.....	105
3.2.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda İç Göç.....	106
3.2.9. Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda İç Göç	107
3.2.10. Onuncu Kalkınma Planı'nda İç Göç	108

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRKİYE'DE İÇ GÖÇÜN BELİRLEYİCİLERİ: PANEL ÇEKİM MODELİ

SONUÇLARI.....	114-149
4.1. Çalışmanın Amacı.....	114
4.2. Ekonometrik Yöntem ve Metodoloji	114
4.2.1. Panel Veri Analizi.....	114
4.2.1.1. Klasik (Havuzlanmış) Model.....	115
4.2.1.2. Sabit Etkiler Modeli.....	115
4.2.1.3. Tesadüfi Etkiler Modeli	116
4.2.2. Panel Veri Modelleri Arasında Tercihler.....	117
4.2.2.1. Klasik Modelin Geçerliliğine İlişkin Testler	117
4.2.2.2. Sabit Etkiler ile Tesadüfi Etkiler Modeli Arasında Karar Vermek için Kullanılan Hausman Testi	119
4.2.3. Çok Boyutlu Panel Veri Modelleri: Panel Çekim Modeli	119
4.2.3.1. Veri Seti, Değişkenler ve Modelin Yapısı	124
4.3. Ekonometrik Analiz ve Ampirik Bulgular	129
4.3.1. Tanımlayıcı İstatistikler	132
4.3.2. Panel Çekim Modeli Analiz Sonuçları.....	133
4.3.2.1. Tüm İlleri Kapsayan Temel ve Genişletilmiş Panel Çekim Modeli Sonuçları.....	133
4.3.2.2. İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeylerine Göre Yapılan Panel Çekim Modeli Sonuçları.....	138
4.3.2.2.1. Az Gelişmiş İllerde İç Göçün Belirleyicileri.....	140
4.3.2.2.2. Gelişmekte Olan İllerde İç Göçün Belirleyicileri.....	143
4.3.2.2.3. Gelişmiş İllerde İç Göçün Belirleyicileri	146
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	150
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	164
ÖZGEÇMİŞ.....	176

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de gerçekleşen iç göç hareketlerinin belirleyicilerini çekim modeline dayalı panel veri analiziyle tespit etmektir. Bu amaçla çalışmada öncelikle göç akımlarını açıklamaya yönelik teorik yaklaşımlar ortaya koyularak göç ile ilgili tartışmalara değinilmiştir. Daha sonrasında dünyada ve Türkiye’de iç göçün belirleyicilerine yönelik araştırmaların ortaya koyduğu bulgular irdelenmiştir. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonraki süreçte Türkiye’de iç göçün gelişimi, göçmenlerin sosyo-ekonomik nitelikleri ve göç etme nedenlerine ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Akabinde ise Türkiye’de iç göçün belirleyicileri tüm illere ve illerin sosyo-ekonomik alt gruplarına göre tespit edilmiştir. Yapılan panel veri analizinde bağımlı değişken olarak bir ilden diğerine yapılan göç verisi kullanılırken, bağımsız değişken olarak iki il arasındaki mesafe, nüfus, reel GSYH, işsizlik oranı, lise veya dengi okul mezun oranı, toplam hastane yatak sayısı, kükürt dioksit (SO₂) miktarı ile ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısı kullanılmıştır. Ayrıca ortak sınır kukla değişkeni ile İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Kocaeli ve Bursa şehir kukla değişkenleri de bağımsız değişken olarak modele eklenmiştir. Çalışmada farklı dinamiklere bağlı olarak iki adet temel çekim modeli ile iki adet genişletilmiş çekim modeli kurularak tüm illerde iç göçün belirleyicileri tespit edilmiştir. Bunun yanında yapılan analiz illerin sosyo ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre gerçekleştirilerek az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş illerde de iç göçe neden olan faktörler belirlenmiştir. Yapılan analizlerden elde edilen bulgulara göre Türkiye’de iç göç temelde ekonomik nedenlere bağlı olarak yapılmaktadır. Sonuçlar mesafe, nüfus, reel GSYH, işsizlik oranı, lise veya dengi okul mezun oranı, SO₂ miktarı ve ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısının iç göçün belirleyicisi olduğunu göstermektedir. Çalışma ayrıca illerin ortak sınıra sahip olmasının ve cazibe merkezi konumundaki şehirlerin iç göç üzerindeki anlamlı etkilerini de ortaya koymuştur. Bununla birlikte iç göçün belirleyicileri illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre farklılaşmaktadır. Çalışmadan elde edilen bulgular, Türkiye’de bölgesel dengesizlik sorunlarının ortadan kaldırılmasına yönelik politikaların uygulanması gerektiğini göstermektedir. Özellikle ücret ve gelir farklılığının ortadan kaldırılması ve kırsal alanlarda istihdam olanaklarının artırılması, az gelişmiş yörelerden gelişmiş yörelere doğru gerçekleşen büyük göç hareketlerinin kontrol altına alınması açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İç Göç, Göç Politikası, Çekim Modeli, Bölgesel Kalkınma

ABSTRACT

The aim of this study investigate the determinants of internal migration movements in Turkey by panel data analysis based on gravity model. For this purpose, firstly theoretical approaches to explain migration flows have been introduced and related discussions have been mentioned. Afterwards the findings of studies on the determinants of internal migration in the World and in Turkey have been examined. Additionally, evaluations related to the evolution of internal migration, socio-economic qualities of migrants and causes of migration have been made for the period after the Republic of Turkey was established. Finally the determinants of internal migration in Turkey have been identified according all provinces and socio-economic sub-groups. The quantity of migration from one province to another have been used as dependent variable in the panel data analysis. The distance between two provinces, population, real GDP, unemployment rate, high school graduation rate, total number of hospital beds, quantity of SO₂ and number of convicts entering to penal institutions in the penal institutions have been used as independent variables. Additionally, common border dummy variable and Istanbul, Ankara, Izmir, Antalya, Kocaeli and Bursa provinces dummy variables have been added to model as independent variables. In the study, two pieces of base gravity models and two pieces of extended gravity models have been built depending on different dynamics and the determinants of internal migration in all provinces have been identified. Besides, the panel data analysis has been performed according socio-economic development levels of provinces and the factors causing internal migration in underdeveloped/ developing/ developed provinces have been determined. According to the results of empirical analysis, the main determinant of internal migration in Turkey is economic factors. The results show that distance, population, real GDP, unemployment rate, high school graduation rate, quantity of SO₂ and number of convicts entering to penal institutions are the determinants of internal migration. The study also shows that the other factors significantly affecting internal migration are provinces' common borders and cities which are centers of attraction. On the other hand, the determinants of internal migration vary according to socio-economic development levels of provinces. The conclusions obtained from the study show that policies should be implemented orienting to eliminate regional imbalance problems in Turkey. In particular, eliminating wage/ income inequalities and increasing employment possibilities in rural areas are crucial to control large migration movements from underdeveloped regions to developed regions.

Keywords: Internal Migration, Migration Policy, Gravity Model, Regional Development

TABLolar LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	Göçü Açıklamaya Yönelik Teorik Yaklaşımlar	36
2	İç Göçün Belirleyicilerini Ampirik Olarak Test Eden Türkiye Dışındaki Çalışmalar....	46
3	İç Göçün Belirleyicilerini Ampirik Olarak Test Eden Türkiye Üzerine Yapılmış Çalışmalar	56
4	1927-1950 Dönemi Nüfus Göstergeleri.....	60
5	1927-1950 Döneminde Toplam Nüfus İçerisindeki Şehir ve Köy Nüfusu.....	61
6	1927-1950 Döneminde Şehir ve Köy Nüfusunun Cinsiyete Göre Dağılımı	61
7	1950-1960 Döneminde Toplam Nüfus İçerisindeki Şehir ve Köy Nüfusu.....	63
8	1960-1980 Döneminde Toplam Nüfus İçerisindeki Şehir ve Köy Nüfusu.....	65
9	İstihdam Edilen Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı (%)	65
10	Bölgelere Göre Şehirleşme Oranları (1950-1980).....	66
11	1980-2000 Döneminde Toplam Nüfus İçerisindeki Şehir ve Köy Nüfusu.....	68
12	Türkiye’de Nüfus Artış Hızı (1960-2000)	68
13	Yerleşim Yerlerine Göre Göç Eden Nüfus (1975-2000)	69
14	Türkiye’de Düzey 1 Bölgeleri Net İç Göç Oranları (1970-2000).....	71
15	Düzey 1 Bölgelerinden İstanbul Alt Bölgesine Verilen Göç Oranı (1995-2000).....	72
16	2007-2017 Döneminde Toplam Nüfus İçerisindeki Şehir ve Köy Nüfusu.....	73
17	Köyden Şehre Göçün Sorun, Hedef, Çözüm ve Sonuç İlişkisi.....	74
18	Yerleşim Yerinin Niteliğine Göre Göç Eden Nüfus (2010-2011)	75
19	Göçün Türüne Göre Göç Eden Nüfus (2010-2011).....	75
20	Türkiye’de İller Arası Göç (2008-2017).....	76
21	Net Göç Sayısı En Fazla ve En Az Olan İller (2008-2017).....	77
22	2008 Yılı Net Göç Sayısı En Fazla ve En Az Olan İller.....	77
23	2017 Yılı Net Göç Sayısı En Fazla ve En Az Olan İller.....	78
24	2017 Yılında İstanbul’un Aldığı ve Verdiği Göçün Bölgelere Göre Dağılımı.....	79
25	2008-2017 Döneminde Net Göç Hızı En Yüksek İller (%)	81
26	2008-2017 Döneminde Net Göç Hızı En Düşük İller (%)	82
27	Türkiye’de Göç Nedeninin Toplam ve Cinsiyete Göre Yüzde Dağılımı.....	88
28	Türkiye’de Göç Nedeninin Göç Dönemlerine Göre Yüzde Dağılımı	88
29	Göç Etme Nedenine ve Cinsiyete Göre Göç Eden Nüfus Oranı (2000-2011).....	92
30	Türkiye’de İller Arası Göç Eden Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Yüzde Dağılımı (2011)	94

31	Türkiye’de 15 Yaş ve Üzeri Göç Eden Nüfusun Medeni Durumu (2011)	94
32	Türkiye’de 6 Yaş ve Üstü İller Arası Göç Eden Nüfusun Eğitim Düzeyi (%)	95
33	Türkiye’de 6 Yaş ve Üstü İller Arası Göç Eden Erkek Nüfusun Eğitim Düzeyi (%)	96
34	Türkiye’de 6 Yaş ve Üstü İller Arası Göç Eden Kadın Nüfusun Eğitim Düzeyi (%)	97
35	Çalışmada Kullanılan Değişkenlere Ait Bilgiler	129
36	Tüm İllere Ait Modellerin Spesifikasyon Test Sonuçları	130
37	İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeylerine Oluşturulan Modellerin Spesifikasyon Test Sonuçları.....	131
38	Tüm İller için Tanımlayıcı İstatistikler	133
39	Tüm İller İçin Dirençli Standart Hatalar ile Tesadüfi Etkiler Tahmin Sonuçları	135
40	İllerin 6 Kademeli Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi	139
41	Az Gelişmiş İller İçin Dirençli Standart Hatalar ile Tesadüfi Etkiler Tahmin Sonuçları	142
42	Gelişmekte Olan İller İçin Dirençli Standart Hatalar ile Tesadüfi Etkiler Tahmin Sonuçları.....	144
43	Gelişmiş İller İçin Dirençli Standart Hatalar ile Tesadüfi Etkiler Tahmin Sonuçları...	147

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil Nr.	Şekil Adı	Sayfa Nr.
1	Göç Türleri.....	6
2	Çıkış ve Varış Bölgesi Faktörleri ile Göçte Karşılaşılan Engeller.....	14

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik Nr.	Grafik Adı	Sayfa Nr.
1	İstanbul'un Aldığı ve Verdiği Göç Sayıları (2008-2017).....	79
2	Göç Etme Nedenine Göre İller Arası Göç Eden Nüfus Oranı (2000)	90
3	Göç Etme Nedenine Göre İller Arası Göç Eden Nüfus Oranı (2011)	91
4	İller Arası Göç Eden Nüfusun Teme İşgücü Göstergeleri % (2011)	98
5	İller Arası Göç Eden İstihdamdaki Nüfusun İşteki Durumu % (2011)	98
6	Göç Eden İstihdamdaki Nüfusun Ekonomik Faaliyete Göre Durumu % (2011)	99

HARİTALAR LİSTESİ

Harita Nr.	Harita Adı	Sayfa Nr.
1	Net Göç Hızı ‰ (2008)	83
2	Net Göç Hızı ‰ (2017)	83
3	2004 Yılı İl Düzeyinde Kişi Başı GSYH (\$)	112
4	2017 Yılı İl Düzeyinde Kişi Başı GSYH (\$)	113
5	Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyine Göre Türkiye'nin İlleri	140

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ADNKS	: Adrese Kayıtlı Nüfus Kayıt Sistemi
BM	: Birleşmiş Milletler
BYKP	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
DAP	: Doğu Anadolu Projesi
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DOKAP	: Doğu Karadeniz Projesi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EKK	: En Küçük Kareler
FEM	: Fixed Effects Model
FEVD	: Fixed Effects Vector Decomposition
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GMM	: Generalized Method of Moments
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
İ.Ö	: İsa'dan Önce
NUTS	: Nomenclature of Territorial Units for Statistics
REM	: Random Effects Model
SEGE	: Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi
SO ₂	: Kükürt dioksit
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
TEPAV	: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
YHGP	: Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi
ZBK	: Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi

GİRİŞ

Temelde sosyal bir olgu olan göç, insanoğlunun var olması ile birlikte ortaya çıkmış ve günümüzde çeşitli değişimler geçirerek kendini göstermeye devam etmektedir. Dünya tarihinin her döneminde farklı dinamiklere bağlı olarak ortaya çıkan göçün öznesinin doğrudan insan olması, göç akımlarının toplumların yapısını derinden etkilemesine neden olmuştur. İnsan ve mekân ilişkisi bağlamında en basit hali ile bireylerin yer değiştirmesi olarak tanımlanan göç, nedenleri ve sonuçları bakımından sosyal, siyasi, coğrafi, ekonomik, kültürel ve çevresel temellere dayanabilmektedir. Dolayısıyla göç hareketleri tarih boyunca ülkeye, döneme veya bölgeye göre farklılaşmış ve birçok disiplin tarafından araştırma konusu yapılmıştır. Özellikle sosyo-ekonomik nedenleri bakımından zorunlu ya da gönüllü olarak yapılan göç hareketleri bireysel olduğu gibi kitlesel şekilde de yapılabilmektedir. Bunun yanında göç, bir ülkeden başka ülkeye yapılabildiği gibi aynı ülke içerisinde bir bölgeden başka bir bölgeye tek bir neden ya da birden fazla nedene bağlı olarak da yapılabilmektedir. İster gönüllü, ister zorunlu, ister ülke dışına, isterse ülke içinde bir yerden başka bir yere olsun bireysel ya da kitleler halinde yapılan göçün sosyo-ekonomik, kültürel, siyasi ve çevresel sonuçları ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla kitleleri göç etmeye iten nedenleri ortaya çıkarmak ve göç sonucunda ortaya çıkacak etkileri kontrol altına almak için göçün nedenlerinin tespit edilmesi önem arz etmektedir.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ve giderek ivme kazanan küreleşmenin etkisiyle birlikte dünyada göç hareketlerinde dikkate değer bir artış yaşanmaya başlamıştır. Bu durum, Ravenstein'in 1885 yılında yayımladığı "Göç Kanunları" adlı makalesi ile başlayan göç çalışmalarının son dönemlerde giderek artmasını sağlamıştır. Siyasi otoritelerin baskısı ile yapılan zorunlu göçler bir kenarda tutulacak olursa, özellikle gelir dağılımında yaşanan adaletsizlikler ile sosyal ve ekonomik nedenlere dayanan bölgesel dengesizlikler, kitlelerin daha iyi bir yaşam sürmek adına ait oldukları yerden başka yerlere göç etmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda göçün nedenlerini belirlemeye yönelik çalışmalar temelde iki başlıktan oluşmaktadır. Bunlardan ilki, kitlelerin ait oldukları ülke sınırları dışına yaptıkları uluslararası göçün nedenlerini belirleyen ve bu yönde hükümetlerin uygulayacakları politikalara ışık tutan çalışmalardır. Diğeri ise kitlelerin ait oldukları ülke sınırları içerisinde bir bölgeden başka bir bölgeye yaptıkları göç türü olan iç göçün nedenlerini tespit eden çalışmalardır. Bu çalışma ikinci başlık altında tanımlanan iç göçün belirleyicileri üzerine yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra özellikle 1950'li yıllara kadar Türkiye'de önemli bir iç göç hareketi yaşanmamasına rağmen, 1950'li yıllar ile başlayan ve neoliberal politikaların hâkim

olduğu 1980’li yıllar ile ivme kazanan büyük bir iç göç hareketi yaşanmıştır. Başlarda daha çok kırdan kente göç olarak kendini gösteren bu süreç daha sonrasında kentten kente ya da kentten kıra şeklinde de kendini göstermeye başlamıştır. 1960’lı yıllar ile başlayan planlı dönem ile birlikte Türkiye’de giderek artan bölgeler arasındaki dengesizliğin, iç göç hareketlerinin en önemli nedeni olduğu hükümetler tarafından kabul edilmiş ancak uygulanan kamu politikalarının etkin olmaması nedeniyle ülkenin doğusundan batısına doğru büyük bir göç akımı yaşanmıştır. Yaşanan bu süreçte iç göç hareketlerinin etkileri, ülkenin sosyo-ekonomik yapısını da önemli değişimlere yol açmıştır. Bu doğrultuda iç göç hareketlerinin nedenleri, başta kalkınma planları olmak üzere birçok araştırmaya konu olmuştur. Ancak Türkiye’de bölgesel verilerin yetersiz olması nedeniyle iç göç üzerine yapılan çalışmalar oldukça sınırlı kalmıştır. 2007 yılından itibaren Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi’ne geçilmesi ile birlikte yıllık olarak göç verilerine erişimin sağlanmaya başlanması, bu yöndeki çalışmaların artmasına katkı sağlamıştır. Göç verilerinin özellikle il düzeyinde sağlanabiliyor olması Türkiye’de sadece bölgeler arasında değil, iller arasında gerçekleşen iç göç hareketlerinin belirleyicilerinin tespit edilmesini kolaylaştırmıştır.

Bu çalışmada Türkiye’de iller arasında gerçekleşen iç göç hareketlerinin belirleyicileri çekim modeli kapsamında panel veri yöntemiyle tespit edilmeye çalışılmıştır. İç göçün belirleyicilerinin tespiti için mesafe ve nüfus değişkenine ek olarak birçok sosyo-ekonomik ve çevresel değişkenin bulunduğu bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde göçün genel tanımı ve göç ile ilgili teorilere değinilmiştir. İç göç ve dış göç kavramları açıklanarak tarihsel süreç içerisinde bu kavramlara yönelik ortaya atılan teoriler incelenmiştir. Göçü açıklamaya yönelik teoriler incelenirken, temel göç teorileri ile ekonomik temelli göç teorilerine ve sosyal etkileri ağır basan sosyo-ekonomik temelli göç teorilerine ağırlık verilmiştir. Böylece göç akımlarının sistematik bir şekilde irdelendiği ilk çalışmalardan günümüze kadar ortaya çıkan teorik yaklaşımlar ve değişimler ortaya koyulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde iç göç ile ilgili hem ulusal hem de uluslararası literatüre değinilmiş ve ulaşılan çalışmalar çekim modeli kullanılıp kullanılmadığına göre sınıflandırılmıştır. Literatür oluşturulurken çalışmaların kapsadığı dönem, analiz yapılan ülke/bölge ve çalışmada kullanılan yöntem ayrıntılı bir şekilde ortaya koyulmuştur. Böylece iç göçün belirleyicileri üzerine yapılan çalışmalarda oluşturulan modeller ve kullanılan değişkenler detaylı bir şekilde irdelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Türkiye’deki iç göç hareketlerine genel bir bakış yapılmıştır. Türkiye’deki nüfus hareketlerinin tarihsel süreç içerisinde nasıl şekillendiği ortaya koyulmuştur. Özellikle nüfus artış hızı, gelir düzeyi, kır-kent yoğunlaşması, eğitim durumu, cinsiyet gibi faktörlerin Türkiye’deki gelişimi belirli dönemler ışığında incelenmiştir. Ayrıca Türkiye’de yaşanan iç göç hareketlerine ilişkin devletin almış olduğu politika tedbirleri ortaya koyularak alınan önlemlerin ve uygulanan politikaların etkin olup olmadığı tartışılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde göç verilerinin yıllık olarak açıklanmaya başladığı 2008 yılı sonrası dönemde Türkiye'deki iç göç hareketlerinin dinamikleri, çekim modeli çerçevesinde panel veri yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu bölümde öncelikle çalışmada kullanılan çekim modelinin yapısı hakkında bilgiler verilmiş ve modele yönelik olumlu ve olumsuz eleştiriler tartışılmıştır. Daha sonrasında çekim modelinin göç çalışmalarında neden tercih edildiği açıklanarak, çalışmada kullanılacak veri seti hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Ardından Türkiye'de iç göçün belirleyicileri hem 81 il üzerinden hem de illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine göre sınıflandırıldığı alt gruplar üzerinden tespit edilmiştir.

Çalışmanın sonuç kısmında ise elde edilen bulgulardan hareketle Türkiye'de iç göç hareketlerinin kontrol altına alınması ile nüfusun mekânsal olarak yeniden dağılımına yönelik politika önerilerine yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.GÖÇ KAVRAMI VE GÖÇÜ AÇIKLAMAYA YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR

1.1. Göçün Tanımı ve Göç Kavramına Genel Bir Bakış

Göç, binlerce yıl öncesine dayanan insanlık tarihinin ortak bir olgusu olarak öne çıkmaktadır. İnsanoğlu var oldukça sürekli yaşanması beklenen bir deneyim olan göç, en basit tanımıyla bireylerin uzaktaki bir yere yani yaşadıkları şehir veya mekânın uzağındaki bir yere yerleşmesidir (Bartram vd., 2017: 13). Türk Dil Kurumu'na göre ise göç; “Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret” olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr, 2018).

Faist (2003), göçü yaşanılan yerin, daimi veya yarı-daimi olarak bir idari sınırın dışına doğru değiştirilmesi şeklinde tanımlamıştır (Faist, 2003: 41). Lee (1966) ise göçü basit anlamda sürekli veya geçici yer değişikliği olarak tanımlamaktadır. Lee (1966)'ye göre göçün tanımında mekân ile ilgili olarak herhangi bir mesafe kriteri bulunmamaktadır. Bunun yanında gerçekleşen göç hareketlerinin gönüllü ya da zorunlu olmasının, ülke içine ya da ülke dışına olmasının önemi bulunmamaktadır. Bu koşullara bakılmaksızın tüm yer değiştirme hareketleri göç tanımı içerisine girmektedir. Ayrıca göç hareketi ister kısa ister uzun süreli olsun, ister zor ister kolay olsun her göç eyleminin başlangıç noktası, varış noktası ve bazı engelleri bulunmaktadır. Lee (1966)'ye göre mesafenin büyüklüğü ve küçüklüğü göçün tanımını değiştirmemekle birlikte göçü engelleyici unsurlardan biridir (Lee, 1966: 49).

Bu açıklamalardan hareketle göç; iradi ya da gayri-iradi olsun sosyal, ekonomik, siyasi ve doğal-çevresel nedenlerden dolayı daha iyi bir yaşam sürmek için belirli bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine kalıcı veya geçici olarak yapılan yer değiştirme eylemlerine verilen genel bir ad olarak tanımlanabilmektedir (Özyakışır, 2013: 7). Bu yer değiştirme eylemleri uluslararası bir sınırı geçmek suretiyle olabildiği gibi aynı devlet içerisinde bir bölgeden başka bir bölgeye hareket etmek şeklinde de olabilir. Göçün şekli ne olursa olsun (gönüllü/zorunlu, geçici/sürekli, iç/dış, bireysel/kitlesel) gerçekleşen tüm nüfus hareketleri göç tanımı içerisine dâhil edilmektedir (Adıgüzel, 2018: 3).

Genel olarak bakıldığında göçün tanımları birbirinin benzeri olmakla birlikte göç dinamik, karmaşık ve çok boyutlu bir olgudur. Göç olgusunun en önemli özelliklerinden biri sürekli devinim halinde olmasıdır. Göç, farklı bağlamlarda farklı şekiller alabilmekte ve farklı şekillerde gelişimini sürdürebilmektedir. Göç içinde gelişmiş olduğu sosyolojik şartlardan etkilenmekte ve etkilenmiş olduğu şartların değişimi ile birlikte çeşitli dönüşümler geçirmektedir (Öner, 2016: 13).

Göç nedeniyle insanlar sadece fiziksel mekânlarını değiştirmekle kalmaz aynı zamanda bireysel ve sosyal hayatlarını çevreleyen tüm ilişkilerini yeniden inşa ederler. Çünkü göç hareketleri nedeniyle insanlar sadece fiziksel eşyalarını değil, hayat tecrübelerini, yaşam biçimlerini, dillerini, kültürlerini vb. özelliklerini beraberlerinde götürmektedirler (Adıgüzel, 2018: 3).

1.2. Göç Türleri

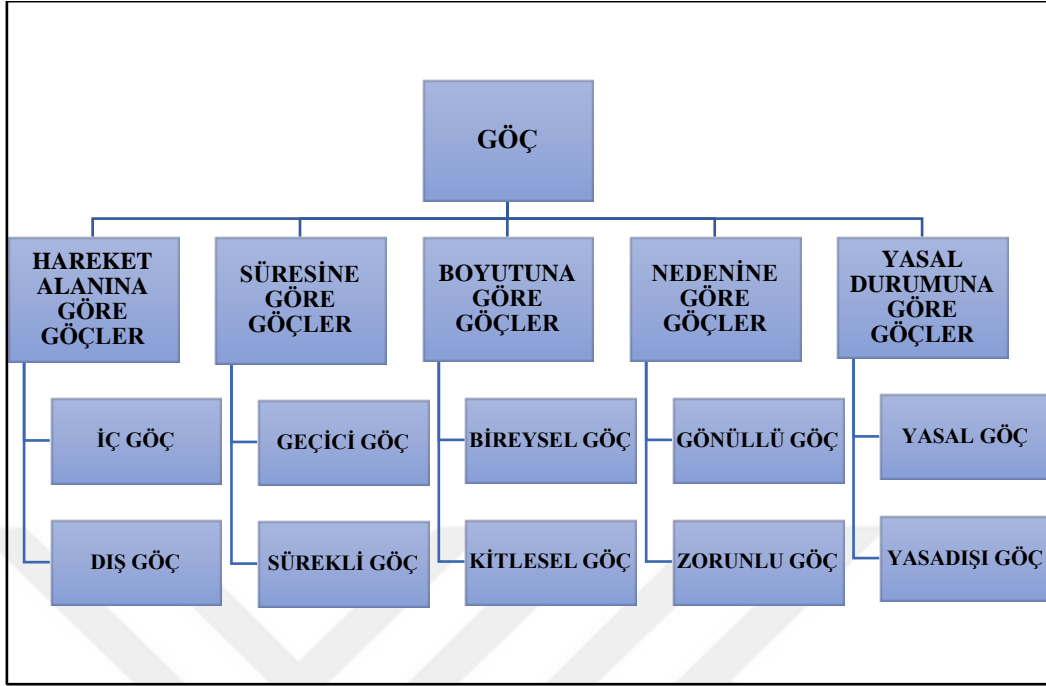
Göç ile ilgili birbirinden farklı tanımlamalar olsa bile tüm tanımlamaların ortak özelliği göçün bir yer değiştirme hareketliliği olduğudur. İnsanların yer değiştirmek suretiyle gerçekleştirmiş olduğu göç hareketleri temelde oluşum nedenlerine, süresine ve mesafeye göre gruplandırılabilir. Göçün sosyal, ekonomik, politik ve çevresel faktörler gibi çeşitli nedenleri bulunabilmektedir. Bu durum literatürde birçok göç sınıflandırmasının bulunmasına neden olmuştur.

Göç türlerine ilişkin en uygun tasniflerden biri, Thomas Faist'e aittir. Faist, çalışmasında göçün türlerini açıklarken beş adet kriter kullanmıştır (Faist, 2003: 47);

- Alan (Yerli, Uluslararası)
- Zaman (Geçici, Daimi)
- Akış Boyutu (Bireysel, Grup, Kitlese)
- Sebep (Gönüllü İşgücü Göçü, Gönülsüz ya da zorunlu mülteci akımı)
- Yasal Durum (Yasal, Yasadışı)

Faist (2003: 47) referans alınarak göç türlerine ilişkin sınıflandırma Şekil 1'de sunulmuştur. Faist'in göç sınıflandırması haricinde birçok göç sınıflandırması mevcuttur. Ancak bu çalışmada iç göç konu edildiğinden göç türlerini genel hatlarıyla gösteren bu tasniften yararlanılması daha uygun bulunmuştur.

Şekil 1: Göç Türleri

Kaynak: Faist (2003: 47)'den yararlanılarak yazar tarafından düzenlenmiştir.

1.2.1. İç Göç ve Dış/Uluslararası Göç

İç göç ile ilgili de birçok tanım olmakla birlikte en basit şekilde ülke sınırları içerisinde yer değiştirme şeklinde tanımlanmaktadır. TDK'ya göre “Bir ülke sınırları içerisinde genellikle küçük yerleşim bölgelerinden büyük kentlere geçici veya sürekli kalmak üzere göç etme” olarak tanımlanmıştır (www.tdk.gov.tr, 2018). TÜİK'e göre ise “Ülke sınırları içindeki belirli alanlar (il, bölge vb.) arasındaki nüfus hareketliliği” iç göç olarak tanımlanmıştır (Türkiye İstatistik Yıllığı 2013, 2014: 31).

Dış göç ise ülke sınırları dışına yapılan nüfus hareketliliği olarak tanımlanmaktadır. Dış göç kısa süreliğine yapıldığı gibi uzun süreli ya da kalıcı olarak da yapılabilmektedir. Birleşmiş Milletler (BM)'ye göre uzun dönemli göç kişilerin ikamet ettiği ülkeden başka bir ülkeye yapmış olduğu hareketliliğidir ve bu eylemin en az on iki aylık bir dönem için yapılması gerekmektedir. Böylece bir yıldan daha fazla dönem için göç edilen ülke ikamet edilen ülke haline gelmektedir. Ayrıca BM'ye göre eğlence, tatil, ziyaret, iş, tedavi ve dinsel faaliyetler gibi eylemler hariç olmak üzere ülkeden ülkeye en az üç en fazla on iki aylık olan nüfus hareketliliği ise kısa dönemli dış göç olarak adlandırılmaktadır (United Nations, 1998: 94).

Ülke sınırları içerisinde gerçekleşen iç göçte, ülke nüfusu azalmamakta sadece demografik yapıda değişiklikler meydana gelmektedir. Dış göçte ise göç veren ülkenin nüfusunda azalma

meydana gelmekte ve bu durum çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir (Özyakışır, 2013: 9). Buna rağmen özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dış göç hareketleri yeni bir boyut kazanarak 1955'li yıllardan itibaren devlet gücüne dayalı, kamu yardımları ile örgütlenen ve ikili anlaşmalara dayanan toplumsal bir harekete dönüşmüştür. Planlama düşüncesini savunanlar tarafından “artan işgücü ihracı” olarak nitelendirilen bu durum, ülkedeki çalışan nüfusun belirli bir kısmının önemli bir şekilde kamu desteği ile yer değiştirmesine neden olmuştur (Abadan-Unat, 2017: 175-176).

Ülke sınırları içerisinde bir bölgeden diğer gölgelere yapılan iç göç birçok ülkede oldukça yaygındır. Gelişmekte olan ülkelerde ise özellikle kırdan kente göç şeklinde kendini göstermektedir. İç göç, uluslararası sınırları geçme eylemi içermediğinden iç göçmenler hareketlerini kısıtlayan yasal engellerle karşılaşmazlar. İç göçmenler uluslararası göçmenlere nazaran daha az zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Çünkü iç göçmenler kendi vatandaşlıklarını ve buna bağlı yasal haklarını korumakta ve kültürel anlamda daha yumuşak bir geçiş yaşamaktadırlar (Bartram vd., 2017: 191-192).

İç göçün dinamikleri birçok ülkede benzer olmakla birlikte ülkeler arası bir kıyaslama yapmanın bazı zorlukları da bulunmaktadır. Greenwood (1997: 652)'e göre bu zorluklar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Göç için göçmenlerin hareketleri açısından (kurumsal olmayan nüfus yerine toplam nüfus vb.), geçmek zorunda oldukları sınır açısından (belediye, il, ilçe, eyalet vb.), göç hareketinin gerçekleştiği süre açısından (1 yıl, 5 yıl, doğduğundan bu yana vb.) çeşitli ülkelerde farklı tanımlamalar yapılmaktadır.
- Çeşitli ülkelerde göçü ölçme yöntemleri büyük ölçüde farklılık arz etmektedir. Bazı ülkelerde göç verisinin temel kaynağı nüfus sayımları iken bazı ülkelerde nüfus kayıtları ve idari kayıtların çeşitli türleri (vergi kayıtları, aile yardımı kayıtları) göç verisinin önemli kaynağıdır.
- Göçün ölçüldüğü mekânsal alanların büyüklüğü ve şekli, hem ülkeler arasında hem de aynı ülke içinde eşit değildir. Mesafe arttıkça göçün azalmakta olduğu bilinmektedir. Büyük mekânsal alanlarda gerçekleşen iç göç hareketlerinde ilgili herhangi bir sınır geçilemediğinden bu hareketlerin büyük bir kısmı göç ölçümüne yansıtılamamaktadır.
- Göç eğilimleri, ulusal ekonomiye ve demografik şartlara duyarlıdır. İç göç farklı ülkelerde aynı zaman aralığında ölçülse bile (çoğu zaman mümkün değildir) bölgelerarası göç eğilimleri davranışsal nedenlerden dolayı farklılık gösterebilir.

Yukarıda sayılan şartlar karşılandığı takdirde bu davranışsal farklılıklar ülkeler arası bağlamda yapılan çalışmalar için yararlı olabilir.

İç göç ve dış göçün birbirine benzer yanları, farklı olduğu tarafları olduğu gibi birbirini besleyen yönleri de bulunmaktadır. Başlarda sadece kırdan kente göç etmek isteyen bir göçmen bunu başardıktan sonra göç konusunda tecrübe kazanmaktadır. Kırsal göçmenlerle doyuma ulaşan şehir merkezlerinde istediği olanakları bulamayan bu göçmenler daha sonra sosyal bağlantılarını kullanarak yurtdışına göç etmeye başlamaktadırlar. Bu durum iç göçün dış göçe öncülük ettiğini ve dış göçün nedenlerinden biri olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte dış göç de iç göçü besleyebilmektedir. Ülkenin belirli bir bölgesinde meydana gelen büyük ölçüdeki dış göç hareketi o bölgeye diğer bölgelerden gelecek göçmenlerin hareket edebileceği bir boşluk doğurmaktadır. Dolayısıyla bu boşluğu doldurmak isteyen göçmenler nedeniyle iç göç hareketliliği artabilmektedir. Söz konusu bu durumlar iç ve dış göçün birbirini beslediğini ve birbirinin oluşmasına öncülük ettiğini göstermektedir (King vd., 2008: 8-14).

1.2.2. Geçici ve Sürekli Göç

İnsanlar birçok nedenden dolayı yaşadıkları yeri geri dönmek üzere terk etmektedirler. Geri dönmek üzere gerçekleştirilen bu yer değiştirme eylemine sürekli, kesin ya da daimi göç adı verilmektedir. Sürekli yerleşme amacıyla yapılan bu göç hareketinde göçün başlangıç aşamasında geri dönüş fikri söz konusu değildir. Göçe karar veren kişi veya gruplar gidecekleri yere sürekli ve kesin yerleşme amacı taşımaktadırlar (Gürsoy, 2013: 10-11).

Sürekli göçlerin aksine kişilerin ekonomik, turistik vb. nedenlerle gerçekleştirmiş oldukları belirli bir dönemi kapsayan göç hareketine geçici ya da mevsimlik göç adı verilmektedir. Tarımsal üretimin olduğu bölgelere üretim döneminde gelen ve üretim dönemi bitiminde geri dönen işçiler, turizm bölgelerine gelen turistler ile turizm mevsimi dolayısıyla oluşan iş imkânlarını değerlendirmek isteyen kişiler geçici göç içerisinde değerlendirilmektedir (Başar, 2015: 7).

Sürekli göçler gönüllü şekilde gerçekleşebileceği gibi zorunlu olarak da gerçekleşebilmektedir. Bireyler daha iyi eğitim almak, maddi durumunu iyileştirmek ve böylece daha iyi yaşam koşullarına erişmek amacıyla gönüllü bir şekilde göç edebilmektedirler. Bunun yanında savaş, doğal afet ve terör gibi olaylar nedeniyle zorunlu bir şekilde gerçekleştirilen sürekli göçler de bulunmaktadır (Koçak ve Terzi, 2012: 170).

1.2.3. Bireysel ve Kitlesele Göç

Bireysel göç, tek bir kişinin ya da bir ailenin çoğunlukla az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru gerçekleştirdikleri yer değiştirme eylemidir. Bireysel göçlere bakıldığında bu göçlerin genellikle ekonomik nedenlerle ilişkili olduğu görülmektedir. Daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak isteyen bireyler nispeten gelişmiş bölge veya ülkelere göç etmektedirler. Kitlesele göç

ise daha çok toplumun tamamının ya da büyük bir bölümünün ekonomik, politik, sosyolojik ve yönetimsel nedenlerden dolayı buldukları yeri değiştirme eylemdir (Erçevik, 2013: 9).

Bireysel ve kitlesel göç ayrımı, yapılan göçün yoğunluğuna göre yapılmaktadır. Kitlesel göçün en temel tanımı çok sayıdaki insanın bir coğrafî alandan diğerine hareket etmesidir. Bireysel göç ile kitlesel göçü ayıran unsur kitlesel göç içerisindeki insan sayısıdır. Ayrıca kitlesel göç büyük ölçekli mevsimsel göç ile karıştırmamalıdır. Çünkü büyük ölçekli mevsimsel göçler periyodik tekrarlanma özelliğine sahiptir. Buna karşılık kitlesel göç birkaç yıl ya da onlarca yıl boyunca meydana gelen olay ya da olaylar dizisidir. Ancak bu olaylar dizisi yine de belirli bir süre ile sınırlıdır ve çoğunlukla kalıcı bir çözüm ile sonuçlanmaktadır (Pok, 2012: 1).

Kitlesel göçler genelde bireysel göçleri takip etmektedir. Önceleri daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak adına bireysel olarak göç eden kişiler daha sonra ekonomik, politik ya da çevresel etkiler dolayısı ile meydana gelecek kitlesel göçlerin öncüsü olabilmektedirler.

1.2.4. Gönüllü ve Zorunlu Göç

Gönüllü yapılan göçlerde göçün başlangıcından sonuna kadar göç iradesi bireylerin kendi inisiyatifindedir. Gönüllü göç yapan bireyler başka bir yere gidip gitmeme konusunda özgürdürler. Buna karşılık zorunlu göç söz konusu olduğunda durum farklı bir hal almaktadır. Özellikle savaş tehlikesi, siyasi baskılar, can güvenliğinin olmaması gibi durumlar insanların zorunlu göç yapmasına neden olmaktadır.

Zorunlu göçleri iki gruba ayırıp incelemekte yarar vardır. Birincisi resmi otoritenin kontrolünde yapılan zorunlu göç tipidir. Bu göç tipinde bireyler bir yerden başka bir yere kontrollü şekilde hareket etmektedir. İkincisi ise insanların baskı, şiddet ve tehditten kurtulmak amacıyla yapmış oldukları zorunlu göç tipidir. Bu zorunlu göç tipinde çoğunlukla yer değiştirip iz kaybettirme ya da başka bir ülkeye iltica etme gibi durumlar görülmektedir. Genel olarak bakıldığında zorunlu göçler bir ülkenin içinde bulunduğu siyasi istikrarsızlık, savaş ve terör olaylarından kaynaklanmaktadır (Yalçın, 2004: 17-18).

Zorunlu göç kavramı zorlama sonucu ortaya çıkan göç örneklerine atıfta bulunularak açıklanmakla birlikte bu kavram konusunda çeşitli tartışmalar hala devam etmektedir. Tartışmalar genelde söz konusu durumlarda neyin zorlama olarak kabul edileceği yönünde ilerlemektedir. Örneğin, ölüm tehlikesi olmadan yaşam standartlarındaki önemli bir düşüş durumunda, göçün zorunlu olup olmadığı sorusuna cevap kişinin göç olgusuna yaklaşımına göre değişmektedir. Zorunlu göç ölüm seçeneği haricindeki zorluklar için geçerli ise bu durumda göçün zorunlu olarak kabul edilmesi için hedef ülkenin bu zorluğu kabul edip göçmenleri kabul etmesi gerekmektedir. Ayrıca doğal afetler, küresel ısınma gibi nedenlerden ötürü gerçekleşen göçlerin sadece bu

faktörlere dayanarak gerçekleşen göçün “zorunlu göç” olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği de tartışılmaktadır. Bu durumda gerçekleşen olayın inandırıcılığına bakılmaktadır, ancak bu durum bile zorunlu göç kavramının tartışmalı olduğunu gözler önüne sermektedir (Bartram vd., 2017: 151-155).

1.2.5. Yasal ve Yasadışı Göç

Bireyler yaşamlarını sürdürmek amacıyla kendi ülkelerinin dışına çıkarak göç etmektedirler. Göç edilen ülkelere girerken o ülkenin yasalarına uygun bir şekilde giriş yapan, gerekli olan izinleri alarak o ülkede ikamet eden bireyler yasal göç içerisinde değerlendirilmektedir. Buna karşılık yasadışı göçte ise göç edilen ülkeye giriş yaparken yasal olmayan yollardan girildiği ve yasal giriş çıkış için gerekli şartlara uyulmadığı, göç edilen ülkenin yasal organlarından izin alınmadan o ülkede ikamet edildiği görülmektedir (Akçadağ, 2012: 3-4).

Yasadışı göç ya da düzensiz göç sınır ötesi insan hareketlerinin devletler tarafından kontrol edilemeyen kısmı olarak tanımlanabilir. Yasadışı göçe sık sık karşılaşılan göçmen kaçakçılığı perspektifinden bakmak bu kavramı daraltmaktadır. Nitekim bu kavram insan ticaretini kapsadığı gibi yasal yollarla ülke sınırlarına girip vize süresini geçirenleri, göçmenlerin kaçak ve zorla çalışması gibi birçok unsuru da içermektedir (Atasü-Topçuoğlu, 2016: 501).

1.3. Göçü Açıklamaya Yönelik Teorik Yaklaşımlar

Göç ile ilgili ortaya atılan teorilerin sosyal, ekonomik, kültürel ve coğrafi olmak üzere birçok bilim dalıyla bağlantılı olarak ele alındığı göze çarpmaktadır. Bu tezde ise konu bütünlüğü sağlanması ve konu dışına çok fazla çıkılmaması amacıyla göçün sosyal ve ekonomik nedenlerine ağırlık verilmiştir. Çalışmada öncelikle göç ile ilgili temel teorilere daha sonrasında ise ekonomik temelli teorilere değinilmiştir. Akabinde ise sosyo-ekonomik temelli göç teorilerine değinilip güncel göç tartışmalarından bahsedilmiştir.

1.3.1. Temel Göç Teorileri

Literatürde göç ile ilgili birçok çalışma bulunmasına rağmen, bu alanda yapılan ilk bilimsel çalışma Ravenstein tarafından 1885 yılında yayımlanan “Göç Kanunları” (The Laws of Migration) adlı eserdir (Yalçın, 2004: 22; Özyakışır, 2013: 45; Sert, 2016: 29; Abadan-Unat, 2017: 52; Emimi, 2018: 8). Dolayısıyla göçle ilgili teorilere Ravenstein’in ortaya atmış olduğu teori ile başlamak daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

1.3.1.1. Ravenstein'in Göç Kanunları

Nüfus konusu, İ.Ö 6. yüzyılda Çinlilerin dikkatini çektiği günden bu yana devlet yöneticilerinin ilgisini çeken en önemli konulardan biri olmanın yanında geliştirilen kamu yönetimi teorilerinin de en önemli bileşeni olmuştur. Buna karşılık nüfusun yer değiştirmesi anlamına gelen göç konusu 19. yüzyılda bilimsel anlamda tartışılmaya başlanmıştır. Alman-İngiliz kökene sahip coğrafyacı ve harita uzmanı Georg Ravenstein göç konusundaki ilk bilimsel çalışma olarak kabul edilen “Göç Kanunları” adlı çalışmasını 1885 ve 1889 yıllarında yapmış ve bu konudaki tartışmaların giderek artmasını sağlamıştır (Abadan-Unat, 2017: 52).

Ravenstein'in çalışması genel olarak incelendiğinde, çalışmada tam anlamıyla bir derinlikten söz etmek ve güçlü bir analizden bahsetmek mümkün değildir. Bu çalışmanın asıl önemi kendi dönemi içerisinde anlamlı bir yere sahip olması ve kendisinden sonraki çalışmalara öncülük etmiş olmasıdır. Ravenstein'in teorisi analiz edilirken yaşamış olduğu dönemin özelliklerini bilmekte yarar vardır. Nitekim yaşadığı dönemde hızla gelişen sanayi ile birlikte yeni iş imkânları ortaya çıkmış ve sanayileşmeye paralel olarak ulaşım imkânları da gelişmiştir. Bu durum birçok insanın evlerini, yurtlarını terk edip daha iyi bir yaşam için başka yerlere göç etmelerine neden olmuştur. Ravenstein'in gözlemlediği bu durum onun “Göç Kanunları” adlı eserini yazmasında ve bu eserde yedi adet göç kanunu belirlemesine yol açmıştır (Çağlayan, 2006: 69).

Dr. William Farr'ın “Göçün hiçbir kesin kanuna bağlı olmadığı” düşüncesi Ravenstein'in göç kanunları adlı çalışmasının temel motivasyonunu oluşturmuştur (Ravenstein, 1885: 167). Ravenstein, Farr'ın düşüncelerini yanıtlamak ve göçün temel çerçevesini oluşturan kanunları belirlemek amacıyla söz konusu çalışmasını yapmıştır. 1881 İngiliz nüfus sayımı verilerinden hareketle başladığı çalışmasında göçe dair yedi adet kanun belirlemiştir (Yalçın, 2004: 22). Ravenstein (1885: 198-199)'nin belirlemiş olduğu kanunlar şu şekildedir:

1. Göçmenlerin büyük bir çoğunluğu yalnızca kısa mesafeli yerlere göç etmektedirler. Bu kısa mesafeli göç, nüfusun yer değiştirmesi ile ya da evrensel değişimi ile sonuçlanmaktadır. Bu süreç aynı zamanda göçmenleri içine alan büyük sanayi ve ticaret merkezlerine doğru “göç akımları” ortaya çıkarmaktadır.
2. Bir kentte ortaya çıkan hızlı ekonomik büyüme, kenti çevreleyen yakın yerleşim yerlerindeki kırsal nüfusun bu kente akın etmesine neden olmaktadır. Kırsal nüfusun kente göçmesi dolayısı ile oluşan kırsal bölgedeki boşluk daha uzak bölgeden gelen göçmenler tarafından doldurulmaktadır. Hızlı bir şekilde gelişen kentin çekim gücü etkisi, ülkenin her köşesinden hissedilene kadar bu yayılma süreci adım adım devam etmektedir.
3. Bu yayılma süreci, kendisini yutan sürecin tersidir, ancak onunla benzer özellikler sergilemektedir.

4. Her göç akımı, onu karşılayan başka bir göç akımı oluşturmaktadır.
5. Uzun mesafelere göç eden göçmenler, çoğunlukla büyük sanayi ve ticaret merkezlerini tercih etmektedirler.
6. Kentte yaşayan insanlar, ülkenin kırsal kesiminde yaşayanlara göre daha az göç etme eğilimindedir.
7. Kadınlar, erkeklere göre daha fazla göç etme eğilimindedir.

Ravenstein, göçü açıklamaya yönelik ortaya attığı bu kanunlar nedeniyle oldukça eleştirilmiştir. Dönemin İngiltere nüfus verileri ile yapmış olduğu bu çalışması ile tüm göç akımlarının açıklanmasının mümkün olmayacağı yönünde eleştiriler almıştır. Ravenstein, 1889 yılında ikinci çalışmasını hazırlamış ve ilk çalışmasını revize ederek bazı eklemeler yapmıştır. Çalışmasında “Göç Kanunları”nı belirlemenin belki çok iddialı olduğunu ancak eleştirilere rağmen çalışmasına devam edeceğini ifade etmiştir. Ravenstein, temel coğrafi özellikleri bakımından belirli yönde izlenebilen, doğal akış içerisindeki göç hareketlerinin yasama kararları ile yönlendirilme ya da tamamen durdurulabilme imkânı bulunduğu, ekonomik ve demografik kanunların fizik kanunları gibi katı ve kesin olmadığını farkında olduğunu vurgulamıştır (Ravenstein, 1889: 241).

Ravenstein, 1889 yılında yayımladığı ikinci makalesinde, kötü veya baskıcı kanunların, ağır vergilerin, kötü iklim koşullarının, sıkıcı sosyal çevrenin hatta zorlamaların (köle ticareti, sürgün) göç akımlarına neden olduğunu ancak bu göç akımlarının maddi açıdan kendini daha iyi hissetme arzusunun oluşturduğu göç akımları ile kıyaslanmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir. Bunun yanında ilk çalışmasında ortaya koymuş olduğu “Kadınların erkeklere göre göç etme eğilimlerinin fazla olduğu” yönündeki görüşüne açıklık getirerek kadınların yalnızca kısa mesafeli göçlerde erkeklere göre göç etme eğiliminin fazla olduğunu dile getirmiştir. İkinci çalışmasının son kısmında göçün sürekli olarak artıp artmayacağı sorusunu sormuş ve buna kesinlikle inandığını, üretim ve ticaret arttıkça göçün artarak devam edeceğini vurgulamıştır (Ravenstein, 1889: 286-288).

Ravenstein’in hem ilk hem de ikinci çalışmasında ortaya koymuş olduğu göç ile ilgili teorik yaklaşımlar Ravenstein’den sonraki göç teorilerine zemin hazırlamıştır. Ravenstein’in göç kanunları, dönemin İngiltere’si için geçerli olsa da bu kanunların evrensel bir nitelik taşımadığı ortadadır. Ravenstein’in sadece ekonomik gelişme çerçevesinde geliştirmiş olduğu göç modeli ile günümüzdeki kompleks yapıdaki göç akımlarını anlamak ve çözümlenmek mümkün gözükmemektedir (Çağlayan, 2006: 72).

1.3.1.2. Stouffer’in Kesişen Fırsatlar Teorisi

Ravenstein, özellikle mesafe üzerinde durmuş ve göçmenlerin hareketlerini belirleyen en önemli unsurun mesafe olduğunu belirtmiştir. Ravenstein’in analizinde olduğu gibi ilk dönem göç

çalışmalarında göçmenlerin çoğunlukla kısa mesafeli yerleri tercih ettikleri ifade edilmiştir. Sonraki yıllarda yapılan çalışmalarda ise göç hareketleri sadece mesafe açısından değil mevcut fırsatlar açısından da değerlendirme konusu yapılmıştır (Özcan, 2016: 189).

Göçün sosyolojik temellerini açıklamaya ve göçü çözümlenmeye çalışan temel teorilerden biri de 1940 yılında Stouffer tarafından ortaya atılan “Kesişen Fırsatlar” teorisidir. Teori, bireylerin göç konusundaki kararları ile bu kararları almalarındaki neden üzerine yoğunlaşmıştır. Bu teori ayrıca sosyal bir aktör olarak göçmeni ön plana çıkarmaktadır. Stouffer, Cleveland bölgesinin nüfus verilerini kullanarak çalışmasını gerçekleştirmiştir (Çağlayan, 2006: 77).

Stouffer’in teorisine göre göç hareketliliği ve mesafe arasında herhangi bir ilişkinin gerekli olmadığı varsayılmaktadır. Bunun yerine kesişen fırsatlar kavramı ortaya atılmaktadır. Kesişen fırsatlar teorisine göre bir yerden belirli bir mesafe uzaklıktaki bir yere giden kişilerin sayısı, gitmiş oldukları yerdeki fırsatların sayısı ile doğru orantılı, kesişen fırsatlar sayısı ile de ters orantılıdır (Stouffer, 1940: 846).

Stouffer’in ortaya atmış olduğu bu teoriye göre göç eden insanların sayısı, göç edecekleri yerdeki fırsatların sayısı ile orantılıdır. Yani bir şehirde insanlar için ne kadar fazla fırsat varsa o şehir o oranda göç almaktadır. Stouffer, burada şehrin kısa veya uzak mesafede olmasını dikkate almamakta sadece şehirdeki fırsatları ön plana çıkarmaktadır.

Stouffer’in teorisinde sadece fırsatlar üzerine yoğunlaşmış olması teorisinin birçok açıdan eleştirilmesine neden olmuştur. Bunlardan ilki, teoride sıklıkla vurgulanan fırsat kavramının nasıl ölçüleceğinin belirsiz olmasıdır. Göçmenlerin daha iyi fırsatlar yakalamayı düşündükleri şehrin hangisi olacağına karar vermeleri göç hareketlerinin yönünün belirlenmesinde en önemli etkidir. Bu anlamda göçmenlerin fırsat miktarını nasıl ölçeceği belirtilmemiştir. Teoriye Marx’ın yedek işçi ordusu fikrinden hareketle başka bir eleştiri daha getirilmektedir. Buna göre kapitalist sistem, çalışan işçiler kadar onlarla işgücü piyasasında rekabet edecek olan işsizlere de ihtiyaç duymaktadır. Kesişen fırsatlar teorisi, Stouffer’in öngördüğü şekilde gelişseydi işgücü piyasasında rekabet olmadığı için kapitalistlerin işçilere ödemek zorunda oldukları ücretler en yüksek düzeye çıkacak ve kâr oranları azalarak işletmeciler olumsuz yönde etkilenecekti. Dolayısıyla Stouffer kesişen fırsatlar teorisinde bu durumları göz ardı etmiş ve teori eleştirilerin odağı haline gelmiştir (Yalçın, 2004: 29-30).

1.3.1.3. Everett Lee’nin İtme Çekme Teorisi

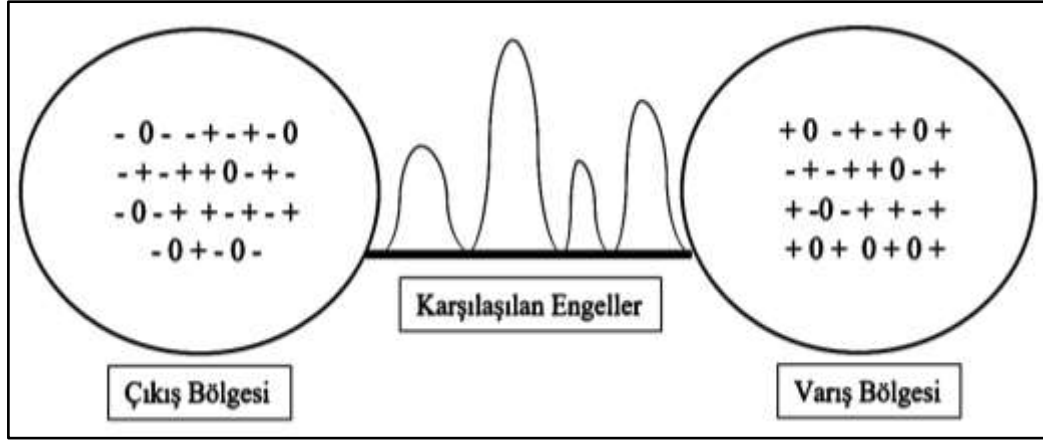
Ravenstein’in göç teorisinde gelişmiş ticaret bölgelerinin cazibe merkezi olarak tercih edilmesi ve Stouffer’in teorisinde bir şehirdeki fırsatlar ile oraya yönelecek göçün doğru orantılı olması açıkça bahsedilmemiş olsa da önemli bir konu olan itici (push) ve çekici (pull) faktörler

hakkında kanıtlar sunmaktadır. İtici ve çekici faktörler temelde göç hareketlerinin sebeplerini açıklamada başvurulan en önemli argüman olma özelliğini taşımaktadır. İşte Everett Lee'nin itme çekme teorisi esasında Ravenstein'in göç teorisinden ilham almaktadır (Özyakışır, 2013: 50).

Lee, göç kararlarını ve göç etme sürecini etkileyen dört temel faktör belirlemiş daha sonra bu faktörlerin işleyişini şekil yardımı ile açıklamıştır (Lee, 1966: 50);

1. Çıkış (Orijin) bölgesi ile ilgili faktörler
2. Varış bölgesi ile ilgili faktörler
3. Karşılaşılan engeller
4. Kişisel faktörler

Şekil 2: Çıkış ve Varış Bölgesi Faktörleri ile Göçte Karşılaşılan Engeller

Kaynak: Lee, 1966: 50

Lee'nin belirlediği dört temel faktörden ilk üçü şekilde görülmektedir. Buna göre her bölgede insanları o bölgeye çekmeye çalışan ya da o bölgeden itme eğiliminde olan sayısız faktör bulunmaktadır. Şekilde bu durum "+" ve "-" işaretleri ile gösterilmektedir. İnsanların kayıtsız kaldıkları durumlar ise "0" ile gösterilmektedir. İtici, çekici ya da kayıtsız durumda kalınan faktörler çoğu insanı aynı yönde etkilerken bazı insanları farklı yönde etkileyebilmektedir. Örneğin iyi iklim şartları çoğu insana çekici, kötü iklim şartları da itici gelmektedir. Ancak iyi bir eğitim sistemi küçük çocuklu bir aile için "+" sayılırken, çocuksuz olup ev sahibi olan bir aile için yüksek emlak vergisi doğurması nedeniyle "-" sayılabilmektedir. Bekâr olup vergiye tabi bir mülkü olmayan bir kişi ise bu duruma kayıtsız kalabilmektedir (Lee, 1966: 50).

Lee'nin teorisinde itme ve çekme faktörlerinin yanında çekim etkisiyle göç sürecine katılmak ve başka bir yere ulaşmak isteyen bireyler birtakım engellerle karşılaşmaktadırlar. Mesafe bu engellerin başında gelmektedir. Mesafenin kısa ya da uzun olması değil, göç yolculuğunun zor ve tehlikeli bir süreç olması bu engeli oluşturmaktadır. Lee, ayrıca göçün kişisel (mikro) ve kişisel

olmayan (makro) faktörler tarafından belirlendiğini ifade etmiştir. İnsanların yaşadıkları yerdeki olumlu ve olumsuz faktörler ya da göç edecekleri yerdeki sosyo-kültürel yapı ile risk vb. unsurlar göçün belirleyicisidirler. Göç etmeyi düşünen kişiler itme ve çekme faktörlerinin analizini yapabilmekte ve böylece kendileri için doğru kararları alabilmek için mikro ve makro faktörleri göz önünde bulundurmaktadırlar. (Adıgüzel, 2018: 26).

İtme ve çekme teorisinde göçü ortaya çıkararak nedenlere bireylerin vereceği cevaplar her zaman farklılık arz edebilir. Göçü etkileyen unsurlar olan yaş, medeni durum, çocuk sahibi olma, cinsiyet vb. faktörler, bireylerin göç kararı almasında önemli rol oynamakta ve bu faktörler nedeniyle göç kararı kişiden kişiye değişebilmektedir. Bu teori, çıkış ve varış bölgesindeki faktörleri, kişisel farklılıkları ve bunların yanında göç sürecinde karşılaşılan engelleri dikkate aldığından göçün sanılanın aksine çok daha karmaşık eylemler sonucunda ortaya çıkan bir olay olduğunu kanıtlamaktadır. Bu anlamda itme çekme teorisi göç olgusunu çözümlenmek için sosyolojik anlamda önemli kazanımlar sunmaktadır (Yalçın, 2004: 33).

İtme çekme teorisinin en önemli özelliği, göç kararının sadece itici çekici faktörlere değil karşılaşılabilecek zorluklara ve bireysel farklılıkların göz önünde bulundurulması ile verilen göreceli kararlara da bağlı olduğunu vurgulamasıdır. Göç edecek olan birey öncelikle kendisi için itici ve çekici faktörlerin rasyonel analizini yapmaktadır. Sonrasında ise kendi bireysel durumuna göre göçü yapıp yapmama kararını vermektedir.

1.3.1.4. Petersen'in Beş Göç Tipi

Göç üzerine çalışma yapan en önemli araştırmacılardan biri de William Petersen'dir. Petersen'e göre itme ve çekme faktörleri göç kararı alımında önemli bir yere sahiptir, ancak kişisel ve sosyal faktörler göz ardı edilerek yapılacak analizler doğru değildir. Petersen, bu nedenle itme ve çekme faktörlerinin altında yatan sosyal nedenlerin neler olduğuna odaklanmıştır (Özcan, 2016: 193).

Petersen 1958 yılında yaptığı çalışmasında göç hakkında daha önce yapılmış genelleştirmelere atıf yaparak bazı kritik sorular sormaktadır. Çoğu göç araştırmacısına göre bireyler herhangi bir zorlamayla karşılaşmadığı sürece yerleşiktirler ve yerlerinde sabit kalmaktadırlar. Buna karşılık bir diğer görüşe göre bazı insanlar ise gezici ya da seyahat tutkunu olduğu için göç edebilmektedirler. Petersen, "İnsanlar doğası gereği yerleşik ya da göçmen ise neden bazıları göç ederken diğerleri etmezler?" sorusu ile çalışmasına başlamış ve analizini bu doğrultuda geliştirmiştir (Petersen, 1958: 258).

Petersen göç hakkında sosyolojik ve psikolojik genel bir kanun olamayacağını vurgulamaya çalışmıştır. Ona göre aynı koşullar altında bulunan insanların göç hakkında aynı kararı verip

vermeyeceği konusunda evrensel bir görüş bildirmek oldukça güçtür. Nitekim benzer itme ve çekme faktörlerine maruz kalan insanların bazıları göç etme kararı alırken bazıları yerinden ayrılmamayı tercih edebilmektedir. Petersen, insanların aynı koşullar altında dahi göç hakkında farklı kararlar almasının altında yatan nedenleri araştırmış ve bazı tespitlerde bulunmuştur.

Böylece Petersen itici ve çekici faktörleri referans olarak göçün nedenlerine ilişkin için genel bir sınıflandırma yapmak istemiştir. Sınıflandırma aşamasında geçmeden önce göç eden insan davranışları üzerine yaptığı araştırmada temel iki ayrıma gitmiştir. Petersen'in analizine göre bazı insanlar yenilikçi bazıları ise tutucudur. Yenilikçi insanlar yeniliğe ulaşmak için buldukları yerden ayrılarak göç etmektedirler. Tutucu insanlar ise sahip oldukları koşulları korumak ve meydana gelen değişime tepki olarak göç etmektedirler (Petersen, 1958: 258).

Petersen, göçe ilişkin yenilikçi ve tutucu göç ayrımını yaptıktan sonra bireysel ve sınıfsal farklılıkları göz önünde bulundurarak temel beş göç tipi oluşturmuştur (Petersen, 1958: 259-264);

- 1. İlkel Göç:** Ekolojik itici faktörler nedeniyle ortaya çıkan göç tipidir. İlkel göç ilkel insanların yaptığı göç anlamına gelmemektedir. İnsanların doğal afetlerle başa çıkamaması dolayısıyla ortaya çıkan göç hareketidir.
- 2. Zorunlu Göç:** İlkel göç tipi ekolojik baskı ve doğal şartlar nedeniyle oluşan bir göç hareketi iken zorunlu göç, devlet ya da işlev olarak devlete eşdeğer bir sosyal kurumun zorlaması sonucu ortaya çıkan göç tipidir. Bu göç tipinde insanların gitme ya da kalma konusunda karar alabilme güçleri bulunmamaktadır.
- 3. Yönlendirilmiş Göç:** Yönlendirilmiş göç tipinde ise insanlar gitme ya da kalma konusunda karar alma gücünü belli oranlarda ellerinde bulundurabilmektedir. Devlet ya da işlev olarak devlete eşdeğer sosyal bir kurumun baskısı dolayısıyla ortaya çıkan göç hareketinde bireyler inisiyatif alabiliyor, kendi kararlarını verebiliyorlarsa bu yönlendirilmiş göç kapsamına girmektedir.
- 4. Serbest Göç:** İlkel göç tipi ekolojik şartlar dolayısıyla, zorunlu ve yönlendirilmiş göç tipleri devlet vb. kurumların zorlamaları dolayısıyla ortaya çıkmakta iken serbest göç tipi, göçmenlerin iradesinin belirleyici olduğu yani göç yapıp yapmama konusunda özgür olduğu göç tipidir. Bu göç tipinde birey göç kararını kesin bir şekilde kendisi almaktadır.
- 5. Kitlesele Göç:** Serbest göçlerin bir sonucu olarak kitlesele göçler ortaya çıkmaktadır. Teknolojik gelişmeler, ulaşım imkânlarının artması ve öncü göçmelerin kurduğu ağlar kitlesele göçün artmasını sağlamaktadır. Bu göç tipinde göç hareketi bireysel değil yerleşik bir kalıp ve kolektif davranış örneği haline gelmektedir.

1.3.2. Ekonomik Temelli Göç Teorileri

Göçü açıklamaya yönelik temel teorik yaklaşımların yanında göçü ekonomik gelişme ekseninde değerlendiren yaklaşımlar da bulunmaktadır. Ekonomik temelli göç yaklaşımları olarak adlandırılan bu yaklaşımlarda çoğunlukla işgücü göçü üzerine yoğunlaşmış ve işgücü hareketliliği paralelinde göçün neden ve sonuçları üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Ekonomik temelli göç teorilerinin başlangıcı olarak neoklasik teori göçü açıklamaya ve çözümlenmeye yönelik hem makro hem de mikro bir yaklaşım benimsemiştir.

1.3.2.1. Neoklasik İktisadın Makro Göç Teorisi

19. yüzyıl coğrafyacısı olan Ravenstein, göçün istatistiksel kurallarını formüle ederek kendinden sonra yapılacak göç çalışmalarına öncülük etmiştir. Bu formülasyon belirli bir göç hareketini temsil etmeyen genel ifadeler olarak dikkatleri çekmektedir. Bu anlamda neoklasik iktisat yaklaşımı da kendi alanında göç ile ilgili ilk sistematik teori olarak göze çarpmaktadır (Castles ve Miller, 2008: 31).

Neoklasik teorinin göç olgusuna yaklaşımı genel olarak işgücünün farklı pazarlarda karşılaşmış olduğu ücret farklılıkları doğrultusunda gelişmiştir. Bu konuda ortaya atılan temel teorik yaklaşımlar Lewis (1954), Todaro (1969) ve Harris ve Todaro (1970) tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlarda ekonomik gelişme sürecinde ortaya çıkan göçün nedenleri ve belirleyicileri üzerine yoğunlaşmıştır. Buna göre göç, farklı ülke ya da bölgelerdeki işgücü piyasasında oluşan katılıkların heterojenlik derecesi sebebiyle meydana gelen ücret farklılığından kaynaklanmaktadır (Özcan, 2016: 195-196). Bireyler, işlerin ve ücretlerin kendilerine göre en avantajlı olduğu yere göç etmektedirler. Bu göç hareketliliği sonucunda ise ücret farkları azalarak işgücü hareketliliği de yavaşlamakta ve sonunda göç hareketleri sona ermektedir (Toksöz, 2006, 16).

Dolayısıyla neoklasik iktisadın makro yaklaşımına göre coğrafi olarak işgücü arz ve talebinde ortaya çıkan farklılıklar göçe neden olmaktadır. Buna göre işgücü bakımından zengin ülkelerde düşük ücret, sınırlı ve düşük işgücü imkânına sahip ülkelerde ise yüksek ücret düzeyleri görülmektedir. Bu durum işgücünün düşük ücretli ülkelere daha yüksek ücretli ülke ya da bölgelere göç etmesine neden olmaktadır. Bu göç hareketliliği işgücü bakımından zengin ülkelerde işgücü piyasasının daralmasına ve ücretlerin yükselmesine neden olurken, sermaye zengini ülkelerde ise ücretlerin düşmesine neden olmaktadır. Neoklasik iktisatçılara göre bu göç hareketliliği piyasada bir denge oluşturmakta ve sermayenin gelişmekte olan ülkelere akmasını sağlamaktadır (Lewis: 1954: 176; Sert, 2016: 32; Abadan-Unat, 2017: 53).

Diğer taraftan Lewis, sermaye ithal edip fazla işgücünü ihraç eden ülkelerde reel ücretlerin her zaman düşmeyebileceğini ifade etmiştir. Lewis'e göre sermaye ithali, ülkelerin kendi tüketimleri için üretilen mallarda verimliliği artırmadıkça reel ücretler düşmeyecek ve piyasanın dengeleyici özelliği ortaya çıkmayacaktır (Lewis: 1954: 191).

Todaro ise kırsal ve kent ayrımına değinmiş ve büyük kentlerdeki nispi gelirin yüksek olmasının bu kentlere olan göçü artırdığını belirtmiştir. Todaro'ya göre kırsal ve kentsel gelir farklılığı hızlı bir şekilde yükselmeye devam ettiği sürece büyük kentlerdeki görece yüksek ve sürekli gelirin cazibesi, daha kalabalık olan bu kentlere düzenli bir şekilde kırsal göçmenleri çekmeye devam edecektir. Kentlerdeki modern sektörlerde istihdam şansı düşük olmasına rağmen nispi gelirlerdeki farklılık göçmenleri kent merkezlerine çekmektedir. Göç oranının istihdam oranına göre fazla olması ise işsizliği artırmaktadır. Buna rağmen Todaro çalışmasında zamanla beklenen ve gerçekleşen gelirin pozitif bir sayıya yakınsayacağını tespit etmiştir (Todaro, 1969: 147).

Lewis ve Todaro'nun çalışmaları birlikte değerlendirildiğinde Todaro'nun neoklasik ekonominin göç nedenlerine ilişkin yeni yaklaşımlar sunduğu aşikârdır. Nitekim Lewis'te sadece gelir eşitsizliği ve ücret farklılıkları ele alınırken, Todaro'da kentlerde işsizlik olsa bile iş bulma olasılığının daha fazla olması ve gelir beklentisinin yüksek olması ele alınarak göçün nedenleri açısından yeni bir bakış açısı ortaya koyulmaktadır.

Bu nedenle neoklasik model, bireyselci ve tarihsel olmayan bir bakış açısı sunmaktadır. İnsanların göç etme kararı tamamen görece fayda maliyet karşılaştırmasına göre rasyonel olarak belirlenmektedir. Bu modelde, devletin uluslararası göçü kısıtlayan bazı politikalarının rasyonel piyasanın işleyişini bozacağı ileri sürülmektedir. Dolayısıyla bu modelde rasyonel piyasanın işleyişini bozan devletin iç ve dış göç üzerindeki sınırlandırıcı etkisinin ortadan kaldırılması gerektiği ifade edilmektedir (Castles ve Miller, 2008: 31).

Neoklasik iktisadın uluslararası göç ile ilgili makro yaklaşımı göç akımlarına maruz kalan birçok ülkeyi derinden etkilemiş ve göçle ilgili politikaların belirlenmesine yardımcı olmuştur. Neoklasik iktisadın makro göç teorisi beş varsayıma dayanmaktadır (Massey vd.,1993: 433-434);

1. İşçilerin yapmış olduğu uluslararası göçün nedeni ülkeler arasındaki ücret farklılığıdır.
2. Ücret farklılıklarının ortadan kaldırılması, işgücü hareketini sona erdirecektir. Ücret farklılıklarının olmadığı yerde ise göç hareketleri meydana gelmeyecektir.
3. Yüksek vasıflı işçiler olan insan sermayesinin uluslararası hareketliliği, genel ücretten farklı olan insan sermayesinin getiri farklılıklarının bir sonucudur. Bu vasıflı işçilerin göç hareketi vasıfsız işçilerin göç hareketinden farklı niteliktedir hatta karşıt olarak bile ele alınabilir.

4. İşgücü piyasaları uluslararası işgücü akımının birincil mekanizmalarıdır. Diğer piyasaların uluslararası göç hareketleri üzerinde önemli bir etkisi bulunmamaktadır.
5. Göç akımlarını kontrol etmek isteyen hükümetlerin izleyeceği yol, göç alan ve veren ülkelerdeki işgücü piyasalarını düzenlemek ve etkilemektir.

1.3.2.2. Neoklasik İktisadın Mikro Göç Teorisi

Neoklasik iktisat göç ile ilgili makro modelin yanında bu modelin varsayımlarına benzer mikro bir model geliştirmiştir. Neoklasik iktisadın mikro teorisinin öncülüğünü Sjaastad, Borjas ve Todaro yapmıştır (Abadan-Unat, 2017: 54). Bu modelde göç ile ilgili makro kuramın varsayımları geçerli olmakla birlikte bireylerin aldığı kararlara daha çok önem verilmiştir. Bireyler, fayda maliyet analizi yapmakta ve daha yüksek kazanç elde edecekleri yerlere göç etmeye rasyonel bir şekilde karar vermektedirler. Uluslararası göçün beşeri sermayeye yapılan bir yatırım olma özelliği de bulunmaktadır. İnsanlar beceri ve kabiliyetlerine göre daha verimli olabilecekleri yerlere göç etmeyi tercih etmektedirler ancak daha yüksek ücret düzeylerini yakalayabilmeleri için bazı hususlara dikkat etmeleri gerekmektedir. Bu doğrultuda bireyler, seyahat ve taşınma maliyetleri, yeni bir dil ve kültür öğrenme çabası, yeni işgücüne uyum sorunu ve bazı psikolojik maliyetler üzerine yatırım yapmak zorundadırlar (Massey vd., 1993: 434).

Neoklasik iktisadın mikro yaklaşımında beşeri sermaye kavramı ön plana çıkmaktadır. Bireylerin rasyonel bir şekilde göç kararı vermeleri göç etmeden önceki bilgi, deneyim ve eğitim düzeyi ile yakından ilişkilidir. Bireylerin üretime katılma düzeyleri, yapacakları fayda maliyet analizinin sonuçlarını doğrudan etkilemektedir. Vasıflı bir işgücü ile vasıfsız bir işgücünün göç edilecek yerdeki istihdam olanaklarından yararlanma olasılığı ve beklentileri farklılık arz etmektedir. Dolayısıyla göç kararında beşeri sermayenin önemi neoklasik iktisatçılar tarafından vurgulanan bir unsur olmuştur.

Dolayısıyla neoklasik mikro modelin merkezi kavramı, beşeri sermaye olarak adlandırılan insan sermayesidir. İnsanlar eğitime veya mesleki eğitime yatırım yapmaya karar verdikleri gibi beşeri sermaye ile gelecekte kazanç elde etme olanağını artıran göçe de yatırım yapmaya karar verebilmektedirler (Castles ve Miller, 2008: 31).

Bu bağlamda Sjaastad (1962), beşeri sermayenin getiri ve maliyetleri üzerine yapmış olduğu çalışmada göçün özel getiri ve maliyetlerini parasal olan ve olmayan şeklinde ikiye ayırmıştır. Buna göre göçün parasal maliyetleri gıda, barınma ve ulaşım harcamalarından oluşmaktadır. Parasal olmayan maliyetler ise insanların tanıdıklarını, çevrelerini, ailelerini ve arkadaşlarını terk etmek istememeleri olarak tanımlanmaktadır. Sjaastad ayrıca parasal olmayan maliyetlerin parasal maliyetlere göre göç açısından daha önemli olduğunu vurgulamıştır (Sjaastad, 1962: 83-85).

Sjaastad, göçün özel getirilerini de maliyetler gibi parasal olan ve olmayan olarak ikiye ayırmıştır. Buna göre göçün parasal getirileri, başka bir yere göç edilerek elde edilen ve reel gelir akışını oluşturan pozitif ya da negatif kazançlarından oluşmaktadır. Bu kazançlar, nominal gelir, istihdam maliyeti ve fiyatlardaki değişimlerden ya da bu üçünün birleşiminden ortaya çıkmaktadır. Göçün parasal olmayan getirileri ise bireylerin mekânsal tercihlerinden oluşmaktadır. Bu getiri, mekânsal tercihlerin üretim maliyeti sıfır olmasından kaynaklanan bir getiri türüdür (Sjaastad, 1962: 85-86).

Sjaastad, parasal olmayan maliyet ve getirilerin ölçülemediğini ve bu nedenle bireylerin bazen temel ekonomik varsayımlardan farklı olarak hareket edebileceğini ifade etmiştir. Buna göre yüksek gelir olanağına sahip bölgelerin daha fazla göç alacağı varsayımı her zaman geçerli değildir. Çünkü emekli olan kişiler, işgücünün ve maliyetlerin ucuz olduğu yerleri tercih etmekte ya da daha önce hayatlarını geçirdikleri yerlere geri dönmek isteyebilmektedirler (Sjaastad, 1962: 81).

Sjaastad'ın bahsettiği gibi bazen yüksek ücret olanağının olduğu yerlere bireyler göç etmediği gibi yüksek işsizliğin bulunduğu yerlere de bireyler göç edebilmektedirler. Bu durum tamamen bireylerin beklentileri ve yaptıkları fayda maliyet analizi sonucunda vermiş oldukları karara göre şekillenmektedir. Nitekim neoklasik yaklaşım makro ve mikro olarak bir bütün olarak incelendiğinde bireylerin işsizliğin fazla olduğu yerden az olduğu yere doğru göç etmesi gerekmektedir. Ancak kentlerdeki fırsat ve olanaklar bireylerin kararlarını değiştirebilmektedir. Harris ve Todaro (1970), kentlere olan göçlerin artması dolayısıyla ortaya çıkan işsizliğin kırdan kente olan göçü yavaşlatmadığını aksine göçmenlerin bir bölümünün ekonomik ve rasyonel bir seçim yaparak göç sürecini devam ettirdiğini vurgulamışlardır (Harris ve Todaro, 1970: 126-127).

Neoklasik mikro teoriye katkı yapan Borjas(1989) ise “Göç Piyasası” bağlamında bireylerin rasyonel bir şekilde aldıkları göç kararlarını değerlendirmiştir. Borjas'a göre neoklasik teori bireylerin faydalarını maksimize ettiğini varsaydığından göç ile ilgili olarak bireyler, kendi refahlarını maksimize edecekleri bir ülke ya da bölge araştırmaktadırlar. Bireylerin finansal kaynakları, göç alan ve veren ülkelerdeki göç düzenlemeleri bireylerin yapmış olduğu bu aramayı sınırlandırmaktadır. Göçmenlerin, göç alan ve veren ülkenin bulunduğu göç piyasasında çeşitli bilgi alış verişi yapılmakta ve farklı seçenekler karşılaştırılmaktadır. Bu doğrultuda göç edecek kişiler göç alan ülkelerin tekliflerini değerlendirerek karşılaştırma yapmakta ve gidecekleri ülkeyi seçmektedirler. Bu göç piyasasında toplanan bilgiler, bazı insanları yerinde kalma, bazılarını da başka bir ülkeye gitmenin daha kazançlı olduğu düşüncesine yöneltmektedir (Borjas, 1989: 460-461).

Sonuç olarak neoklasik yaklaşımın bireylerin rasyonel kararlarına önem verdiği, kırsal ve kentsel bölgelerdeki beklenen kazançlar üzerinde durduğu göze çarpmaktadır. Bu durum ise işgücü

göçünde beklentilerin önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Bireyler göç kararı alırken, fayda maliyet analizi yapmakta ve beklentileri doğrultusunda yaşam standartları yüksek olan kentsel alanları seçmektedirler (Başar, 2015: 16).

Neoklasik iktisadın mikro göç modeli doğrultusunda yapılan tartışmalar, teoriye ilişkin çeşitli varsayımların geliştirilmesini de sağlamıştır (Massey vd.,1993: 435-436);

1. Uluslararası göç hareketleri, istihdam ve elde edilen kazançtaki uluslararası farklılıklardan kaynaklanmaktadır. (Neoklasik makro Göç teorisinde tam istihdam varsayılmaktaydı.)
2. Diğer faktörler eşitken, gidilecek ülkede ücret oranını ve istihdam olasılığını artıran bireysel beşeri sermayenin özellikleri (eğitim, deneyim, yabancı dil becerileri) uluslararası işgücü hareketliliğini artıracaktır.
3. Göçün maliyetlerini düşüren bireysel özellikler, sosyal koşullar ve teknolojiler göçün net getirilerini artırmaktadır. Bu yüzden uluslararası göç hareketleri artmaktadır.
4. Benzer ülkelerde yaşayan bireylerin göç konusundaki eğilimleri çok farklı olabilmektedir.
5. Ülkeler arasındaki toplam göç akımları, bireysel fayda maliyet analizi temeline dayanan bireysel hareketlerin basit toplamından oluşmaktadır.
6. Uluslararası göç hareketleri, ülkeler arasındaki kazanç ve/veya istihdam oranlarındaki farklılıklar sonucunda ortaya çıkmaktadır. Göç, beklenen gelirin uluslararası olarak eşitlenmesine kadar devam etmekte ve denge oluşana kadar göç hareketi durmamaktadır.
7. Beklenen getirilerdeki farkın büyüklüğü, ülkeler arasındaki uluslararası göçmen akımının büyüklüğünü de belirlemektedir.
8. Göç kararları işgücü piyasaları arasındaki dengesizlik sonucu ortaya çıkmaktadır. Diğer piyasalar doğrudan göç etme kararını etkilememektedir.
9. Göçmen kabul eden ülkelerdeki koşullar psikolojik açıdan çekici ise göç maliyetleri negatif sayılabilmektedir.
10. Hükümetler, öncelikle göç gönderen ve kabul eden ülkelerdeki beklenen kazançları etkileyecek politikalarla göçü kontrol etmelidirler. Örneğin, göç edilen ülkede istihdam olanağını azaltmak ya da istihdam risklerini artırmak, uzun vadeli kalkınma programları ile göç veren ülkelerin gelirini artırmak ya da göçün hem maddi hem manevi maliyetleri artırmak gibi.

Neoklasik teorisinin varsayımları ve ileri sürmüş olduğu görüşler birçok ampirik çalışmada test edilmiştir. Yapılan çalışmalarda neoklasik teorisinin yaklaşımı ile alakalı kuşku uyandıracak sonuçlar elde edilmiştir. Az gelişmiş ülkelere göç eden kişiler incelendiğinde bu kişilerin nadiren fakir olduğu, genellikle sosyal değişim içerisinde olan orta sınıftan meydana geldiği görülmüştür. Ayrıca neoklasik teorisinin varsayımının aksine göçmenler eksik bilgiye

sahiptirler ve bazı engellemelerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Yani neoklasik teorinin iddia ettiği gibi bireylerin rasyonel karar vermek için özgür oldukları ve yeterli bilgiye sahip oldukları düşüncesi gerçekte bağdaşmamaktadır. Neoklasik model, devlet müdahalelerinin piyasanın normal işleyişinden sapmalara yol açtığını da iddia etmektedir. Ancak tarihsel süreçleri göz önünde bulunduran çağdaş çalışmalar göçün başlamasında, şekillenmesinde ve düzenlenmesinde devletlerin çok önemli rolünün olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla neoklasik iktisadın rasyonel tercih yapan bireysel göçmenler yaklaşımı tarihsel gerçeklikle bağdaşmamaktadır (Castles ve Miller, 2008: 32-34).

Sonuç olarak neoklasik teorinin göç yaklaşımında birçok problem bulunmakta ve bu problemler üç ana başlık altında toplanmaktadır (Sert, 2016: 32-33);

1. Teorinin varsayımları doğru ise göç alan ve veren ülkelerdeki pazarlar göç hareketleri sonucunda dengeye ulaştığında göç hareketlerinin durması gerekmektedir. Ancak böyle bir durum gerçek hayatta gerçekleşmemektedir.
2. Neoklasik teorisyenler, göç hareketlerini açıklamak için yalnızca işgücü piyasasına odaklanarak bu piyasa üzerinden fikir yürütmüşlerdir. Ancak gerçek hayatta birçok piyasa göç hareketlerini etkileyebilmektedir. Emlak piyasası dahi göç etme kararlarını etkileyen önemli bir piyasadır.
3. Neoklasik teoriye göre devletler yalnızca işgücü piyasasındaki arz ve talebe müdahale ederek göç hareketlerine müdahale edebilmektedirler. Gerçek hayatta ise göç hareketlerini etkileyen devletlerin kontrolünün dışında kalan birçok mekanizma bulunmaktadır.

1.3.2.3. İkili İşgücü Piyasası Teorisi

İkili işgücü piyasası teorisi, bireylerin fayda maliyet analizi yaparak rasyonel bir şekilde karar verdikleri neoklasik modelden ayrılmaktadır. Bu teori uluslararası göç akımlarının bireysel kararlardan değil modern sanayi toplumlarının işgücü taleplerinden kaynaklandığını öne sürmektedir (Massey vd.,1993: 440).

1970’li yılların sonuna doğru Piore ve diğerlerinin geliştirmiş olduğu bu teori, temelde modern sanayi toplumlarının yapısal ihtiyaçları çerçevesinde geliştirilmiştir. Modern sanayi toplumlarının işgücü piyasalarındaki sermaye yoğun ve emek yoğun sektörlerin varlığına bağlı olarak ortaya çıkan ikili yapı, göçmen işgücü talebini ortaya çıkarmaktadır. Sermaye yoğun sektörde çalışanlar genelde donanım, bilgi ve beceri gerektiren vasıflı işçiler iken, emek yoğun sektörde çalışan işçiler çoğunlukla vasıfsız işçilerden oluşmaktadır. Sermaye yoğun sektörde çalışan vasıflı işçilere gerekli eğitim, bilgi ve beceri kazandırmak için işveren tarafından yatırım yapılmakta ve bundan dolayı bu işçiler kolayca işten çıkarılamamaktadır. Emek yoğun sektörlerde

ise istikrarsız istihdam koşulları mevcuttur. Ekonomide herhangi bir bunalım veya kriz meydana gelmesi durumunda emek yoğun sektördeki vasıfsız işçilerin işlerine kolay bir şekilde son verilebilmektedir. Bu sektördeki olumsuz koşullar nedeniyle mevcut ülkenin vatandaşları bu sektördeki işleri genel olarak kabul etmemektedir. Dolayısıyla bu durum gelişmiş ülkelerin işgücü piyasasında düşük ücretle çalışan işgücü gereksinimini ortaya çıkarmaktadır (Toksöz, 2006: 17-18).

Piore (1979)'ye göre gelişmiş ülkelerin ekonomik yapısındaki ikili yapı göçmen işgücüne yönelik sürekli bir talep oluşturmaktadır. Bu işgücü talebi ise uluslararası göçü ortaya çıkarmaktadır. Piore'ye göre göçmenlik göç veren ülkedeki itici faktörlerden (düşük ücret ve yüksek işsizlik) değil, göç alan ülkedeki çekici faktörlerden (yapısal ve kaçınılmaz olarak yabancı işçiye olan ihtiyaç) kaynaklanmaktadır (Massey vd.,1993: 440).

Dolayısıyla ikili işgücü piyasası teorisi, göç hareketlerini dolaylı yoldan açıklamaktadır. Nüfusun yüksek olduğu az gelişmiş ülkelerde sermaye kıt olduğu için sermaye başına emek oldukça düşüktür. Bu durum sınırsız işgücü potansiyeline sahip bu ülkelerde emeğin marjinal verimliliğinin sıfır ya da sıfıra yakın olmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu ülkelerde ücret de oldukça düşük düzeydedir. Sermaye açısından zengin ancak işgücü bakımından kıt olan gelişmiş ülkelerde ise işgücüne yoğun bir talep bulunmaktadır. Az gelişmiş ülkelerdeki düşük ücret ve gelişmiş ülkelerdeki işgücüne olan bu yoğun talep, göç hareketlerinin meydana gelmesine neden olmaktadır (Özyakışır, 2013: 66).

Bu modelde hedef ülkenin işgücüne olan yüksek talebi, göç hareketlerinin ortaya çıkmasında en önemli faktördür. Sanayileşmiş ülkelerin sürekli ucuz ve esnek işgücüne ihtiyaç duymasının ise yapısal enflasyon, çalışma güdöleri, işgücü arzının sınırsız olması, göç akımlarının tükenmez olması gibi temelde dört sebebi bulunmaktadır. (Abadan-Unat, 2017: 58-59).

İkili işgücü piyasası teorisi neoklasik iktisat ile temelde içsel bir çatışma yaşamamaktadır. Buna rağmen mikro düzeydeki karar alma modellerinden çok farklı varsayımlara dayanmaktadır. Bu varsayımlar şu şekilde özetlenebilmektedir (Massey vd.,1993: 444);

1. Uluslararası işgücü göçü, büyük ölçüde gelişmiş toplumların işverenleri ya da onlar adına hareket eden hükümetlerin işgücü talebine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.
2. Göçmen işçilere olan talep, ekonominin yapısal ihtiyaçlarından dolayı artmaktadır. Ayrıca göçmen işçi talebi, ücret teklifleri yerine daha çok istihdam uygulamaları ile ifade edildiği için uluslararası ücret farklılıkları işgücü göçünün ne gerekli ne de yeterli bir şarttır.
3. Göçmen kabul eden toplumlardaki düşük düzeyli ücretler, göçmen işçi arzındaki azalma sonucunda yükselmemektedir. Ücretler, sosyal ve kurumsal mekanizmalar tarafından düşük tutulmaktadır.

4. Düşük düzeyli ücretlerin yükselmesini engelleyen sosyal ve kurumsal mekanizmalar ücretlerin düşmesini engelleyemediği için göçmen işçilerin arzının artması durumunda düşük düzeyli ücretler daha da azalabilmektedir.
5. Hükümetler, ücret veya istihdam oranlarındaki küçük değişikliklerle uluslararası göçü etkileyememektedirler. Göçmenler, modern, endüstri-sonrası ekonomilerin yapısal ihtiyaçları çerçevesinde oluşan işgücü talebini karşılamaktadırlar. Bu işgücü talebini etkileyebilmek için ekonomik organizasyonda büyük değişikliklere ihtiyaç duyulmaktadır.

1.3.2.4. İşgücü Göçünün Yeni Ekonomi Teorisi

İşgücü göçünün yeni ekonomi teorisi, 1980'lerin sonları ile 1990'lı yıllarda Stark tarafından geliştirilmiştir. Bu teori temelde neoklasik iktisadi anlayışa dayanmakla birlikte neoklasik iktisadın bazı varsayımlarına karşı çıkmaktadır. Neoklasik iktisatta bireyin rasyonel bir seçim yaparak aldığı kararlar göç için önemli bir belirleyici iken, yeni ekonomi teorisinde bireyin değil hanehalkının aldığı karar ve stratejiler önemli bir belirleyicidir (Toksöz, 2006, 20).

Temel varsayımlara dayanan işgücü göçü üzerine yapılan çalışmalar, geleneksel anlayışın dışına çıkarak önemli bir dönüşüm yaşamışlardır. Teorik düzeyde mekânsal işgücü arzının kararlarından etkilenen değişkenlerin kapsamı oldukça genişlemiştir. Bu çalışmalarda özellikle sosyal varlıklar ve göç davranışlarındaki etkileşim ön plana çıkmıştır. Ayrıca bir işgücü piyasası ile diğer işgücü piyasaları ve işgücü piyasası haricindeki piyasalar arasında yeni bağlantılar tespit edilmiştir. Bu yeni yaklaşımlar ekonomik kalkınma süreçlerinin anlaşılmasına da katkıda bulunmuştur (Stark ve Bloom, 1985: 173).

Ayrıca yeni ekonomi teorisinde piyasanın neoklasik iktisatçıların ileri sürdüğü şekilde ideal bir şekilde işlemediği vurgulanarak, göçün sadece iki farklı ülke arasındaki gelir farklılıkları ile açıklanamayacağı ifade edilmiştir. Buna göre göç, güvenli iş şansı, yatırım sermayesine erişim ve uzun dönemli risk yönetimi ihtiyacı gibi faktörlere de bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Castles ve Miller, 2008: 33).

Bu çerçevede Stark ve Bloom (1985: 173), bir göçmenin bireysel olarak göç kararı alamayacağını aidiyeti bulunduğu aile ve gruplarla ortak bir karar olarak göçe karar verebileceğini vurgulamıştır. Stark ve Bloom “Nasıl ki bir tuğla ya da bir şişe şarap pazarlar arasında hareket etmeye karar veremez, bir göçmen de göç konusunda karar verme yetkisine sahip olmak zorunda değildir” diyerek göçmenin bireysel göç kararı yerine grup kararları alacağını ifade etmiştir. Bu görüşe göre göç kararları, çoğunlukla göçmen grupları ve göçmen olmayan kişilerin bir bölümü tarafından ortak olarak alınmaktadır.

Stark ve Bloom'a göre kazançlar ve maliyetler, göç eden ve etmeyen aile bireyleri tarafından örtülü bir sözleşme ile paylaşılmaktadır. Örneğin, bir ailedeki göçmenin göçünden göçmen olmayan aileye doğrudan işçi dövizleri aktarılmakta ve önemli bir kazanç sağlanmaktadır. Bu durum göç eden ve etmeyen aile bireyleri arasında zamanlar arası bir sözleşme bulunduğunu ve göç kararının bireysel şekilde alınmadığını ortaya koymaktadır. Stark ve Boom'un görüşleri göç kararlarının neoklasik iktisatta olduğu gibi bireysel ve bağımsız olarak değil başka birey ve topluluklarla karşılıklı bağımlılık içerisinde alındığını göstermektedir (Stark ve Bloom, 1985: 173).

Hanehalkı, bireylerin aksine hanehalkı kaynaklarının paylaşımını çeşitlendirerek ekonomik refahı ve riskleri kontrol altına alabilmektedir. Aile üyelerinden bazıları yerel ekonomik faaliyetlere katılabilirken, diğer aile üyeleri yabancı işgücü piyasalarına çalışmaya gönderilebilmektedir. Böylece yerel ekonomik şartların bozulduğu ve gelir noktasında sıkıntı yaşandığı durumlarda hanehalkı yurtdışında çalışmakta olan aile üyesinin geliri ile ekonomik dengesini sağlayabilmektedir (Massey vd., 1993: 436).

Neoklasik iktisadi yaklaşıma göre ücret farklılıkları ya da beklentiler dolayısıyla gelir düzeyi, düşük göçmenlerin yüksek gelirliliğe göre göç etmesi gerekmektedir. Gerçek hayatta ise gelir düzeyi düşük topluluklar yüksek gelirlilere göre daha az göç etme eğilimi içersindedirler. Yeni ekonomi teorisi bu duruma risk minimizasyonu çerçevesinde açıklama getirmektedir. Buna göre göç etmek için ellerinde yeterli para bulunmayan kişiler, bu paralarını kaybetme riskine girmek yerine göç etmemeyi tercih etmektedirler. Böylece risk minimize edilerek elde bulunan az para korunmakta ancak göç hareketi gerçekleşmemektedir (Toksöz, 2006, 21).

Gelişmiş ülkeler incelendiğinde bu ülkelerdeki hanehalkı gelirine yönelik riskler, çoğunlukla özel sigorta sistemleri veya hükümet programları ile minimize edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise risk yönetimi için gereken kurumsal mekanizmalar ya yetersiz, ya hiç yok ya da fakir ailelerin ulaşamayacağı bir durumdadır. Bu durum fakir aileleri, riskleri minimize edemediğinden göçe yöneltmektedir. Ayrıca gelişmiş ülkelerde, ailelerin teknoloji üretiminin uyumuna benzer yeni projeleri kolayca finanse etmesi için sağlanan kredi imkânları nispeten daha iyi durumdadır. Birçok gelişmekte olan ülkede ise kredi imkânları ya hiç bulunmamakta ya da yüksek maliyetli olmaktadır. Dolayısıyla erişilebilir kamu ya da uygun özel sigorta ve kredi imkânlarının olmaması, uluslararası göç üzerinde güçlü bir baskı oluşturmaktadır (Massey vd., 1993: 436).

Sonuç olarak göçün yeni ekonomi modeli, neoklasik iktisadi anlayıştan oldukça farklı hipotezler ve çok farklı politikalar öne sürmektedir (Massey vd., 1993: 439);

1. Göç analizlerinde bireyler değil, aileler, hanehalkları ya da kültürel olarak tanımlanmış üretim ve tüketim birimleri dikkate alınmaktadır.

2. Uluslararası göçün gerçekleşmesi için ücret farklılığı temel koşul değildir. Ücret farklılıkları olmasa bile hanehalkı, çeşitli riskleri azaltmak amacıyla ulus ötesi hareketleri teşvik edebilmektedir.
3. Uluslararası göç ile yerel istihdam ya da yerel üretim birbiriyle bağdaşmaz olasılıklar değildir. Hanehalklarının hem göçe hem de yerel faaliyetlere katılmaları konusunda istek bulunmaktadır. Yerel ekonomik faaliyetler dolayısıyla elde edilen gelirdeki artış, bu faaliyetlere yatırım yapmak için gereken sermayeyi elde etmek ve ortaya çıkan riskin üstesinden gelmek için göçü daha çekici hale getirebilir. Dolayısıyla, göçmen gönderen bölgelerde meydana gelen ekonomik gelişme uluslararası göçün baskılarını azaltmayabilmektedir.
4. Ulusal sınırlar içerisinde ücret farklılıkları ortadan kaldırıldığında uluslararası hareketin kesinlikle duracağı söylenemez. Göç isteği, göç veren ülkedeki diğer piyasaların yokluğu, eksikliği veya dengesizliği durumunda da devam edebilmektedir.
5. Gelir dağılımının farklı noktalarındaki ailelerde ya da farklı gelir dağılımına sahip topluluklar arasında gelirden beklenen kazancın aynı olması göç etme olasılığı üzerinde aynı etkiye sahip olmayabilmektedir.
6. Hükümetler, göç oranlarını sadece işgücü piyasasını etkileyen politikalarla değil, aynı zamanda sigorta piyasalarını, sermaye piyasalarını ve vadeli işlem piyasalarını şekillendiren politikalar aracılığıyla da etkileyebilirler. Hükümetlerin sigorta programları, özellikle işsizlik sigortası uluslararası hareketleri önemli ölçüde etkileyebilmektedir.
7. Gelir dağılımlarını şekillendiren hükümet politikaları ve ekonomik değişiklikler, bazı hanehalklarının görece yoksunluğunu etkilemekte ve bu durum hanehalklarının göçe olan isteğini değiştirmektedir.
8. Gelir dağılımını etkileyen hükümet politikaları ve ekonomik değişiklikler uluslararası göçü, ortalama gelir üzerindeki etkilerinden bağımsız olarak etkilemektedir. Göç veren bölgelerde yüksek ortalama gelir sağlayan hükümet politikaları, yoksul hanehalkları gelir artışından yararlanmadığı zaman göçü artırabilmektedir. Zengin hanehalkları gelir artışından yararlanmaz ise bu politikalar göçü azaltabilmektedir.

Yeni ekonomi teorisinde göç kararı açısından hanehalkı önemli bir aktör haline dönüşmektedir. Hanehalkının önemli bir aktör haline gelmesi ise bazı sorunları beraberinde getirmektedir (Faist, 2003: 70-71);

1. Teoride hanehalkının içerisindeki tartışmalar gözden geçirilmemiştir. Aile üyeleri arasındaki ilişkiler, birleştirici ya da ayırıcı bağlar görmezden gelinmiş ve teori basite indirgenmiştir. Toplumsal ilişkilerin bu şekilde basite indirgenmesi halinde iktidar ve otorite ilişkilerini, sorumlulukları ve dayanışmayı kavramak mümkün değildir. Hanehalkı içerisinde hangi üyenin göç edeceğine kimin karar vereceği ve kararı neye göre aldığı ise belirsizdir.

2. Hanehalkının sorumluluk ve ilişki derecesi açıklanmamıştır. Hanehalkı üyeleri genel olarak hanehalkının ötesine varan sorumluluklara sahiptirler. Bunun yanında hanehalkı akrabalığı bazen evlilikten daha güçlü bağlara sahip olabilmektedir.
3. Toplumsal yapısal yaklaşımlar, bağların içeriğini, bireysel kararların öne alınışında akılcı seçimi, insanların ve kolektiflerin yapısal konumlarının varsayımlarında ağ analizini görmezden gelerek hata yapmaktadırlar.

Sonuç olarak işgücü göçünün yeni ekonomi teorisi, neoklasik iktisat temeline dayanan göç teorileri ile ilgili problemlere çözüm üretebilmektedir. Bununla beraber yeni ekonomi teorisi göç akımlarını kontrol etmek amacıyla işgücü, sigorta, sermaye ve vadeli işlemler piyasalarını etkileyen politikaları kullanmaktadır. Bu anlamda teori, politika uygulayıcısı olan devletlere gerçekte sahip olduklarından daha fazla önem vermektedir (Sert, 2016: 34).

1.3.3. Sosyo-Ekonomik Temelli Göç Teorileri

Göç olgusunun neden ve sonuçlarını çözümlenmek amacıyla toplumsal ve kültürel bağlantıları, ekonomik ilişkileri ve tarihsel süreci göz önünden bulunduran yaklaşımlar sosyo-ekonomik temelli göç teorileri başlığı altında incelenmiştir. Bu teorilerden daha çok ön plana çıkan yaklaşımlar göz önünde bulundurulmuştur.

1.3.3.1. Dünya Sistemleri ve Merkez-Çevre Teorisi

Toplumbilimciler uluslararası göçün nedenlerinin ulusal ekonomilerde ortaya çıkan ikili yapıda değil özellikle 16. yüzyıldan sonra genişlemeye başlayan dünya pazarında aranması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu görüşü savunanlar, Wallerstein'in 1974'te yapmış olduğu çalışmayı esas alarak çalışmalarını geliştirmişlerdir. Bu konuda yapılan çalışmalar incelendiğinde Castells (1989), Sassen (1988, 1991) ve Moravska (1990)'nın çalışmaları ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte yapılan en kapsamlı çalışma ise Chicago Üniversitesi öğretim üyesi Saskia Sassen'e aittir (Abadan-Unat, 2017: 61).

Dünya sistemleri ve merkez-çevre teorisi, uluslararası göçü dünya ekonomisindeki eşitsiz ekonomik ve siyasal güç dağılımı çerçevesinde açıklayan, temellerini Marksist politik ekonomiden alan alternatif bir yaklaşım olarak göze çarpmaktadır. Bu yaklaşımda itme-çekme teorisinde olduğu gibi bireylerin gönüllü olarak gerçekleştirmiş olduğu göç hareketine değil sermayenin kitlesel işgücü arayışı çerçevesinde meydana gelen göç hareketlerine odaklanılmaktadır. Dünya sistemleri teorisine göre işgücünün gerçekleştirmiş olduğu göç, merkez kapitalist ülkeler ile çevrelerindeki az gelişmiş ülkeler arasında sahtekârlıkla oluşturulan zoraki ilişkinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Castles ve Miller, 2008: 35).

Dünya sistemleri teorisine göre göç hareketleri sonuçları bakımından gelişmiş ülkelerin lehine, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ise aleyhine işlemektedir. Modernleşmeyi ve gelişmeyi olumlu yönde etkilemesi beklenen göç hareketlerinin merkez-çevre ilişkisi nedeniyle az gelişmiş ülkelerde tam tersi yönde etkisi ortaya çıkmaktadır. Yasal olsun olmasın tüm göç hareketleri, az gelişmiş ülkelerdeki işgücünün gelişmiş ülkeler tarafından kullanılmasına yol açmaktadır (Adıgüzel, 2018: 30).

Çevre ülkedeki toprak, hammadde ve işgücü, merkez ülkenin piyasaları ile etkileşime girdiğinde mal, bilgi, sermaye ve insan hareketi daha kolay hale gelmektedir. Bunun sonucunda ise göç hareketleri ortaya çıkmaktadır. Merkez ve çevre ülkelerinin siyasi ve ekonomik yapısının yanında ideolojik, tarihsel ve kültürel bağlantıları da göç hareketlerinin gerçekleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Sert, 2016: 36).

Bu teoriye göre merkez ve çevre ülkeleri açısından karşılıklı bir bağımlılık söz konusudur. Hammadde ve ucuz işgücü bakımından zengin olan çevre ülke, merkez ülkenin iştahını kabartarak onun sermayesini daha da güçlendirmektedir. Bu durum merkez ülkenin çevre ülkeye olan bağımlılığını artırmaktadır. Bunun yanında çevre ülkelerin merkez ülkelere olan bağımlılığı ise zorunlu hale gelmektedir. Buna göre artan nüfusları ve ekonomik altyapı eksikliği nedeniyle çevre ülkeler istihdam sorunlarını merkez ülkelere entegre olarak çözmeye çalışmaktadırlar. Ayrıca çevre ülkeler ellerindeki hammaddeyi işleyecek yeterli donanım ve teknolojik imkâna sahip olmadıklarından bu kaynakları ucuz bir şekilde merkez ülkeye satmaktadırlar. Merkez ülkelerin bu kaynaklarla üretilen ürünleri pahalı bir şekilde çevre ülkeye geri satması ise merkez çevre bağımlılığını çevre ülkenin aleyhine olacak şekilde kısır bir döngüye çevirmektedir (Yalçın, 2004: 36).

Merkez kapitalist ülkenin sanayi firmaları, çevre ülkelerde montaja dayalı fabrikalar kurarak bu bölgelerdeki ucuz işgücünden yararlanma yoluna da gitmektedirler. Bu fabrikalar çevre ülkelerdeki geleneksel üretim mekanizmalarını zayıflatmakta ve tercihen kadın işgücü istihdam etmektedirler. Hem geleneksel üretim sisteminin dönüşüm geçirmesi hem de kadın işgücünün istihdam edilmesi erkeklerin iş bulma imkânını azaltarak çevre ülkelerden merkez ülkelere büyük bir göç akımının başlamasına neden olabilmektedir. Ayrıca bu durum geçmişte sömürgecilik faaliyetlerinde olduğu gibi merkez ve çevre arasında kalıcı kültürel bağların oluşmasına neden olarak çevrenin merkeze olan bağlılığını daha da artırmaktadır (Abadan-Unat, 2017: 62).

Ayrıca merkez çevre teorisine göre özellikle kalkınma sürecindeki ülkelerde tarımsal reformlar gerçekleştirilmekte ve bunun sonucunda çiftçilerin büyük bir kısmı ortadan kalkmaktadır. Bu durum kitlesel olarak kırdan kente göçü artırmakta ve bunun sonucunda kentlerde hizmetler sektörünün üretken olmayan bölümlerinde yoğunlaşma olmaktadır. Gelişmiş ülkelerin ucuz

işgücüne ihtiyaç duyulan sektörlerinde göçmenlerin istihdam edilmesiyle birlikte çevre ülkeden merkez ülkeye doğru göçmen akımı devam etmektedir (Toksöz, 2006, 19).

Dünya sistemleri teorisi, uluslararası göçün gelişen küresel piyasaların ekonomik ve siyasi örgütlenmelerini takip ettiğini öne sürmektedir. Bu görüşe göre uluslararası göç ile ilgili altı adet varsayım ortaya atılmıştır (Massey vd.,1993: 447-448);

1. Uluslararası göç gelişmekte olan dünyada kapitalist piyasa sisteminin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Küresel ekonominin çevre ülke ve bölgelere nüfuz etmesi uluslararası hareketlerin başlamasına neden olmaktadır.
2. Uluslararası işgücü akımı, uluslararası mal ve sermaye akımının tersi yönünde hareket etmektedir. Buna göre kapitalist yatırımlar, çevre ülkelerle merkez ülkeler arasında kültürel bir bağ kurmakta ancak çevre ülkelerde hareketli bir nüfusun oluşmasına da neden olmaktadır. Bu durum ise uluslararası göçü tetiklemektedir.
3. Geçmişte sömürgecilik yapan güçler ile onların sömürgeleri arasında kültürel, idari, ulaşım ve iletişim bağları bulunduğu için bu ülkeler arasında uluslararası göçün gerçekleşme olasılığı daha yüksektir. Bu durum belirli ulus ötesi pazarların ve kültürel bir sistemin oluşumuna öncülük etmektedir.
4. Uluslararası göç, piyasa ekonomisinin küreselleşmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durumda hükümetlerin göç oranlarını etkilemesinin yolu, şirketlerin yurtdışı yatırım faaliyetlerini düzenlemek, uluslararası mal ve sermaye hareketlerini kontrol etmekten geçmektedir. Uluslararası ticaret anlaşmazlığını artırması, dünya ekonomisini durgunluğa itme olasılığı ve çok uluslu şirketlerin durdurulmak istenebilmesi nedeniyle bu politikaların uygulanması oldukça zordur.
5. Kapitalist ülkeler, küresel pazarın genişlemesini benimseyen yabancı hükümetleri desteklemek ve yurtdışındaki yatırımlarını korumak için siyasi ve askeri müdahaleler yapmaktadırlar. Bu siyasi ve askeri müdahaleler başarısız olduğunda merkez ülkelere doğru bir mülteci akımı meydana gelmektedir. Bu durum uluslararası göçün başka bir biçimini ortaya çıkarmaktadır.
6. Uluslararası göç, ülkeler arasındaki ücret veya istihdam farklılıklarından çok az etkilenmektedir. Uluslararası göç, küresel ekonominin yapısını ve piyasanın dinamiklerini takip etmektedir.

Özetlemek gerekirse, dünya sistemleri teorisine göre çevre ülkelerin elinde bulunan hammadde ve işgücü kapitalist sistemin ve küreselleşmenin etkisi ile merkez ülkenin eline geçmektedir. Çevre ülkedeki işgücünün istihdam olanaklarının azalması, merkez ülkenin ucuz işgücü ihtiyacının oluşması dolayısıyla çevre ülkeden merkez ülkeye doğru işgücü göçü ortaya çıkmaktadır. Bu durum uluslararası göçün temel sebebi olarak ifade edilmektedir.

Dünya sistemleri teorisi uluslararası göçü açıklarken merkez çevre ilişkisine ve küreselleşmenin etkisine oldukça önem vermektedir. Bununla beraber dünya sistemleri teorisinde küreselleşmenin öğelerine bu kadar önem verilmesi, teorinin eleştirilmesine de neden olmuştur. Göç hareketleri bireysel ya da aile kararıyla gerçekleşmekte ve nihayetinde insana bağlı bir eylemdir. Bu teoride insan kararları ve kitlesel hareketler arka plana itilerek göç olgusu, tamamen bir süreç olarak ele alınmaktadır (Sert, 2016: 37).

Castles ve Miller (2008: 35) teoriyi eleştirerek şu soruyu sormaktadır; Dünya sistemleri teorisinde iddia edildiği gibi “Batılı devletlerin sermaye ve çıkar mantıkları bu kadar egemense, nasıl oluyor da göç politikaları, önceden planlanmadığı halde işgücü politikasından sürekli yerleşim yeri politikasına geçen belirli ülkeler örneğinde olduğu gibi, bu kadar sık sık değişiyor?”. Castles ve Miller (2008)’e göre teori, çağdaş göç akımlarının karmaşık yapısını tatminkâr bir şekilde analiz edememiş ve tek boyutlu bir bakış açısı geliştirmiştir. Teoride sermayenin çıkarı her şeyin belirleyicisi olarak görülmüş, birey ve grupların eylem ve istekleri göz ardı edilmiştir.

1.3.3.2. İlişkiler Ağı (Network) Teorisi

Günümüzde göç akımlarının nedenleri incelenirken tek bir teoriye bağlı kalmak veya tek bir yaklaşımın tüm göç hareketlerini açıkladığını iddia etmek oldukça yanlıştır. Göç akımları birçok faktöre bağlı olmakla birlikte bu faktörlerin ortaya koyduğu etkiler göç ve göçmen ilişkisi bakımından geniş bir perspektif gerektirmektedir. Göç süreci oldukça karmaşık bir yapıya sahip olduğundan interdisipliner ve diyakronik¹ bir yaklaşım sergilenmelidir. Buna göre göç akımlarının nedenleri üzerine değerlendirme yapılırken tarih içerisinde yaşanmış farklı olay ve olguları göç süreci ile ilişkilendirmek gerekmektedir. İlişkiler ağı yaklaşımı göç kuramları içerisinde bu anlamda farklı bir yere sahiptir (Çağlayan, 2006: 85).

Belirli bir bölgeye doğru gerçekleşen göç hareketlerinin süreklilik arz etmesinde, göç eden kişi ya da grupların göç ettikleri yerde oluşturdukları ağların önemi büyüktür. İlişkiler ağı teorisi, oluşan bu ağların göç akımları üzerindeki etkisini açıklamak üzere geliştirilmiştir (Yalçın, 2004: 49). Göçmen ilişkiler ağı, diğer göç yaklaşımlardan farklı bir konumdadır. Neden sonuç ilişkisine odaklanan bir göç teorisi olmaktan çok göç sürecinin nasıl ayakta durduğu ve göçmenlerin yeni yaşam koşullarına daha kolay nasıl uyum sağlayabileceği sorularına yanıt arayarak farklı toplumsal dinamiklere odaklanmıştır (Görgün, 2017: 1326).

Göçmen ilişkiler ağı, kaynak ve hedef bölgelerdeki yeni göçmenleri, daha önce göç etmiş olan göçmenleri ve göçmen olmayan kişileri akrabalık, arkadaşlık ve ortak köken ilişkileri doğrultusunda birbirine bağlayan bireyler arası bağlantılardır. Göçmen ilişkiler ağı göç

¹ TDK’ya göre “ele alınan süre içinde birbirini izleyen, art zamanlı” anlamına gelmektedir.

hareketlerinin maliyet ve risklerini azaltıp göçten beklenen net getiriye artırdığından bireyler veya gruplar göçe daha çok eğilim göstermektedirler. Ağ bağlantıları, insanların buldukları yerin dışında istihdam edilme fırsatı bulabileceği bir sosyal sermaye biçimidir (Massey vd.,1993: 448). Bu sosyal sermaye ile göç tecrübesine sahip biriyle ilişki ve bağlantı kurmak, göç hareketini kolaylaştırmak için kullanılabilir en önemli kaynaklardır. Bireyin ağ içindeki hareketi bu ilişkiyi, göçü kolaylaştırmak için kullanılabilen değerli bir bağlantıya dönüştürmektedir (Spittel,1998: 1-2).

Göç sadece göç eden kişiyi değil göç eden kişinin etrafındaki birçok insanı da etkilemektedir. Bu etkileşim göçmenler arasında ilişkiler ağının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Göçmen ilişkiler ağlarının varlığı ise göçü hızlandırmakta ve göçün daha da yaygın hale gelmesini sağlamaktadır. İlk defa göç eden kişiler gittikleri yerlerde yardım alacakları bir ilişkiler ağına sahip olmamaları durumunda birçok maliyet unsuruyla karşı karşıya kalmaktadırlar. İlk göçmenlerden sonra gerçekleşen her göç akımı, ilişkiler ağının oluşmasını sağlamakta ve maliyetleri azaltmaktadır. Bu durum ise zincirleme göç hareketliliğini ortaya çıkarmakta ve göçün süreklilik kazanmasına neden olmaktadır (Güllüpnar, 2012: 73).

Göçmen ilişkiler ağı oluşturulduktan sonra göçmenler artık akraba ve arkadaşları vasıtası ile oluşan işlek yolları kullanmaya başlamaktadırlar. Aile ve ortak kökene dayanan bu bağlar barınma, iş bulma ve bürokratik bazı işlemlerin halledilmesinde yardım alınmasını sağlamaktadır. Oluşan sosyal ağlar göç eden kişiler açısından göç sürecinin daha güvenli ve kontrollü olmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca ilişkiler ağı geliştikçe göçmenler kendi bölgelerinde ibadet yerleri, dernekler, dükkânlar, kafeler ve diğer hizmet alanlarında sosyal ve ekonomik altyapılarını geliştirmektedirler (Castles ve Miller, 2008: 38).

Göçmen ağları gittikleri ülkede göçmenlere çeşitli maliyet avantajları sağlarken aynı zamanda ana vatanlarıyla ilişkilerini ve temaslarını sürdürme imkânı da vermektedir. Bu durum göçmelerin kültür ve geleneklerini koruyarak gelecek nesillere aktarabilmelerine olanak sağlamaktadır (Yaman, 2014: 285). Ağ mekanizmasından gelen olumlu etkiler göç ile ilgili konularda alıcı ülkede önemli düzeylerde yasal, siyasi ve finansal engeller oluştururken, gönderen ülkenin kalkınma sürecini ve yönünü de etkileyebilmektedir (Wickramasinghe ve Wimalaratana, 2016: 24).

Göçmen ağları sayesinde iş arama maliyetleri, konut sahibi olma ve çocuk bakımı gibi maliyetler azaltılırken sömürü ve savunmasızlığa karşı korunma ihtiyacı da giderilmektedir. Ayrıca göç edilen yerde alışılmış bir kültürün bulunması, göç eden kişiler açısından bireysel ve kültürel baskıların azaltılmasına da yardımcı olmaktadır. Akralılık ve göçmen ağları maddi-manevi maliyetleri azaltmada etkilidir ancak bu maliyetler geçmiş dönemde yapılan göçün hacmine ve büyüklüğüne de bağlı bulunmaktadır (Bodvarsson ve Van den Berg, 2013: 37-38).

Göçmen ağlarının avantajları yanında bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Göç edilen ülkede karşılaşılan ilişki ağları, göçmenleri içinde buldukları ülkenin toplumundan yalıtma konusunda önemli araçlar sağlamaktadır. Bir ülkeye ilk kez göç eden göçmenlerin ilişkiler ağı sayesinde kendi akrabaları ve arkadaşları ile çalışma imkânı bulması, onlarla birlikte sürekli olarak zaman geçirmesi, göçmenlerin göç edilen ülkenin dil ve kültürüyle sınırlı bir etkileşim sağlamasına neden olmaktadır. Bu durumda göçmenlerin göç ettiği toplumla bütünleşmeleri zorlaşarak yabancı olduğu toplumla ilişkileri gelişmemektedir (Yalçın, 2004: 54).

Ayrıca bireylerin göç ederken göz önünde bulundukları bir diğer husus ise etnik kökene bağlı ilişkilerdir. Etnik ağların göçmenlerin işgücü piyasasına entegrasyonunda önemli etkileri bulunmaktadır. Fakat bireyin hangi aşamada bu bağlantıları ile etkileşime geçeceği büyük önem arz etmektedir. Bu entegrasyon sürecinin en başlarında kişinin etnik topluluğundan aldığı bilgilere ve kaynaklara gereğinden fazla bel bağlaması, beşeri sermaye bağlamında vasfının düşmesine yol açan bir tuzak olabilmektedir (Schmidtke, 2011: 368).

Bu teori kapsamında yapılan tartışmalar ve ileri sürülen görüşler, göçmen ilişkiler ağının etkilerinin çok karmaşık faktörlere bağlı olduğunu ve kesin bir yargıya varmanın güç olduğunu göstermektedir. Buna rağmen göçmen ilişkiler ağı sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel anlamda önemli çıkarımlar sunmaktadır. Sonuç olarak göçmen ilişkiler ağı kuramının dayandığı varsayımlar ise şu şekilde özetlenebilir (Abadan-Unat, 2017: 65);

Göçmen ilişkiler ağları, göç hareketlerini özendirmekte ve bunun sonucunda göç etme isteği sürekli olarak yaygınlaşmaktadır.

1. Göçmen ilişkiler ağı göçün neden olduğu maliyet ve riskleri azalttığı için bu teoride ücret farklılığı önemsiz hale gelmektedir.
2. Göçmen ilişkiler ağları, kurumsallaştıkları ölçüde sosyoekonomik açıdan daha az seçici olmaktadır. Geldikleri ülke toplumunu daha fazla temsil etmektedirler.
3. Göçmen ilişkiler ağları, göç alan ülke tarafından zorlukla denetlenmektedirler. Göç politikaları ne olursa olsun göç akımları devam edebilmektedir.
4. Göçmenlere kendi ülkelerindeki ailelerini yanına alabilme imkânı veren politikalar, göçmen ilişkiler ağlarını daha da güçlendirmektedir.

1.3.3.3. Göç Sistemleri Teorisi

Göçü açıklamaya yönelik daha önce bahsedilen teorilerden neoklasik yaklaşım bireyi ön plana çıkarmış fakat göçün tarihsel sürecini ve göç hareketleri içerisinde devletin rolünü ortaya koymadığından dolayı eleştirilmiştir. Dünya sistemleri teorisi ise sermayenin çıkarlarını her şeyin belirleyicisi olarak görmüş, birey ve grupların kararlarını, eylemlerini göz ardı ettiğinden ötürü

eleştirilmiştir. Bu teorilere yöneltilen eleştiriler yeni bir yaklaşımının yani göç sistemleri teorisinin benimsenmesini sağlamıştır (Toksöz, 2006, 20).

Göç sistemleri teorisi ilk olarak Mabogunje (1970)'nin çalışması ile ortaya atılmıştır. Bu çalışmada az gelişmiş ülkelerdeki kırsal-kent göç süreci, göç sistemleri modeli ile açıklanmaya çalışılmıştır. Buna göre göç modeli dinamik mekânsal bir süreç olarak ele alınmaktadır. Toplu göç akımları ve etkileşimleri, göç kararını belirleyen faktörlerden etkilenen kırsal göçmenlerden başlanarak modellenmektedir. Kırsal kontrol alt sistemleri göç çıkışlarını (Aile ve toplum normları), kentsel kontrol alt sistemleri ise göç girişlerini (istihdam kuruluşları aracılığı ile) kontrol etmektedir. Ayrıca bu teoriye göre sosyal ve ekonomik şartlar, kamu politikaları, ulaşım ve iletişim altyapısı gibi çevresel faktörler göç akımlarını etkilemektedir. Sistemin açık ve dinamik olmasını sağlayan göç akımlarının bir sonucu olarak çevre ve alt-sistemler sürekli olarak değişmektedir. Teori, farklı aktörler arasındaki etkileşime dikkati çekmiş ve göçün dinamik doğasını vurgulamıştır (Hagen-Zanker, 2008: 8).

Mabogunje (1970)'in göç sistemlerine yönelik çalışması daha sonra geliştirilerek uluslararası göçü açıklamak ve çözümlmek için kullanılmaya başlanmıştır. Göçü açıklamaya yönelik ortaya atılan yaklaşımların göç olgusuna kendi perspektifinden bakması, göçle ilgili bütüncül bir teorisinin eksikliğini gözler önüne sermiş ve göç sistemleri yaklaşımının geliştirilerek benimsenmesini sağlamıştır.

Göç sistemleri teorisi çok sayıda disiplini içine alarak, göçle ilgili deneyimlerin tüm boyutlarını kuşatmayı hedefleyen bir yaklaşım olarak ortaya atılmıştır. Buna göre bir göç sistemi birbirinden karşılıklı olarak göçmen alıp veren iki ya da daha fazla ülke tarafından oluşturulmaktadır. Göç sistemleri yaklaşımına göre göç akımlarının amaçlarının sorgulanması ve söz konusu yerler arasındaki tüm bağlantıların araştırılması gerekmektedir. Teoriye göre, göç veren ve alan ülke arasında genellikle sömürgecilik, siyasal etkileşim, ticaret, yatırım ve kültürel bağlara dayanan ve daha önceden var olan bağlantılar sayesinde göç hareketleri meydana gelmektedir (Castles ve Miller, 2008: 35-36).

Dünya sistemleri teorisi ve ilişkiler ağı teorisi gibi teorik yaklaşımlar göç akımlarının hem zaman hem de mekân boyutuyla kalıcı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum ise yeni bir göç teorisi olan uluslararası göç sistemlerini tanımlamaya olanak sağlamaktadır. Göç sistemleri teorisinden önceki teorilerde malların, sermayenin ve insanların değişimi, belirli ülkeler arasında diğer ülkelere göre nispeten daha yüksek olarak gerçekleşmektedir. Uluslararası göç sistemi ise merkez ülke ile bu ülkeye yüksek oranda göçmen akımı olan bir ya da daha fazla ülkeden oluşmaktadır (Massey vd., 1993: 454).

Göç sistemi içerisinde yer alan bu ülkeler arasında coğrafi olarak yakınlık olması şart değildir. Bu teoride fiziksel yakınlıktan daha çok siyasal ve ekonomik ilişkiler ön plandadır. Geleneksel teorilerde göç akımlarının en önemli belirleyicilerinden biri mesafe iken göç sistemleri teorisinde yakınlık göç akımlarını artırmadığı gibi uzaklık da göç akımlarını azaltıcı bir unsur değildir (Güllüpnar, 2012: 77). Bunun yanında ülkeler arasındaki ilişkiler devletlerin kendi arasında olabileceği gibi sosyal ve kültürel bağlar, aile ve akrabalık bağları, göçmenlerin sosyal ağları üzerinden de gerçekleşebilmektedir (Toksöz, 2006, 20). Örneğin Meksika ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki göç ve göçmen ilişkisi geleneksel teorinin ileri sürdüğü gibi yakın bir coğrafyada gerçekleşirken Batı Afrika ve Fransa arasındaki göç ve göçmen ilişkisi uzak iki coğrafya arasında gerçekleşmektedir (Çağlayan, 2006: 82). Her iki örnekteki göç dinamikleri geleneksel teoriler ile bütüncül bir şekilde açıklanamaz iken, göç sistemleri yaklaşımı farklı coğrafyalarda meydana gelen bu göç hareketlerini mesafe değişkenine bakmaksızın açıklayabilmektedir. Bunun nedeni göç sistemleri teorisinin göçün nedeni ve sürekliliğini açıklarken birden çok faktörü göz önünde bulundurmasıdır.

Dolayısıyla göç sistemleri teorisi, temel göç teorilerinden farklı olarak daha kapsamlı ve interdisipliner bir bakış açısıyla geliştirilmiştir. Buna göre göç hareketleri, hem makro hem de mikro yapıların etkileşim geçirmesi ile ortaya çıkmaktadır. Makro yapılar büyük ölçekli faktörler olan dünya piyasası ekonomi politliğini, uluslararası ilişkileri, göç akımlarını kontrol için yapılan düzenleme ve kanunlar ile bunlara benzer diğer uygulamaları kapsamaktadır. Mikro yapılar ise göçün maliyet ve risklerini azaltmak için göçmenlerin kendileri tarafından geliştirilen toplumsal ağları, uygulamaları ve göçmenlerin bireysel kararlarını kapsamaktadır. Makro ve mikro yapılar birbirlerine aracı mekanizmalar ile bağlanmakta ve böylece kapsamlı, bütüncül bir sistem ortaya çıkmaktadır (Castles ve Miller, 2008: 36-37). Teoriye göre göç dolayısıyla ortaya çıkan sorunların üstesinden gelebilmek için göçmenlerin geliştirmiş olduğu sosyal ağlar, mikro yapının içinde yer almaktadır. Mikro yapılar ortaya çıkan sosyal ağlarla yakından ilişkilidir. Bu sosyal ağların oluşmasında göçmen ağlarının esas unsuru olan kültürel sermaye ve sosyal sermayenin önemi ise oldukça büyüktür (Çağlayan, 2006: 83).

Daha önceki teorilerden farklı bir yerde bulunan göç sistemleri teorisinin kendine özgü varsayımları ise şu şekildedir (Abadan-Unat, 2017: 67-68);

1. Göç sistemleri teorisine göre göç sistemi içerisinde yer alan ülkelerin coğrafi olarak yakın olma zorunluluğu bulunmamaktadır. Bu teoride fiziki yakınlıktan daha çok siyasal ve ekonomik ilişkiler ön plana çıkmaktadır.
2. Çok kutuplu sistemlerin oluşması mümkündür. Bu durumda dağınık halde bulunan merkez ülkeler, birbiri ile örtüşen ülkelere göç alma yoluna gitmektedirler.

3. Göç sistemleri açısından bazı ülkeler birden çok göç sistemine ait olabilmektedir. Buna rağmen uygulamada çoğulcu üyelik, göç alan ülkelere daha çok gönderen ülkelere ortaya çıkmaktadır.
4. Toplumsal değişme, ekonomik dalgalanma ya da siyasal nedenlerle ülkeler sistemden çıkmakta ya da sisteme katılmaktadır. Sistemlerin genel olarak istikrarlı bir yapısı bulunmamaktadır.

Göç sistemleri teorisinin varsayımlarına ek olarak Thomas Faist bu teorisinin üç temel özelliği bulunduğunu ifade etmektedir (Faist, 2003: 82-83);

1. Göç sistemleri teorileri insanlardan daha çok ülkeler arasındaki bağlantılar üzerine yoğunlaşmışlardır. Buna göre ticaret ve güvenlik anlaşmaları, sömürgecilik bağları (Portes ve Walton 1981) ile mal, hizmet, bilgi ve fikir akışlarına daha çok vurgu yapılmıştır. Mevcut bu bağlantılar, göç hareketleri meydana gelmeden önce de varlıklarını sürdürmektedirler.
2. Göç sistemler teorisi, göç sistemleri içerisindeki süreçler üzerine odaklanmıştır. Buna göre, göç hareketleri bir defalık bir olay değil zaman içerisinde olaylar silsilesini içine alan aktif bir süreçtir (Boyd 1989: 641). Göç sistemleri teorisine göre çizgisel, tek yönlü, itici-çekici veya neden-sonuç hareketine bağlı olarak göç hareketlerinde meydana gelen küçük bir değişim, bütün sistemleri etkilemekte ve bu süreç döngüsel olarak birbirine bağlı olarak ilerlemektedir. Ayrıca karmaşık bir yapıya sahip olan bu süreçte kendi kendini değiştiren sistemler ortaya çıkmaktadır (Magobunje, 1970: 4). Bu teori göçün bir kez gerçekleşmesi halinde kendi kendini besleyen bir süreç haline nasıl dönüştüğünü kısmi olarak açıklamaktadır.
3. Göç sistemleri teorisyenleri, toplumsal ağ teorisini güçlü bir şekilde savunmuş ve uygulamaya koymuşlardır. Buna göre bir ağ, bir bireysel ya da kolektif aktörler (bireyler, aileler, şirketler ve ulus devletler) bütünü olarak ve onları birleştiren ilişkiler anlamında tanımlanmaktadır.

1.3.4. Teorik Yaklaşımlara İlişkin Değerlendirme

Ravenstein'in 1885 yılında göç hareketlerini açıklamak için geliştirmiş olduğu "Göç Kanunları" adlı çalışması göçün dinamiklerini basit bir şekilde açıklamış olsa da kendinden sonra gelen birçok çalışmaya ilham kaynağı olmuştur. O tarihten bu yana göç ile ilgili farklı disiplinlere ait birçok teori geliştirilmiş ve göç akımlarının neden ve sonuçları belirlenmeye çalışılmıştır. Teorilere getirilen eleştiriler bir başka teorisinin gelişmesini sağlamış ve göçe ilişkin kuramsal altyapı yıllar geçtikçe oluşmaya başlamıştır.

Bu bölümde göçü açıklamaya yönelik teorik yaklaşımlar özet halinde tablolaştırılmıştır. Temel göç teorileri, ekonomik temelli göç teorileri ile sosyo-ekonomik temelli göç teorileri teoriyi geliştirilen kişi veya kişiler, teorinin geliştirilmesinde kullanılan ana değişkenler ve varsa teoriye yöneltilen temel eleştiriler şeklinde sınıflandırılmıştır.

Tablo 1: Göçü Açıklamaya Yönelik Teorik Yaklaşımlar

Temel Göç Teorileri	Geliştiren	Ana Değişkenler	Temel Eleştiriler
Ravenstein'in Göç Kanunları	Ravenstein (1885), (1889)	Mesafe, Ekonomik Büyüme	Kompleks Göç Akımlarını Açıklamada Yetersizdir
Stouffer'in Kesişen Fırsatlar Teorisi	Stouffer (1940)	Hedef Yerdeki Fırsatların Sayısı	Fırsat Kavramının Nasıl Ölçüleceği Belirsizdir
Everett Lee'nin İtme Çekme Teorisi	Lee (1966)	İtici Faktörler, Çekici Faktörler, Engeller (Mesafe), Kişisel Faktörler	
Ekonomik Temelli Göç Teorileri	Geliştiren	Ana Değişkenler	Temel Eleştiriler
Neoklasik İktisadın Makro Göç Teorisi	Lewis (1954), Todaro (1969) ve Harris ve Todaro (1970)	Ücret Farklılığı, Gelir, Beklenen Gelir, İstihdam Olasılığı	Rasyonel Tercih Yapan Bireysel Göçmenler Yaklaşımı Tarihsel Gerçeklikle Bağdaşmamaktadır. Göçe Sadece İşgücü Piyasası Açısından Bakılması, Devlete de Sadece Düzenleyici Kurum Olarak Bakılması Eleştirilmiştir.
Neoklasik İktisadın Mikro Göç Teorisi	Sjaastad (1962), Borjas (1989) ve Todaro	Beşeri Sermaye, Reel Gelir, Beklenen Gelir, İstihdam Olasılığı	
İkili İşgücü Piyasası Teorisi	Piore (1979)	Az gelişmiş ülkelerdeki düşük ücret ve işsizlik, gelişmiş ülkelerdeki işgücü talebi	
İşgücü Göçünün Yeni Ekonomi Teorisi	Stark ve Bloom (1985)	Hanehalkı Geliri, Güvenli İş Şansı, Yatırım Sermayesine Erişim, Uzun Dönemli Risk Yönetimi,	Aile Üyeleri Arasındaki İlişkiler, Birleştirici ya da Ayırıcı Bağlar Görmezden Gelinmiş ve Teori Basite İndirgenmiştir.
Sosyo-Ekonomik Temelli Göç Teorileri	Geliştiren	Ana Değişkenler	Temel Eleştiriler
Dünya Sistemleri ve Merkez-Çevre Teorisi	Castells (1989), Sassen (1988, 1991) ve Moravska (1990)	Sermayenin Kitlesele İşgücü Talebi	Sermayenin Çıkarı Her Şeyin Belirleyicisi Olarak Görülmüş, Birey ve Grupların Eylem ve İstekleri Göz Ardı Edilmiştir
İlişkiler Ağı (Network) Teorisi		Aile, Tanıdık, Akraba ile Karşılıklı İlişkiler	
Göç Sistemleri Teorisi	Mabogunje (1970)	Sosyal ve Ekonomik Şartlar, Kamu Politikaları, Ulaşım ve İletişim Altyapısı, Çevresel Faktörler	

İKİNCİ BÖLÜM

2. İÇ GÖÇÜN BELİRLEYİCİLERİ ÜZERİNE YAPILAN AMPİRİK ÇALIŞMALAR

En basit tanımıyla coğrafi olarak yer değiştirme olarak bilinen göç hareketlerini ortaya çıkaran dinamikler, birçok disiplin tarafından araştırma konusu olmuştur. Göç hareketlerine neden olan faktörler sosyolojik, demografik, politik ve ekonomik açıdan araştırmalarda yer bulmuştur. Bazı çalışmalarda yazarlar konuyu kendi disiplinleri açısından değerlendirirken, bazı çalışmalarda ise disiplinler arası bir yöntem izlemişlerdir. Nedeni her ne olursa olsun göç hareketlerinin ortaya çıkmasına neden olan unsurların birbirleri ile bağlantılı olduğu ve birbirini besledikleri açıktır. Nitekim dünyada ve Türkiye’de göçe neden olan faktörlere bakıldığında sadece ekonomik, sosyolojik ya da politik nedenden söz etmek mümkün değildir. Tüm göç hareketleri, temelinde yatan nedenlere ek olarak birçok faktörden etkilenecek şekilde yayılabilmektedir. Bu anlamda birçok ülkede göç hareketlerinin belirleyicilerini tespit etmek ve elde edilen bulgular ışığında politika geliştirmek adına çeşitli bilimsel çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı uluslararası göç hareketlerine yoğunlaşırken, bir diğer kısmı da ülke sınırları içerisindeki göç hareketlerini ele almaktadırlar. Bu tezde Türkiye’deki iç göç hareketleri analiz edildiğinden literatür taraması iç göç üzerine yapılan çalışmaları dikkate alacak şekilde sınırlandırılmıştır.

İç göç üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında ampirik çalışmaların yanında teorik, tarihsel, durum değerlendirmesi, betimsel ya da eleştirel çalışmaların bulunduğu göze çarpmaktadır. Bu tezde ise iç göç üzerine yapılan çalışmalarda ampirik çalışmalar referans alınmış ve ağırlıklı olarak ekonometrik çalışmalara yer verilmiştir. Ampirik çalışmalar ise veri durumuna göre yatay kesit veri ve panel veri analizi çalışması şeklinde sınıflandırılmıştır. Ayrıca kullanılan çekim modelinin yapılan ampirik çalışmalarda kullanılıp kullanılmadığı belirlenerek, çekim modeli yaklaşımıyla yapılan çalışmalar ayrı bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur.

Yukarıda sayılan sınıflandırmalara ek olarak iç göç üzerine yapılan çalışmalarda, iç göç hareketlerinin nedenlerine veya sonuçlarına odaklanan çalışmalar olduğu gibi hem neden hem sonuçlarını aynı çalışmada analiz eden çalışmalar da bulunmaktadır. Bu tezde iç göçe neden olan faktörler analiz konusu yapılacağı için literatür oluşturulurken göç olgusu içerisinde iç göç çalışmalarına, iç göç çalışmaları içerisinde de iç göçün belirleyicilerini araştıran çalışmalara odaklanılmıştır.

Dolayısıyla çok kapsamlı bir literatüre sahip olan göç konusu yukarıda sayılan sınıflandırmalar sonucunda sınırlandırılarak literatür taraması yapılmıştır. Seçilmiş literatür hazırlanırken çalışmalarda iki temel özelliğin bulunması kriter olarak belirlenmiştir. Bunlar;

- Çalışmanın iç göçün belirleyicileri üzerine yapılmış olması
- Çalışmanın ampirik bir çalışma olması (ağırlıklı olarak ekonometrik çalışma olması)

Bu iki temel kriter kapsamında çalışmaların sınıflandırılması için ise dört temel kriterden yararlanılmıştır. Bu kriterler ise şunlardır;

- Çalışmanın Türkiye üzerine yapıp yapılmaması
- Çalışmanın yatay kesit veri analizi olması
- Çalışmanın panel veri analizi olması
- Çalışmada çekim modeli yaklaşımının kullanılıp kullanılmaması

Bu kriterler çerçevesinde bu bölümde öncelikle Türkiye dışında yapılmış olan çalışmalara değinilmiş ve sonrasında Türkiye üzerine yapılmış olan çalışmalar incelenmiştir. Her alt başlıkta çalışmalar yatay kesit veri analizi, panel veri analizi ve çekim modeli yaklaşımıyla yapılan yatay kesit ve panel veri çalışmaları şeklinde ayrılarak iç göçün belirleyicileri üzerine seçilmiş ampirik literatür oluşturulmuştur.

2.1. Türkiye Dışındaki Çalışmalar

İç göç üzerine yapılan ampirik çalışmalar oldukça geniş bir literatüre sahiptir. Bu tezde literatür taraması yapılırken birbirinin benzeri olan çalışmalar ve ülke grupları yerine farklı dinamiklere sahip olan çalışmalar ve ülke grupları seçilmeye çalışılmıştır. Öncelikle göç literatürü içerisinde en başta gelen çalışmalara değinilmiş daha sonrasında İsrail, Rusya, Güney Afrika, Almanya, ABD, Gana, Norveç, İtalya Endonezya, Romanya, Tanzanya, İsveç, Çek Cumhuriyeti ve Çin gibi farklı kıtalardan, farklı kültürlerden, farklı politik ve ekonomik yapılardan oluşan iç göç çalışmaları seçilerek literatür zenginleştirilmiştir. Böylece iç göçün dinamiklerine farklı bakış açıları sağlayan uluslararası literatür oluşturulmuştur. Çalışmaları irdeleyen başlıklar altında iç göçün belirleyicileri hangi ekonomik, siyasi ve sosyolojik şartlar altında araştırıldığı bunun yanında hangi sonuçlar elde edildiği ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Daha sonrasında ise ayrıntılı olarak açıklanan ampirik çalışmalara ilişkin özet bir tablo oluşturulmuştur.

2.1.1. Yatay Kesit Veri Analizi Çalışmaları

İç göç üzerine yapılan ampirik çalışmaların başında Greenwood'un 1971 yılında yapmış olduğu çalışma gelmektedir. Greenwood (1971), iç göçün belirleyicilerini tespit etmek amacıyla 1961 yılı verileri ile Hindistan'ın 16 eyaleti üzerine ampirik bir çalışma yapmıştır. Çalışmasında En Küçük Kareler Yöntemi'ni kullanarak regresyon tahmini gerçekleştirmiştir. İç göçün belirleyicilerini tespit etmek amacıyla modelinde mesafe, gelir ve kentsel nüfus yoğunluğu değişkenlerini kullanmıştır. Greenwood (1971) çalışmasında mesafe değişkeninin kır-kent ayrımı gözetmeksizin iç göçü negatif etkilediği sonucuna varmıştır. Yani hem kırdan kente göçte hem de kentten kente göçte mesafe değişkeni, iç göçü istatistiki olarak anlamlı ve negatif etkilemektedir. Gelir değişkeni ise kır-kent göçü bakımından farklı bulgular sunmuştur. Buna göre çalışmada kırsal gelir düzeyinin iç göçü negatif, kentsel gelir düzeyinin ise pozitif etkilediği sonucuna varılmıştır.

Justman vd. (1988), İsrail'in bölgelerinde iç göçe neden olan faktörleri Multinomial (Çok Sınıflı) Logit Model kullanarak En Küçük Kareler (EKK) yöntemi ile tahmin etmeye çalışmışlardır. 1980 yılı verilerinin kullanıldığı çalışmada nüfus, sanayideki ortalama ücret, işsizlik, sanayi istihdam oranı, sanayi istihdam yapısı, kişi başı otomobil, kentli nüfus oranı, yaş ve mesafe değişkenleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgular göç kararında istihdam göstergelerinin etkili olduğunu göstermekle birlikte meslek yapısının da göç kararında etkili olduğunu vurgulamaktadır. Bunun yanında mesafe değişkeni ise göç hareketlerini negatif etkilemektedir.

Brown (1997), Rusya'da iç göç akımının belirleyicilerini tespit etmek amacıyla 1993 yılını kapsayan (Rusya için geçiş dönemi yani ilden ile göçün yeni başladığı dönem) yatay kesit regresyon analizi yapmıştır. Modelinde nüfus, mesafe, sanayi üretimi, işten çıkma oranı, ortalama ücret, fiyat, özel mülk oranı, kuzey bölgeler (kukla değişken), hava kirliliği (kilometre kareye düşen), ortalama sıcaklık, yüksek eğitilmiş nüfus oranı, kentli oranı ve Rus oranı gibi birçok değişken kullanmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, geçiş döneminin başlarında göç, ortalama ücret ve fiyatlardan etkilenmektedir. Özellikle yüksek ortalama ücret ve düşük fiyat seviyesi iç göçün pozitif belirleyicileridir. Özel mülk edinme hakkının verildiği reformun üzerinden sadece bir yıl geçmesine rağmen bu değişken de iç göçü önemli derecede etkilemiştir.

Diğer taraftan Ackah ve Medvedev (2010), Gana'da göçün ekonomik kalkınmaya etkisini tespit etmek amacıyla iç göçün nedenlerini ortaya koymaya çalışmışlardır. 2005 yılı anket verileri ile yapmış oldukları yatay kesit regresyon analizinde yaş durumu, eğitim ve sağlık ile ilgili değişkenlerin iç göç hareketinin önemli belirleyicileri olduğu sonucuna varmışlardır. Çalışmada, genç ve eğitilmiş nüfusun göç etme olasılığının yüksek, sağlık hizmetlerine erişimin yüksek olduğu bölgelerde yaşayanların ise göç etme olasılığının düşük olduğu vurgulanmıştır.

Msigwa ve Mbongo (2013) ise Tanzanya’da içgöçün belirleyicilerini Multinomial (Çok Sınıflı) Logit Model ile tespit etmeye çalışmışlardır. 2006 yılını kapsayan veriler ile regresyon tahmini yapmışlardır. Çalışmalarında hanehalkı geliri, eğitim durumu, hanehalkı aile büyüklüğü, hane reisliği, evlilik, cinsiyet ve yaş grubu değişkenlerini kullanmışlardır. Cinsiyet değişkeni olan “Erkek” ile hane reisliği ve evlilik, kukla değişken olarak modele dâhil edilmiştir. Ayrıca bu analizi hem kırdan kente hem de kentten kıra göç olarak ayrı ayrı test etmişlerdir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, gelir, yaş, evlilik, cinsiyet (erkek), eğitim seviyesi, aile büyüklüğü ve beceri düzeyinin göç üzerinde istatistiki olarak anlamlı etkileri bulunmaktadır. Hanehalkı reisinin ise göç üzerinde herhangi bir etkisi tespit edilememiştir.

2.1.2. Yatay Kesit Çekim Modeli Çalışmaları

Isserman vd.(1985), ABD’nin eyaletleri için iç göçü demografik ve ekonomik açıdan incelemiştir. 1975-1976 ve 1976-1977 verileri ile çekim modeline dayalı yatay kesit regresyon analizi yapmışlardır. EKK yöntemini kullandıkları çalışmalarında önce klasik çekim modelini sonrasında ise revize edilmiş bir çekim modelini kullanılmıştır. İlk modelde iç göç hareketliliğinin nedenlerini belirlerken modele, nüfus ve mesafe değişkenleri eklenmiştir. Bu ilk modele göre nüfus, iç göçün pozitif belirleyicisi iken mesafe negatif belirleyicisidir. Daha sonra klasik çekim modeli yaklaşımını ekonomik değişkenler ile revize ederek yeni bir model kurmuşlardır. Bu modelde iç göç verisini temsilen işgücü verisini kullanmışlar ve işgücü hareketliliğinin belirleyicilerini tespit etmek amacıyla modele mesafe değişkeninin yanında ortalama ücret ve işsizlik oranı değişkenlerini de eklemiştir. Yapılan analiz sonucunda işsizlik oranı hariç diğer değişkenlerin istatistiki olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular mesafe değişkeninin işgücü hareketliliğini yani göçü negatif, ortalama ücret değişkeninin ise pozitif etkilediğini göstermektedir.

Bouare (2001), Güney Afrika’nın illeri üzerine yapmış olduğu çalışmada iç göçün belirleyicilerini tespit etmek amacıyla 1996 yılını kapsayan veriler ile yatay kesit regresyon analizi yapmıştır. Çalışmasında çekim modelinin genişletilmiş hali kullanılmıştır. Modelde değişken olarak GSYH, işsizlik, suç ve akrabalık değişkenlerini kullanılmıştır. Göç alan ve göç veren ilin birbirine oranlanmasıyla nispi değerler hesaplanarak değişkenler modele eklenmiştir. Çalışmada taşımacılık ve iletişim sistemlerinin gelişmesi ve bunlara bağlı olarak maliyetlerin düşmesi nedeniyle mesafe kavramının öneminin azaldığı vurgulanmıştır. Bu nedenle çekim modelinin en önemli değişkenlerinden biri olan mesafe değişkeni modele dâhil edilmemiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre nispi GSYH, nispi işsizlik oranı, nispi suç oranı ve akrabalık iç göçün belirleyicileridir. Ancak akrabalık ve işsizlik değişkenleri diğer değişkenlere göre daha az etkilidir.

Benzer şekilde Zhang (2016), Çin’in illerinde gerçekleşen göç hareketlerinin nedenlerini kır-kent ayrımı çerçevesinde incelemiştir. 2000 ve 2010 yılındaki göç hareketlerini çekim modeli

kullanarak yatay kesit regresyon analizi ile ayrı ayrı analiz etmiştir. Çalışmada tüm illerde gerçekleşen göç hareketlerinin nedenlerini belirleyen modele ek olarak kırsal-kent ayrımı çerçevesinde dört ayrı model daha kurulmuştur. Birinci modelde tüm iller arası göç hareketleri, ikinci modelde kentten kırsala, üçüncü modelde kırsaldan kente, dördüncü modelde kırsaldan kırsala ve beşinci modelde kentten kente göç hareketleri bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Modellerdeki bağımsız değişkenler ise mesafe, nüfus ve kişi başı hanehalkı geliri olarak belirlenmiştir. Klasik çekim modelindeki değişkenlere ek olarak nüfus ve gelir verisi kırsal ve kentsel olarak ayrı ayrı modele eklenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre 2000 yılından 2010 yılına gelindiğinde göç hareketlerinde iki kattan fazla artış yaşandığı göze çarpmaktadır. Ayrıca kırsal-kent nüfus ayrımı iller arası göçte gelirin öneminin arttığını, mesafenin öneminin ise giderek azaldığını göstermektedir. Kurulan tüm modellerde mesafe yine de göçü caydırıcı bir özelliğe sahiptir. Göç akımları için hedef yerdeki kırsal nüfus ve gelir, kaynak yerdeki nüfus ve gelirden nispi olarak daha az etkiye sahip olmasına rağmen hedef yerdeki kentsel nüfus ve gelir, kaynak yerdeki nüfus ve gelirden nispi olarak daha fazla etkiye sahiptir. Dolayısıyla bu durum, kentsel faktörler açısından itme değil çekim kuvvetinin daha etkili olduğunu kanıtlamaktadır.

Wajdi vd. (2017), Endonezya’da bölgeler arası göç hareketliliğinin nedenlerini belirlemek amacıyla klasik ve genişletilmiş çekim modeli yardımıyla regresyon analizi gerçekleştirmişlerdir. Değişkenlere ilişkin parametre katsayı tahminini Poisson regresyon analizi ile elde edilmiştir. Wajdi vd. (2017), çalışmalarında 2000 ve 2010 yılı nüfus sayım verileri ile 2005 yılı anket verilerini kullanarak üç dönem için ayrı ayrı tahmin yapmışlardır. Çalışmalarında nüfus, mesafe, gelir değişkenini temsilen kişi başı GSYH, tarım sektöründe çalışan işgücü, yüksek eğitilmiş işgücü, işsizlik oranı ve sosyal ağları temsilen göç stoku değişkenlerini kullanmışlardır. Bölgelerin ortak sınırı, kara ile sınırı ve deniz ile sınır olması kukla değişken olarak modele eklenmiştir. Çalışmada klasik çekim modeli ile iki ayrı genişletilmiş çekim modeli olmak üzere toplamda üç ayrı model kurulmuştur. Elde edilen istatistiksel bulgular genişletilmiş çekim modellerinin klasik çekim modeline göre göç akımlarını açıklamada daha yüksek bir güce sahip olduğunu göstermektedir. Klasik çekim modeli sonuçlarına göre göç edilen yerdeki nüfusun büyüklüğü ve kişi başı gelir göç akımlarını pozitif etkilerken, mesafe değişkeni negatif etkilemektedir. Bu durum Endonezya’da göç hareketlerinin gelişmiş bölgelere doğru gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Genişletilmiş modellere göre tarımda çalışan işgücünün göç akımları üzerinde öneminin bulunmadığı belirlenirken, yüksek eğitim düzeyi ve işsizlik oranı göç oranının belirleyicileri konumundadır. Sosyal ağları temsilen kullanılan göç stoku değişkeni ise göç akımlarını etkilemede oldukça güçlü bir etkiye sahiptir.

2.1.3. Panel Veri Analizi Çalışmaları

Parikh ve Van Leuvensteijn (2002), Doğu ve Batı Almanya’nın birleşmesinden sonra Almanya’da bölgeler arasındaki göç hareketlerinin belirleyicilerini panel veri analizi ile tespit

etmeye çalışmışlardır. Birleşimden sonra Almanya’da göç hareketleri 1993-1995 yılları arasında büyük artış göstermiştir. Parikh ve Leuvensteijn (2002) çalışmalarında bu dönemdeki iç göçün nedenlerini analiz etmişler ve panel klasik EKK, panel sabit etkiler ve panel tesadüfi etkiler yöntemlerini kullanarak tahmin yapmışlardır. Çalışmalarında bağımlı değişken olarak doğrudan göç verilerini değil kaynak ve hedef bölgedeki işgücüne bölünerek normalize edilmiş nüfus hareketlerini kullanmışlardır. Bağımsız değişken olarak ise işsizlik oranı, kaynak ve hedef bölge arasındaki mavi yakalı işçi ücretleri farkı, kaynak ve hedef bölge arasındaki beyaz yakalı işçi ücretleri farkı ve mesafe değişkenlerini kullanmışlardır. Çalışmadan elde edilen bulgular işsizlik oranı ve ücret farklılıklarının göç akımlarının önemli belirleyicileri olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada ortaya koyulan bir diğer önemli nokta ise ücret farklılıklarının göç akımları üzerindeki etkisi beyaz ve mavi yakalı işçilere göre farklılaşmaktadır. Daha çok emeğe dayalı işgücü olan mavi yakalı işçiler için göç ile ücret farklılıkları arasındaki ilişki ters U şeklinde iken (önce artan daha sonra azalan) beyaz yakalı işçiler için normal U (önce azalan daha sonra artan) şeklindedir. Bunun yanında mesafe değişkeni de göç kararlarında önemli bir yere sahiptir ve göçü negatif yönde etkilemektedir.

Cebula (2005), ABD’nin eyaletlerinde iç göçün ekonomik ve ekonomik olmayan belirleyicilerini tespit etmek amacıyla ekonometrik bir çalışma yapmıştır. Çalışmasında basit EKK yöntemini kullanmış ve dönem olarak 1999-2002 yıllarını almıştır. Modelinde ekonomik değişken olarak beklenen kişi başı milli gelir verisini, ekonomik olmayan değişkenler olarak bir eyaletin yıllık olarak aldığı ortalama gün ışığı oranını, yüz bin kişi başına düşen şiddet temelli suç sayısını, yüz bin kişi başına düşen park (sosyal alan) dönüm sayısını, bin mil kareye düşen tehlikeli atık alan sayısını ve günlük maksimum sıcaklık değeri değişkenlerini kullanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, göç kararlarında beklenen gelirin önemli bir yeri bulunmaktadır. Bununla birlikte yaşam kalitesi değişkenleri de göç hareketlerini önemli derecede etkilemektedir. Modeldeki tehlikeli atık ve suç değişkenleri iç göçü negatif etkilerken, diğer değişkenler pozitif etkilemektedir.

McArthur ve Thorsen (2010), Noveç’te iç göçe neden olan faktörleri panel veri analizi ile belirlemeye çalışmışlardır. 2000-2008 dönemi verilerinin ele alındığı çalışmada, Sabit Etki Vektör Ayırımı (FEVD) yöntemi kullanılmıştır. Uluslararası standartlar açısından oldukça iyi bir gelir düzeyine sahip olan Norveç’te çalışma dönemi boyunca işsizlik de oldukça düşüktür. Gelir ve işsizlik verisi açısından diğer ülkelerden ayrılan Norveç’te iç göçün belirleyicilerini tespit etmek amacıyla öncelikle zamanla değişen etkilerin bulunduğu değişkenler için bir model kurulmuştur. Daha sonra zamanla değişmez etkilerin bulunduğu değişkenler için ayrı model kurulmuş ve son olarak hem zamanla değişen hem de değişmeyen etkilerin bulunduğu değişkenlerin tamamını içeren tek bir model kurularak çalışma yürütülmüştür. Nihai modelde değişken olarak işsizlik oranı, erkeklerin ortalama geliri, metre kare başına düşen ev fiyatları, bölgesel çeşitlilik indeksi ve mesafe kullanılmıştır. Bölgelerin merkezi olup olmaması, bölgelerin ortalama sabit etkileri, bölgelerde üniversite bulunup bulunmaması kukla değişken olarak modele eklenmiştir. Çalışmada göç

kararlarında kadınların gelirlerinden daha çok erkeklerin elde etmiş olduğu gelirlerin belirleyici olduğu vurgulanmıştır. Kadınların daha çok yarı zamanlı işlerde çalışması ortalama gelirden elde edilecek genel toplamlarda sapmalı sonuçlar verebileceğinden bu çalışmada erkek gelir düzeyinin kullanılmasının daha uygun olduğu ifade edilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre iç göç akımları, işsizlik oranlarındaki dengesizliklerden etkilenmektedir. İşsizlik oranındaki değişimler tüm bölgelerde göç hareketleri üzerinde daha güçlü bir etkiye sahip iken, merkezi olan şehirlerde işsizlik sadece caydırıcı bir özelliğe sahiptir. Konut fiyatlarındaki artış ise bir şehirden ayrılan göçmen sayısının artmasına neden olurken, o şehre göç edenleri engellememiştir. Ortalama erkek gelirindeki artış ise yeni göçmenlerin ilgisini çekmemiştir. Ayrıca bölgesel çeşitlilik özellikle de endüstriyel çeşitlilik iç göçü teşvik etmektedir.

Bonasia (2012) ise İtalya’da bölgeler arası iç göçün ekonomik ve ekonomik olmayan belirleyicilerini tespit etmek amacıyla 1985-2006 dönemini kapsayan dinamik panel veri analizi yapmıştır. Çalışmasında dinamik panel veri analizi için sıklıkla kullanılan “Fark GMM” ve “Sistem GMM” yöntemlerinin her ikisini de kullanmıştır. Ayrıca çalışmada göçün belirleyicilerini göç oranlarının düşüşte olduğu 1985-1994 dönemi ile göç oranlarının yükselişte olduğu 1995-2006 dönemi için ayrı ayrı analiz etmiştir. Çalışmada bağımlı değişken olarak net göç akım verisi kullanılırken, temel odaklanılacak bağımsız değişken olarak kişi başı GSYH ve işsizlik oranı verisi kullanılmıştır. Kişi başı GSYH ve işsizlik oranı verileri, il düzeyindeki verilerin ülke düzeyindeki ortalama verilere oranlanması ile elde edilmiştir. Diğer bağımsız değişkenler ise konut fiyatları, nüfus yoğunluğu, çocuk suç oranı ve karbondioksit emisyon miktarı olarak modelde yer almıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, göçün düşüş eğiliminde olduğu dönemde ücret farklılığındaki artışlar, göç modelini doğru bir şekilde açıklayamamaktadır. Ayrıca bu dönemde konut fiyatlarındaki farklılıkların göç akımlarını etkilediği sonucuna varılmıştır. Bu durum geleneksel modellerin ihmal ettiği faktörlerin göç modellerinde dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Göçün artış eğiliminde olduğu dönemde ise ücret farklılıkları ve işsizlik oranı iç göçün önemli belirleyicileri olarak tespit edilmiştir. Bu dönemde konut fiyatlarındaki farklılıkların göç üzerindeki etkisi önemini kaybetmiştir. Nüfus yoğunluğu ise 1985-2006 döneminde göç akımlarını etkilerken, alt dönem analizlerinde etkilememiştir. Suç değişkeninin göç üzerinde negatif etkisi bulunurken, karbondioksit emisyonunun pozitif etkisi bulunmuştur. Karbondioksit emisyonunun sağlık ve çevre üzerinde olumsuz etkisi bulunmasına rağmen çalışmada göç akımlarını pozitif etkilemesinin nedeni kırsal kesimde karbondioksit emisyonu ile ekonomik büyüme ilişkisinin yüksek bir korelasyona sahip olması olarak açıklanmıştır.

Carlsson (2015), İsveç’te bölgeler arası göçün nedenlerini tespit etmek amacıyla 2003-2013 dönemini kapsayan panel veri analizi yapmıştır. Çalışmada hem panel havuzlanmış EKK hem de panel sabit etikler yöntemi kullanılmıştır. Modelde bağımlı değişken olarak göç oranı, bağımsız değişken olarak ise açık iş pozisyon oranı, işsizlik oranı, ortalama gelir, vergi oranı, ilköğrenim maliyetleri, eğitim maliyetleri, yaşlı bakım maliyetleri ve altyapı maliyetleri değişkenleri

kullanılmıştır. Çalışmada ekonomik değişkenlerin yanında ekonomik olmayan değişkenlerin de göçü tetiklediği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın analizi yapılırken özellikle kırsal-kent karşılaştırmasına odaklanılmıştır. Kırsal-kent karşılaştırması sonucunda elde edilen bulgulara göre kırsal bölgelerde açık iş pozisyonu oranı ve ortalama gelir, göç oranını etkilerken kentsel bölgelerde daha çok işsizlik oranı göç oranını etkilemektedir.

2.1.4. Panel Çekim Modeli Çalışmaları

Etzo (2011), İtalya’da iç göçün belirleyicini tespit etmek amacıyla 1996-2005 dönemi için çekim modeline dayalı panel veri analizi yapmıştır. Çalışmada değişkenlere ilişkin katsayı tahmini için Sabit Etki Vektör Ayrışımı yöntemi olan FEVD tahmincisi (Fixed effect vector decomposition estimator) kullanılmıştır. Çalışmada genişletilmiş çekim modeli için nüfus, mesafe, işsizlik oranı, GSYH, ortalama sıcaklık, hava limanı sayısı ve bölgesel kukla değişkenler kullanılmıştır. Ayrıca modele dinamik bir yapı kazandırmak amacıyla göçün gecikmeli değeri modele eklenerek GMM tahmini de yapılmıştır. Böylece dinamik panel çekim modeli sonuçları da elde edilmiştir. Çalışmanın ilk modelinden elde edilen bulgulara göre kişi başı GSYH ve işsizlik oranı göç hareketlerinin belirleyicileri içerisinde anahtar rolünde görünmektedirler. Dinamik modelden elde edilen sonuçlar ise sosyal bağlantılarla ilgili kanıtlar sunmuştur.

Öte yandan Van Lottum ve Marks (2012), iç göçün belirleyicilerini tespit etmek amacıyla Endonezya’nın 26 ili üzerine çalışma yapmışlardır. 1930-2000 dönemini kapsayan çalışmalarında 1930, 1971, 1980, 1990 ve 2000 yılına ait anket verilerini kullanmışlardır. Bu verilerle kurdukları panel çekim modeli ile regresyon tahmini yapmışlardır. Modelde nüfus ve mesafe değişkenlerinin yanında reel gelir ve üç adet kukla değişken kullanmışlardır. Reel gelir verisi, merkezdeki kişi başı milli gelirin varış yerindeki kişi başı milli gelire oranlanmasıyla elde edilmiştir. Kukla değişkenlerden sınır değişkenine, eğer ilgili ilin göç ilişkisi olduğu il ile ortak sınırı varsa 1 değeri verilirken diğer illere 0 verilmiştir. Ülkede yapılan zorunlu göçün (Göç Politikası) etkisini görebilmek için Java ilinden zorunlu göç yaptırılan yerlere yapılan göç için 1 değeri, diğer yerlere 0 değeri verilmiştir. Ayrıca büyük ekonomik, kültür ve siyasi merkez olan Jakarta’nın etkisini görebilmek için ise Jakarta’ya yapılan göçlere 1 değeri, diğer illere 0 değeri verilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre iller arasındaki ücret farklılıkları (Gelir Oranı) iç göçün en önemli belirleyicisidir. Bunun yanında mesafe ve gelir oranı değişkenleri iç göçü negatif etkilerken, diğer değişkenler pozitif etkilemiştir.

Bunea (2012) ise Romanya’da iç göçün belirleyicilerini tespit etmek amacıyla çekim modeline dayalı panel veri analizi yapmıştır. 2004-2008 dönemini kapsayan çalışmada sabit etkilere dayalı panel veri analizi ile dinamik panel veri analizi yapmıştır. Çalışmada bağımlı değişken olarak bir ile gelen göçün o ilden çıkan göçe oranlanmasıyla elde edilen göç oranı değişkeni kullanılmıştır. Nüfus, reel kişi başı GSYH, işsizlik oranı ve istihdam oranı, bin kişiye

düşen özel mülk sayısı, bin kişiye düşen üniversite mezunu sayısı, kentleşme oranı, su, kanalizasyon, doğalgaz gibi altyapı verileri ile oluşturulan uyumluluk indeksi, yüz km²'ye düşen yol yoğunluğu, bin doğumda ölen bebek sayısı, km²'ye düşen nüfus yoğunluğu ve suç oranı bağımsız değişken olarak modelde kullanılmıştır. Hem statik hem de dinamik modelde içsellik probleminden kaçınmak için tüm bağımsız değişkenlerin bir yıl gecikmeli değerleri dikkate alınmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, statik modelde nüfus, GSYH, uyumluluk (altyapı), yol ve suç değişkenleri, dinamik modelde ise önceki yılın göç oranı, nüfus ve uyumluluk (altyapı) değişkenleri göç üzerinde anlamlı etkilere sahiptir.

Jandova ve Paleta (2015) Çek Cumhuriyetinin Düzey 3 (NUTS 3) bölgeleri için yaptıkları çalışmalarında iç göçün belirleyicilerini panel çekim modeli kullanarak tespit etmeye çalışmışlardır. 1991-2012 dönemini kapsayan çalışmada dirençli standart hatalı panel sabit etkiler yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada klasik çekim modelinin yanında beş adet genişletilmiş çekim modeli kurulmuştur. Klasik çekim modelinde bağımsız değişken olarak nüfus ve mesafe değişkeni kullanılırken, genişletilmiş modellerde bölgeler arasındaki ücret farklılıkları, işsizlik oranındaki farklılıklar ve iş alanları farklılıkları kullanılmıştır. Çalışmada ayrıca göç akımlarını en iyi açıklayan veri setinin oransal veri mi, farkları alınmış veri mi yoksa düzey değerlerdeki veri mi olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre iç göç akımlarını açıklayan en iyi veri setinin oran cinsinden olan değişkenlerin bulunduğu veri setinin olduğu tespit edilmiştir. Fark ve düzey değerle oluşturulan değişkenlerin göç akımlarını açıklamada zayıf kaldığı görülmüştür. Modellerden elde edilen bulgulara göre göç akımlarını açıklayan değişkenlerin başta nüfus ve mesafe olduğu, bunların yanında ücret ve iş alanları değişkenlerinin göç akımlarını açıklayan en önemli ekonomik değişkenler olduğu tespit edilmiştir. İşsizlik oranının göç akımları üzerindeki etkisi ise söz konusu dönemde görece olarak daha düşük olmuştur.

Tablo 2: İç Göçün Belirleyicilerini Ampirik Olarak Test Eden Türkiye Dışındaki Çalışmalar

Yazar	Yöntem	Ülke-Bölge	Dönem	Bulgular
Greenwood (1971)	Yatay Kesit Veri Analizi	Hindistan	1961	Mesafe, Kırsal Gelir, Kentsel Gelir
Isserman vd.(1985)	Çekim Modeli Yaklaşımıyla Yatay Kesit Veri Analizi	ABD	1975-1976 ve 1976-1977	Mesafe, Nüfus, Ortalama Ücret
Justman vd. (1988)	Çok Sınıflı Logit Model Yaklaşımıyla Yatay Kesit Veri Analizi	İsrail	1980	Mesafe, İstihdam, Meslek Yapısı
Brown (1997)	Yatay Kesit Veri Analizi	Rusya	1993	Ortalama Ücret, Fiyat, Özel Mülk Edinme Oranı
Bouare (2001)	Çekim Modeli Yaklaşımıyla Yatay Kesit Veri Analizi	Güney Afrika	1996	GSYH, İşsizlik Oranı, Suç Oranı, Akrabalık
Parikh ve Van Leuvensteijn (2002)	Panel Veri Analizi	Almanya	1993-1995	Mesafe, İşsizlik Oranı, Ücret Farklılıkları
Cebula (2005)	Panel Veri Analizi	ABD	1999-2002	Beklenen Gelir, Yaşam Kalitesi, Tehlikeli Atık, Suç
Ackah ve Medvedev (2010)	Yatay Kesit Veri Analizi	Gana	2005	Yaş Durumu, Eğitim Durumu, Sağlık Hizmetleri
McArthur ve Thorsen (2010)	Panel Veri Analizi	Norveç	2000-2008	Erkeklerin Geliri, İşsizlik Oranı, Konut Fiyatları, Endüstriyel Çeşitlilik
Etzo (2011)	Çekim Modeli Yaklaşımıyla Panel Veri Analizi	İtalya	1996-2005	Kişi Başı GSYH, İşsizlik Oranı, Sosyal Bağlantılar
Bonasia (2012)	Dinamik Panel Veri Analizi	İtalya	1985-2006	Ücret Farklılığı, Konut Fiyatları, İşsizlik Oranı, Nüfus Yoğunluğu, Suç, CO2
Van Lottum ve Marks (2012)	Çekim Modeli Yaklaşımıyla Panel Veri Analizi	Endonezya	1930-2000	Ücret Farklılıkları, Mesafe, Gelir Oranı
Bunea (2012)	Çekim Modeli Yaklaşımıyla Panel Veri Analizi	Romanya	2004-2008	Nüfus, GSYH, Altyapı, Suç, Önceki Yılın Göç Oranı
Msigwa ve Mbongo (2013)	Çok Sınıflı Logit Model Yaklaşımıyla Yatay Kesit Veri Analizi	Tanzanya	2006	Gelir, Yaş, Evlilik, Cinsiyet, Eğitim Seviyesi, Aile Büyüklüğü, Beceri Düzeyi
Carlsson (2015)	Panel Veri Analizi	İsveç	2003-2013	Açık İş Pozisyonu, Ortalama Gelir, İşsizlik Oranı
Jandova ve Paleta (2015)	Çekim Modeli Yaklaşımıyla Panel Veri Analizi	Çek Cumhuriyeti	1991-2012	Nüfus, Mesafe, Ücret, İş Alanları, İşsizlik Oranı
Zhang (2016)	Çekim Modeli Yaklaşımıyla Yatay Kesit Veri Analizi	Çin	2000 ve 2010	Mesafe, Nüfus, Gelir
Wajdi vd. (2017)	Çekim Modeli Yaklaşımıyla Poisson Yatay Kesit Veri Analizi	Endonezya	2000, 2005 ve 2010	Mesafe, Nüfus, Kişi Başı Gelir, Eğitim Düzeyi, İşsizlik Oranı, Göç Stoku

2.2. Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalar

Türkiye’de iç göçün belirleyicilerini ampirik olarak test eden çalışmalar son dönemde artış göstermiştir. Özellikle 2008 yılından sonra göç verilerinin yıllık olarak yayımlanmaya başlaması, bu yıldan sonra yapılan ekonometrik çalışmaların yapılmasını kolaylaştırmıştır. Türkiye üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde elde edilen bulgular, iç göçün belirleyicileri açısından tam bir görüş birliğinin sağlanamadığını göstermektedir. Bu durumun birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerin neler olduğu, ampirik literatür incelendikten sonra açıklanması daha doğru olduğundan bölüm sonuna bırakılmıştır.

Türkiye üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde yapılan çalışmaların bölgesel açıdan farklılık arz ettiği görülmektedir. Örneğin bazı çalışmalar 12 bölge olan Düzey 1, bazı çalışmalar 26 bölge olan Düzey 2 ve bazı çalışmalar ise il düzeyinde olan Düzey 3 bölgeleri üzerine yapılmıştır. Az sayıdaki çalışmalar ise birkaç il üzerine yapılmıştır. Ampirik çalışmaların büyük kısmının regresyon analizi üzerine yapıldığı göze çarpmaktadır. Çekim modeli yaklaşımını kullanan çalışmaların çoğunluğunda yatay kesit veri analizinin yapıldığı tespit edilmiştir.

Türkiye üzerine yapılan ampirik çalışmalar, Türkiye dışında yapılan çalışmalar gibi yatay kesit veri ve panel veri analizi şeklinde sınıflandırılmıştır. Ayrıca çekim modeli yaklaşımı ile analiz yapan çalışmalar ayrı bir başlık altında toplanmıştır.

2.2.1. Yatay Kesit Veri Analizi Çalışmaları

Topbaş (2007), Türkiye’de iç göçün belirleyicilerini tespit etmek amacıyla 1990 ve 2000 yılı nüfus verilerini kullanarak iki temel model çerçevesinde yatay kesit regresyon analizi yapmıştır. Çalışmasında göç hareketlerini açıklayan değişkenler olarak işsizlik, kamu yatırımı, ortalama ücretler, göç stoku, kişi başı gelir, tarım sektörü payı, kent nüfusu ve mesafe değişkenleri kullanılmıştır. Yapılan yatay kesit analiz sonuçlarına göre il düzeyinde kamu yatırımları, göç stoku, mesafe ve işsizlik değişkenleri iç göçün temel belirleyicileridir. Türkiye geneli için yapılan adımsal lojistik regresyon analizine göre ise kamu yatırımları, işsizlik, kişi başına gelir ve göç stoku değişkenlerinin iç göç hareketlerinin önemli belirleyicileri olduğu sonucuna varılmıştır.

Farklı bir ekonometrik yöntem kullanan Abar (2011) ise Türkiye’de iller arasındaki göçün belirleyicilerini 2009 yılı verilerini kullanarak mekânsal ekonometrik yaklaşımla tespit etmeye çalışmıştır. Çalışmada göçü etkileyen değişkenler olarak kişi başı katma değer, on bin kişiye düşen otomobil sayısı, işsizlik oranı, sanayi elektrik kullanım oranı, partikül miktarı, yüz bin kişi başına doktor sayısı, kırsal nüfus oranı, il-ilçe nüfus oranı, bebek ölüm oranı, gelişmişlik sıralaması, nüfus yoğunluğu, yüz ölçümü, belediyelerin çevresel harcaması, öğretmen başına düşen öğrenci sayısı, okullaşma oranı, yaşanabilirlik sıralaması, kişi başı elektrik tüketimi, lise ve üzeri eğitilmiş kişi

oranı, 20-29 yaşındaki kişi oranı değişkenleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre gelir farklılıkları (katma değer ve otomobil sayısı), seçkin özelliklere sahip birey oranları, ildeki sosyal refahı artıran unsurlar, iş imkânları, tanıdık ve akraba faktörü ve iller arası mesafe iç göçün önemli belirleyicileridir.

Ercilasun vd. (2011) ise Türkiye’de iç göçün belirleyicilerini il düzeyinde Harris ve Todaro modeli çerçevesinde incelemek istemişlerdir. Harris ve Todaro’nun göç modelinde reel ücret ve işsizlik verilerinin büyük önemi bulunmaktadır. Çalışmada il düzeyinde bu verileri elde etmenin zorluğundan bahsedilmiş, çeşitli dönüşümler ve temsili değişkenler ile regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında 2010 yılı net göç hızına ve 2010 yılı net göç miktarına dayanan iki farklı model kurulmuştur. Bağımlı değişkenin net göç hızı olduğu modelde bağımsız değişken olarak eğitim ve sağlık sektörleri gelişmişlik indeksi, şehirleşme oranı, reel gayri safi katma değer, 2009 yılı net göç hızı, 2008 yılı net göç hızı ve işsizlik oranı kullanılmıştır. 2008 ve 2009 yılı net göç hızı değişkenleri modele eklenerek modele dinamik bir yapı kazandırılmak istenmiştir. Bağımlı değişkenin 2010 yılı net göç miktarı olduğu modelde bağımsız değişken olarak başka ilde doğanların ikamet ettiği ilin toplam nüfusa oranı, üniversite öğrenci sayısı, reel ücret ortalaması kullanılmıştır. Birinci modelde gecikmeli değerler dışındaki temel değişkenlerden işsizlik oranı haricindeki tüm değişkenlerin net göç hızını pozitif etkilediği sonucuna varılmıştır. İşsizlik oranı istatistiki olarak anlamsız ve negatif işaretlidir. Gecikmeli değerler ise istatistiki açıdan anlamlı etkiler barındırmaktadır. İkinci modelde ise tüm değişkenler net göç miktarını istatistiki açıdan pozitif etkilemektedir. Dolayısıyla çalışmadan elde edilen sonuçlara göre her iki modelde de göç kararlarını etkileyen en önemli faktörün bir yere daha önce göç etmiş olanların çekici etkisi olduğu anlaşılmıştır.

Benzer şekilde Uysal ve Aktaş (2011) Türkiye’de iç göç hareketlerini etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla 81 ilde ait 2009 yılı verileri ile sıralı regresyon analizi yapmışlardır. Göç hareketlerini temsilen net göç hızı verisi kullanılmış ve net göç hızını açıklayan değişkenler olarak okuryazar nüfus, nüfus artış hızı, on bin kişiye düşen traktör sayısı, istihdam oranı, kişi başı ekili alan, nüfus yoğunluğu, kişi başı tarımsal üretim değeri, on bin kişiye düşen hekim sayısı, kaba doğum hızı ve işsizlik oranı değişkenleri kullanılmıştır. Sıralı regresyon tahmin sonuçlarına göre net göç hızı üzerinde okuryazar nüfus oranı, nüfus artış hızı ve on bin kişiye düşen traktör sayısı istatistiki açıdan anlamlı etkilere sahiptir. Bu sonuçlar göç hareketleri üzerinde tarımsal imkânlar ile nüfus yapısının oldukça etkili olduğunu ortaya koymuştur.

Başar (2015), Türkiye’de il bazında iç göçü belirleyen faktörlerin ekonometrik analizini 2008-2013 dönemini kapsayacak şekilde yapmıştır. 2008-2013 dönemi verileri ile 81 il bazında yapılan analizde her yıl için ayrı ayrı yatay kesit regresyon analizi yapılmıştır. Çalışmada hem alınan göç hem de verilen göç verileri bağımlı değişken olarak kullanılmış ve bu bağımlı değişkenler üzerinden farklı modeller kurularak iç göçün belirleyicileri tespit edilmeye

çalışılmıştır. Çalışmada ekonomik değişken olarak kapanan şirket ve kooperatif, kurulan şirket ve kooperatif, kişi başı sanayi elektrik tüketimi, iş gücüne katılım oranı, işsizlik oranı, ihracat (Bin Dolar), ithalat(Bin Dolar), traktör sayısı değişkenleri kullanılmıştır. Eğitim değişkeni olarak okul sayısı, öğretmen sayısı, öğrenci sayısı, kütüphane sayısı, kütüphane yararlanma sayısı, öğretim elemanı sayısı, üniversite okuyan sayısı kullanılmıştır. Sağlık değişkeni olarak sağlık personeli sayısı, sağlık kurumu sayısı, hastane yatak sayısı, özel sağlık kurumu sayısı değişkenleri kullanılmıştır. Huzursuzluk değişkeni olarak, ceza infaz kurumu sayısı, giren hükümlü sayısı, çıkan hükümlü sayısı, trafik kaza sayısı değişkenleri kullanılmıştır. Demografik değişken olarak, nüfus, nüfus yoğunluğu, nüfus artış hızı, yaş bağımlılık oranı değişkenleri kullanılmıştır. Bu değişken grupları içerisinde en yüksek korelasyona sahip değişken belirlenerek bazı değişkenler çoklu doğrusal bağlantıya neden olmaması için modelden çıkarılmıştır. Ayrıca Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesi modellere kukla değişken olarak eklenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre işgücüne katılım oranı, kişi başı sanayi elektrik tüketimi, okul sayısı, sağlık kurumu sayısı ve ceza infaz kurumu sayısı iç göçün önemli belirleyicileridir.

Yayar vd. (2016), Türkiye'de il düzeyinde iç göçün belirleyicilerini tespit etmek amacıyla 2014 yılı verileri ile yatay kesit regresyon analizi yapmışlardır. Çalışmalarında bağımlı değişken olarak net göç hızı verisini kullanmışlardır. Bağımsız değişkenler ise işsizlik oranı, bin kişiye düşen doktor sayısı, okuryazar nüfus oranı, yoksulluk oranı ve nüfus artış hızıdır. Bu değişkenlerin yanında Marmara, Ege, Akdeniz, İç Anadolu, Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu bölgeleri kukla değişken olarak modele eklenmiştir. Söz konusu il Marmara bölgesinde ise Marmara değişkenine 1 değeri, değilse 0 değeri verilmiştir. Ayrıca çalışmada işsizlik oranı ve yoksul sayıları 26 adet düzey 2 bölgesi için elde edilebilir olduğundan bu veriler 81 ile dağıtılarak analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre modelde işsizlik oranı, okuryazar nüfus oranı ve nüfus artış hızı istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır. İşsizlik oranı, net göç hızını negatif etkilerken, okuryazar oranı ve nüfus artış hızı pozitif etkilemektedir.

Tatlı (2016) ise mekânsal ekonometrik yaklaşımı kullanarak Türkiye'de iç göçün belirleyicilerini tespit etmeye çalışmıştır. Çalışmada 2014 yılını kapsayan yatay kesit veri analizi yapılmıştır. Bağımlı değişken olarak verilen göçün logaritması, bağımsız değişken olarak ise evlenme hızı, boşanma hızı, doğum sayısının logaritması, tarım alanının logaritması, bal üretiminin logaritması, lise mezun sayısının logaritması ve üniversite sayısı kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, evlilik hızındaki artış verilen göçü artırmakta, boşanma hızı ve doğum sayısındaki artış verilen göçü azaltmaktadır. Üretilen bal miktarındaki artış, lise mezunlarındaki ve üniversite sayısındaki artış ise verilen göçü artırmaktadır.

Albayrak ve Abdioğlu (2017) Türkiye'de iç göçe neden olan sosyo-ekonomik, demografik ve kültürel faktörleri belirlemek amacıyla 2015 yılını kapsayan yatay kesit regresyon analizi yapmışlardır. Çalışmada iç göçün belirleyicilerini tespit etmek amacıyla temel bileşen regresyon

tahmini 81 il için gerçekleştirilmiştir. Çoklu doğrusal bağlantı altında dahi kullanılabilen bu yöntemde göçü açıklayan birçok değişken bir arada analize koyulabilmektedir. Çalışmada göçü temsilen net göç verisi dikkate alınmıştır. Net göçü belirleyen 26 adet temel bileşen belirlenmiş ve yapılan testlerden sonra öz değer istatistiği 1'den büyük ve bağımsız değişkenlerdeki varyansın yaklaşık %78'ini açıklayan 7 değişkenin bulunduğu tespit edilmiştir. Tüm bağımsız değişkenlere ilişkin regresyon tahmin sonuçlarına göre ekonomik değişkenlerden istihdam oranı, ilin ortalama günlük kazancı ve iş memnuniyet oranı arttıkça ilin göç aldığı, işsizlik oranı arttıkça ilin göç verdiği görülmüştür. Ekonomik değişkenlere ek olarak eğitim, sağlık, altyapı olanakları, nüfus ve şehrin huzuru iç göç hareketlerini belirleyen faktörler olarak tespit edilmiştir.

Anavatan (2017), Türkiye'de iç göçün belirleyicilerini tespit etmek amacıyla 2015 yılı verileri ile mekânsal veri analizi gerçekleştirmiştir. Çalışma Düzey 3 bölgeleri olan il düzeyindeki komşuluk ilişkisi üzerine yapılmıştır. Çalışmanın modelinde bağımlı değişken olarak net göç miktarı, bağımsız değişken olarak ise işlenen tarım alanı, eğitim düzeyi, toplam konut satışları, bin kişi başına düşen otomobil sayısı, kişi başına düşen elektrik tüketimi, turist geliş sayısı, kişi başı ihracat ve suç sayısı değişkenleri dikkate alınmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre işlenen tarım alanları ve suç sayısının artması net göçü negatif yönde etkilemektedir. Ayrıca eğitim düzeyi, konut satışları, otomobil sayısı, elektrik tüketimi, turist sayısı ve ihracatın artması ise net göçü pozitif etkilemektedir.

Son olarak Topçu (2018) mekânsal ekonometrik yaklaşımla Türkiye'de iç göçün belirleyicilerini tespit etmeye çalışmıştır. Düzey 2 bölgeleri üzerine yapılan çalışmada 2008-2016 dönemine ilişkin EKK tahmini her yıl için ayrı ayrı yapılmıştır. Çalışmada bağımlı değişken olarak net göç hızı kullanılırken bağımsız değişken olarak istihdam oranı, işsizlik oranı, yüksekokul veya fakülte mezun oranı, kişi başı sanayi elektrik tüketimi ve kişi başı mesken elektrik tüketimi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre işsizlik ve istihdam oranının net göç hızı üzerinde sürekli olarak etkili olmadığı sonucuna ulaşılrken refah düzeyi ve sanayileşme göstergesi olarak kullanılan kişi başı sanayi elektrik tüketimi net göç hızının en önemli belirleyicisi olarak tespit edilmiştir.

2.2.2. Yatay Kesit Çekim Modeli Çalışmaları

Filiztekin ve Gökhan (2008), 1990 ve 2000 yılı nüfus verilerini kullanarak Türkiye'de iç göçün belirleyicilerini çekim modeli çerçevesinde analiz etmişlerdir. 1990 ve 2000 yılı için ayrı ayrı yatay kesit regresyon analizi yapılan çalışmada bağımlı değişken olarak net olmayan göç hareketleri verisi kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak net göç hareketleri yerine net olmayan göç hareketlerinin kullanılmasının nedeni ise net göç değişkeninin, göç alma ve verme hareketleri birbiri ile ilişkili iken, itici ve çekici etkileri ayırmayı başaramaması olarak açıklanmıştır. Bağımsız değişken olarak nüfus, gelir, mesafe, işsizlik oranı, genç nüfus, ortalama eğitim süresi ve sosyal

bağlantı değişkenleri kullanılmıştır. Bölge ve İstanbul değişkenleri ise kukla değişken olarak kullanılmıştır. Sosyal Bağlantı değişkeni i 'den j 'ye bir önceki dönem yapılan göç stokudur ve bireyler arasındaki sosyal ilişkileri ölçmektedir. Elde edilen bulgulara göre gelir farklılıkları, iç göçün en önemli belirleyicilerindendir. Bunun yanında mesafe negatif olmakla beraber önemli belirleyici konumundadır. İstihdam, eğitim ve sosyal bağlantı değişkenleri de görece düşük olmakla birlikte iç göç hareketleri üzerinde etkili olan değişkenlerdir.

Bindak (2015) ise Türkiye'de iller arası göç tahmini yapmak ve illerin cazibe katsayılarını hesaplamak için 2011 yılı verilerini kullanarak çekim modeline dayalı yatay kesit regresyon analizi gerçekleştirmiştir. Göç tahmini için yapılan çekim modelinde klasik çekim modeli kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak i ilinden j iline olan göç miktarı, bağımsız değişken olarak i ili nüfusu, j ili nüfusu ve i - j arası mesafe değişkenleri kullanılmıştır. Çoklu lineer regresyon sonuçlarına göre mesafe değişkeni göçü negatif etkilerken, nüfus değişkenleri pozitif etkilemektedir. Çalışmadan elde edilen istatistiki bulgular, komşu illerden alınan göç miktarının gerçekleşenden daha düşük olduğunu göstermektedir. Bunun yanında İstanbul'un olduğu modellerde göç miktarı beklenenden daha fazla çıkmıştır. Bu durumları düzeltmek adına yazar, komşuluk ile ilgili bir kukla değişkeninin modele eklenmesini önermektedir. Bu durumda İstanbul'un tüm illere komşu olduğu varsayılarak, eğer i ile j komşu ise 1, değilse 0 değeri verilmek suretiyle modelin komşuluk kukla değişkeni ile geliştirilmesi yazar tarafından önerilmiştir. Ayrıca çalışmada cazibe yani çekim katsayısının en yüksek olduğu illerin İstanbul, İzmir ve Manisa, en düşük olduğu illerin ise Tunceli, Bayburt ve Ardahan olduğu tespit edilmiştir.

Karagöz ve Keskin (2017) Türkiye'de iç göçün belirleyicilerini tespit etmek için genişletilmiş çekim modeli yaklaşımı kapsamında yatay kesit regresyon tahmini yapmışlardır. Tüm iller için yapılan çalışmada bağımlı değişken olarak göç akım verisi, bağımsız değişken olarak ise nüfus, mesafe, sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması, işsizlik oranı ve sıcaklık değişkenleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgular göçmenin geldiği ilin diğer illerin nüfus büyüklüğü ile orantılı olarak artan miktarda göç aldığını göstermektedir. Literatürdeki çalışmaların tersine çalışmadan elde edilen bu sonuç büyük şehirden küçük şehre doğru bir göç hareketinin bulunduğunu göstermektedir. Mesafe değişkeni ise beklentilere uygun şekilde negatif çıkmıştır. Ayrıca illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri arttıkça göç verme eğilimlerinin azaldığı tespit edilmiştir. İşsizlik oranı 81 ilin yarısında anlamsız çıkmıştır. Buna ek olarak anlamlı çıkan katsayılar beklentilere ters olarak negatif işaretlidir. Sıcaklık değişkeninin ise tüm illerin tamamına bakıldığında genel anlamda göç hareketleri üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir.

Son olarak Akarca ve Tansel (2018), Antalya ve Muğla illerine olan göç hareketlerinin dinamiklerini belirlemek amacıyla çekim modeline dayalı regresyon analizi yapmışlardır. 1995 ve 2000 yılı göç verilerinin kullanıldığı çalışmada her iki il için ayrı ayrı model geliştirerek normal

EKK ile dirençli standart hatalı regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmada bağımlı değişken olarak diğer illerden Muğla ve Antalya illerine yapılan göç miktarları kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler ise nüfus, mesafe, işsizlik oranı farkı, diğer illerde doğup Muğla ve Antalya ilinde ikamet eden kişi sayısı, 1999 depreminde büyük hasar gören konut ve işyeri sayısı değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular mesafe hariç diğer değişkenlerin Muğla ve Antalya iline olan göçleri istatistiki olarak pozitif etkilediğini ortaya koymuştur.

2.2.3. Panel Veri Analizi Çalışmaları

Çatalbaş ve Yarar (2015) Türkiye’de bölgeler arası göçe neden olan faktörleri belirlemek amacıyla 2008-2012 dönemini kapsayan panel veri analizi yapmışlardır. Çalışmada 26 adet Düzey 2 bölgesi kullanılmış ve göç hareketlerinin göstergesi olarak bağımlı değişken net göç hızı olarak belirlenmiştir. Net göç hızını belirleyen değişkenler olarak ise kişi başı elektrik tüketimi, tüketici fiyat endeksi, işsizlik oranı, istihdam oranı ile yazarların eğitim verilerinden oluşturdukları eğitim endeksi modele bağımsız değişken olarak eklenmiştir. Ayrıca terör olaylarının yaşandığı bölgeler dikkate alınarak göç hızını etkileyen terör olayları kukla değişken olarak modelde yer almıştır. Çalışmada çeşitli panel veri modelleri kurulmuş ancak istatistiki olarak anlamlı tek model elde edilebilmiştir. Dolayısıyla oluşturulan modeller içerisinde istatistiki olarak anlamlı sonuçlar elde edilebilen tek bir modelle çalışmaya devam edilmiştir. Bu modelde kişi başı elektrik tüketimi, istihdam oranı, enflasyon oranı ve terör değişkenleri göç hızını etkileyen faktörler olarak belirlenmiş ve söz konusu değişkenler ile çalışma yürütülmüştür. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre zenginlik göstergesi olarak modele eklenen kişi başı elektrik tüketimi, net göç hızını pozitif etkilerken, enflasyon oranı, istihdam oranı ve terör olayları ise net göç hızını negatif yönde etkilemektedir. Bu durum bir bölgedeki zenginliğin artması durumunda o bölgeye olan göçün arttığını göstermektedir.

Doğan ve Kabadayı (2015), Türkiye’de iç göçün belirleyicilerini 81 il için panel veri analizi ile tespit etmeye çalışmışlardır. 2008-2012 dönemini kapsayan çalışmalarında panel havuzlanmış EKK, panel sabit etkiler ve panel tesadüfi etkiler yaklaşımlarını kullanarak regresyon analizlerini gerçekleştirmişlerdir. Çalışmalarında birden fazla model kurmuşlar ve modellerini oluştururken tüm modellerde bağımlı değişken olarak net göç oranı değişkenini kullanmışlardır. Modellerin toplamında kullanılan bağımsız değişkenler ise şu şekildedir; İş gücüne katılım oranı, işsizlik oranı, istihdam oranı, bin kişiye düşen otomobil sayısı, kişi başı ticaret hacmi, kişi başı ihracat, kişi başı ithalat, kişi başı tarımsal üretim değeri, kapanan firma sayısı başına kurulan firma sayısı, yüz bin kişi başına patent faydalı model sayısı, kişi başı kamu yatırımı, eğitim düzeyi, üniversite sayısı, yüz bin kişi başına sinema ve tiyatro sayısı, yüz bin kişi başına sağlık personeli, doktor ve hastane yatak sayısı, nüfus yoğunluğu, il nüfus payı, suç oranı, kişi başı sanayi elektrik tüketimi ve kişi başı mevduat. Çeşitli dinamiklere dayanan farklı modellerden elde edilen sonuçlara göre kişi başı kamu yatırımı, kişi başı tarımsal üretim değeri, kurulan firma sayısı, kişi başı sanayi elektrik tüketimi,

otomobil sayısı, il nüfus payı değişkenlerindeki artışlar iç göç hareketlerini pozitif etkilemektedir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar Türkiye’de istihdam ve yüksek gelir olanaklarının iç göçün en önemli belirleyicileri olduğunu göstermektedir.

Dücan (2016), Türkiye’de 26 alt bölgede iç göçün belirleyicilerini tespit etmek amacıyla panel veri analizi yapmıştır. Çalışmada 2007-2014 dönemine ait veriler kullanılarak tesadüfi etkilere dayalı panel regresyon tahmini ile Beck-Katz düzeltilmiş standart hataların kullanıldığı panel regresyon tahmini yapılmıştır. Modelde bağımlı değişken olarak verilen göç miktarı kullanılırken, bağımsız değişken olarak eğitim düzeyi, istihdam oranı, kişi başı sanayi elektrik tüketimi ve terör değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre eğitim düzeyi ve terör olaylarındaki artış verilen göçü artırırken, istihdam oranındaki artış ise verilen göçü azaltmaktadır. Sanayi elektrik tüketiminin verilen göç üzerinde istatistiki olarak anlamsız bir etkisi bulunmaktadır.

Benzer şekilde Manavgat ve Saygılı (2016), Türkiye’de iç göçün sosyo-ekonomik belirleyicilerini Düzey 2 bölgelerini dikkate alarak mekânsal panel veri analizi ile incelemiştir. 2008-2011 dönemi verilerinin kullanıldığı çalışmada 26 adet Düzey 2 bölgesi, net göç alan ve net göç veren şeklinde ayrılarak iki ayrı mekânsal panel veri modeli oluşturulmuştur. Net göç alan bölgelerde modele bağımsız değişken olarak gelir farklılığı, işsizlik oranı, organik tarım üretim alanı ve bin kişi başına düşen araç sayısı kullanılmıştır. Net göç veren bölgelerde bu modelden farklı olarak organik tarım alanları yerine işlenen tarım alanları değişkeni kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre Türkiye’deki iç göç hareketlerinde mekânsal bir etkinin var olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre bir bölgenin komşusuna olan göç arttıkça o bölgeye olan göç de artmaktadır. Bunun yanında hem göç alan hem de göç veren bölgelerde iç göç hareketlerini belirleyen faktörler gelir farklılığı ve işsizlik oranıdır. Net göç veren bölgelerde tarım alanlarının işlenmesi, net göç alan bölgelerde ise trafik yoğunluğunu temsilen kullanılan araç sayısı değişkeni iç göçü etkileyen faktörler olarak tespit edilmiştir.

Diğer taraftan Sigeze ve Ballı (2016) ise Türkiye’de iç göçün belirleyicilerini tespit etmek amacıyla 2008-2014 dönemini kapsayan ampirik bir çalışma yapmışlardır. Türkiye’de 12 adet Düzey 1 bölgeleri üzerine yapılan bu çalışmada Esnek Genelleştirilmiş EKK yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada bağımlı değişken olarak net göç oranı, bağımsız değişken olarak ise yoksulluk oranı, işsizlik oranı, yükseköğrenim öğrenci sayısı, kişi başı elektrik tüketimi, kişi başı ihracat ve terör değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre işsizlik oranı, elektrik tüketimi ve ihracat değişkenleri net göç oranını pozitif etkilerken yoksulluk, eğitim ve terör değişkenleri net göçü negatif etkilemektedir.

Yüksel vd. (2016), Türkiye’de iç göçün nedenlerini panel logit regresyon ile tahmin etmişlerdir. 2008-2015 dönemi yıllık verileri ile yapılan çalışma, Türkiye’nin 81 ili için yapılmıştır.

Çalışmada iç göçü temsilen net göç miktarı kullanılırken, net göçü açıklamak için 13 bağımsız değişken belirlenmiş ancak çoklu doğrusal bağlantı nedeniyle 6 değişken çalışmadan çıkarılmıştır. Şehirdeki bina sayısı, sınıf sayısı, boşanma oranı, okuma yazma oranı, okul sayısı, intihar oranı ve işsizlik oranı çalışma için belirlenen bağımsız değişkenlerdir. Yapılan panel logit tahmininden elde edilen bulgulara göre boşanma oranı, okuma yazma oranı ve intihar oranı net göç üzerinde istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif etkilere sahiptir.

Tatoğlu (2017) ise Türkiye’de net göç hızını belirleyen faktörleri belirlemek için 2008-2014 dönemini kapsayan sıralı panel logit regresyon tahmini yapmıştır. Çalışma, Türkiye’nin 12 adet Düzey 1 bölgesi için gerçekleştirilmiş ve net göç hızı verisi dört ayrı kategoriye ayrılarak çalışma yürütülmüştür. Çalışmada geliştirilen modelde bağımsız değişken olarak üniversite sayısı, sinema salonu sayısı, nüfus artış hızı, boşanma oranı, evlilik oranı, traktör sayısı, iniş ve kalkış yapan uçak sayısı değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmada hem klasik hem de tesadüfi etkili sıralı panel logit tahminci kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre üniversite sayısı, evlilik oranı, traktör sayısı, iniş ve kalkış yapan uçak sayıları, bir bölgenin net göç hızını negatif etkilerken, sinema salonu sayısı, nüfus artış hızı ve boşanma oranı net göç hızını pozitif etkilemektedir.

Son olarak Çetin ve Çetin (2018), Türkiye’de iç göçün belirleyicilerini 2008-2013 dönemi verilerini kullanarak panel veri analizi ile tespit etmeye çalışmışlardır. Çalışma Türkiye’nin 26 adet Düzey 2 bölgesi için gerçekleştirilmiştir. Çalışma için oluşturulan panel veri modelinde bağımlı değişken olarak kullanılan göç verisi, bölgenin aldığı göç miktarının verdiği göç miktarına oranlamasıyla elde edilmiştir. Kişi başına düşen reel gelir, tarımsal istihdam oranı, tüketici fiyat endeksi, işsizlik oranı, lise mezuniyet oranı ve doktor başına hasta sayısı bağımsız değişken olarak modele eklenmiştir. Lise mezuniyet oranı ile doktor başına hasta sayısı değişkenleri göçü etkileyen ekonomik olmayan faktörleri temsilen modelde yer almıştır. Çalışmada kişi başı reel gelir dışındaki tüm değişkenler TÜİK’ten elde edilirken, kişi başı reel gelir verisi TEPAV’dan elde edilmiştir. TEPAV gece ışığı verilerini kullanarak il bazında reel gelir verileri hesaplamış ve bu verilerin illerin potansiyel reel gelirleri ile korelasyon halinde olduğunu belirlediğinden çalışmada bu verilerin kullanılması uygun görülmüştür. Çalışmada tesadüfi etkilere dayanan panel veri yaklaşımı ile birlikte dirençli standart hatalı tesadüfi etkiler tahmini gerçekleştirilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre kişi başı reel gelir ile lise mezuniyet oranı göç hareketlerini pozitif etkilerken, tarımsal istihdam oranı ve tüketici fiyat endeksi ise göç hareketlerini negatif etkilemektedir. İşsizlik oranı ve doktor başına hasta sayısı değişkenleri ise istatistiki olarak anlamsız çıkmışlardır. Bu sonuçlara göre kişi başına düşen reel gelir ve eğitim hizmetleri arttıkça bölgenin aldığı göç artmakta, tarım sektörü istihdam oranı ve enflasyon arttıkça bölgenin aldığı göç azalmaktadır.

2.2.4. Panel Çekim Modeli Çalışmaları

Türkiye’de sınırlı sayıda yapılan panel çekim modeli çalışmalarından Filiz (2008)’in Düzey 2 bölgeleri üzerine yaptığı çalışmasında 1980, 1985, 1990 ve 2000 yılları için ayrı ayrı çekim modeline dayalı yatay kesit veri analizi ile 1980-2000 dönemine ilişkin çekim modeline dayalı panel veri analizi gerçekleştirmiştir. Temel çekim modelinde nüfus ve mesafe değişkeni kullanılırken genişletilmiş çekim modellerinde ise mesafe ve nüfus değişkenine ek olarak gelir, iş fırsatları, tarımsal gelir, endüstriyel gelir, kentsel nüfus, hastane yatak sayısı ve okur-yazar oranı değişkenleri kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre iç göç hareketleri üzerinde gelir, eğitim seviyesi ve sağlık imkânları itici bir etkiye sahipken iş fırsatları çekici bir etkiye sahiptir.

Öte yandan yakın dönemde ise Önder (2018) Türkiye’de kamu harcamalarının iç göç üzerindeki etkisini doğrudan sınamak için çekim modeli kapsamında panel veri analizi gerçekleştirmiştir. Çalışmada temel çekim modeli 2008-2017 dönemini kapsarken genişletilmiş çekim modelleri 2014-2017 dönemini kapsamaktadır. Bunun en önemli nedeni akraba değişkenini temsilen kullanılacak olan “T.C. vatandaşlarının ikamet ettikleri illere göre doğum yeri” istatistiğinin 2014-2017 yılları arasında yayımlanmış olması olarak açıklanmıştır. Temel çekim modelinde mesafe ve nüfus değişkenleri yer alırken yatırım sistemi ve toplam harcamaya dayanan genişletilmiş çekim modelinde mesafe, nüfus, akraba, toplam kamu harcaması, teşvik edilen sermaye miktarı ve yatırım teşvik sisteminden beklenen istihdam değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmanın nihai modeli olan kamu harcamalarının fonksiyonel sınıflandırmasına dayanan genişletilmiş çekim modelinde ise mesafe, nüfus, akraba, genel kamu hizmetleri, savunma hizmetleri, çevre koruma hizmetleri, sağlık hizmetleri, dinlenme kültür ve din hizmetleri, eğitim hizmetleri, sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri değişkenleri kullanılmıştır. Genişletilmiş modeller göç alan iller ve göç veren iller şeklinde sınıflandırılarak itici ve çekici faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgulara göre iç göç nüfus ile pozitif, mesafe ile negatif yönlü bir ilişkiye sahiptir. Ayrıca akraba, eğitim harcamaları, kamu düzeni ve güvenliğini sağlamaya yönelik harcamalar iç göç hareketlerinin en önemli belirleyicileri olarak tespit edilmiştir.

Türkiye’de bölgesel verilerin oldukça sınırlı ve çekim modeli veri setlerinin hazırlanmasının güç olması nedeniyle çekim modeline dayanan iç göç çalışmaları oldukça sınırlıdır. Ulaşılan çalışmalardan Filiz (2008) Düzey 2 bölgeleri üzerine analiz yapmış ancak yıllık veri olmadığından dolayı 1980, 1985, 1990 ve 2000 yıllarına ait nüfus sayımlarından elde edilen verilerle hem yatay kesit hem de panel veri analizi yapmaya çalışmıştır. Son dönemde yapılan Önder (2018)’in il düzeyindeki çalışmasında ise daha çok kamu harcamalarının iç göç üzerindeki etkisine odaklanılmıştır.

Tablo 3: İç Göçün Belirleyicilerini Ampirik Olarak Test Eden Türkiye Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Yazar	Yöntem	Ülke-Bölge	Dönem	Bulgular
Topbaş (2007)	Yatay Kesit Veri Analizi	Türkiye-İl Düzeyi	1990 ve 2000	Kamu Yatırımları, Göç Stoku, Mesafe, İşsizlik, Kişi Başına Gelir
Filiztekin ve Gökhan (2008)	Çekim Modeli Yaklaşımıyla Yatay Kesit Veri Analizi	Türkiye-İl Düzeyi	1990 ve 2000	Gelir Farklılıkları, Mesafe, İstihdam, Eğitim Süresi, Sosyal Bağlantı
Filiz (2008)	Çekim Modeli Yaklaşımıyla Yatay Kesit ve Panel Veri Analizi	Türkiye-26 Adet Düzey 2 Bölgesi	1980, 1985, 1990 ve 2000	Gelir, Eğitim Seviyesi, Sağlık İmkânları ve İş Fırsatları
Abar (2011)	Mekânsal Ekonometrik Yaklaşımın Yatay Kesit Veri Analizi	Türkiye-İl Düzeyi	2009	Gelir farklılıkları, Seçkin Özelliklere Sahip Birey Oranları, Sosyal Refah, İş İmkânları, Sosyal Ağ, Mesafe
Ercilasun vd. (2011)	Yatay Kesit Veri Analizi	Türkiye-İl Düzeyi	2010	Eğitim ve Sağlık Sektörleri Gelişmişlik İndeksi, Şehirleşme Oranı, Reel GSKD, Başka İlde Doğanların Oranı, Geçmiş Yıllardaki Göç Hızı, Üniversite Öğrenci Sayısı, Ortalama Reel Ücret
Uysal ve Aktaş (2011)	Yatay Kesit Veri Analizi	Türkiye-İl Düzeyi	2009	Okuryazar Nüfus Oranı, Nüfus Artış Hızı, Traktör Sayısı
Başar (2015)	Yatay Kesit Veri Analizi	Türkiye-İl Düzeyi	2008-2009-2010-2011-2012-2013	İş Gücüne Katılım Oranı, Kişi Başı Sanayi Elektrik Tüketimi, Okul Sayısı, Sağlık Kurumu Sayısı, Ceza İnfaz Kurumu Sayısı
Bindak (2015)	Çekim Modeli Yaklaşımıyla Yatay Kesit Veri Analizi	Türkiye-İl Düzeyi	2011	Mesafe, Nüfus
Çatalbaş ve Yarar (2015)	Panel Veri Analizi	Türkiye- 26 Adet Düzey 2 Bölgesi	2008-2012	Kişi Başı Elektrik Tüketimi, Enflasyon Oranı, İstihdam Oranı, Terör Olayları
Doğan ve Kabadayı (2015)	Panel Veri Analizi	Türkiye-İl Düzeyi	2008-2012	Kişi Başı Kamu Yatırımı, Kişi Başı Tarımsal Üretim Değeri, Kurulan Firma Sayısı, Kişi Başı Sanayi Elektrik Tüketimi, Otomobil Sayısı, Nüfus
Yayar vd. (2016)	Yatay Kesit Veri Analizi	Türkiye-İl Düzeyi	2014	İşsizlik Oranı, Okuryazar Nüfus Oranı, Nüfus Artış Hızı
Tatlı (2016)	Mekânsal Ekonometrik Yaklaşımın Yatay Kesit Veri Analizi	Türkiye-İl Düzeyi	2014	Evlilik Hızı, Boşanma Hızı Doğum Sayısı, Bal Üretim Miktarı, Lise Mezun Sayısı, Üniversite Sayısı
Dücan (2016)	Panel Veri Analizi	Türkiye- 26 Adet Düzey 2 Bölgesi	2007-2014	Eğitim Düzeyi, Terör Olayları, İstihdam Oranı
Manavgat ve Saygılı (2016)	Mekânsal Ekonometrik Yaklaşımın Panel Veri Analizi	Türkiye- 26 Adet Düzey 2 Bölgesi	2008-2011	Gelir Farklılığı, İşsizlik Oranı, Tarım Alanları, Araç Sayısı

Tablo 3: (Devamı)

Yazar	Yöntem	Ülke-Bölge	Dönem	Bulgular
Sigeze ve Ballı (2016)	Panel Veri Analizi	Türkiye- 12 Adet Düzey 1 Bölgesi	2008-2014	İşsizlik Oranı, Kişi Başı Elektrik Tüketimi, Kişi Başı İhracat, Yoksulluk Oranı, Yükseköğrenim Öğrenci Sayısı, Terör
Yüksel vd. (2016)	Logit Model Yaklaşımıyla Panel Veri Analizi	Türkiye-İl Düzeyi	2008-2015	Boşanma Oranı, Okuma Yazma Oranı, İntihar Oranı
Albayrak ve Abdioğlu (2017)	Yatay Kesit Veri Analizi	Türkiye-İl Düzeyi	2015	İstihdam Oranı, Ortalama Gelir, İş Memnuniyet Oranı, İşsizlik Oranı, Eğitim-Sağlık-Altyapı Olanakları, Nüfus, Şehir Huzuru
Anavatan (2017)	Mekânsal Ekonometrik Yaklaşımıyla Yatay Kesit Veri Analizi	Türkiye-İl Düzeyi	2015	Tarım Alanları, Suç Sayısı, Eğitim Düzeyi, Konut Satışları, Otomobil Sayısı, Elektrik Tüketimi, Turist Sayısı, İhracat
Karagöz ve Keskin (2017)	Çekim Modeli Yaklaşımıyla Yatay Kesit Veri Analizi	Türkiye-İl Düzeyi	2016	Nüfus, Mesafe, Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi, İşsizlik Oranı
Tatoğlu (2017)	Sıralı Logit Model Yaklaşımıyla Panel Veri Analizi	Türkiye- 12 Adet Düzey 1 Bölgesi	2008-2014	Üniversite Sayısı, Evlilik Oranı, Traktör Sayısı, İniş ve Kalkış yapan Uçak Sayısı, Sinema Salonu Sayısı, Nüfus Artış Hızı ve Boşanma Oranı
Akarca ve Tansel (2018)	Çekim Modeli Yaklaşımıyla Yatay Kesit Veri Analizi	Türkiye-Antalya ve Muğla	1995 ve 2000	Nüfus, Mesafe, İşsizlik Oranı, Diğer İllerde Doğanların Sayısı, 1999 Depreminde Büyük Hasar Gören Konut ve İşyeri Sayısı
Çetin ve Çetin (2018)	Panel Veri Analizi	Türkiye- 26 Adet Düzey 2 Bölgesi	2008-2013	Kişi Başı Reel Gelir, Lise Mezuniyet Oranı, Tarımsal İstihdam Oranı, TÜFE
Topçu (2018)	Mekânsal Ekonometrik Yaklaşımıyla Yatay Kesit Veri Analizi	Türkiye- 26 Adet Düzey 2 Bölgesi	2008-2009-2010-2011-2012-2013-2014-2015-2016	Kişi Başı Sanayi Elektrik Tüketimi
Önder (2018)	Çekim Modeli Yaklaşımıyla Panel Veri Analizi	Türkiye-İl Düzeyi	2008-2017 ve 2014-2017	Nüfus, Mesafe, Akraba, Eğitim Harcamaları, Kamu Düzeni ve Güvenliğini Sağlamaya Yönelik Harcamalar

Türkiye’de iç göçün belirleyicileri üzerine yapılan ampirik çalışmaları özet halinde gösteren Tablo 3 incelendiğinde çalışmaların büyük kısmının son dönemde yapıldığı, çekim modeli kullanılan çalışmaların ise ağırlıklı olarak yatay kesit veri analizi ile gerçekleştirildiği göze çarpmaktadır. Yapılan ampirik çalışmaların önceki yıllarda yoğun olmamasının nedeni ise TÜİK’in göç verilerini 2008 yılından itibaren yıllık olarak yayımlamış olmasıdır. TÜİK 2008 yılından sonra

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)'ne göre göç istatistiklerini yayımlamaya başlamış ve bu yıldan itibaren yapılan ekonometrik çalışmalar artış göstermiştir.

Türkiye üzerine yapılan ampirik çalışmalar incelendiğinde iç göçe neden olan faktörler üzerinde net bir görüş birliğinin sağlanamadığı göze çarpmaktadır. Bu duruma aşağıdaki hususların neden olabileceği düşünülmektedir;

- Çalışmalarda kullanılan yöntem, dönem, değişken ve bölge farklılığının bulunması,
- TÜİK'in yıllık göç istatistiklerini 2008 yılından sonra yayımlamaya başlamış olması,
- GSYH verisinin 2001 yılından sonra yayımlanmayıp 2016 yılının sonunda 2004-2014 ve 2019 yılının başında 2004-2017 dönemi için yayımlanmış olması ve yazarların bundan dolayı vekil değişkenler kullanmak zorunda kalması,
- İşsizlik, istihdam ve işgücüne katılım gibi göç akımlarını açıklamada önemli yeri bulunan işgücü verilerinin 2013 yılından sonra il düzeyinde yayımlanmaması ve TÜİK'in bu yönde bir çalışması olmadığını ifade etmesi ve
- Türkiye'de bölgesel düzeydeki verilerin genel anlamda sınırlı olması

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE'DE İÇ GÖÇ HAREKETLERİ

3.1. Türkiye'de Nüfusun Yapısı ve İç Göçün Gelişimi

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başlayan ve Milli Mücadele sonrasında Lozan Antlaşması ile son bulan savaşlar nedeniyle Türkiye Cumhuriyeti kuruluş yıllarında çeşitli demografik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin son döneminde meydana gelen bu savaşlar özellikle erkek nüfusunu, nüfus artışını, eğitim durumunu ve ekonomik durumu derinden etkilemiştir. Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda ekonomi, ağırlıklı olarak tarıma dayalı bir şekilde sürdürülürken, dış borçlar oldukça yüksek seviyelerde ve üretim düşük düzeylerdeydi. Bunun yanında o yıllarda sanayi sektörünün varlığından ise neredeyse hiç söz edilememektedir (Kaştan, 2016: 693).

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden Cumhuriyet'in ilk dönemlerine miras kalan nüfus yapısı, bu yıllardan sonra meydana gelecek olan göç hareketlerini de doğrudan etkilemiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren bu topraklarda gerçekleşen iç göç hareketlerinin irdelendiği bu bölümde dönemsel olarak ayrıma gidilmiştir. Dönem olarak ayırılırken İçduygu ve Sirkeci (1999)'nin çalışmasından yararlanılmıştır. Bu ayrıma göre 1923-1950, 1950-1960, 1960-1980 dönemleri ile 1980 sonrası dönemin ayrı ayrı ele alınması iç göç hareketlerinin analizi açısından yararlı olacaktır. İç göç hareketlerinin dinamikleri bakımından örtüşen yönleri olduğu gibi ayırt edici yönleri de olduğunu vurgulayan İçduygu ve Sirkeci (1999), bu dönemlerin ayrımında tarihsellikten daha çok iç göç sorunsal alanlarının farklılaştığı noktaları kıstas almışlardır. İçduygu ve Sirkeci (1999)'nin dönemsel ayrımına ek olarak bu tezde 1980 sonrası dönem, 1980-2000 ve 2000 sonrası dönem olarak ikiye ayrılmıştır.

3.1.1. 1923-1950 Dönemindeki İç Göç Hareketleri

Cumhuriyetin kuruluşundan 1950'ye kadar olan dönemde dikkate değer bir iç göç hareketi yaşanmamıştır. 1923-1950 döneminde kırdan kente ve kentten kente çok küçük miktarlarda iç göç hareketi yaşanmış ancak bu hareketler 1950 sonrası döneme göre oldukça cılız kalmıştır. Bu dönemde devlet memurlarının tayin olması gibi olağan nedenlere dayanan ufak hareketler yaşandığı göze çarpmaktadır (İçduygu ve Sirkeci, 1999: 251).

Kamu personelinin ve özellikle de öğretmenlerin atama ve tayinlerle Anadolu'nun her tarafına gönderilmeleri bu dönemdeki göç hareketleri içerisinde değerlendirilmektedir. Ayrıca orduda yapılan atamaların zorunlu şark hizmeti kapsamında yapılması, sivil atamalarda ise hükümetin taşra birimlerine, eğitim, sağlık ve ulaştırma hizmetlerinin tamamlanması için yaptığı atamalar ülke içerisindeki hareketlilikleri artırmıştır. Bu tayin ve atamalar kapsamında göç ettirilenler arasında ilk sırayı ilkokul öğretmenleri almaktadır. Atama ve tayinlere ek olarak bu dönemin başlarında İstanbul'dan Ankara'ya göç edenler de oldukça fazla olmuştur (Özbay ve Yücel, 2001: 7-8).

Cumhuriyetin ilk yıllarında kitlesel bir hareketten daha çok bireysel göç hareketlerinin meydana gelmiş olması, bu dönemde büyük bir göç hareketliliğinin yaşanmadığını ortaya koymaktadır. Bu dönemdeki nüfus yapısının dinamikleri ise daha sonraki yıllarda gerçekleşecek olan göç hareketleri hakkında ön bilgi sunmaktadır. Bu dönemin genel özelliği, nüfusun çoğunlukla köylerde yoğunlaşması ve tarıma dayalı bir üretim yapısının hâkim olmasıdır. Nüfusun köylerde yoğunlaşmış olması ise o dönemde yapılan nüfus sayımlarından da açıkça görülebilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti ilk genel nüfus sayımı 1927 yılında yapılmıştır. TÜİK'in verilerine göre bu yılda ülke nüfusu 13 milyon 648 bin 270 kişi olarak tespit edilmiştir. 1927-1950 dönemi içerisinde yapılan nüfus sayımlarına bakıldığında nüfusun ve nüfus yoğunluğunun giderek arttığı göze çarpmaktadır.

Tablo 4: 1927-1950 Dönemi Nüfus Göstergeleri

	1927	1935	1940	1945	1950
Toplam Nüfus	13.648.270	16.158.018	17.820.950	18.790.174	20.947.188
Nüfus Artış Hızı %	-	21,1	17,03	10,59	21,73
Nüfus Yoğunluğu %	18	21	23	24	27
Erkek Nüfus	6.563.879	7.936.770	8.898.912	9.446.580	10.527.085
Kadın Nüfus	7.084.391	8.221.248	8.922.038	9.343.594	10.420.103
Erkek Nüfusun Payı %	48,1	49,1	49,9	50,3	50,3
Kadın Nüfusun Payı %	51,9	50,9	50,1	49,7	49,7

Kaynak: TÜİK, İstatiski Göstergeler 1923-2013, 2014

Nüfusun cinsiyete göre dağılımına bakıldığında ise 1927 yılında yapılan sayımda kadın nüfusunun erkek nüfusa göre daha fazla olduğu görülmektedir. Kadın nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı bu dönemde %51,9'dur. Kadınların toplam nüfus içerisindeki payı 1935 yılındaki sayımda %50,9, 1940 yılındaki sayımda ise %50,1 olarak gerçekleşmiştir. 1945 yılındaki sayım ile birlikte erkek nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı kadın nüfusunu geçmiştir. 1945 yılında erkek nüfusun payı %50,3 olarak gerçekleşmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde

yaşanan savaşlar erkek nüfusun azalmasına neden olurken, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte nüfus artışına paralel olarak erkek nüfusunda da artışlar meydana gelmiştir.

Tablo 5: 1927-1950 Döneminde Toplam Nüfus İçerisindeki Şehir ve Köy Nüfusu

		1927	1935	1940	1945	1950
Şehir	Nüfus	3.305.879	3.802.642	4.346.249	4.687.102	5.244.337
	Pay %	24,2	23,5	24,4	24,9	25,0
Köy	Nüfus	10.342.391	12.355.376	13.474.701	14.103.072	15.702.851
	Pay %	75,8	76,5	75,6	75,1	75,0

Kaynak: TÜİK, İstatiski Göstergeler 1923-2013, 2014

1923-1950 dönemi nüfusunun en önemli özelliklerinden biri ise nüfusun büyük bir bölümünün köylerde yaşıyor olmasıdır. 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımına göre nüfusun %24,2'si şehirlerde yaşarken, %75,8'i ise köylerde yaşamaktadır. 1935 yılında yapılan ikinci sayımda ise toplam nüfus içerisinde köy nüfusunun payı %76,5 olarak gerçekleşerek en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Bu yıldan itibaren yapılan nüfus sayımlarında köy nüfusu miktar olarak artış göstermesine rağmen oransal olarak düşüş göstermeye başlamıştır. Öte yandan 1935 yılından itibaren şehir nüfusunun payı ise kademeli olarak artmaya başlamıştır.

Tablo 6: 1927-1950 Döneminde Şehir ve Köy Nüfusunun Cinsiyete Göre Dağılımı

		1927	1935	1940	1945	1950
Şehir Nüfusu	Erkek Nüfus	1.710.482	1.969.968	2.332.558	2.503.342	2.817.318
	Erkek Nüfus Pay (%)	51,7	51,8	53,7	53,4	53,7
	Kadın Nüfus	1.595.397	1.832.674	2.013.691	2.183.760	2.427.019
	Kadın Nüfus Pay (%)	48,3	48,2	46,3	46,6	46,3
Köy Nüfusu	Erkek Nüfus	4.853.397	5.966.802	6.566.354	6.943.238	7.709.767
	Erkek Nüfus Pay (%)	46,9	48,3	48,7	49,2	49,1
	Kadın Nüfus	5.488.994	6.388.574	6.908.347	7.159.834	7.993.084
	Kadın Nüfus Pay (%)	53,1	51,7	51,3	50,8	50,9

Kaynak: TÜİK, İstatiski Göstergeler 1923-2013, 2014

1927-1950 döneminde şehir ve köy nüfusunun cinsiyete göre dağılımını gösteren Tablo 6'ya bakıldığında toplam nüfustaki erkek nüfusunun artışına paralel olarak hem şehir hem de köy nüfusunda erkek nüfusun oranlarının arttığı görülmektedir. Buradaki ayırt edici nokta 1927 yılında yapılan ilk sayımda şehirde yaşayan nüfusun %51,7'si erkeklerden oluşurken, köyde yaşayan nüfusun %46,9'u erkeklerden oluşmaktadır. 1927-1950 döneminde erkek nüfusundaki artışa rağmen köyde yaşayan nüfus içerisinde erkek nüfusun payı kadın nüfusun altında kalmıştır. Ayrıca

toplam nüfus içerisinde erkek nüfusun payının kadın nüfusun gerisinde kaldığı dönemlerde dahi şehirde yaşayan nüfus içerisinde erkeklerin payı daha fazladır.

1923-1950 döneminde iç göç hareketlerine ilişkin kesin bir veri bulunmamasına rağmen, nüfus yapısındaki cinsiyet ve şehir-köy ayrımı gibi göstergeler iç göç hareketleri açısından çeşitli fikirler sunmaktadır. Toplam nüfus içerisinde şehirde yaşayanların payının 1935 yılından itibaren sürekli artması, köyden kente gerçekleşen göç akımlarının ilk göstergeleri olarak yorumlanabilmektedir. Ayrıca göç eden kitlelerin çoğunlukla erkeklerden oluşması dolayısıyla şehirlerdeki erkek nüfusun köy nüfusuna göre daha fazla artması, iç göç hareketi açısından bazı kıpırdanmaların başladığını göstermektedir. Ancak yine de bu dönemde kitlesel bir göç hareketinden bahsetmek mümkün gözükmemektedir. Bu dönemde sanayinin gelişmemiş olması, üretim yapısının tarıma dayalı olması dolayısıyla İçduygu ve Sirkeci (1999)'nin belirttiği gibi tayin ve benzer durumlar dışında iç göç hareketlerine pek rastlanılmamıştır.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde iç göç hareketlerine ilişkin değerlendirilmesi gereken bir diğer husus ise devletin uygulamış olduğu iskân politikalarıdır. İç iskân politikaları uyarınca nüfus belirli bir bölgeden başka bir bölgeye idari, askeri ve sosyal nedenlerle zorunlu olarak göç ettirilmiştir. Bu duruma neden olan en önemli faktörler ise özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında ortaya çıkan ayaklanmalar ve devletin bu ayaklanmalara karşı almış olduğu önlemlerdir. İlk olarak 10 Haziran 1927 tarih ve 1097 sayılı “Bazı Eşhasın Şark Mıntıkasından Garp Vilayetlerine Nakline Dair Kanun” çıkartılmış ve bazı kişiler batı illerine göç ettirilmiştir. Sonrasında 1934 yılında çıkartılan 2510 sayılı kanun ile nüfusun mekânsal yayılımının düzeltilmesi görevi İçişleri Bakanlığı'na verilerek hükümetin bu konudaki yetkisi genişletilmiştir. Bu kanuna göre Türkiye, iç iskân politikası açısından üç bölgeye ayrılmış ve belirli politikalar çerçevesinde bu bölgeler arasında zorunlu göç uygulamaları yapılmıştır (Tekeli, 1990).

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde büyük bir iç göç hareketine rastlanmamakla birlikte gerçekleşmiş olan mekânsal değişimlerde devletin rolü büyüktür. Yeni kurulan devletin ayaklanmaları bastırmak istemesi dolayısıyla zorunlu iskân politikası uygulaması ve ülkenin her yerine başta öğretmenler olmak üzere memur görevlendirmesi nedeniyle bölgeler arasında iç göç hareketi yaşanmıştır. Ancak, Cumhuriyet tarihine bir bütün olarak bakıldığında iç göç hareketleri sıçramasını 1950'li yıllarda yaşamıştır.

3.1.2. 1950-1960 Dönemindeki İç Göç Hareketleri

Türkiye'de 1950'li yıllar ile birlikte kırsal alandaki ekonomik ve sosyolojik değişim köyden şehre göçü hızlandırmıştır. Küresel anlamda dünya ile bütünleşen ve dünya sistemine eklenmeye çalışan Türkiye'de bu dönemde tarımda makineleşme ve modernizasyon başlamıştır. Ayrıca toprak sahipliği sistemi değişerek topraklar belirli kişilerin elinde toplanmış,

miras yoluyla araziler parçalanarak topraksızlaşma yaşanmıştır. Ulaşım alanında ise olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Ekonomik ve sosyal alanda yaşanan bu gelişmeler, 1950’li ve 1960’lı yıllarda köylerde yaşayan nüfusun şehirlere göç etmesine neden olmuştur. Köylerde tarımsal üretimde yaşanan olumsuzluklar ile artan işsizlik de şehre olan göç hareketlerini hızlandırmıştır (İçduygu ve Sirkeci, 1999: 251).

Tablo 7: 1950-1960 Döneminde Toplam Nüfus İçerisindeki Şehir ve Köy Nüfusu

		1950	1955	1960
Toplam Nüfus		20.947.188	24.064.763	27.754.820
Şehir	Nüfus	5.244.337	6.927.343	8.859.731
	Pay %	25,0	28,8	31,9
Köy	Nüfus	15.702.851	17.137.420	18.895.089
	Pay %	75,0	71,2	68,1

Kaynak: TÜİK, İstatiski Göstergeler 1923-2013, 2014

1950 yılından 1960 yılına gelindiğinde toplam nüfusun 20 milyon 947 bin 188’den 27 milyon 754 bin 820’ye çıktığı Tablo 7’de görülmektedir. Toplam nüfustaki artışa paralel olarak bu dönemde hem köy hem de şehir nüfusunda artış yaşanmıştır. Ancak toplam nüfus içerisinde şehir nüfusunun payı artarken, köy nüfusunun payı giderek azalmaktadır. Şehir nüfusunun payı 1950’de %25 iken, bu oran 1955’te %28,8’e 1960’ta ise %31,9’a yükselmiştir. Bu durum 1950-1960 döneminde ülkedeki nüfus artışı ile birlikte köyden şehre doğru göç hareketlerinin yaşandığını ortaya koymaktadır.

Bu dönemde Marshall programının uygulanması ile birlikte ülkedeki traktör sayısı 1800’den 44000’e çıkarılarak tarımda makineleşme yönünde büyük adımlar atılmıştır (Yalçın 2004: 110). Türkiye’nin yaşamış olduğu iç göç deneyiminde Marshall yardımlarının büyük önemi bulunmaktadır. Nitekim 1950 sonrası yaşanan iç göç hareketleri, sanayileşme hareketlerinden ve Marshall yardımları ile ülkeye giren traktör sayılarındaki artıştan etkilenmiştir. Traktör sayılarındaki bu artış, tarımsal üretimde verimliliğin yükselmesini sağlarken, diğer taraftan belirli bir işgücünün ise açığa çıkmasına neden olmuştur. Dolayısıyla tarımsal yapıdaki değişim ve sanayileşme hareketleri 1950 sonrası dönemde iç göçe ivme kazandırmıştır (Güneş, 2012: 190).

Bu dönemde Cumhuriyetin ilk yıllarında daha çok önem verilen demiryolu yerine karayoluna ağırlık verilmiştir. Marshall yardımlarının da etkisi ile ülkedeki kırsal alanlar yol kavramına kavuşmuştur. 1950’de 47 bin 80 km olan karayolu ağı 1960’da 61 bin 542 km’ye çıkmıştır. Açılan yollarda kamyon, otobüs ve otomobillerin işlemeye başlaması halkın ürettiği ürünlerin pazar yerlerine ulaşmasını sağlamıştır (Kaştan, 2016: 694). Ayrıca ulaşım ağlarındaki artış köyden şehre çeşitli nedenlerle göç etmek isteyen kişilerin göç etme imkânlarını da artırmıştır.

Marshall yardımları ile artan makineleşme ve tarımsal alanda yaşanan dönüşümlerin en büyük etkileri küçük üreticiler üzerinde gerçekleşmiştir. Modernizasyon uygulamalarını hayata geçiremeyen küçük üreticiler tamamen tasfiye olmamışsa bile kırsal alandan kentsel alana göç ederek kırsal alanda belirli bir boşluğun oluşmasına neden olmuşlardır. Küçük üreticilerin tamamen tasfiye olmamasının bir diğer nedeni ise bu dönemde daha önce işlenmeyen toprakların ya da çok geniş çaptaki mera ve orman arazilerinin tarıma açılmasıdır. Ancak bu uygulama mera ve orman arazilerinde tahribata neden olmuştur (Kurt, 2006: 152-153).

1950'li yıllardaki köyden şehre göç sanayileşmenin çekiciliğinden daha çok köylerdeki itici koşullar nedeniyle ortaya çıktığından bu dönemde düzenli bir kentleşmeden söz edilememektedir. Düzensiz kentleşmenin bir sonucu olarak da konut büyük bir sorun haline gelmiştir. Konut sorunu nedeniyle kentlere göç eden topluluklar hukuk dışı yollara başvurmuş ve kentlerin etrafı gecekondu ile dolup taşmıştır (Sağlam, 2006: 40).

3.1.3. 1960-1980 Dönemindeki İç Göç Hareketleri

1960 ihtilalinden sonra yapılan yeni Anayasa ile birlikte Türkiye'de planlı döneme geçmeye karar verilmiştir. Başbakanlığa bağlı olarak kurulan Devlet Planlama Teşkilatı ile birlikte ülkede beş yıllık kalkınma planlarının hazırlanması kararlaştırılmıştır. Buna bağlı olarak ilk beş yıllık kalkınma planı ise 1963 yılında uygulamaya koyulmuştur (Kaştan, 2016: 695).

Birinci beş yıllık kalkınma planında ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için özellikle nüfus artışı meselesine odaklanılmıştır. Planda, hızlı nüfus artışının kişi başı milli geliri düşüreceği ifade edilerek gelişmiş ülkelerin ekonomik refah düzeylerini yakalayabilmek için hızlı nüfus artışı sorununun çözülmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca birinci beş yıllık kalkınma planında nüfusun hızlı artmasının istihdam alanında da sorunlara yol açtığı, özellikle tarım ve tarım dışı sektörlerde istihdam alanında dengesizliklere neden olduğu ifade edilmiştir. Plana göre o dönemde nüfus artışı tarımda hızla artan bir gizli işsizlik sorunu ortaya çıkarmış, bu durumun etkisi ile ortaya çıkan hızlı şehirleşme dolayısı ile tarım dışı sektörlerde ise açık işsizlik ortaya çıkmıştır (DPT, 1963; 35-36). 1950'li yıllardan itibaren köylerden şehirlere doğru yoğun bir şekilde göç yaşanması dolayısıyla ortaya çıkan sosyal ve ekonomik sorunlar, 1960'lı yıllarda nüfus ve göç meselesine önem verilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

1960-1980 dönemine ilişkin nüfus verilerini gösteren Tablo 8, bu dönemde nüfusun sürekli olarak arttığını ortaya koymaktadır. 1960 yılında 27 milyon 754 bin 820 olan toplam nüfus 1980 yılına geldiğinde 44 milyon 736 bin 957 olmuştur. Nüfusun şehir ve köy nüfusuna göre dağılımına bakıldığında ise 1950-1960 döneminde olduğu gibi şehir nüfusunun payının arttığı, köy nüfusunun payının ise azaldığı göze çarpmaktadır. 1960 yılında %31,9 olan şehir nüfusunun payı 1965 yılında %34,4, 1970 yılında %38,5, 1975 yılında %41,8 ve 1980 yılında %43,9 olarak

gerçekleşerek sürekli artış göstermiştir. 1980 yılında köy nüfusunun payı ise %56,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu sonuç Türkiye nüfusunun yarısından fazlasının halen köylerde ikamet ettiğini gösterse de Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana köy nüfusunun toplam nüfustan aldığı payın önemli ölçüde azaldığını göstermektedir. Bu durum, 1960-1980 döneminde giderek artan Türkiye nüfusunun köylerden şehirlere doğru göç ettiğini ve Türkiye’de kentleşme sürecinin başladığını ortaya koymaktadır.

Tablo 8: 1960-1980 Döneminde Toplam Nüfus İçerisindeki Şehir ve Köy Nüfusu

		1960	1965	1970	1975	1980
Toplam Nüfus		27.754.820	31.391.421	35.605.176	40.347.719	44.736.957
Şehir	Nüfus	8.859.731	10.805.817	13.691.101	16.869.068	19.645.007
	Pay %	31,9	34,4	38,5	41,8	43,9
Köy	Nüfus	18.895.089	20.585.604	21.914.075	23.478.651	25.091.950
	Pay %	68,1	65,6	61,5	58,2	56,1

Kaynak: TÜİK, İstatiski Göstergeler 1923-2013, 2014

1950-1960 dönemi ile 1960-1980 döneminde yaşanan iç göç hareketliliği temelde köyden şehre yaşanan göç akımı olarak birbirleriyle benzeşiyor olsa da bu dönemlerin iç göç dinamikleri farklılık arz etmektedir. 1950’li yıllar ile başlayıp hız kazanan köyden şehre göç, daha çok kırsal alandaki makineleşme ve modernizasyon nedeniyle ortaya çıkan “itici” faktörlerden beslenirken, 1960’lı yıllarda ortaya çıkan köyden şehre göç, kentsel alandaki dönüşüm ile birlikte artan sosyo-ekonomik imkânlardan yani “çekici” faktörlerden beslenmiştir (İçduygu ve Sirkeci, 1999: 250).

Bu durum istihdam edilen nüfusun iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımında da görülebilmektedir. 1960-1980 döneminde tarımda istihdam edilen nüfusun aldığı pay giderek azalmakta, imalat sanayinin ve hizmetler sektörünün aldığı pay ise giderek artmaktadır.

Tablo 9: İstihdam Edilen Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı (%)

	1960	1965	1970	1975	1980
Ziraat, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık	74,9	71,9	66,1	65,2	57,9
İmalat Sanayi	6,8	7,1	8,8	8,7	11
Toplum Hizmetleri, Sosyal ve Kişisel Hizmetler	5,2	6,2	10,9	11,4	13,8

Kaynak: TÜİK, İstatiski Göstergeler 1923-2013, 2014

Tablo 9’a göre tarım sektörü ağırlıklı faaliyet kollarının toplam istihdam içerisinde aldığı pay 1960 yılında %74,9 iken, 1980 yılına gelindiğinde bu oran %57,9’a gerilemiştir. İmalat sanayinde istihdam edilenlerin toplam istihdam içerisindeki payı ise 1960 yılında %6,8 iken, 1980 yılında bu oran %11’e yükselmiştir. Bu sonuçlar Türkiye’deki hızlı şehirleşme ile birlikte tarım

sektöründen sanayi sektörüne doğru bir dönüşüm yaşandığını göstermektedir. Ayrıca şehirlerin istihdam olanakları açısından daha cazip yerler olması, şehirlere özgü olan sanayi sektöründeki istihdamın artmasını sağlamıştır. Kırsal alandaki makineleşme ise bu bölgelerdeki toplam istihdam içerisinde tarımla uğraşan nüfusun payının azalmasına neden olmuştur.

Sanayileşmenin başlaması ile birlikte köyden şehre kaçınılmaz bir şekilde gerçekleşen iç göç hareketleri, 1960-1965 döneminde 880 bin dolaylarında iken, 1970-1975 döneminde 2,8 milyona ulaşmıştır. Ayrıca 1960'lı yıllarda iç göç hareketlerinin şehirleşme olgusuna katkısı %42,6 iken, bu oran 1970'li yıllarda %63 dolaylarına çıkmıştır (DPT, 1979: 24).

1960-1980 dönemindeki nüfusun köy ve şehirlere göre dağılımını gösteren Tablo 8 ile toplam iktisadi faaliyet kollarına göre istihdam edilen nüfusun dağılımını gösteren Tablo 9 birbirini destekler niteliktedir. Bu tablolardaki veriler bir bütün olarak incelendiğinde, 1960-1980 döneminde nüfusun daha çok şehirlerin çekim etkisi ile köyden şehre doğru özellikle de ekonomik nedenlerle göç ettiği anlaşılmaktadır.

1950'li yıllar ile ivme kazanan köyden şehre olan göç akımının bölgesel analizi ise bu döneme ilişkin daha net bir bakış açısı sunmaktadır. Tarımda modernizasyon nedeniyle ortaya çıkan işsizliğin ve sanayileşmeye başlayan şehirlerdeki sosyo-ekonomik imkânların etkisiyle göç akımlarının az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru olması gerekmektedir. Bu durum bölgelere göre şehirleşme oranlarını gösteren Tablo 10'da görülmektedir.

Tablo 10: Bölgelere Göre Şehirleşme Oranları (1950-1980)

Bölgeler	1950	1955	1960	1965	1970	1980
Marmara	36,5	41,8	43,3	47	52,4	53,3
İç Anadolu	19,9	23,3	24,8	30	36,1	47,5
Ege	24,1	26,9	30,3	31,2	34,1	41,3
Akdeniz	21,7	25,8	31,6	34,4	39,8	46,3
Güney Doğu Anadolu	15,1	15,4	16,1	18,5	23	36,5
Doğu Anadolu	8,5	10,1	13,4	16,8	22,2	32,4
Karadeniz	7,1	9,1	11,4	13,5	17,7	28

1980 yılı verisi DİE sayılarına göre Kılıç (1993) tarafından hesaplanmıştır. Oranlar bölge toplam nüfusunun bölge kentsel nüfusa bölünmesiyle elde edilmiştir. Şehirleşme olarak il ve ilçe merkezleri nüfusunu esas alan tanım kullanılmıştır.

Kaynak: Keleş (1970), Kılınc (1993)

Bölgelere göre şehirleşme oranını gösteren Tablo 10'a göre 1950-1980 döneminde en şehirleşmiş bölge Marmara olarak gözükmektedir. Marmara bölgesinde 1950 yılında %36,5 olan şehirleşme oranı, 1980 yılında %53,3'e çıkmıştır. 1950-1980 döneminde Marmara ile Ege, Akdeniz ve İç Anadolu bölgeleri en fazla şehirleşen bölgeler olarak ön plana çıkmaktadır. Güney Doğu

Anadolu, Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinin şehirleşme oranları düşük düzeylerde kalmıştır. Bu dönemde genel olarak batı bölgelerinin şehirleşmeyi sağladığı doğuda kalan bölgelerin ise şehirleşme açısından geri kaldığı söylenebilir.

Bu dönemde köyden kente doğru gerçekleşen göçün bölgeler arasındaki yönü ise geri kalmış doğu illerinden nispi olarak sanayileşmiş batı illerine doğru olmuştur. Ayrıca kıyı şehirlerinde turizm sektörünün gelişmesi nedeniyle bu bölgelere olan işgücü göçü artmıştır. Bu durum doğudan batıya doğru olan göç eğilimine çeşitlilik kazandırmıştır. Batı bölgeleri dışında Türkiye'nin iç ve güney bölgelerinde yer alan gelişmekte olan şehirler, bu bölgelerden daha az gelişmiş konumda olan doğu ve güney doğu bölgeleri için çekim merkezi haline gelmişlerdir. Bu durum 1960 sonrası dönemde sosyo-ekonomik gelişmişlik farklarının göç akımlarının yönünü belirleyen önemli bir faktör olduğunu ortaya koymuştur (İçduygu vd., 1998: 224).

3.1.4. 1980-2000 Dönemindeki İç Göç Hareketleri

1980 sonrası dönemde ulaşım altyapısı, haberleşme ve bilişim teknolojisi alanında yaşanan gelişmeler, ülke içindeki göç hareketleri önünde engelleri önemli ölçüde ortadan kaldırmıştır. Bunun sonucunda ise şehir nüfus oranı giderek artmıştır. 1980 sonrası dönemin en önemli yansıması olarak kamu merkezli politikalar yerine piyasa merkezli ekonomi politikaları uygulamaya koyulmuştur. Bu dönemde Türkiye ekonomisinde yaşanan dönüşümler ile birlikte kamu iktisadi teşebbüsleri özelleştirilmiş, yabancı sermayenin ülke içine çekilmesi için düzenlemeler yapılmıştır. İthal ikameci sanayileşme anlayışının yerine ihracata dayalı büyüme stratejisinin benimsendiği bu dönemde Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ile sanayi mallarında Gümrük Birliği'ne gidilmesi nedeniyle uluslararası ticaretteki kısıtlamaların büyük bir kısmı kaldırılmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 27).

1980'li ve 1990'lı yıllarda modernleşme ile birlikte ortaya çıkan, yeni geliştirilen iletişim teknolojileri ile daha da artan toplumsal dönüşümün ve toplumsal hareketliliğin her anlamda "iletici" etkileri artmıştır. 1950-1960 dönemindeki iç göç hareketlerinde "itici" faktörler, 1960-1980 dönemindeki iç göç hareketliliğinde ise "çekici" faktörler ön planda iken, 1980 sonrası dönemde "iletici" faktörler ön plana çıkmıştır (İçduygu ve Sirkeci, 1999: 250).

Türkiye'de temelde bireysel, ailevi ya da ekonomik nedenlerle yapılan iç göç hareketlerine 1980 sonrası dönemde yeni bir faktör eklenmiştir. Özellikle 1980'li yılların ortalarından itibaren Türkiye'nin Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan terör olayları nedeniyle bu bölgelerde güvenlik sorunu baş göstermiştir. Ortaya çıkan güvenlik sorunu ise bu bölgelerdeki nüfusun yaşadıkları yerleri terk etmelerine neden olmuştur. Ayrıca küçük yerleşim bölgelerinde güvenlik güçlerinin coğrafi şartlar nedeniyle bölgede yaşayan insanların güvenliğini sağlamakta zorlanması nedeniyle bazı yerleşim yerlerinde zorunlu göç uygulamaları yapılmıştır. 1980'li ve

1990'lı yıllardaki güvenlik nedeniyle ortaya çıkan nüfus hareketleri, göç akımları içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur (Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2006: 105).

Tablo 11'e göre bu dönemde toplam nüfus içerisinde şehir nüfusu belirgin şekilde artış göstermiş ve toplam nüfus içerisindeki payı ilk defa %50'nin üzerine çıkmıştır. 1980 yılında %43,9 olan şehir nüfusunun payı 1985 yılına gelindiğinde %53 olarak gerçekleşmiş ve bu oran daha sonraki yıllarda da artış göstererek 1990 yılında %59 ve 2000 yılında %64,9 olmuştur.

Tablo 11: 1980-2000 Döneminde Toplam Nüfus İçerisindeki Şehir ve Köy Nüfusu

		1980	1985	1990	2000
Toplam Nüfus		44.736.957	50.664.458	56.473.035	67.803.927
Şehir	Nüfus	19.645.007	26.865.757	33.326.351	44.006.274
	Pay %	43,9	53,0	59,0	64,9
Köy	Nüfus	25.091.950	23.798.701	23.146.684	23.797.653
	Pay %	56,1	47,0	41,0	35,1

Kaynak: TÜİK, İstatiski Göstergeler 1923-2013, 2014

1980-2000 döneminde şehir nüfusu, temelde doğal nüfus artışından etkilenmiş bunun yanında köylerdeki nüfus artışına bağlı olarak tarım sektöründeki parasallaşma süreci nedeniyle ortaya çıkan göç akımları ile de beslenmiştir. Şehirleşmenin artması ise doğal nüfus artışını yavaşlatmıştır. Özellikle göç yoluyla nüfusu artan şehirlerde köy hayatına göre bireylerin tutum ve davranışları değişebilmektedir. Evlilik yaşının yükselmesi ve çocuk sayısının azaltılması gibi faktörler şehirleşme ile birlikte nüfus artış hızını yavaşlatabilmektedir (Kılınç, 1993: 158). Bu durum Türkiye'nin nüfus artış hızını gösteren Tablo 12'de görülebilmektedir.

Tablo 12: Türkiye'de Nüfus Artış Hızı (1960-2000)

Yıllar	Nüfus Artış Hızı (%)
1960	2,85
1970	2,52
1980	2,07
2000	1,83

Kaynak: TÜİK, İstatiski Göstergeler 1923-2013, 2014

1950 yılından itibaren hızlanan şehirleşme süreci ile birlikte Türkiye'de nüfus artış hızında yavaşlama başlamıştır. 1960 yılında %2,85 olan nüfus artış hızı 1970 yılında %2,52, 1980 yılında %2,07 ve 2000 yılında %1,83 olarak gerçekleşerek şehirleşme sürecinin etkisiyle azalış göstermeye başlamıştır. Bu durum, göç akımlarının şehirleşme sürecine bağlı olarak nüfus artış hızını etkileyebildiğini göstermektedir.

Öte yandan 1950 yılından sonra ortaya çıkan göç akımları daha çok köyden şehre olan göç akımları iken, 1980 yılından sonra bu durumun değiştiği göze çarpmaktadır. Bu dönemde göçün yönü daha çok küçük şehirlerden büyük şehirlere ya da metropollere doğru olmuştur (Sağlam, 2006: 39).

Tablo 13: Yerleşim Yerlerine Göre Göç Eden Nüfus (1975-2000)

Yerleşim yeri	1975-1980	1980-1985	1985-1990	1995-2000
Toplam	3.584.421	3.819.910	5.402.690	6.692.263
(%)	100,00	100,00	100,00	100,00
Şehirden Şehire	1.752.817	2.146.110	3.359.357	3.867.979
(%)	48,90	56,18	62,18	57,80
Köyden Şehre	610.067	860.438	969.871	1.168.285
(%)	17,02	22,53	17,95	17,46
Şehirden Köye	692.828	490.653	680.527	1.342.518
(%)	19,33	12,84	12,60	20,06
Köyden Köye	528.709	322.709	392.935	313.481
(%)	14,75	8,45	7,27	4,68

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları 1980-2000

Göç akımlarının yönü hakkında bilgi veren yerleşim yerlerine göre göç eden nüfusu gösteren Tablo 13 incelendiğinde 1975-2000 döneminde ağırlıklı olarak şehirden şehire göç edildiği anlaşılmaktadır. Türkiye’de ilk dönem ve özellikle 1950’li yıllardan sonra meydana gelen göç akımlarının yönü köyden şehre iken, bu durum 1980 sonrası dönemde büyük ölçüde değişmiştir. Şehirden şehire göç oranı, 1975-1980 döneminde %48,9, 1980-1985 döneminde %56,18, 1985-1990 döneminde %62,18 ve 1995-2000 döneminde ise %57,80 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca 1975-2000 döneminde şehirden şehire göç yaklaşık 2 milyon artış göstermiştir. Bu durum Türkiye’de göç eden nüfusun büyük bölümünün şehirden şehire göç ettiğini ortaya koymaktadır.

Köyden şehre göç eden nüfus ise 1975-1980 döneminde %17,02 iken, 1980-1985 döneminde %22,53’e yükselmiştir. Ancak daha sonraki dönemlerde bu oran düşüş göstermiştir. 1985-1990 döneminde %17,95’e gerileyen köyden şehre göç oranı 1995-2000 döneminde biraz daha gerileyerek %17,46 olarak gerçekleşmiştir.

Bu dönemde 1950’li yıllarda olduğu gibi köyden şehre göç yerine şehirden köye göç olgusu ile de karşılaşmıştır. 1975-1980 döneminde %19,33 olan şehirden köye göç, 1980 sonrası dönemde önce gerilemiş 2000’li yıllara doğru ise tekrar artış göstermiştir. 1980-1985 ve 1985-1990 döneminde yaklaşık %12 olarak gerçekleşen şehirden köye göç oranı, 1995-2000 döneminde %20,06’ya yükselmiştir. Ayrıca 1975-2000 döneminde şehirden köye göç eden nüfus neredeyse iki kat artış göstermiştir.

1975-2000 döneminde hem miktar olarak hem de oransal olarak düşüş gösteren göç türü ise köyden köye göç olmuştur. 1975-1980 döneminde %14,75 olan köyden köye göç oranı, 1995-2000 döneminde %4,68'e gerilemiştir. Ayrıca Türkiye'de 1975-2000 döneminde göç eden nüfus sürekli artarken, köyden köye göç eden nüfus yaklaşık 200 bin kişi azalmıştır.

Tekeli (1998)'ye göre Türkiye'de Cumhuriyet kurulduktan sonra ortaya çıkan tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş süreci içerisinde iç göç akımlarının büyük bölümünü oluşturan köyden şehre göç yani şehirleşme süreci, 1980'li yıllar ile birlikte sona ermeye başlamıştır. Çünkü 1995-2000 döneminde %70'lere yaklaşan şehirleşme oranı sonucunda köyden şehre göç etme eğilimi azalmaya başlamış ve toplam göç eden nüfus içerisinde köyden şehre olan göç, şehirden şehire olan göçün gerisinde kalmıştır. Dolayısıyla Türkiye'de iç göç hareketlerinin uzun dönem temel sorunsalı olan köyden şehre göçü ya da şehirleşmeyi, iç göç araştırmaları için sorunsal olarak kabul etmek doğru bir yaklaşım olarak gözükmemektedir (Tekeli, 1998).

Göç kavramı Türkiye için uzun yıllar köyden şehre göçü çağrıştırmış olsa da artık göç akımlarını sürükleyen kitleler daha çok şehirli niteliği taşımaktadır. Bu durum şehirden şehire olan göçü artırmakta ve göç eden kitlelerin niteliğinin değişmesine neden olmaktadır. Nitekim günümüzde şehirden şehire göç eden kitleler daha çok ücretli çalışanlardan ve eğitilmiş kişilerden oluşmaktadır. Ayrıca şehirsiz beklenti düzeyinin bireyler açısından belirleyiciliği arttığından büyük şehirler arasında nüfus hareketliliği yaşanmaktadır (Güner, 2017: 211).

1980 sonrası dönemde şehirden köye dönüşlerin artmasındaki en önemli nedenlerden biri ise özellikle 1990'lı yıllarda artan terör olayları nedeniyle köylerinden ayrılmak zorunda kalan kişilerin terörden arındırılan memleketlerine geri dönmek istemeleridir. Nitekim çeşitli nedenlerle köyleri boşaltılan ve göçe katılan kişilerin daha çok geri dönme eğiliminde olduğu görülmektedir. Ayrıca terör nedeniyle ya da ekonomik nedenlerle göç edenlerin geri dönme eğilimi karşılaştırıldığında terör nedeniyle göç edenlerin ekonomik nedenlerle göç edenlere göre daha çok köyelerine geri dönme eğiliminde oldukları gözlemlenmiştir (DPT, 2001: 31-32).

Köyden şehre göç ettikten sonra göçmenlerin memleketlerine geri dönmek istemelerinde göç ettikleri yere uyum sağlayamama, göç edilen yerde karşı karşıya kaldıkları kültür çatışması, trafik, yoğunluk, betonlaşma ve ulaşım gibi nedenlerin de etkisi bulunmaktadır. Daha önce köyün itici ya da şehrin çekici etkisi ile şehre göç eden kitleler artık şehrin itici etkisi ile memleketlerine geri dönmeye çalışmaktadırlar (Sürmeli, 2017: 280).

Bu dönemde bölgeler arasındaki göç akımlarının yönü daha da belirgin hale gelmeye başlamıştır. İstatistiki bölge birimleri sınıflandırması Düzey 1 bölgelerinin 1970-2000 döneminde net göç oranları Tablo 14'de gösterilmiştir. Bölgelerin net iç göç oranları incelendiğinde 1970-2000 döneminde ağırlıklı olarak batı bölgelerinin net göç oranlarının pozitif, doğu ve kuzey bölgelerinin

ise negatif değerler aldığı gözükmektedir. Bu durum Türkiye'nin doğu ve kuzey bölgelerinin gç verdiği, batı bölgelerinin ise gç aldığını göstermektedir.

Tablo 14: Türkiye'de Düzey 1 Bölgeleri Net İ G Oranları (1970-2000)

Bölgeler	1970-1975	1975-1980	1980-1985	1985-1990	1995-2000
İstanbul	127,46	67,27	56,53	99,86	46,1
Batı Marmara	-5,89	-3,78	-1,18	3,08	26,1
Ege	17,16	21,79	13,37	25,52	22,9
Doğu Marmara	18,99	38,52	27,26	41,95	15,9
Batı Anadolu	40,45	9,59	5,65	8,75	15,9
Akdeniz	12,75	12,4	14,87	19,94	0,4
Orta Anadolu	-25,1	-27,14	-23,9	-49,21	-24,9
Batı Karadeniz	-22,78	-18,95	-23,09	-46,54	-50,3
Doğu Karadeniz	-35,94	-35,58	-36,94	-70,57	-26,1
Kuzeydoğu Anadolu	-35,69	-71,54	-58,27	-113,38	-49,8
Ortadoğu Anadolu	-27,95	-43,45	-32,62	-59,01	-33,4
Güneydoğu Anadolu	-30,81	-30,39	-20,36	-30,33	-36,2

Net i g rakamları, bölge içi iller arasındaki gi kapsamamaktadır. Net güç oranları dönem ortası nüfusa net glerin oranlanmasıyla hesaplanmıştır.

Kaynak: Kırdar ve Saracoğlu, 2012

1970-2000 döneminin tamamında İstanbul alt bölgesi net güç oranı en yüksek bölge olarak dikkatleri çekmektedir. Net güç oranı en düşük bölgeler ise dönemden döneme farklılaşmakla birlikte Türkiye'nin kuzey ve doğu bölgelerinden oluşmaktadır. Net güç oranı en düşük olan alt bölge 1970-1975 döneminde Doğu Karadeniz alt bölgesi, 1975-1980, 1980-1985 ve 1985-1990 döneminde Kuzeydoğu Anadolu alt bölgesi ve 1995-2000 döneminde Batı Karadeniz alt bölgesi olmuştur.

1970-2000 döneminde net güç oranı en yüksek bölge İstanbul alt bölgesi olmuş ve nüfus çeşitli nedenlerle bu bölgede yoğunlaşmıştır. 1995-2000 döneminde İstanbul alt bölgesi en fazla gu Batı Marmara bölgesine verirken diğer tüm alt bölgelerin verdiği g oranlarında ilk sırada İstanbul alt bölgesi yer almaktadır. Düzey 1 bölgelerinin İstanbul alt bölgesine verdikleri g oranları Tablo 15'te gösterilmektedir.

1995-2000 döneminde Batı Karadeniz alt bölgesi verdiği gn %40,59'unu, Doğu Karadeniz alt bölgesi verdiği gn %39,04'n, Kuzeydoğu Anadolu alt bölgesi verdiği gn %29,07'sini, Ortadoğu Anadolu alt bölgesi verdiği gn %28,05'ini İstanbul alt bölgesine vermiştir. Bu durum, Türkiye'nin kuzeyinde yer alan Karadeniz bölgesi ile Doğu bölgelerinin verdikleri gn büyük bir kısmının İstanbul alt bölgesine yöneldiğini göstermektedir. Ortaya çıkan

bu tabloya göre 2000’li yıllara doğru ülkenin nispeten az gelişmiş bölgelerinden gelişmiş bölgelerine doğru büyük bir göç akımının yaşandığı dikkatleri çekmektedir.

Tablo 15: Düzey 1 Bölgelerinden İstanbul Alt Bölgesine Verilen Göç Oranı (1995-2000)

Bölge	Pay (%)
Batı Karadeniz	40,59
Doğu Karadeniz	39,04
Kuzeydoğu Anadolu	29,07
Ortadoğu Anadolu	28,05
Doğu Marmara	27,61
Batı Marmara	26
Orta Anadolu	22,97
Güneydoğu Anadolu	21,51
Akdeniz	18,09
Ege	17,23
Batı Anadolu	16,52

Kaynak: Tuncer, 2008: 32

Bunlara ek olarak 1980 yılı sonrasında gerçekleşen iç göç akımları ile ilgili iki temel özellik de dikkatleri çekmektedir. Bunlardan ilki, iller arasında gerçekleşen göç akımlarının en önemli türü şehirden şehire olan göç türüdür. İkinci özellik ise iç göç akımlarının nispi olarak az gelişmiş bölgeler olan Doğu, Güneydoğu ve Karadeniz bölgelerinden nispi olarak gelişmiş bölgeler olan Marmara ve Ege bölgelerine doğru gerçekleşmesidir. Sonuç olarak bu dönemde de doğu-batı ve kuzey-batı eksenli bir iç göç hareketliliği yaşanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 27).

Bu tespitler, düzensiz iç göç hareketlerini önlemek için öngörülen politikaların yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim 2000 yıllara doğru ve daha sonraki yıllarda köyden şehre, küçük şehirlere büyük şehirlere ve özellikle büyük cazibe merkezi olan İstanbul ve çevresine olan göç akımları engellenememiştir.

3.1.5. 2000 Yılı Sonrasındaki İç Göç Hareketleri

Ülkemizdeki ilk nüfus sayımı 1927 yılında gerçekleştirilmiş ve 1935 ile 1990 yılları arasında düzenli olarak beş yılda bir Genel Nüfus Sayımı yapılmıştır. 1990 yılından sonra ise nüfus sayımının on yılda bir uygulanması kanunla belirlenmiş ve bu kapsamda 22 Ekim 2000 tarihinde on dördüncü Genel Nüfus Sayımı gerçekleştirilmiştir. Bu sayımdan sonra ise nüfus göstergeleri adrese dayalı nüfus kayıt sistemi (ADNKS) ile elde edilmeye başlanmıştır. 25 Nisan 2006 tarihinde çıkarılan 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu ve 18 Kasım 2005 tarihinde çıkarılan 5429 sayılı Türkiye İstatistik Kanunu’na dayanan yasal dayanak ile yerleşim yerleri nüfus bilgilerinin güncel

olarak tutulması ve nüfus hareketlerinin düzenli olarak izlenmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda 2007 yılından itibaren TÜİK yıllık olarak nüfus verilerini yayımlamaya başlamıştır (TÜİK, 2014: 3).

2000 yılındaki son Genel Nüfus Sayımı'na göre Türkiye'nin nüfusu 67 milyon 803 bin 927 iken, 2007 yılı ADNKS'ne göre nüfus 70 milyon 586 bin 256 olmuştur. 2007-2017 döneminde Türkiye nüfusu yılda yaklaşık 1 milyon artış göstererek 2017 yılında 80 milyon 810 bin 525'e yükselmiştir.

Tablo 16: 2007-2017 Döneminde Toplam Nüfus İçerisindeki Şehir ve Köy Nüfusu

	Toplam Nüfus	Şehir Nüfusu	Şehir Nüfus Oranı (%)	Köy Nüfusu	Köy Nüfus Oranı (%)
2007	70.586.256	49.747.859	70,5	20.838.397	29,5
2008	71.517.100	53.611.723	75,0	17.905.377	25,0
2009	72.561.312	54.807.219	75,5	17.754.093	24,5
2010	73.722.988	56.222.356	76,3	17.500.632	23,7
2011	74.724.269	57.385.706	76,8	17.338.563	23,2
2012	75.627.384	58.448.431	77,3	17.178.953	22,7
2013	76.667.864	70.034.413	91,3	6.633.451	8,7
2014	77.695.904	71.286.182	91,8	6.409.722	8,2
2015	78.741.053	72.523.134	92,1	6.217.919	7,9
2016	79.814.871	73.671.748	92,3	6.143.123	7,7
2017	80.810.525	74.761.132	92,5	6.049.393	7,5

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do#>

Tablo 16'da görüleceği üzere 2000 yılında yaklaşık %65 olan şehir nüfus oranı 2007 yılında %70,5 olarak gerçekleşmiş ve toplam nüfus içerisindeki şehir nüfusunun payı artışını sürdürmeye devam etmiştir. 2017 yılında ise şehir nüfusunun toplam nüfus içerisindeki payı %92,5 gibi çok yüksek düzeylere ulaşmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise 2012 yılından 2013 yılına gelindiğinde %77,3 olan şehir nüfus oranının ani bir yükselişle %91,3'e sıçramasıdır.

Bu durum köyden şehre ani bir göç dalgası ile değil mülki idari sınırlarda gerçekleşen kanun değişikliği nedeni ile ortaya çıkmıştır. 2012 tarihli 6360 numaralı "Büyükşehir Kanunu" ile gerçekleşen idari değişiklik nedeniyle Türkiye'de kırsal nüfus radikal bir şekilde azalmıştır (Güner, 2017: 206). Nitekim 2012 yılında %22,6 olan köy nüfusunun payı sözü edilen kanun değişikliği nedeniyle 2013 yılında %8,7'ye gerilemiştir. Bu dönemdeki köy-şehir ilişkisi analiz edilirken, bu hususa dikkat edilmesi önem arz etmektedir.

Kanun değişikliği ile kırsal alandaki bazı yerleşim yerlerinin kentsel yerleşim haline gelmesi oransal olarak kentsel alanları %90'ların üzerine çıkarmış olsa da kanun değişikliği öncesinde dahi

şehirlerde yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı %80'lere yaklaşmış bulunmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de 1950'ler ile başlayan 1980'ler ile hız kazanan köyden şehre göç doyum noktasına ulaşmış bulunmaktadır. Bu durum 2000'li yıllarda da köyden şehre göçün önlenmesi ile ilgili alınan tedbir ve uygulanan politikaların yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 17: Köyden Şehre Göçün Sorun, Hedef, Çözüm ve Sonuç İlişkisi

Sorun	Köyden Şehre Göç
Hedef	Köyden Şehre Göçün Önlenmesi veya Azaltılması
Çözüm	Kırsal ve Kentsel Bölgelerde Sosyo-Ekonomik Tedbirler
Sonuç	Köyden Şehre Göçün Artmaya Devam Etmesi

Kaynak: Güreşçi, 2010: 78

- Türkiye'de köyden şehre gerçekleşen göç akımlarının önlenmesi ve azaltılması için alınan tedbir ve önlemler yetersiz görünmektedir.
- Bu konuda alınan tedbirlerin kırsal eksenli ve tek yönlü ele alınması tedbirlerin başarısız olmasında etkili olmuştur. Tek yönlü ele alınan tedbirler tarımsal ağırlıklı olmuş ve sosyo-kültürel faktörler daha az dikkate alınmıştır.
- Türkiye'deki göç sorunu sadece köyden şehre göç sorunu bağlamında değil, diğer göç tipleri de dikkate alınarak ele alınmalıdır (Güreşçi, 2010: 78).

Köyden şehre göçün engellenmesinde yaşanan sorunlar ve uygulanan politikadaki eksiklikler, Türkiye'de bireylerin ve kitlelerin göç etme nedenlerinin ortadan kaldırılamadığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte Türkiye'de şehirleşmenin doyum noktasına ulaşması ise göç akımlarının yönünü şehirden şehire olacak şekilde değiştirmiştir. 1995-2000 döneminde şehirden şehire göçün %60'lara yaklaşması Türkiye'de daha çok şehir-şehir göçünün ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Türkiye'de Doğu-Batı ve Kuzey-Batı ağırlıklı gerçekleşen bölgeler arası iç göç hareketlerini, şehirden şehire göçü dikkate alarak incelemek daha doğru bir yaklaşım olarak görülmektedir. Bu anlamda TÜİK'in 2011 yılı için hazırlanmış olduğu ve 2013 yılında yayımladığı "Nüfus ve Konut Araştırması 2011" adlı raporunda göç eden nüfusun yerleşim yeri niteliğine göre dağılımını veren Tablo 18'i incelemekte yarar vardır.

2011 yılı için elde edilen sonuçlar, 1975-2000 döneminde başlayan şehirden şehire göç eğiliminin 2000'li yıllarda aratarak devam ettiğini göstermektedir. 2011 yılında göç eden nüfusun %58,5'i şehirden şehire göç etmektedir. Bunun yanında 1995-2000 döneminde toplam göç eden nüfus içerisinde köyden şehre göç eden nüfus yaklaşık %18 iken, 2011 yılında bu oran %21,4'e yükselmiştir. Her ne kadar şehirden şehire göç eden nüfus %58,5 gibi bir oranla ilk sırada yer alsada köyden şehre göç gerçeği kendini göstermeye devam etmektedir.

Tablo 18: Yerleşim Yerinin Niteliğine Göre Göç Eden Nüfus (2010-2011)

Yerleşim Yeri	Göç Eden Nüfus (1000)	Göç Eden Nüfus Oranı (%)
Toplam	3.100	100,0
Şehirden Şehire	1.812	58,5
Şehirden Köye	461	14,9
Köyden Şehre	664	21,4
Köyden Köye	164	5,3

Kaynak: TÜİK, Nüfus ve Konut Araştırması 2011, 2013

1950’li yıllarda başlayan köyden şehre göç hareketleri yerini şehirden şehire göç hareketlerine bırakmış, ancak köyden şehre göç gerçeği ise istenilen seviyelere indirilememiştir. İç göç hareketleri içerisinde şehirden köye göç ise %15’e yakın bir paya sahipken, köyden köye göç ise %5,3 gibi düşük bir oranda gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bu sonuçlar Türkiye’de iç göç hareketlerinin analizi açısından şehirden şehire göçün önemini ortaya koymaktadır. Öte yandan şehirden şehire göç, hem il merkezlerini hem de ilçe merkezlerini kapsadığından göç edenlerin aynı il içerisindeki ilçeler arasında mı yoksa farklı iller arasında mı yapıldığı da önem arz etmektedir.

Tablo 19: Göçün Türüne Göre Göç Eden Nüfus (2010-2011)

Göçün Türü	Göç Eden Nüfus (1000)	Göç Eden Nüfus Oranı (%)
Toplam	3.200	100,0
İller Arası Göç	2.208	69,0
İl İçi Göç	892	27,9
Yurtdışından Gelen Göç	100	3,1

Kaynak: TÜİK, Nüfus ve Konut Araştırması 2011, 2013

Göçün türüne göre göç eden nüfusun gösterildiği Tablo 19’a göre 2011 yılında göç eden nüfusun %69’u yani büyük bir bölümü iller arasında göç hareketleri olarak ortaya çıkarken, %28’e yakın bir bölümü ise il içi göç hareketlerinden kaynaklanmaktadır. Yurtdışından gelen göçler ise %3’lük bir paya sahiptir. Dolayısıyla Türkiye’deki iç göç hareketlerinde 2000’li yıllar ile birlikte şehirden şehire göçün payı artarken, iller arası göç ise göç eden nüfus hareketlerinde %70’e yakın bir paya sahiptir. Bu durum Türkiye’de iller arası göç hareketlerinin iç göç hareketlerinin analizinde önemli bir gösterge olduğunu ortaya koymaktadır.

2008-2017 döneminde iller arasında gerçekleşen göç hareketlerini gösteren Tablo 20’ye bakıldığında ise iç göç hareketlerinin genel olarak artış gösterdiği görülmektedir. 2008 yılında 2 milyon 273 bin 492 olan iller arası göç sayısı, 2017 yılında 2 milyon 684 bin 820’ye yükselmiştir. 2008-2017 döneminde iller arası göçün en fazla olduğu yıl ise 2015 yılı olmuştur. 2015 yılında 2 milyon 720 bin 438 kişi iller arası göç hareketliliğinde bulunmuştur. Öte yandan bu dönemde

toplam nüfusun ortalama %3,3'ü iller arası göç hareketlerine katılmıştır. İç göç hareketlerinin nüfusa oranla en fazla olduğu yıl ise 2014 ve 2015 yıllarıdır.

Tablo 20: Türkiye’de İller Arası Göç (2008-2017)

Yıl	İller Arası Göç	Toplam Nüfus İçerisindeki Payı (%)
2008	2.273.492	3,2
2009	2.236.981	3,1
2010	2.360.079	3,2
2011	2.420.181	3,2
2012	2.317.814	3,1
2013	2.534.279	3,3
2014	2.681.275	3,5
2015	2.720.438	3,5
2016	2.619.403	3,3
2017	2.684.820	3,3

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do#>

Diğer taraftan 2008-2017 döneminde iç göç hareketleri il bazında analiz edildiğinde belirli iller ve bölgeler ön plana çıkmaktadır. Alınan göç ve verilen göç sayılarına ayrı ayrı bakmak itici ve çekici faktörleri belirlemek adına önemli bilgiler sunarken, bir bölgedeki göç akımlarını tek bir değişkenle analiz etmek için alınan göç ve verilen göç arasındaki fark sonucunda elde edilen net göç sayıları daha pratik bilgiler sunabilmektedir. Bir ilin ya da bölgenin net göç sayısı pozitif ise o il ya da bölge net göç almış, negatif ise net göç vermiş demektir. 2008-2017 döneminde illerin net göç sayılarını gösteren sıralamalarda illerin yerleri her yıl için farklılaşabilmektedir. Bu dönemde yılları ayrı ayrı ele almak yerine toplamda net göç sayılarındaki sıralamayı belirlemek amacıyla Tablo 21’de 2008-2017 net göç sayıları toplulaştırılmış ve net göç sayıları en fazla ve en az olan iller belirlenmeye çalışılmıştır. Buna göre 2008-2017 döneminde toplamda net göç sayısı en fazla olan il İstanbul iken en az olan il Van’dır.

İstanbul 2008-2017 döneminde toplamda 374 bin 903 net göç almıştır. Van ise bu dönemde toplamda 133 bin 80 net göç vermiştir. Toplulaştırılmış net göç sayılarına göre yine net göç sayısı fazla olan iller batı, az olan iller ise ağırlıklı olarak doğu illeridir. İllerin nüfusunun dikkate alınmadığı net göç sayılarına göre İstanbul ili 2008-2017 döneminde ağırlığını koruyan il olarak göze çarpmaktadır. Bununla birlikte 2008 ve 2017 yılları ayrı ayrı incelendiğinde sıralamalarda çeşitli nedenlere bağlı olarak değişiklikler olmaktadır. Bu durum Tablo 22 ve Tablo 23’te gösterilmiştir.

Tablo 21: Net Göç Sayısı En Fazla ve En Az Olan İller (2008-2017)

İller	Toplam Net Göç	İller	Toplam Net Göç
İstanbul	374.903	Kars	-71.614
Ankara	367.126	Muş	-98.781
Antalya	228.254	Yozgat	-99.382
Kocaeli	198.770	Adana	-100.916
İzmir	190.612	Mardin	-101.051
Bursa	174.481	Şanlıurfa	-104.974
Tekirdağ	174.266	Erzurum	-128.527
Eskişehir	80.385	Diyarbakır	-133.080
Muğla	73.994	Ağrı	-138.311
Aydın	47.647	Van	-144.209

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do#>

ADNKS'ne göre hesaplanan göç verilerinin ilki 2008 yılından yayımlanmıştır. Bu verilere göre net göç sayısı en fazla olan il Antalya iken, en az olan il ise Erzurum olarak gözükmektedir. Bunun yanında net göç sayısı bakımından en fazla olan ilk on ilin ağırlıklı olarak ülkenin batısında yer alan iller olduğu göze çarparken, net göç bakımından en az sayıya sahip illerin ise ülkenin iç ve doğu kısmında yer alan iller olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 22: 2008 Yılı Net Göç Sayısı En Fazla ve En Az Olan İller

Net Göç Sayısı En Fazla Olan İller				Net Göç Sayısı En Az Olan İller			
İl	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	İl	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç
Antalya	92.031	55.806	36.225	Konya	45.502	56.760	-11.258
Bursa	82.964	47.370	35.594	Sivas	18.871	30.428	-11.557
Ankara	156.760	126.198	30.562	Şanlıurfa	25.510	37.282	-11.772
İzmir	117.067	89.819	27.248	Adana	45.493	58.316	-12.823
İstanbul	374.868	348.193	26.675	Mardin	27.606	41.432	-13.826
Tekirdağ	47.534	22.373	25.161	Yozgat	15.352	30.117	-14.765
Kocaeli	63.965	40.947	23.018	Ağrı	12.195	27.450	-15.255
Muğla	35.907	24.959	10.948	Muş	10.058	25.896	-15.838
Yalova	16.656	6.542	10.114	Diyarbakır	31.677	47.777	-16.100
Eskişehir	31.731	21.970	9.761	Erzurum	18.999	43.585	-24.586

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do#>

2017 yılına gelindiğinde ise net göç sayısı en fazla olan ilin Ankara, en az olan ilin ise Ağrı olduğu gözükmektedir. 2008 yılında olduğu gibi net göç alan ilk on ilin ağırlıklı olarak ülkenin batısında yer alan iller olduğu, ancak İstanbul'un ilk on içerisinde giremediği göze çarpmaktadır. 2017 yılında net göç sayısı en düşük olan illerin yine doğu bölgelerine ait iller olduğu görünürken,

2008 yılında iç bölgelerde yer alan illerin yerini Karadeniz Bölgesinde yer alan illere bıraktığı anlaşılmaktadır. En fazla göç alan il olan İstanbul'un net göç rakamlarında ilk sıralarda yer almamasının nedeni ise İstanbul'un verilen göç rakamlarında da ilk sırada yer alıyor olmasıdır. 2008-2017 yılları arasında illerin aldığı ve verdiği göç sayılarına göre İstanbul ili hem alınan göçte hem de verilen göçte ilk sırada yer almaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de gerçekleşen iç göç hareketlerinde İstanbul ilinin büyük önemi bulunmaktadır.

Tablo 23: 2017 Yılı Net Göç Sayısı En Fazla ve En Az Olan İller

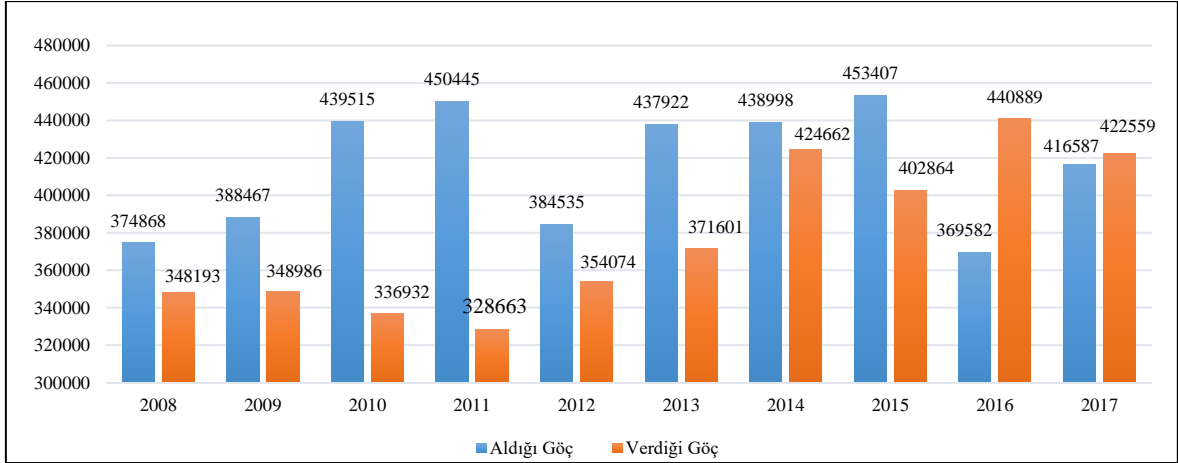
Net Göç Sayısı En Fazla Olan İller				Net Göç Sayısı En Az Olan İller			
İl	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	İl	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç
Ankara	188.100	156.058	32.042	Gümüşhane	18.795	27.348	-8.553
Kocaeli	87.796	60.258	27.538	Giresun	25.529	34.675	-9.146
İzmir	127.394	102.776	24.618	Muş	13.094	22.243	-9.149
Bursa	86.119	64.905	21.214	Bayburt	5.648	15.820	-10.172
Tekirdağ	55.391	34.658	20.733	Erzurum	26.624	37.358	-10.734
Antalya	87.232	72.178	15.054	Ordu	28.111	40.305	-12.194
Eskişehir	38.060	27.799	10.261	Şanlıurfa	40.058	52.648	-12.590
Muğla	42.450	33.289	9.161	Adana	49.509	62.834	-13.325
Sakarya	35.575	28.122	7.453	Van	31.971	48.269	-16.298
Aydın	41.352	35.339	6.013	Ağrı	15.088	32.479	-17.391

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do#>

İstanbul ilinin sosyo-ekonomik imkânları ile az gelişmiş bölgelere göre çekici yönleri bulunurken, metropol şehirlerde yaşamının zorlukları açısından itici yönleri de bulunmaktadır. İtici ve çekici faktörlere bağlı olarak alınan ve verilen göç sayılarında her yıl değişiklik olsa da İstanbul Türkiye'deki iç göç akımlarını önemli ölçüde etkileyen bir cazibe merkezidir. Bu anlamda 2008-2017 döneminde her yıl aldığı ve verdiği göç sayıları ile tüm iller arasında ilk sırada yer alan İstanbul'un göç sayıları Grafik 1'de gösterilmiştir.

İstanbul ilinin 2008 yılında aldığı göç sayısı 374 bin 868 iken, verdiği göç sayısı 348 bin 193'tür. İstanbul'un aldığı göç sayısı 2012 yılına kadar sürekli artmış, 2011 yılından 2012 yılına gelindiğinde 450 bin 445'ten 384 bin 535'e gerilemiştir. Buna rağmen 2012 yılında İstanbul'un aldığı göç sayısı verdiği göç sayısının üzerinde yer almaktadır. 2012 yılından sonra İstanbul'un aldığı göç sayısı tekrar artışa geçmiştir ve 2015 yılında 453 bin 407 olmuştur. 2015 yılında verilen göç sayısı ise 440 bin 889 olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılında 369 bin 582'ye gerileyen alınan göç sayısı ayrıca verilen göç sayısının gerisinde kalmıştır. 2017 yılında alınan göç sayısında artış ve verilen göç sayısında düşüş meydana gelmiş olsa da hala verilen göç sayısı, alınan göç sayısının üzerinde seyretmektedir. 2017 yılında alınan göç sayısı 416 bin 587 iken, verilen göç sayısı 422 bin 559 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 1: İstanbul'un Aldığı ve Verdiği Göç Sayıları (2008-2017)

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do#>

Bu durum 2016 yılından itibaren İstanbul'un verdiği göç sayısının arttığını göstermektedir. Ancak burada belirtmek gerekir ki İstanbul'un verdiği göçler doğrudan göç almış olduğu yerlere bir geri dönüş değil, İstanbul'un çevresindeki sanayileşmiş illere ya da diğer büyük şehirler ile turizm zengini illere doğrudur. Örneğin 2017 yılında İstanbul'un verdiği göçün yaklaşık %40'ı Kocaeli, Tekirdağ, Ankara, İzmir, Bursa, Sakarya, Antalya, Balıkesir, Muğla, Çanakkale, Edirne ve Yalova illerine olmuştur. Bu durumu daha iyi anlayabilmek için İstanbul'un Düzey 1 bölgelerine verdiği göçün oranlarına bakmakta yarar vardır.

Tablo 24: 2017 Yılında İstanbul'un Aldığı ve Verdiği Göçün Bölgelere Göre Dağılımı

Alınan Göç		Verilen Göç	
Bölge	Pay %	Bölge	Pay %
Doğu Karadeniz	13,4	Doğu Marmara	17,1
Batı Karadeniz	13,1	Batı Karadeniz	14,3
Doğu Marmara	11,6	Batı Marmara	12,7
Güneydoğu Anadolu	10,4	Ege	10,3
Ortadoğu Anadolu	8,8	Doğu Karadeniz	9,6
Akdeniz	8,5	Güneydoğu Anadolu	8,6
Ege	8,0	Akdeniz	7,5
Kuzeydoğu Anadolu	7,8	Batı Anadolu	6,1
Batı Marmara	7,7	Ortadoğu Anadolu	5,8
Batı Anadolu	5,8	Orta Anadolu	4,1
Orta Anadolu	4,9	Kuzeydoğu Anadolu	3,8

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do#>

İstanbul'un aldığı ve verdiği göçün Düzey 1 bölgelerine göre dağılımını gösteren Tablo 24'e bakıldığında daha çok Karadeniz ve Doğu bölgelerinden göç alındığı, Marmara, Ege ve Karadeniz'in İstanbul'a yakın bölgelerine göç verildiği dikkati çekmektedir. Bu durum, Türkiye'nin tamamı için bir cazibe merkezi olan İstanbul'un hem göç alırken hem de göç verirken, nüfusun büyük bir bölümünün ülkenin batısında yoğunlaşmasına neden olduğunu göstermektedir. Yani İstanbul'daki çekici faktörlere bağlı olarak ülkenin batı bölgelerine göç eden insanlar olduğu gibi itici faktörlere bağlı olarak İstanbul'u terk eden insanlar yine batı bölgelerindeki şehirlere göç etmektedirler.

İstanbul'un ülke nüfusu içerisinde önemli bir payı olduğundan nüfusuna oranla aldığı ve verdiği göç sayısı yüksek olan iller ayırt edilememektedir. Dolayısıyla mevcut ilin nüfusunu da dikkate alan net göç hızı verisini incelemekte yarar vardır. Net göç hızı, göç edebilecek her bin kişi için net göç sayısını ifade etmektedir.²

2008-2017 döneminde net göç hızı en yüksek olan beş ilin gösterildiği Tablo 25'e göre İstanbul net göç hızı açısından üst sıralamalarda yer almamaktadır. Bunun nedeni net göç hızı verisinde ilin nüfusunun dikkate alınmasıdır. Net göç hızı en yüksek olan illere bakıldığında ilk sırayı 2008 yılında Yalova, 2009 yılında Çankırı, 2010 ve 2011 yıllarında Tekirdağ, 2012 yılında Çankırı, 2013 yılında Gümüşhane, 2014 yılında Bayburt, 2015 yılında Tekirdağ, 2016 yılında Bayburt ve 2017 yılında yine Tekirdağ ili almıştır.

Tablo 25 dikkatli incelendiğinde İstanbul sıralamalarda ilk sırada olmasa da İstanbul'un çevresinde ve İstanbul'a yakın bölgelerde net göç hızı pozitif ve yüksektir. Bu durum İstanbul'un bir cazibe merkezi olduğunu göstermekle birlikte İstanbul'un kendi ile birlikte çevresinde bulunan yerleşim yerlerini de etkilediğini gözler önüne sermektedir. Çeşitli nedenlerle İstanbul'a göç etmek isteyip edemeyenlerin İstanbul yerine İstanbul'a daha yakın illere göç ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin Tekirdağ ili 2008-2017 döneminde tüm yıllarda ilk beş içerisinde kendine yer bulmuştur. Yine İstanbul'un çevresinde bulunan Yalova, Kocaeli ve Bursa illeri de bu dönemde üst sıralarda yer almışlardır.

Cazibe merkezlerinin çekim etkisi Ankara ve çevresindeki illerde de kendisini göstermiştir. Ankara ili ile birlikte çevresinde bulunan Çankırı ve Eskişehir illeri de net göç hızı yüksek iller arasında girmeyi başarmıştır. Turizm açısından cazibe merkezi olan Antalya ili de bu dönemde çeşitli yıllarda ilk beş içerisinde kendine yer bulmuştur.

² Net Göç Hızı Formülü; $m(i-i) = [(M.i-Mi.) / (P_{i,t+n} - 0,5 * (M.i-Mi.))] * k$

m(i-i): Net göç hızı, M.i: Aldığı göç, Mi.: Verdiği göç, M.i - Mi. : Net göç, $P_{i,t+n}$: i'nin t+n zamandaki daimi ikametgah nüfusu, t: Başlangıç tarihi, n: Yıl olarak süre, i : Göçün incelendiği alan, k: Sabit sayı (k=1000)

Tablo 25: 2008-2017 Döneminde Net Göç Hızı En Yüksek İller (%)

2008		2009		2010		2011		2012	
İl	Net Göç Hızı	İl	Net Göç Hızı	İl	Net Göç Hızı	İl	Net Göç Hızı	İl	Net Göç Hızı
Yalova	52,6	Çankırı	46,1	Tekirdağ	15,0	Tekirdağ	16,6	Çankırı	35,5
Tekirdağ	33,2	Trabzon	13,7	Antalya	12,8	Antalya	13,2	Ordu	29,6
Antalya	19,7	Eskişehir	12,1	Ankara	10,4	Ankara	11,2	Karabük	22,8
Kocaeli	15,6	Tekirdağ	11,0	Kocaeli	9,7	Gümüşhane	10,9	Çanakkale	18,1
Bursa	14,3	Yalova	10,1	Erzincan	8,2	Eskişehir	9,2	Tekirdağ	16,7
2013		2014		2015		2016		2017	
İl	Net Göç Hızı	İl	Net Göç Hızı	İl	Net Göç Hızı	İl	Net Göç Hızı	İl	Net Göç Hızı
Gümüşhane	39,8	Bayburt	42,2	Tekirdağ	22,1	Bayburt	121,5	Tekirdağ	20,8
Tunceli	33,9	Tekirdağ	24,3	Karabük	19,0	Gümüşhane	49,7	Yalova	20,2
Çankırı	28,1	Muğla	21,0	Gümüşhane	18,0	Giresun	34,5	Kocaeli	14,7
Yalova	22,3	Gümüşhane	18,9	Kocaeli	17,1	Tekirdağ	25,2	Eskişehir	12,0
Tekirdağ	15,7	Yalova	16,1	Antalya	12,3	Bolu	22,8	Bilecik	10,8

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do#>

2008-2017 döneminde dikkatleri çeken bir diğer nokta ise 2013 yılında Gümüşhane, 2014 ve 2016 yıllarında Bayburt illerinin net göç hızı en yüksek il olmasıdır. Bu illerin nüfusunun oldukça düşük olması dolayısıyla almış oldukları göçler bölgenin net göç hızını yüksek bir oranda etkilemektedir. Ayrıca bu bölgelerde yeni kurulan üniversiteler nedeniyle artan öğrenci sayısı, nüfusu doğrudan etkilerken, yapılan altyapı yatırımları, konut ve inşaat sektöründeki hareketlenmeler bu illerin net göç hızını pozitif yönde etkilemiştir. Bunun yanında bu illerdeki nüfusu artırmak adına yerel yönetimler tarafından bölge illerinde yapılan kampanyaların da etkisi bulunmaktadır.

Öte yandan bu bölgelerdeki net göç hızı artışının geçici olduğu, net göç hızı en düşük olan illeri gösteren Tablo 26'da görülebilmektedir. 2014 yılında net göç hızı en yüksek il olan Bayburt, 2015 yılında net göç hızı en düşük olan iller arasında ilk beş içerisinde yer almaktadır. Bunun yanında 2016 yılında net göç hızı en yüksek iller arasında ilk ikide yer alan Bayburt ve Gümüşhane illerinin 2017 yılında net göç hızı en düşük iller arasında da ilk ikide yer aldığı göze çarpmaktadır. Neredeyse bir yıl arayla aynı oranda net göç alıp kaybetmişlerdir.

2008-2017 döneminde net göç hızı en düşük illere genel olarak bakıldığında ağırlıklı olarak Türkiye'nin doğusunda yer alan iller olduğu dikkatleri çekmektedir. Bu dönemde 2008 yılında Muş, 2009 yılında Ardahan, 2010 yılında Çankırı, 2011 yılında Van, 2012 yılında Ağrı, 2013

yılında Tokat, 2014 yılında Çankırı, 2015 yılında Kars, 2016 yılında Hakkâri ve 2017 yılında Bayburt illeri net göç hızı en düşük iller olmuştur. 2008-2017 dönemi net göç hızı en yüksek ve en düşük iller bir arada değerlendirildiğinde Türkiye'nin batısında yer alan iller ile büyük şehir özelliği taşıyan iç bölgelerdeki il ve çevrelerinin net göç hızı pozitif ve yüksektir. Ayrıca turizm sektörü açısından potansiyeli yüksek olan illerde pozitif net göç hızına sahiptir.

Tablo 26: 2008-2017 Döneminde Net Göç Hızı En Düşük İller (%)

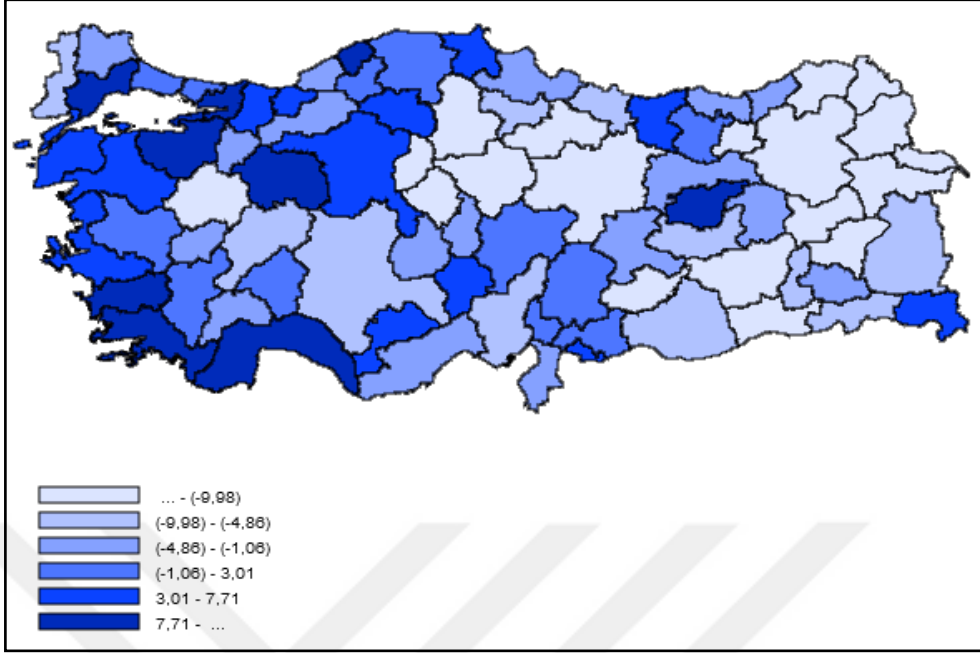
2008		2009		2010		2011		2012	
İl	Net Göç Hızı	İl	Net Göç Hızı	İl	Net Göç Hızı	İl	Net Göç Hızı	İl	Net Göç Hızı
Kars	-28,0	Kars	-21,4	Kars	-22,1	Kars	-18,5	Siirt	-18,5
Ağrı	-28,3	Muş	-24,5	Kırıkkale	-24,1	Kırıkkale	-19,1	Kars	-21,0
Yozgat	-30,0	Tunceli	-25,0	Tokat	-24,9	Çankırı	-20,9	Yozgat	-21,6
Erzurum	-31,2	Mardin	-29,4	Yozgat	-27,8	Yozgat	-24,7	Muş	-25,6
Muş	-38,4	Ardahan	-29,7	Çankırı	-35,2	Van	-46,7	Ağrı	-27,0
2013		2014		2015		2016		2017	
İl	Net Göç Hızı	İl	Net Göç Hızı	İl	Net Göç Hızı	İl	Net Göç Hızı	İl	Net Göç Hızı
Yozgat	-22,0	Yozgat	-26,3	Bayburt	-26,8	Muş	-25,2	Giresun	-20,7
Ardahan	-22,9	Ardahan	-26,5	Muş	-26,8	Tunceli	-26,5	Muş	-22,4
Kars	-23,1	Ağrı	-29,6	Yozgat	-27,9	Şırnak	-26,6	Ağrı	-31,9
Ağrı	-24,6	Kars	-32,3	Ağrı	-28,1	Ağrı	-30,0	Gümüşhane	-49,0
Tokat	-33,0	Çankırı	-45,6	Kars	-28,6	Hakkâri	-37,1	Bayburt	-119,0

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do#>

Öte yandan Türkiye'nin doğusunda yer alan iller ile iç bölgelerde yer alan az gelişmiş illerin genel olarak net göç hızı negatiftir. Bazı iller ise bu dönemde çeşitli yıllarda hem net göç hızı yüksek hem de düşük iller arasında yer almış gözükmektedir. Bu illerdeki yönetimlerin belirli teşvik, yatırım ve kampanyalarla nüfusu artırma yönünde politikalarının olduğu ancak bunun başarılmadığı anlaşılmıştır.

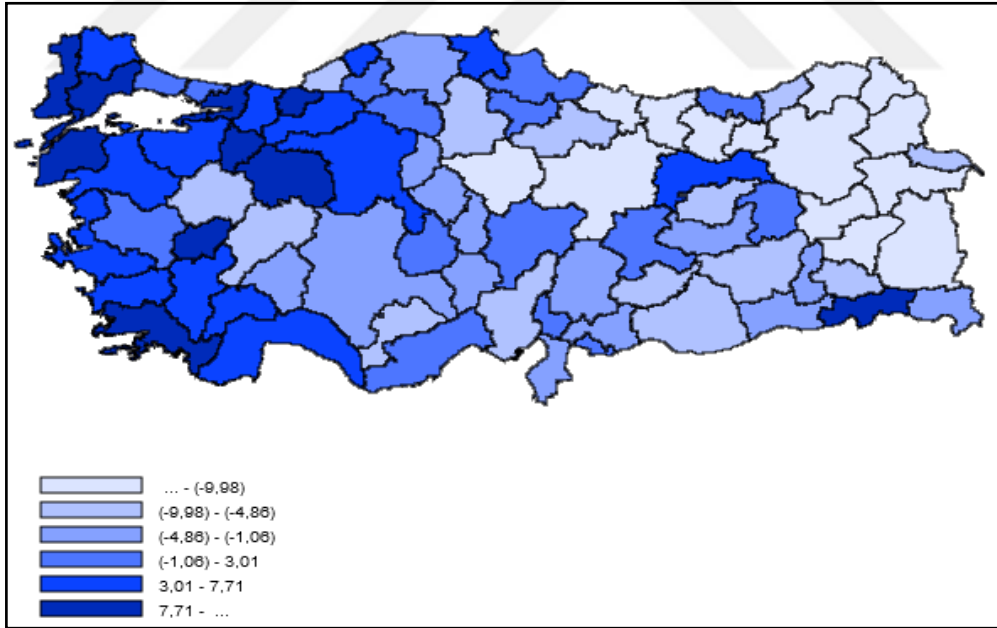
2008-2017 dönemine ilişkin verileri gösteren tabloların yanında net göç hızı verilerini Türkiye Haritası üzerinde görmek, doğu batı eksenli göç hareketlerinin daha net anlaşılmasını sağlayacaktır. TÜİK'in yayımlanmış olduğu çeşitli göstergeleri, Türkiye Haritası üzerinde görme imkânı bulunmaktadır. Bu doğrultuda net göç hızı verileri Türkiye Haritası üzerinde 2008 ve 2017 yılları için renklendirilerek gösterilmiştir. Haritalarda net göç hızının pozitif ve yüksek olduğu iller koyu renkle gösterilirken, net göç hızının çok düşük olduğu iller açık renkle gösterilmektedir.

Harita 1: Net Göç Hızı % (2008)

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/>

Harita 2: Net Göç Hızı % (2017)

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/>

Haritalar incelendiğinde Türkiye’de çekim merkezi konumunda bulunan İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya ve çevresi rengin daha yoğun olduğu bölgeler olarak dikkatleri çekmektedir. Özellikle Türkiye’nin batısında kalan kısımların yoğun koyu renkte olduğu, doğusunda kalan kısmın ise daha açık renk tonuna yaklaştığı görülmektedir. Türkiye Haritasında ortaya çıkan bu

durum doğu bölgelerinde net göç hızının düşük, batı bölgelerinde ise yüksek olduğunu daha açık bir şekilde görülmesini sağlamıştır. Ayrıca 2008 ve 2017 yılları karşılaştırıldığında İstanbul'un renk tonunda herhangi bir değişikliğe rastlanmazken, İstanbul'un batısında kalan iller ile doğusu ile Ankara arasındaki bölge illerde daha koyu tonların hâkim olmaya başladığı görülmektedir. Bunun yanında İzmir ile Antalya illerine yakın iç bölgelerde 2008 yılından 2017 yılına gelindiğinde koyu tonlarda artış yaşanmıştır. Bu durum Türkiye'de cazibe merkezleri olan illerin yanında bu illerin çevresinde bulunan illerde de net göç hızı artışı yaşandığını görsel olarak anlaşılmasını sağlamıştır.

3.1.5.1. 2000 Yılı Sonrası Türkiye'de İç Göçün Nedenleri

Göç akımlarının birçok nedeni olsa da temelde iç göç hareketlerinin başlamasında sosyo-ekonomik imkânların eşitsiz dağılımı yani bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılığı etkilidir. Bölgeler arasındaki gelişmişlik farkları, göç akımlarının nedeni olduğu gibi göç sonucunda da ortaya çıkabilmektedir. Sosyal ve ekonomik imkânlardan yararlanmak amacıyla belirli bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine kitlesel olarak göç edilmesi bölgeler arası gelişmişlik farklarını daha da artırabilmektedir. Dolayısıyla iç göç hareketleri bölgesel dengesizliğin hem nedeni hem sonucu olma özelliği taşımaktadır. Bu nedenle göç hareketleri sonucunda oluşması muhtemel sorunları ortadan kaldırmak için göç hareketlerinin nedeni önceden belirlenerek önlem alınması büyük öneme sahiptir (Başel, 2007: 520).

Türkiye'de iç göç hareketleri 1950'lerden sonra büyük bir hız kazanmış ve ağırlıklı olarak köyden şehre doğru gelişim göstermiştir. 1980'lerden sonra ise iç göçler daha çok şehirden şehire doğru gerçekleşmeye başlamıştır. Dolayısıyla her dönemdeki göçlerin kendi iç dinamikleri bulunmakla birlikte Türkiye'deki iç göç hareketlerinin kendine has temel nedenlerini belirli başlıklar altında toplamak mümkündür;

- **Ekonomik Nedenler:** Ekonomik olarak geri kalmış bölgelerde istihdam olanaklarının düşük olması ve işsizliğin yüksek düzeylerde olması, bu bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru göç hareketlerinin yaşanmasına neden olmaktadır. Ayrıca düşük ücret politikası, vergi oranlarının yüksekliği, ekonomik istikrarsızlıklar ve geleceğe yönelik olumsuz beklentiler göç akımlarını etkilemektedir. Göç hareketlerinin artması sonucu beşeri sermayenin az gelişmiş bölgelerden daha gelişmiş bölgelere doğru akması ise göç veren bölgelerin gelişme düzeylerini daha da yavaşlatmaktadır. Ülkemizde de göç veren bölgelerin daha çok ekonomik olarak az gelişmiş bölgeler olduğu dikkatleri çekmektedir (Akan ve Arslan, 2008: 48). Türkiye'de Cumhuriyet'in kuruluşu ile başlayan, 1950'liler ile hız kazanan köyden şehre göçün en önemli nedeni köydeki ekonomik imkânların büyük şehirlere göre daha sınırlı olmasıdır. Dünyada da göçün ve şehirleşmenin temel

dinamiği sanayileşmeye bağlı olarak gelişen ekonomik faktörler olarak görülmektedir (Adıgüzel, 2018: 46).

- **Kırsal Yapıdaki Teknolojik Dönüşüm:** Teknolojik değişimler, geri dönüşü olmayan bir süreç olduğundan tüketimi, üretimi ve kaynakların dağılımını doğrudan etkileyebilmektedir. Bu nedenle teknolojik dönüşümler, toplumsal yapıda etkili olmakta ve toplumsal yapının değişim sürecine girmesine neden olmaktadır (Akan ve Arslan, 2008: 51). Teknolojik dönüşümün bir parçası olarak Türkiye’de tarımsal üretimde kullanılan traktör sayısının artması, küçük tarımsal şirketleri ve ortaklarını olumsuz etkilemiştir. Traktör sayısının artışı, insan gücüne olan ihtiyacı azaltarak küçük işletmelerdeki insan gücünün büyük bir kısmının atıl hale gelmesine neden olmuştur. Bu durum kentlerdeki istihdam olanaklarından yararlanmak isteyen insanların kırsal alanlardan kente göç etmesine neden olmuştur (Yalçın 2004: 115).
- **Bazı Şehirlerde Sanayinin Hızlı Gelişmesi ve İstihdam Olanakları:** Türkiye’de sanayileşme hareketlerinin plansız bir şekilde sürdürülmesinin bir sonucu olarak iç göç hareketleri daha çok büyük şehirlere doğru gerçekleşmektedir. Bu durum metropol kentlerin oluşmasına neden olmuştur (Yalçın 2004: 115). Ayrıca göç eden kişiler istihdam olanakları ve yüksek gelir beklentisi nedeniyle daha iyi ekonomik şartlara sahip olmayı düşündükleri merkezlere yani sanayisi gelişmiş metropol şehirlere göç etmektedirler. Kırsal kesimde her geçen gün istihdam olanaklarının azalması ve sanayisi gelişen şehirlerde işgücü ihtiyacının artması göç hareketlerinin en önemli faktörleri olarak değerlendirilmektedir (Gürlevik, 2014: 64). Türkiye’de özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyükşehirlerle olan göçler her geçen gün artmaktadır. Hatta bu şehirlerde işsizlik oranı yüksek olsa dahi iş bulma beklentisinin yüksek olması bu şehirlere olan göçün sürekli olarak artmasına neden olmaktadır.
- **Hızlı Nüfus Artışı:** Kentlere olan göçün en önemli nedenlerinden biri de hızlı bir şekilde artan nüfustur. Türkiye ile birlikte az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hızlı nüfus artışına paralel olarak kontrolsüz bir şekilde şehirleşme meydana gelmektedir. Gelişmiş ülkelerde nüfusun dengeli dağılması sonucu köy ile şehir arasındaki fark azalırken, Türkiye gibi ülkelerde hızlı nüfus artışının etkisiyle köy ile şehir arasındaki uçurum her geçen gün artmaktadır (Başel, 2007: 526).
- **Kan Davaları ve Terör Olayları:** Köyün itici etkileri içerisinde sayılan kan davaları, terör gibi güvenlik temelli olayların engellenmesinde yaşanan güçlükler de iç göç hareketlerine neden olmaktadır. Türkiye’de özellikle 1980’ler ile başlayan terör sorunu nedeniyle yüzbinlerce insan köylerini terk ederek yakın şehirlere göç etmiştir. Bunun sonucunda şehirlerde ani nüfus artışları yaşanmış ve birçok sorun ortaya çıkmıştır (Yalçın 2004: 117). Güvenlik sorunu nedeniyle göç eden kişiler geldikleri yerde üretici konumunda iken, göç ettikleri yerde tüketici haline dönüşmüşlerdir. Bu durum ise göç edilen yerlerde işsizlik rakamlarının katlanarak artmasına neden olmuştur (Akan ve

Arslan, 2008: 44). Ayrıca Türkiye’de Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi’nden ekonomik nedenli yoğun bir şekilde göç yaşanırken, 1980 sonrası süreçte terör olayları nedeniyle zorunlu bir göç dalgası da yaşanmaya başlamıştır (Başel, 2007: 536).

- **Sosyal ve Kültürel Nedenler:** Göç kararının temelinde yatan düşünce insanların yaşam kalitesini artırmak istemeleridir. İnsanlarda göç edilen yeni yerleşim yerinde elde edilecek kaynaklarla yaşam standartlarının artırılacağı beklentisi bulunmaktadır (Akan ve Arslan, 2008: 47). Geniş ailelerin çocuklarının eğitim ve sağlık koşulları açısından daha iyi ortamda yetiştirmek istemeleri de iç göç hareketlerine neden olabilmektedir. Bunun yanında kadınların kentsel alanların geniş sosyal olanaklarından yararlanmak istemeleri ve şehirlerde çocuklarını daha iyi yetiştirebileceklerine yönelik beklentileri de göç hareketlerini şekillendirebilmektedir (Özyakışır, 2013: 18). Sosyal ve kültürel faktörler göçü başlatan temel sebepler olmamakla birlikte göçü etkileyen diğer faktörlerle birlikte düşünüldüğünde özellikle köyden şehre ve küçük şehirlerden büyük şehirlere olan iç göç hareketlerini hızlandıran bir etkiye sahiptir (Adıgüzel, 2018: 48).
- **Akraba, Tanıdık ve Hemşehri Faktörü:** Göç edenler açısından akraba ve tanıdıkların önemi oldukça büyüktür. Göçmenlerin ilişki içerisinde oldukları tanıdık ve akrabalar göç edilen yerle ilgili bilgi ve tecrübelerini göç edecek kişilere aktarmaktadırlar. Bunu yanında göç edenlere barınma ve beslenme gibi hususlarda yardımcı olmaktadır (Çelik, 2006: 155). Bu durum Türkiye gibi hemşehriciliğin önemli bir yere sahip olduğu ülkelerde göç kararı alınmasını kolaylaştırmaktadır. Hatta ülkemizde akraba ilişkileri, iç göçü teşvik eden en önemli faktörlerden biridir.
- **Doğal Afetler Nedeniyle Yapılan Göçler:** Ekonomik, sosyal ve siyasi nedenler haricinde çevresel nedenlerle de göçler yaşanabilmektedir. Deprem, sel ve kuraklık gibi doğal afetler nedeniyle de kitleler yerleşim yerlerini terk etmektedirler. Türkiye’de de Marmara depreminde yaklaşık 50 bin kişi hayatını kaybetmiş ve bu durum birçok insanın göç etmesine neden olmuştur (Şen, 2014: 242).
- **Ulaştırma ve Haberleşme İmkânlarının Artması:** Sanayileşme hareketleri ile birlikte nüfusun büyük bir kısmı, en yakın yerleşim yerlerine göç etmek istemektedir. Toplumun belirli metropollere yoğunlaşmasının en önemli nedenlerinden bir tanesi ise ulaştırma ve haberleşme alanında yaşanan gelişmelerdir. İtici ve çekici faktörlere ek olarak iletici faktörlerin devreye girmesi ile birlikte kitle iletişim ve ulaşım araçlarının yaygınlaşması sonucunda göç hareketlerinde artış yaşanmıştır. Çünkü kitle ulaştırma ve iletişim araçlarının gelişmesi göç etme süresini azalttığı gibi göç etme kararını da kolay hale getirmiştir (Öztürk ve Altuntepe, 2008: 1590-1613).

Türkiye’de iç göçün nedenlerine ilişkin kişilerle birebir görüşme şeklinde yapılan araştırmaların en önemlileri Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü ve Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yapılmıştır. Bu araştırmalar Türkiye’de iller arasında gerçekleşen iç göç

akımlarının nedenlerini ortaya koyması açısından önem arz etmektedir. Araştırmalardan elde edilen bulguların birebir kıyaslanması mümkün olmasa da sonuçları bakımından oldukça kıymetli bilgiler sunmaktadırlar.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından yapılan Türkiye’de Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması’nın temel amacı raporda şu şekilde tanımlanmıştır (Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2006: 1-2);

“Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması’nın temel amacı son 20 yıl içinde yerinden olmuş kişilerin sayısal boyutunu tahmin etmek, bunların göç etmeden önceki ve sonraki sosyo-ekonomik özelliklerini, göç süreci ve sonrasında yaşanan sorunlarını, geri dönen/dönmek isteyen-istemeyenlerin boyutunu, nedenlerini, beklentilerini belirlemektir. Böylece sorunların doğru tespiti yapılarak ilgili kamu kuruluşlarının doğru politikalar oluşturması ve çözümler için eylem planları üretmesine katkı hedeflenmiştir”.

Bu anlamda göçün nedenlerine ilişkin raporun sunduğu çok önemli bilgiler mevcuttur. Raporda hanehalkının göç nedenlerine ilişkin bazı tanımlamalar yapılmıştır. Rapora göre Türkiye’de göç ekonomik, bireysel, ailevi, güvenlik, geri dönüş ve diğer nedenlerle yapılmaktadır. Bu ana faktörler şu alt başlıklardan oluşmaktadır (Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2006: 23);

- **Ekonomik Nedenler:** İş aramak, Kazancın Yetmemesi, İş Olanağı Olmaması, Birikim Yapmak, Daha İyi Bir Yaşam Seviyesine Sahip Olmak
- **Bireysel Nedenler:** Evlilik, Eğitim, İş Değişikliği/Tayini, Emeklilik
- **Ailevi Nedenler:** Ebeveynin ve/veya Eşinin Yanına Gitmek, Ebeveynin ve/veya Eşinin İş Değişikliği/Tayini, Ebeveynin ve/veya Eşinin İş Araması, Ebeveynin Göç Etmesi
- **Güvenlik Nedenleri:** Can ve Mal Güvenliğine İlişkin Kaygı, Yerleşim Yerinin Boşaltılması Talebi, Terör Örgütüne Katılma Baskısı, Korucu Olunması Yönündeki Talep, Denetimli Gıda Geçişi ve Can ve Mal Güvenliğinin Sağlanmasında Ortaya Çıkabilecek Sorunlar Nedeniyle Yayla Yasağının Olması
- **Geri dönüş Nedeniyle Yapılan Göçler:** Güvenlik Nedeniyle Meydana Gelen Bir Göç Sonrasında Terkedilen Yerleşim Yerine veya Yakınına Yapılan Göçler
- **Diğer Nedenler:** Çevresel (doğal afetler, iskân kanunu uygulamaları vb.) Nedenlerle Yapılan Göçler, Kan Davası, Töre/Namus Nedenleriyle Yapılan Göçler, Sağlık Nedenleri ile Yapılan Göçler

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü’nün yapmış olduğu bu çalışma 1980-2005 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde Türkiye’de iç göçün nedenleri yukarıda yazılan ana başlıklar bağlamında birebir görüşme sonucunda elde edilmiştir.

Tablo 27: Türkiye’de Göç Nedeninin Toplam ve Cinsiyete Göre Yüzde Dağılımı

	Ekonomik	Bireysel	Ailevi	Güvenlik	Geri Dönüş	Diğer
Toplam	18	31	43,5	3,3	0,3	3,8
Erkek	30,5	24,7	36,1	4,1	0,3	4,2
Kadın	6,9	36,6	50,1	2,5	0,2	3,6

Kaynak: Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü, Türkiye’de Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması, 2006

Tablo 27’de görüldüğü üzere araştırılan dönem içerisinde Türkiye’de iç göçün en önemli nedeni %43,5 ile ailevi nedenlerdir. Bunu %31 ile bireysel nedenli göçler, %18 ile ekonomik nedenli göçler izlemektedir. Güvenlik nedeniyle göç edenler %3,3 iken, diğer nedenlerle göç edenlerin oranı ise %3,8’dir. Güvenlik nedeniyle terk edilen yerlere geri dönüş nedeniyle yapılan göçler ise %0,3 olarak gerçekleşmiştir. Göç eden erkek nüfusunun %36,1’i ailevi nedenlerle göç ederken, %30,5’i ekonomik nedenlerle göç etmiştir. Kadınların ise %50,1’i ailevi nedenlerle göç ederken %36,6’sı bireysel nedenlerle göç etmiştir. Dolayısıyla Türkiye’de erkekler daha çok ailevi (aile ferdine bağlı olarak) ve ekonomik (iş aramak, birikim yapmak gibi) nedenlerle, kadınlar ise ailevi (aile ferdine bağlı olarak) ve bireysel (evlilik ve eğitim gibi) nedenlerle göç etmektedir.

Tablo 28: Türkiye’de Göç Nedeninin Göç Dönemlerine Göre Yüzde Dağılımı

	Ekonomik	Bireysel	Ailevi	Güvenlik	Geri Dönüş	Diğer
1980 ve Öncesi	21,7	29,4	43,4	0,1	0,0	5,4
1981-1985	21,7	30,7	43,7	1,1	0,0	2,8
1986-1990	15,7	27,3	45,1	7,5	0,0	4,3
1991-1995	16,7	25,7	38	14,2	0,1	5,3
1996-2000	19,1	30,9	44,5	0,8	0,5	4,2
2001-2005	14,4	38,1	43,2	1,8	0,6	1,9

Kaynak: Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü, Türkiye’de Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması, 2006

Türkiye’de göç nedenlerinin göç dönemlerine göre yüzde dağılımını gösteren Tablo 28 incelendiğinde tüm dönemlerde ailevi nedenlerin ilk sırada olduğu görülmektedir. İkinci sırada ise yine tüm dönemlerde bireysel nedenler yer alırken, üçüncü sırada ekonomik nedenler yer almaktadır. Bireysel göç nedenlerinin payı özellikle 1991-1995 döneminden sonra artışa geçmiş ve 2001-2005 döneminde %38,1’e ulaşmıştır. Ekonomik göç nedenlerinin payı ise genel olarak düşüş göstermiş ve 2001-2005 döneminde %14,4’e gerilemiştir. En dikkat çekici noktalardan biri ise güvenlik nedeni ile göç edenlerin payı 1980 öncesinde %0,1 iken, 1991-1995 döneminde %14,2’ye yükselmiş ve daha sonrasında gerileyerek 2001-2005 döneminde %1,8 olmuştur. Bu durum, Türkiye’de 1990’lı yıllarda artan terör olaylarının göç akımlarına yansımaları olarak dikkatleri çekmektedir. Geri dönüş nedeniyle yapılan göçler terör olaylarını azalması ile artarken, diğer nedenli göçler ise 2001-2005 döneminde en düşük seviyesine inmiştir.

Türkiye’de iç göçün nedenleri üzerine yapılan en kapsamlı araştırmalardan diğeri ikisi TÜİK tarafından yapılmıştır. Bu çalışmalardan bir tanesi, 2005 yılından yayımlanan “2000 Genel Nüfus Sayımı Göç İstatistikleri” adlı raporda yer alırken, bir diğeri 2013 yılında yayımlanan “Nüfus ve Konut Araştırmaları 2011” adlı raporda yer almıştır. Özellikle şehirden şehire göçün yaygınlaştığı, göç hareketlerinin daha çok iller arasında yapıldığı bu dönemde iç göçün nedenlerine ilişkin yapılan çalışmalar, Türkiye’deki göç hareketlerine katılan bireylerin 2000’li yıllardaki karakteristiğini ortaya koymaktadır. Çalışmaların on yıllık ara ile açıklanması, 2000 sonrası süreçte benzeşen ve farklılaşan göç nedenlerini analiz etmeye yardımcı olmaktadır.

2000 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre Türkiye’de toplam 4 milyon 788 bin 193 kişi göç etmiştir. 5 milyona yakın kişinin göç etme nedenleri belirlenmeye çalışılırken, Türkiye şartları da dikkate alınarak sosyal, ekonomik, politik ve çevresel temelli şu değişkenlerden yararlanılmıştır;

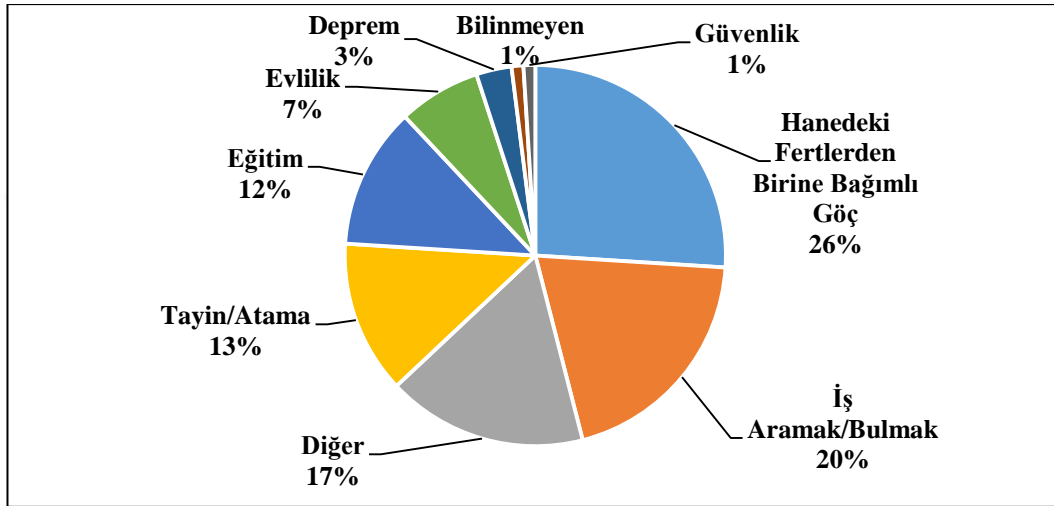
- Hanedeki Fertlerden Birine Bağımlı Göç
- İş Aramak/Bulmak
- Tayin/Atama
- Eğitim
- Evlilik
- Deprem
- Güvenlik

Elde edilen bulgulara göre 1 milyon 229 bin 89 kişi hanedeki fertlerden birine bağlı olarak göç ederken, 959 bin 972 kişi iş aramak için, 642 bin 357 kişi tayin ve atama nedeniyle, 553 bin 510 kişi eğitim nedeniyle, 355 bin 712 kişi ise evlilik nedeniyle göç etmiştir. Ayrıca söz konusu dönemde Türkiye iki büyük doğal afet ile yüz yüze gelmiştir. Bu nüfus sayımı 1999 Marmara ve Düzce depremlerinden sadece bir yıl sonra yapıldığından deprem nedeniyle göç edenlerin sayısı 146 bin 558 olarak gerçekleşmiştir. Deprem nedeniyle göç edenlerin büyük bölümü İstanbul, Ankara, Trabzon ve Antalya’ya göç etmişlerdir. Ayrıca terör gibi güvenlik temelli sorunlar nedeniyle göç edenlerin sayısı ise 31 bin 199’dur. Göç etme nedeni derlenemeyen 808 bin 299 kişi diğeri göç nedenleri içerisinde sınıflandırılmıştır (TÜİK, 2005: 13).

Göç etme nedenlerine göre göç eden nüfusun toplam göç edenler içerisindeki oranlarını gösteren Grafik 2 incelendiğinde ilk sırada %26 ile hanedeki fertlerden birine bağımlı göçün geldiği görülmektedir. Bu durum Türkiye’de akraba, tanıdık ve hemşehricilik faktörünün çok önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Sosyal ağ teorisi içerisinde yer alan bu değişken, Türkiye gibi akrabalık ilişkilerinin kuvvetli olduğu bir ülkede göçe neden olan en önemli faktör olarak dikkatleri çekmektedir. Göç etme nedenlerine göre en yüksek ikinci pay ise %20 gibi bir oranla iş aramak için göç edenlere aittir. Bu durum, Türkiye’de bölgesel eşitsizlikler dolayısı ile ortaya çıkan

işsizlik ve istihdam gibi ekonomik temelli sorunların iç göç hareketlerinin en önemli nedenlerinden biri olduğunu göstermektedir. Tayin nedeniyle göç edenlerin oranı %13, eğitim almak için göç edenlerin oranı %12 ve evlilik nedeniyle göç edenlerin oranı ise %7'dir. Bu dönemde deprem nedeniyle göç edenlerin oranı güvenlik nedeniyle göç edenlerin oranından oldukça fazla olduğu görülmektedir. Güvenlik nedeniyle göç edenlerin oranı %1 iken, deprem nedeniyle göç edenlerin oranı %3 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 2: Göç Etme Nedenine Göre İller Arası Göç Eden Nüfus Oranı (2000)

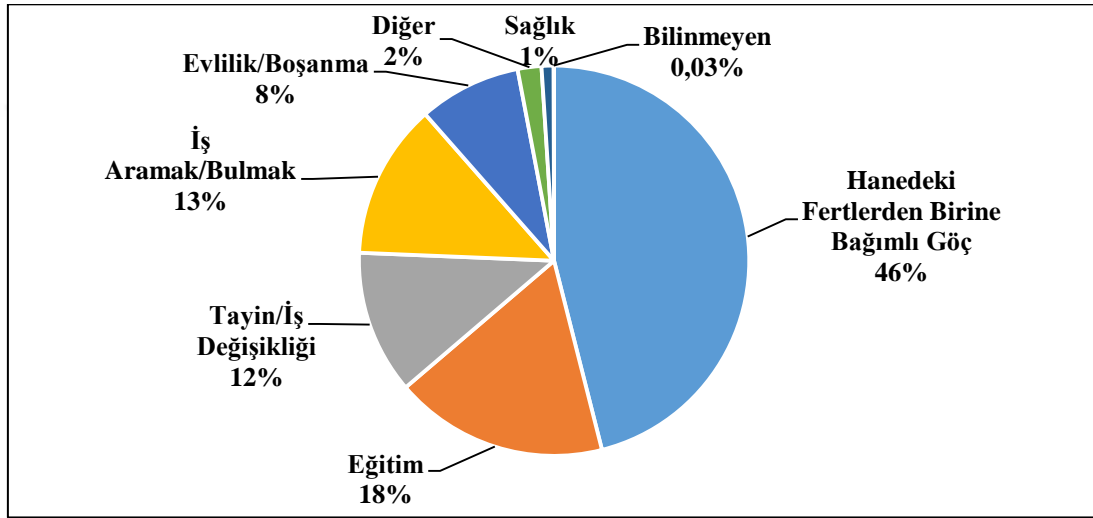
Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı 2000, 2005

TÜİK 2013 yılında yayımladığı “Nüfus ve Konut Araştırmaları 2011” adlı raporunda göç eden nüfusun göç etme nedenlerini belirlerken, değişkenlerde dönemin şartlarına göre bazı değişiklikler yapmıştır. Örneğin 2000 yılında göç etme nedenleri içerisinde yer alan ve o dönemde belirli bir orana sahip olan güvenlik ve deprem değişkenleri bu araştırmaya dâhil edilmemiştir. 2011 yılı için yapılan bu araştırmada 2000 yılından farklı olarak sağlık değişkeni eklenmiştir. TÜİK’in yapmış olduğu araştırmaya göre 2011 yılında toplam 3 milyon 100 bin kişi göç etmiştir. Göç edenlerden yaklaşık bir buçuk milyon kişi, hanedeki fertlerden birine bağımlı olarak göç etmiştir. 549 bin kişi eğitim, 369 bin kişi tayin veya iş değişikliği, 399 bin kişi iş aramak, 263 bin kişi evlilik veya boşanma, 31 bin kişi ise sağlık nedeniyle göç etmiştir. Sınıflandırmaya tabi olmayan 61 bin kişi ise diğer nedenlerden göç etmiştir (TÜİK, 2013: 53).

2011 yılı için göç etme nedenlerine göre göç eden nüfusun toplam göç edenler içerisindeki oranlarını gösteren Grafik 3’e bakıldığında ilk sırada 2000 yılında olduğu gibi hanedeki fertlerden birine bağımlı göçün geldiği görülmektedir. Ancak 2000 yılında %26 olan bu oran 2011 yılına gelindiğinde %46’ya yükselmiştir. Bu durum Türkiye’de göç edenlerin neredeyse yarısının akraba, tanıdık ve hemşehricilik faktörüne bağlı olarak göç ettiğini göstermektedir. 2011 yılında ikinci sırayı ise %18’lik bir payla eğitim nedeniyle yapılan göç almıştır. 2000 yılında %12 ile beşinci

sırada yer alan eğitim faktörü büyük bir sıçrama yaşayarak ikinci sıraya yerleşmiştir. Bu duruma her ile bir üniversite projesi altında açılan ve sayısı 2000 yılı sonrası hızla artan yeni üniversitelerin neden olduğu söylenebilir. Üçüncü sırada ise %12'lik payla tayin ve iş değişikliği nedeniyle göç edenler yer almaktadır. İş aramak için göç edenlerin payı ise %13'tür. 2000 yılından iş aramak için göç edenlerin payı %20 ile ikinci sırada yer alırken, 2011 yılına gelindiğinde iş aramak için göç edenlerin hem sıralaması hem de payı düşmüştür. Evlilik nedeniyle göç edenlerin payı %8 iken, diğer nedenlerle göç edenlerin payı %2'dir. 2000 yılındaki çalışmada bulunmayan sağlık nedeniyle göç edenlerin payı ise %1 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 3: Göç Etme Nedenine Göre İller Arası Göç Eden Nüfus Oranı (2011)

Kaynak: TÜİK, Nüfus ve Konut Araştırması 2011, 2013

Göç etme nedenlerine göre iller arası göç eden nüfusu gösteren oranlar, 2000 yılından 2011 yılına gelindiğinde farklılaşmakta hatta nüfusun göç etme nedenlerinin sıralaması değişmektedir. Bu farklılaşma nüfusun cinsiyete göre dağılımında daha da derinleşmektedir. Göç eden nüfus içerisinde erkek ve kadın göçmenlerin göç etme nedeni birbirinden farklı olabilmektedir. Göç etme nedenine ve cinsiyete göre göç eden nüfus oranı 2000 ve 2011 yılı için düzenlenerek Tablo 29'da gösterilmiştir. Tablo 29'a göre 2000 yılında erkek nüfusun %17'si kadın nüfusun %36,7'si, 2011 yılında erkek nüfusun %33'ü kadın nüfusun %58,2'si hanedeki fertlerden birine bağımlı olarak göç etmiştir. 2000 yılından 2011 yılına gelindiğinde hanedeki fertlerden birine bağımlı göçün oranı hem erkek nüfus hem de kadın nüfus içerisinde yükselmiş olsa da kadın nüfusun oranı erkek nüfusun oranına göre oldukça yüksektir.

2000 yılında iş aramak ve bulmak için göç eden erkek nüfusun oranı %28,1 iken, bu oran 2011 yılında %24,1'e gerilemiştir. 2000 yılında iş aramak ve bulmak için göç eden kadın nüfusun oranı %9,8 iken, 2011 yılında bu oran %2,5'e gerilemiştir. İş aramak ve bulmak için göç eden nüfusun ağırlıklı olarak erkek nüfustan oluştuğu anlaşılmıştır.

Tayin, atama ya da iş değişikliği nedeniyle göç eden erkek nüfusun oranı 2000 yılında %16,4 iken, 2011 yılında %18,4'e yükselmiş, kadın nüfus oranı ise %9,7'den %5,9'a gerilemiştir. Dolayısıyla tayin atama ya da iş değişikliği nedeniyle göç edenlerde de erkek nüfus oranının kadın nüfus oranına göre üstünlüğü bulunmaktadır.

Tablo 29: Göç Etme Nedenine ve Cinsiyete Göre Göç Eden Nüfus Oranı (2000-2011)

Göç Etme Nedeni	2000		2011	
	ERKEK	KADIN	ERKEK	KADIN
Hanedeki Fertlerden Birine Bağımlı Göç	17,0	36,7	33,0	58,2
İş Aramak/Bulmak	28,1	9,8	24,1	2,5
Tayin/Atama (İş Değişikliği)	16,4	9,7	18,4	5,9
Eğitim	12,7	10,2	18,8	16,7
Evlilik (Boşanma)	0,8	15,9	1,7	14,7
Deprem	2,7	3,5	-	-
Güvenlik	0,8	0,5	-	-
Sağlık	-	-	1,0	1,0
Diğer	20,3	12,6	3,0	1,0
Bilinmeyen	1,4	1,1	0,0	0,0

2000 yılındaki raporda Tayin/Atama verisi 2011 yılındaki raporda Tayin/İş Değişikliği ile 2000 yılındaki raporda Evlilik verisi 2011 yılındaki raporda Evlilik/Boşanma verisi ile kıyaslanmıştır.

Kaynak: Nüfus ve Konut Araştırması 2011, 2013; Genel Nüfus Sayımı 2000, 2005

Eğitim nedeniyle göç eden nüfus içerisindeki erkek nüfus oranı 2000 yılından 2011 yılına gelindiğinde %12,7'den %18,8'e, kadın nüfus oranı ise %10,2'den %16,7'ye yükselmiştir. Eğitim nedeniyle göç eden nüfusun cinsiyete göre dağılımında erkek ve kadın nüfusu açısından çok büyük bir fark olmamakla birlikte erkek nüfus oranı az da olsa yüksektir.

Evlilik ya da boşanma nedeniyle göç eden nüfus içerisinde kadın nüfusun oranı erkek nüfusun oranına göre oldukça yüksektir. 2000 yılında evlilik ya da boşanma nedeniyle göç eden erkek nüfus oranı %0,8 iken 2011 yılında bu oran %1,7'ye yükselmiştir. Evlilik ya da boşanma nedeniyle göç eden kadın nüfus oranı ise 2000 yılında %15,9 iken, 2011 yılında bu oran %14,7'ye gerilemiştir. Evlilik ya da boşanma nedeniyle göç eden nüfus oranında 2011 yılına gelindiğinde kadınların oranı gerileyip erkeklerin oranı yükselmiş olsa da bu göç nedeninde kadın oranının belirgin üstünlüğü bulunmaktadır.

Öte yandan deprem ve güvenlik değişkenlerine ilişkin sadece 2000 yılı verisi, sağlık değişkenine ilişkin ise sadece 2011 yılı verisi bulunmaktadır. 2000 yılında erkek nüfusun %2,7'si kadın nüfusun ise %3,5'i deprem nedeniyle göç ederken, erkek nüfusun %0,8'i ve kadın nüfusun

%0,5'i güvenlik nedeniyle göç etmiştir. 2011 yılında ise hem erkek nüfusun hem de kadın nüfusun %1'lik kısmı sağlık nedeniyle göç etmiştir.

Göç etme nedeni ve cinsiyete göre göç eden nüfusa göre erkekler daha çok iş aramak ve bulmak, tayin ve atama ile eğitim nedeniyle göç ederken, kadınlar daha çok evlilik, boşanma ya da eğitim nedeniyle göç etmektedirler. Kadınlarda eğitim nedeniyle göç, 2011 yılında evlilik nedeniyle göç oranını geride bırakmıştır. Hanedeki fertlerden birine bağımlı göç ise her iki cinsiyet için oldukça önemli bir göç nedeniyken, kadınlarda bu oran erkeklere göre daha yüksektir. Bu sonuçlar Türkiye'de erkeklerin daha çok ekonomik nedenlerle, kadınların ise daha çok sosyo-kültürel nedenlere göç ettiğini ortaya koymaktadır.

3.1.5.2. 2000 Yılı Sonrası Türkiye'de İç Göçe Katılanların Sosyo-Ekonomik Nitelikleri

İç göçler ile ilgili sayısal bilgilerin yanında göç edenlerin sosyo-ekonomik niteliklerini ortaya koymak için göç ile ilgili alınacak politika tedbirleri açısından önem arz etmektedir. Bu anlamda Türkiye'de iç göçe katılan kişilerin medeni durumu, yaş ve cinsiyet yapısı, eğitim düzeyi ve işgücü katılımı gibi konularda elde edilecek bilgiler, göç edenlerin niteliklerinin belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Ancak 2000 yılı sonrası süreçte ADNKS'ye geçildikten sonra iç göç ile ilgili veriler, yıllık olarak elde edilebilirken, göç edenlerin sosyo-ekonomik niteliklerine ilişkin verilerin tamamı yıllık olarak elde edilememektedir. 2008-2017 dönemi için yıllık olarak elde edilemeyen iç göç verilerinin yerine TÜİK'in 2011 yılı için hazırlanmış olduğu Nüfus ve Konut Araştırması adlı raporundan elde edilen tek yıla ait veriler kullanılmıştır. ADNKS'den elde edilen göç verilerinde sosyo-ekonomik göstergelerden göç edenlerin eğitim düzeyine ilişkin veriler, 2008-2017 döneminin tüm yılları için yayımlanmıştır. Dolayısıyla bu veri haricindeki tüm göstergeler için TÜİK'in "Nüfus ve Konut Araştırması 2011" adlı raporundan yararlanılmıştır.

Türkiye'de iller arası göç eden nüfusun yaş gruplarına göre dağılımını gösteren Tablo 30'a bakıldığında göç edenlerin ağırlıklı olarak 15-34 yaş grubuna ait olduğu dikkatleri çekmektedir. Bu yaş grubu içerisinde en fazla göç eden grup %20,7 ile 20-24 arasındaki yaş grubudur. Daha sonrasında %15,2 ile 15-19 yaş grubu gelmektedir. 25-29 yaş grubunda göç edenlerin oranı %15, 30-34 yaş grubunda göç edenlerin oranı ise %9,8'dir. Dolayısıyla Türkiye'de iç göçe katılan nüfusun genel olarak genç nüfustan oluştuğu göze çarpmaktadır. Ayrıca ilerlemiş yaş gruplarında göçe katılım oranlarının giderek düştüğü gözlemlenmiştir.

Göç eden erkek nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı ise toplam nüfusun dağılımı ile benzerlik göstermektedir. Erkek nüfus içerisinde göçe katılan nüfusun oranı en fazla 15-34 yaş grubu arasındadır. Ancak erkek nüfusta %18,8 ile 20-24 yaş grubu ilk sırada iken, %15,1 ile 25-29 yaş grubu ikinci sırada yer almaktadır. Toplam nüfusta ikinci sırada olan 15-19 yaş grubu erkek nüfusta %14,3 ile üçüncü sırada yer almaktadır. 30-34 yaş grubu ise iller arası göç eden erkek

nüfusun %10,4'ünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla göç eden erkek nüfus içerisindeki 20-29 yaş grubu iller arası göçte önemli rol oynamaktadır.

Tablo 30: Türkiye'de İller Arası Göç Eden Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Yüzde Dağılımı (2011)

Yaş Grubu	Toplam	Erkek	Kadın
1-4	6,1	6,4	5,7
5-9	6,0	6,3	5,7
10-14	5,4	5,7	5,0
15-19	15,2	14,3	16,1
20-24	20,7	18,8	22,4
25-29	15,0	15,1	14,9
30-34	9,8	10,4	9,2
35-39	6,0	6,7	5,4
40-44	3,8	4,3	3,3
45-49	3,2	3,4	3,1
50-54	2,4	2,5	2,2
55-59	2,1	2,2	2,1
60-64	1,5	1,5	1,5
65-69	1,0	1,0	1,0
70-74	0,7	0,6	0,8
75+	1,2	0,9	1,6

Kaynak: TÜİK, Nüfus ve Konut Araştırması 2011, 2013

Göç eden kadın nüfusun aynı şekilde 15-34 yaş grubu arasında yoğunlaştığı, ancak erkeklerden farklı olarak göç eden kadınların daha genç olduğu görülmektedir. 20-24 yaş grubunda göç eden kadınların oranı %22,4 ile ilk sırada yer alırken, 15-19 yaş grubunda göç eden kadınların oranı %16,1 ile ikinci sırada yer almaktadır. Erkeklerde 20-29 yaş grubunda yoğunlaşan göç oranları kadınlarda 15-24 yaş grubunda yoğunlaşmış ve kadın nüfusun daha genç yaşta göç etmeye başladığı anlaşılmıştır.

Tablo 31: Türkiye'de 15 Yaş ve Üzeri Göç Eden Nüfusun Medeni Durumu (2011)

	Toplam (1000)	Erkek (1000)	Kadın (1000)	Toplam %	Erkek %	Kadın %
Toplam	2.486	1.175	1.311	100	100	100
Hiç Evlenmedi	972	539	433	39,1	45,9	33,0
Evli	1.369	597	772	55,1	50,8	58,9
Boşandı	73	26	46	2,9	2,2	3,5
Eşi Öldü	71	12	59	2,9	1,0	4,5
Bilinmeyen	1	1	1	0,0	0,1	0,1

Kaynak: TÜİK, Nüfus ve Konut Araştırması 2011, 2013

Türkiye’de göç eden nüfusun medeni durumunu gösteren Tablo 31’e bakıldığında göç edenlerin %55,1’inin evli, %39,1’inin hiç evlenmemiş olduğu görülmektedir. Göç edenler içerisinde eşi olan ve boşanan kişilerin oranı ise %2,9’dur. Medeni durumun cinsiyete göre dağılımında ise hiç evlenmemiş kişilerde erkeklerin, evli kişilerde ise kadınların üstünlüğü bulunmaktadır. 15 yaş ve üstü göç eden erkek nüfusun %45,9’u hiç evlenmemiş iken, kadın nüfusu %33’ü hiç evlenmemiş durumdadır. 15 yaş ve üstü göç eden kadın nüfusun ise yaklaşık %60’ı evli iken, erkek nüfusun yaklaşık %51’i evlidir. Diğer medeni durumlar olan eşi ölmüş olma ve boşanma durumlarında da göç eden kadın nüfusun payı, göç eden erkek nüfusun payına göre fazladır. Dolayısıyla göç hareketlerinde medeni duruma genel olarak bakıldığında kadınların evlilik, boşanma ve eşi ölme durumları dolayısıyla göç etme oranları fazla iken, göç eden erkek nüfus daha çok hiç evlenmemiş durumdadır. Bu durum kadın göçmenlerin göç hareketlerine katılırken, medeni durumdan erkeklerle kıyasla daha çok etkilendiklerini göstermektedir.

Tablo 32: Türkiye’de 6 Yaş ve Üstü İller Arası Göç Eden Nüfusun Eğitim Düzeyi (%)

	Okuma Yazma Bilmeyen	Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	İlkokul	İlköğretim	Ortaokul	Lise	Y.Okul veya Fakülte	Yüksek Lisans	Doktora	Bilinmeyen
2009	4,1	16,2	19,0	9,6	3,3	28,7	13,3	0,7	0,2	4,9
2010	3,2	15,7	14,2	13,6	3,2	29,3	15,1	1,1	0,3	4,3
2011	2,8	15,0	12,4	14,4	2,5	29,8	19,0	1,1	0,2	2,8
2012	2,6	15,6	12,2	16,0	2,5	30,4	17,3	1,0	0,2	2,3
2013	2,2	14,1	11,5	14,5	2,4	32,1	19,5	1,4	0,3	2,0
2014	2,2	9,0	15,8	11,8	5,1	31,5	21,8	1,4	0,3	1,0
2015	2,0	8,3	14,5	10,6	5,8	32,6	23,9	1,4	0,3	0,6
2016	1,7	8,0	13,9	10,0	6,7	33,4	24,3	1,3	0,2	0,4
2017	1,6	7,4	14,7	9,8	5,7	33,1	24,6	2,3	0,3	0,4

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do#>

Türkiye’de iller arası göç eden nüfusun eğitimi düzeyini gösteren Tablo 32 incelendiğinde 2009-2017 döneminde 6 yaş ve üzeri göç eden nüfus içerisinde eğitim düzeyi yüksek kişilerin payının arttığı görülmektedir. Okuma yazma bilmeyen, okuma yazma bilen fakat okul bitirmeyen, ilkokul ve ilköğretim mezunu kişilerin 6 yaş ve üzeri göç eden nüfus içerisindeki payının genel olarak azaldığı görülürken, ortaokul, lise, üniversite ve lisansüstü eğitim mezunlarının payının ise genel olarak arttığı anlaşılmıştır. Bu dönemde lise mezunlarının toplam pay içerisindeki ağırlığı dikkatleri çekerken, üniversite mezunlarının payındaki artış da vurgulanması gereken bir diğer noktadır. 2009 yılında 6 yaş ve üzeri göç eden nüfus içerisinde lise mezunlarının oranı %28,7 iken, bu oran 2017 yılında %33,1’e yükselmiştir. Yüksekokul veya fakülte mezunlarının oranı ise 2009 yılında %13,3 iken, 2017 yılında %24,6’ya yükselmiştir. Yüksekokul veya fakülte mezunlarının

oransal olarak artışının yanı sıra sırlamada da üstlere çıkması dikkatleri çekmektedir. 2009 yılında okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen nüfus ile ilkokul mezunu nüfusun gerisinde kalan yüksekokul veya fakülte mezunları, 2017 yılında lise mezunlarından sonra ikinci sırada yer almıştır. Bu durum, göç eden nüfus içerisinde üniversite mezunu kişilerin payının giderek arttığını göstermektedir. Öte yandan 2017 yılında lise ve üniversite mezunlarının toplam payı yaklaşık %60 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Türkiye’de iller arası göç eden 6 yaş ve üzeri nüfusun yarısından fazlasının eğitilmiş kesim olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 33: Türkiye’de 6 Yaş ve Üstü İller Arası Göç Eden Erkek Nüfusun Eğitim Düzeyi (%)

	Okuma Yazma Bilen	Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	İlkokul	İlköğretim	Ortaokul	Lise	Y.Okul veya Fakülte	Yüksek Lisans	Doktora	Bilmeyen
2009	1,6	15,6	18,5	9,4	4,0	29,7	14,1	0,9	0,3	6,0
2010	1,1	14,9	12,0	13,7	3,8	31,6	16,5	1,3	0,4	4,9
2011	0,9	14,0	10,4	14,4	2,9	32,4	20,3	1,3	0,3	3,2
2012	0,8	14,5	10,7	16,6	3,0	31,5	18,9	1,2	0,3	2,6
2013	0,7	13,0	9,9	14,8	2,8	34,2	20,3	1,7	0,4	2,2
2014	0,7	7,9	14,8	12,1	5,7	33,3	22,4	1,7	0,4	1,0
2015	0,7	7,2	13,6	10,8	6,5	34,0	24,6	1,7	0,3	0,6
2016	0,5	7,1	13,0	10,6	7,5	34,1	24,9	1,6	0,3	0,4
2017	0,5	6,5	13,8	10,4	6,4	34,5	24,6	2,6	0,4	0,4

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do#>

Türkiye’de 6 yaş ve üzeri göç eden erkek nüfusun eğitim düzeylerine göre dağılımında da lise ve üniversite mezunlarının ağırlığı göze çarpmaktadır. Tablo 33’e göre lise mezunlarının oranı 2009 yılında %29,7 iken, bu oran 2017 yılında %34,5’e yükselmiştir. Yüksekokul veya fakülte mezunlarının oranı ise 2009 yılında %14,1 iken, 2017 yılında %24,6’ya yükselmiştir. Göç eden erkek nüfusun ağırlıklı olarak lise ve üniversite mezunu olduğu görülürken, okuma yazma bilmeyen veya okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen kişilerin oranının toplam göç eden nüfus içerisindeki oranına göre düşük olduğu göze çarpmaktadır.

6 yaş ve üzeri göç eden kadın nüfusun eğitim düzeylerine göre dağılımını gösteren Tablo 34’e bakıldığında erkeklerde olduğu gibi kadınlarda da lise ve üniversite mezunu oranı daha fazla olduğu görülmektedir. 2009 yılında %27,7 olan lise mezunu oranı 2017 yılında %31,8’e yükselirken, aynı dönemde yüksekokul veya fakülte mezunu oranı %12,4’ten %24,5’e yükselmiştir. 6 yaş ve üzeri kadın nüfus içerisinde okuma yazma bilmeyen, okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen ve ilkokul mezunu oranları 2009-2017 sürecinde genel olarak azalış

göstermiştir. Bununla birlikte okuma yazma bilmeyen, okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen ve ilkokul mezunu oranları erkek nüfus ile kıyaslandığında bu eğitim düzeylerinin kadın nüfus içerisindeki payının daha yüksek olduğu görülmektedir. 6 yaş ve üzeri erkek nüfus içerisinde okuma yazma bilmeyenlerin oranı 2009 yılında %1,6 iken, 2017 yılında bu oran %0,5'e kadar gerilemiştir. Kadın nüfus içerisinde okuma yazma bilmeyenlerin oranı ise 2009 yılında %6,6 iken, bu oran 2017 yılında %2,8'e gerilemiştir. Ancak kadın nüfus içerisindeki okuma yazma bilmeyenlerin oranı, erkek nüfus ile karşılaştırıldığında oldukça yüksektir. Bunun yanında göç eden erkek ve kadın nüfus lisansüstü eğitim mezuniyeti açısından değerlendirildiğinde erkek nüfusun oranının genel olarak kadın nüfus oranından az da olsa fazla olduğu anlaşılmaktadır.

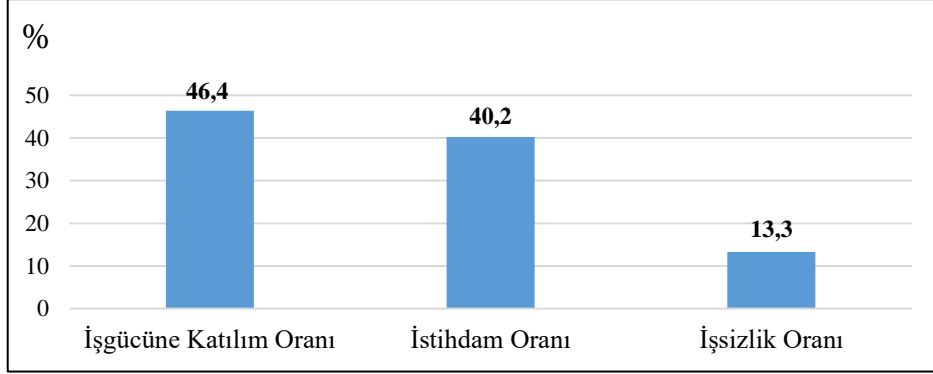
Tablo 34: Türkiye’de 6 Yaş ve Üstü İller Arası Göç Eden Kadın Nüfusun Eğitim Düzeyi (%)

	Okuma Yazma Bilmeyen	Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	İlkokul	İlköğretim	Ortaokul	Lise	Y.Okul veya Fakülte	Yüksek Lisans	Doktora	Bilmeyen
2009	6,6	16,7	19,6	9,9	2,5	27,7	12,4	0,6	0,1	3,9
2010	5,3	16,5	16,5	13,6	2,7	27,1	13,7	0,9	0,2	3,6
2011	4,6	16,1	14,3	14,4	2,1	27,2	17,8	0,9	0,2	2,4
2012	4,3	16,6	13,7	15,4	2,0	29,3	15,8	0,8	0,1	2,0
2013	3,7	15,1	13,1	14,2	1,9	30,2	18,7	1,2	0,2	1,7
2014	3,7	10,2	16,8	11,5	4,5	29,8	21,2	1,1	0,2	0,9
2015	3,3	9,4	15,4	10,4	5,1	31,3	23,2	1,1	0,2	0,5
2016	2,9	8,9	14,7	9,4	5,9	32,7	23,8	1,1	0,2	0,4
2017	2,8	8,3	15,7	9,3	5,1	31,8	24,5	2,0	0,2	0,4

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do#>

6 yaş ve üzeri göç eden nüfus hem toplam hem de cinsiyete göre genel olarak değerlendirildiğinde, 2009-2017 döneminde göç eden nüfusun ağırlıklı olarak lise ve üniversite mezunu olduğu, düşük eğitim düzeyine sahip olanların göç oranının azaldığı, eğitim düzeyi yüksek, belirli bir bilgi ve beceri düzeyine sahip kişilerin göç oranının ise arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Öte yandan göç eden kadın nüfus içerisinde düşük eğitim düzeyine sahip kişilerin erkeklere göre daha fazla olduğu anlaşılmıştır.

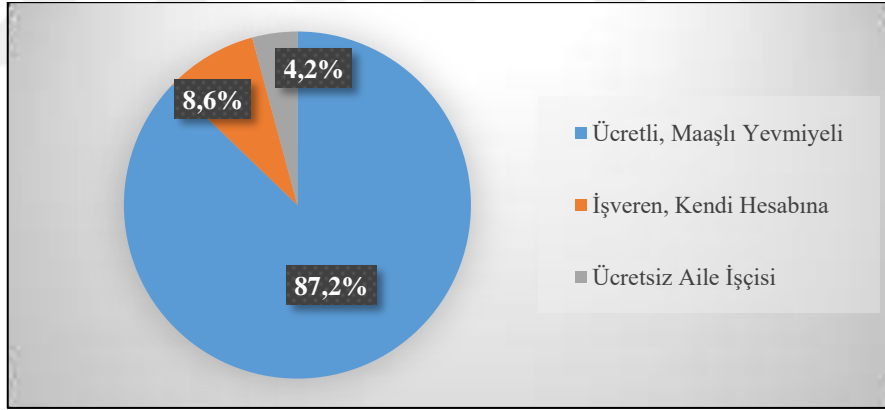
Grafik 4: İller Arası Göç Eden Nüfusun Temel İşgücü Göstergeleri % (2011)

Kaynak: TÜİK, Nüfus ve Konut Araştırması 2011, 2013

Türkiye’de iller arası göç eden 15 yaş ve üstü nüfus temel işgücü göstergeleri açısından değerlendirildiğinde, 2011 yılı için işgücüne katılım oranının %46,4, istihdam oranının %40,2 ve işsizlik oranının %13,3 olduğu Grafik 4’te görülmektedir. İller arası göç eden ve istihdam edilen nüfusun hangi işlerde çalıştığı ise göç eden istihdamdaki nüfusun işteki durumunu gösteren Grafik 5’te görülmektedir.

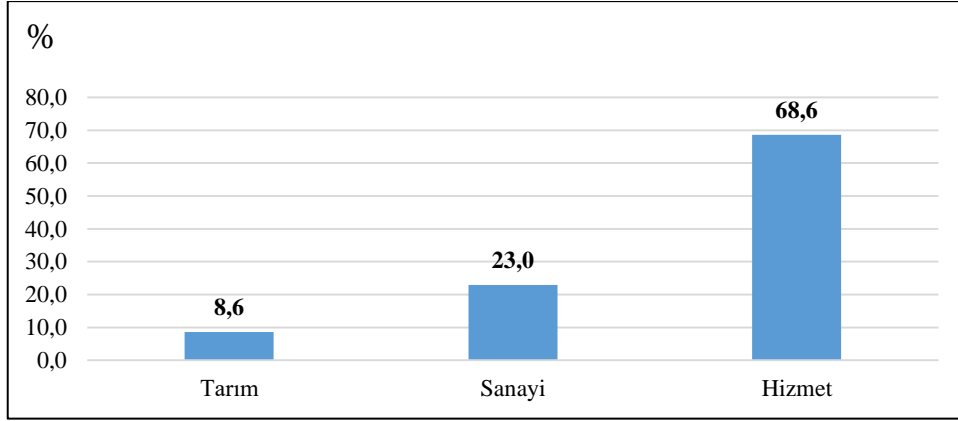
Grafik 5: İller Arası Göç Eden İstihdamdaki Nüfusun İşteki Durumu % (2011)

Kaynak: TÜİK, Nüfus ve Konut Araştırması 2011, 2013

2011 yılında iller arası göç eden 15 yaş ve üzeri istihdam edilen nüfusun %90’a yakın bir kısmının ücretli, maaşlı, yevmiyeli işlerde çalıştığı görülmektedir. İşveren veya kendi hesabına çalışanların oranı %8,6 iken, ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların oranı %4,2’dir. Dolayısıyla iller arası göç eden nüfusun neredeyse tamamına yakınının ücretli, maaşlı ve yevmiyeli işlerde çalıştığı anlaşılmaktadır. Ağırlıklı olarak ücretli, maaşlı ve yevmiyeli çalışan göç eden nüfus, sektörel bazda ise daha çok hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir. Bu durum Grafik 6’da görülebilmektedir.

Grafik 6: Göç Eden İstihdamdaki Nüfusun Ekonomik Faaliyete Göre Durumu % (2011)

Kaynak: TÜİK, Nüfus ve Konut Araştırması 2011, 2013

2011 yılında iller arası göç eden ve istihdam edilen 15 yaş ve üstü nüfusun %68,6'sı hizmetler sektöründe istihdam edilirken, %23'ü sanayi sektöründe istihdam edilmiştir. Cumhuriyet kurulduktan sonraki süreçte istihdamın büyük bir bölümünü elinde bulunduran tarım sektöründe ise göç eden ve istihdam edilen 15 yaş ve üstü nüfusun sadece %8,6'sının istihdam edildiği görülmektedir.

3.2. Türkiye'de İç Göçü Düzenlemeye Yönelik Politikalar

Türkiye'de 1950'li yıllar ile yaygınlaşan tarımda makineleşme ile birlikte kırsal kesimde yaşayan birçok insan işsiz kalmaya başlamıştır. Bu durum kırsal alanda yaşayan insanların yeni arayışlar içerisine girmesine neden olmuş ve köylerden şehirlere doğru iç göç hareketleri yaşanmaya başlamıştır. Başlarda devlet tarafından desteklenen bu durum daha sonrasında birçok sosyal, ekonomik ve çevresel sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ortaya çıkan sorunları ortadan kaldırmaya ve iç göç hareketlerini azaltmaya yönelik birtakım tedbirler alınmaya çalışılsa da bu konuda başarılı olunamamıştır (Koçak ve Terzi, 2012: 182). Bunun sonucunda ise şehirde yaşayan nüfus oranı %90'ların üzerine kadar çıkmıştır.

Türkiye'de göç konusunda son dönemlere kadar bütüncül bir politika uygulanamamıştır. Cumhuriyet kurulduktan sonra dışardan birçok göç hareketine maruz kalan Türkiye'de göç yönetimi 2013 yılına kadar Bayındırlık ve İskân Bakanlığı ile İçişleri Bakanlığı vasıtası ile yürütülmüştür. 2013 yılında ise Suriye'den gelen göç akımları ile birlikte göç yönetimi konusunda İçişleri Bakanlığına bağlı olarak Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Ayrıca 1970'li yıllarda Türkiye'den Almanya'ya yaşanan yoğun göç hareketlerinde İş ve İşçi Bulma Kurumu ile Dışişleri Bakanlığı etkili olmuştur. 1950'lilerle birlikte artan iç göç hareketlerinin kontrolü ve düzenlenmesi adına ise herhangi bir yapı ya da örgütün oluşturulmadığı göze çarpmaktadır. Son

dönemde kurulan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün temel görev alanı dış göç olduğundan iç göç hareketlerini düzenleyici bir yetkisi ise bulunmamaktadır (Küçükyağcı, 2017: 480-486).

İç göç hareketlerini düzenleyecek ve kontrol altına alacak herhangi bir kurumun bulunmaması Türkiye'de 1950'liler ile başlayan ve 1980'ler ile hız kazanan iç göç sorunun daha da büyümesine neden olmuştur. Kamuya ait çeşitli raporlarda göç, genel olarak bakıldığında bir sorun olarak değerlendirilmiş ve birtakım önlemler alınmaya çalışılmıştır. Ancak alınan önlemlerin göç hareketlerini engelleyemediği ise yadsınamaz bir gerçektir. Bu durumun nedenleri şu şekilde sıralanabilmektedir (Güreşçi, 2012: 42-43);

- Göç sorunun nedenlerinin tam olarak idrak edilememesi
- Ekonomik ve sosyal politikaların tarım politikaları ile uyumsuz olması nedeniyle bütüncül bir iç göç politikasının belirlenememesi
- Göçü önlemek adına yeterli mali desteğin sağlanamaması ya da sağlanan desteklerin doğru yer ve zamanda doğru kişilerce kullanılamaması
- Göç sorunu ile doğrudan bağlantılı kişilerin sorunun çözümüne katılamaması
- Sorunun hem şehir hem de köylerdeki etkilerinin tam olarak belirlenememesi
- Ortaya koyulan politikaların sürdürülebilir olmaması

İç göçe ilişkin sayılan sorunların ortadan kaldırılamaması sorunun geri döndürülmez boyutlara ulaşmasına yol açmaktadır. Yasal olarak da doğrudan engellenmesi mümkün olmayan iç göçler, uzun vadeli bölgesel kalkınma politikaları ile kontrol altına alınmalıdır. Özellikle gelir farklılıklarından ve ekonomik kaygılardan dolayı buldukları yerleri terk eden insanları geri döndürmek mümkün değilse de alınacak politika tedbirleri sayesinde gelecekte göç etmeyi düşünen ve yerlerini terk edecek insanların önüne geçilebilecektir (Akan ve Arslan, 2008: 27).

Türkiye'de iç göçe ilişkin kamunun doğrudan bir politikasından söz etmek mümkün değilse de iç göçe yönelik politikalar genelde bölgesel kalkınma politikaları ile beraber değerlendirilmektedir. Ancak bölgesel kalkınma politikaları daha çok az gelişmiş bölgelere yönelik uygulamaları kapsarken iç göçe ilişkin politikalar gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın tüm bölgeleri kapsamaktadır (Önder, 2018: 123).

İç göçe ilişkin kamu politikalarını doğrudan uygulayacak bir kurumunun bulunmaması, kamunun daha çok uluslararası göçe odaklanması ve iç göçün bölgesel dengesizlikler bağlamında kalkınma planları içerisinde analiz edilmesinden dolayı Türkiye'de kamunun iç göçe yönelik değerlendirmeleri, aldığı önlemler ve uygulanmasını planladığı politikalar beş yıllık kalkınma planları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

3.2.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda İç Göç

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 3 Aralık 1962 tarihli 11272 sayılı resmi gazetede yayımlanmış ve on beş yıllık bir dönemin ilk beş yılını yani 1963-1967 yıllarını kapsamaktadır. Bu dönemde yaşanan hızlı nüfus artışı tarımda işsizlik sorununu ortaya çıkardığından köylerden kentlere doğru büyük göç hareketleri yaşanmıştır. Ancak Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bu durum büyük bir sorun olarak değerlendirilmemiştir. Yakın gelecekte ülke nüfusunun değerlendirildiği başlık altında göçlerin nüfus projeksiyonlarında önemli bir yeri bulunmadığı, gelecek yıllarda daha da önemsiz olacağı değerlendirilmiştir (DPT, 1963: 3-69).

Dolayısıyla Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı açısından göç önemli bir sorun olarak gözükmemiştir. Ancak nüfusun kaynaklarla ve ekonomik çalışmalarla orantılı bir şekilde dağıtılması daha dengeli bir gelir dağılımı için önemli görülmüştür. Ayrıca bölgesel kalkınmanın sağlanması için nüfusun bölgeler arasındaki dengeli dağılımına dikkat edilmesi gerektiği ifade edilmiştir (DPT, 1963: 471). Bu planda göçe ilişkin en önemli hususa ise gecekondulu başlığı altında değinilmiş ve şehirlerde oluşturulacak iş imkânları ile şehirlere yapılan göçün dengeli olmasını sağlayacak sosyal ve ekonomik tedbirlerin alınması gerektiği vurgulanmıştır (DPT, 1963: 434).

Sonuç olarak Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda göç büyük bir sorun olarak görülmemekte ancak nüfus hareketlerinin dengeli bir şekilde dağılımının ve şehirlerde istihdam olanaklarının artırılmasının ülke ekonomisine yapacağı katkılara değinilmektedir. Bu dönemde göçü engellemekten daha çok şehirlere göç eden bireylerin uyum problemlerini çözmeye ve konut ihtiyaçlarını sağlamaya yönelik çalışmalara odaklanılmıştır.

3.2.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda İç Göç

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972 dönemini kapsamakta ve planda özellikle kişi başı milli geliri artırmak, çeşitli gelir grupları ile bölgeler arası dengeli gelişmeyi sağlamak ile istihdam olanaklarını artırmak amaç edinilmiştir. Planda, bölgeler arasında dengeli gelişmeyi sağlayacak politikaların izlenmesinin düşük gelirli bireylerin yaşam standartlarının yükseltilmesine katkı sağlayacağı ifade edilmiştir. Planın amaç kısmında göç konusuna herhangi bir vurgu yapılmamıştır (DPT, 1968: 1-3).

Günümüzde büyük bir problem haline gelen yüksek şehirleşme oranlarının aksine İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda şehirleşme desteklenmekte ve ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek adına şehirleşmeden itici bir güç olarak yararlanılması gerektiği ifade edilmektedir. Hatta şehirleşmenin sosyal değişim hızının en üst seviyeye çıkarılması belirtilmektedir. Ancak şehirleşmenin ortaya çıkaracağı sorunlar nedeniyle dengeli bir şehirleşme sağlanması gerektiği göz ardı edilmemektedir. Dengeli şehirleşmenin, ülkedeki ekonomik ve sosyal yapının ihtiyaçları göz

önünde bulundurulması gerçekleştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca planda az gelişmiş bölgelere yapılacak yatırımlar ile birlikte bu bölgelerde ekonomik faaliyetlerin artırılması hedeflenmiştir. Bu bölgelerde büyüme potansiyeli olan şehir merkezlerine yatırımların yoğunlaştırılması ile birlikte kendini ve çevresini etkileyecek cazibe merkezlerinin oluşturulması amaç edinilmiştir (DPT, 1968: 263).

3.2.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda İç Göç

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977 dönemini kapsamakta ve bu plan döneminde özellikle sanayileşme konusunda önemli adımların atılması gerektiği vurgulanmaktadır. Daha önceki kalkınma planlarında istenen şehirleşme oranlarındaki artış sağlanmaya başlamış ve artık tarım yerine sanayi üretimine geçilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ancak İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde istenen dengeli şehirleşmenin aksine bu planda nüfusun Doğu Marmara bölgesi ve özellikle İstanbul'un etrafına yoğunlaştığı belirtilmiştir. Ayrıca ilk defa 1965 yılındaki göç sayımına vurgu yapılmış ve iç göç ile ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur. Buna göre Karadeniz, İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinin büyük ölçüde göç verdiği, Marmara bölgesinin ise büyük ölçüde göç aldığı anlaşılmıştır. Bununla birlikte plana göre oldukça hızlanan iç göç hareketlerinin doğal kaynaklarla nüfusun yerleşimi arasındaki dengenin sağlanamamasında etkili olduğu vurgulanmıştır (DPT, 1973: 92-93).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda iç göç hareketlerinin belirli yörelerde yoğunlaşması sanayileşmenin gelişmesi açısından olumlu bulunurken şehirleşmenin getireceği sorunlar anlamında ise ilk defa iç göç hareketleri bağlamında sorun tespiti yapılmıştır. Bu tespitler ışığında nüfusun büyük bir kısmını kapsayan fonksiyonel ve kademeli bir şehir dokusunun oluşturulması hedeflenmiştir. Böylece nüfusun büyük şehirlerdeki istihdam olanakları nedeniyle bu şehirlere yığılmasının önüne geçileceği vurgulanmıştır. Ülkenin tamamında ortaya çıkan konut ihtiyacı ise şehir ve köy dokusunun gereklerine, bireylerin ihtiyaçlarına, toplumun sosyal ve ekonomik durumuna göre karşılanacağı ifade edilmiştir (DPT, 1973: 991).

Gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın tüm bölgelerin kalkınması için gerekli yatırımların yapılması hedeflenmiş ve özellikle az gelişmiş bölgelerde uzun dönemli kalkınmanın sağlanması için gerekli çalışmaların yapılacağı vurgulanmıştır. Ancak bu planda öngörülen önlem ve tedbirlerin uygulanmasında başarılı olunamamış yatırımlar büyük ölçüde gelişmiş bölgelere aktarılmıştır. Bunu sonucunda ise bölgesel gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılması daha güç hale gelmiştir (Özbaş, 2014: 81).

3.2.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda İç Göç

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983 dönemini kapsamaktadır. Planda bölgeler arası dengesizliklerin hala büyük bir sorun olarak görüldüğü ancak uygulanan politikaların bölgeler arasındaki dengesizliği gidermeye yardımcı olmadığı ifade edilmiştir. Kamunun az gelişmiş bölgelere yatırımlarının azalması, özel teşebbüslerin bu bölgelere yönlendirilememesi bölgesel dengesizliğin daha da artmasına neden olduğu belirtilmiştir (Gürlevik, 2014: 31-32).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bölgesel dengesizliğin bir sonucu olarak ülkenin batı bölgelerinin çoğunlukla göç aldığı, doğu bölgelerinin ise göç verdiği ifade edilmiştir. Nüfusun belirli bölgelerde yoğunlaşması ve kamu kesiminin konut yapımında çok yetersiz kalması nedeniyle konut arzının talebini karşılayamaması gibi nedenlerle konut fiyatlarının yükseldiği vurgulanmıştır. Bu durumun ise metropol kentlerde gecekondulaşmaya neden olduğu tespiti yapılırken bu tür bir kentleşmenin ise kamu altyapı ve hizmet gereksinimlerini artırdığı belirtilmektedir (DPT, 1979: 78).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kentleşme ve iç göç hareketlerinin suç oranlarının artmasında da etkili olduğu ifade edilmektedir (DPT, 1979: 479). Kırsal Yerleşim Düzeni başlığı altında ise "IV. Plan döneminde, göçmenlerin iskân, ekonomik ve sosyal sorunları bir bütünlük içinde ele alınarak çözümlenecektir" ifadesi yer almakta ve göç sorununa ilişkin bir hedef belirlenmektedir (DPT, 1979: 292).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndaki tespitler 1980'li yıllara doğru giderek artan iç göç hareketlerinin kamu tarafından bir sorun olarak algılanmaya başladığını ve göç konusunda gerekli tedbirlerin alınması yönünde çalışmaların yapılacağını ortaya koymaktadır. Bu durum kalkınma planları içerisinde bu döneme kadar iç göçle ilgili hazırlanan en önemli raporun hazırlanmasında da anlaşılmaktadır. Nitekim Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde "Yerleşme, Bölgesel Gelişme, Kentleşme ve Konut Özel İhtisas Komisyonu" kurularak rapor hazırlanmıştır.

Yerleşme, Bölgesel Gelişme, Kentleşme ve Konut Özel İhtisas Komisyonu'nun hazırlamış olduğu raporda bu döneme kadar kentleşme konusunda tutarlı bir bilimsel politikanın izlenmemiş olması eleştirilerek göç konusunda yapısal önlemlerin alınması gerektiği vurgulanmaktadır. İç göçe yönelik uygulanacak politikaların önemini vurgulayan raporda şu önerilere yer verilmektedir (DPT, 1977: 29-44);

- Kentleşme toplumsal değişimin, kalkınmanın ve mekânsal dönüşümün en etkili aracı olarak kullanılmalı, konut arzı ve altyapı imkânları ise kentleşmeyi yönlendirmede araç olarak kullanılmalıdır.

- Bölge planlamaları yeniden tanımlanmalıdır. DPT mekân boyutunun önemini göz önünde bulundurarak yeniden yapılandırılmalıdır. Bölge planı altındaki tüm aşamalar yeniden düzenlenip daha etkin hale getirilmelidir.
- Altyapı yatırımlarının dağılımı bölgelerarası dengesizliği giderecek, kentleşmenin yönünü belirleyecek şekilde yapılmalıdır. Ayrıca altyapı hizmetlerinin sağlanması için yapılan yatırımlardan geri dönüş sağlanmalıdır.
- Aşırı kentleşmenin önüne geçmek için köykentler, uydu kentler veya tali gelişme merkezleri kurulmalıdır.
- Kentleşme bölge ve il ölçüsünde kademelenme sağlanmalıdır.

Göç hareketleri, kentleşme ve mekânsal dağılım ile ilgili alınan önlemler ve uygulanacak politikalar 24 Ocak Kararları ve 12 Eylül askeri darbesi nedeniyle hiçbir zaman hayata geçirilememiştir. İlk üç planda olduğu gibi dördüncü beş yıllık kalkınma planının politika önerileri uygulama alanı bulamamıştır (Önder, 2018: 129).

3.2.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda İç Göç

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989 dönemini kapsamaktadır. Planda nüfusla alakalı ilk dikkat çeken unsur göç veren bölgelere yönelik hizmetlerin artırılmasına yönelik politikalar. Göç veren bölgelerde sağlık, eğitim, barınma ve beslenme imkânları ile sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerinin artırılması hedeflenmiştir. Ayrıca planda orta büyüklükteki şehirlerin kendi kendine yeterli hale getirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda kamu yatırımları ile iç göç hareketleri yönlendirilerek nüfusun büyük şehirlere göçünün azaltılması ve dengeli bir şekilde dağılması hedeflenmiştir (DPT, 1984: 125).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Plan dönemi ile birlikte en fazla göç veren illere işgücü yoğunluğu yüksek sektör yatırımlarının götürülmesi amaçlanmıştır. Kırsal gelirin artırılması amacıyla işsizliğin olduğu bölgelerde mevsimlik işsizlere ek iş sağlayan projeler ilave tedbir olarak beşinci kalkınma planının hedefleri arasında yer almıştır (DPT, 1984: 132).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bölgelerin potansiyel kaynaklarının değerlendirilmesi amacıyla envanter çalışmalarına ağırlık verilmiş ve bu doğrultuda belirli sektörler için "Bölge Gelişme Şemaları" hazırlanarak bu şemalara uygun yatırım politikalarının izlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ancak bu yatırım politikası da hayata geçirilememiştir (Gürlevik, 2014: 32).

3.2.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda İç Göç

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994 dönemini kapsamaktadır. Planın temel amaçları ve politikalarından bahsedilen ilk sayfasında makroekonomik hedeflerin ardından kamu kesimi yatırımlarının bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla yapılacak yatırımlar dışında ekonomik ve sosyal altyapıya dönük olmasına vurgu yapılmıştır. Buna ilave olarak kırsal kesimde yaşayanların gelirlerinin yükseltilmesi ve az gelişmiş bölgelerle diğer bölgeler arasındaki farklılıkların azaltılması konusunda çabaların sürdürüleceği ifade edilmiştir (DPT, 1989: 1-3).

Bölgesel ve yöresel gelişme başlığı altında ise bölgesel gelişme çalışmalarının uluslararası standartlara uygun şekilde düzenlenmesi ve bu doğrultuda teşvik sisteminin hazırlanması gerektiği belirtilmiştir. Büyükşehirlere yönelen göçleri azaltmak için bölgeler arası ve bölge içi göçleri yönlendirecek ve kontrol edecek merkezler tespit edilerek bu merkezlerin gelişmelerine destek verilmesi hedeflenmiştir. Büyük şehirler dışında iç göçün yönlendirileceği merkezler ise şu şekilde belirlenmiştir (DPT, 1989: 318);

- Metropol altı şehirler,
- Orta büyüklükteki merkezler
- Az gelişmiş bölgelerin merkezi nitelikteki şehirleri
- Merkez nitelikteki kırsal yerleşme birimleri

Bölgesel kalkınma politikaları açısından AB'nin bölgesel politikalarında gözetilen amaçların ve uygulamaların dikkate alınacağı bu dönemde, başta Doğu ve Güneydoğu olmak üzere az gelişmiş bölgelerin ekonomik, sosyal ve kültürel yönden kalkındırılmasına ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının azaltılmasına yönelik politikalar temel hedef olarak belirlenmiştir. Kamu kaynaklarının aktarılmasında ise bölgelerin gelişme potansiyelleri dikkate alınarak az gelişmiş bölgelerin lehine bir uygulama yapılacağı vurgulanmıştır (DPT, 1989: 318-319).

3.2.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda İç Göç

1996-2000 dönemini kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın sosyal gelişmeler başlığı altında ülke nüfusunun hızlı bir şekilde artmasından bir sorun olarak bahsedilmekte ve bölgeler arasındaki demografik farklılıkların devam ettiğine işaret edilmektedir. Bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması için az gelişmiş bölgelerdeki refah düzeyinin artırılması ve göç hareketlerinin kontrolüne yönelik bölgesel gelişme ve fiziki planlama çalışmalarına ihtiyaç olduğu tespiti yapılmaktadır. Ayrıca alt-üst yapı yatırımlarının aşırı ve kontrolsüz kentleşme nedeniyle yetersiz kaldığı, buna bağlı olarak konut sorununun devam ettiği ifade edilirken göç sorununun bu

problemlerin ötesinde daha kapsamlı şekilde ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır (DPT, 1995: 13-17).

Öte yandan planda kırsal kalkınmanın süreklilik kazanamadığı, kır-kent arasındaki refah düzeyi farkının giderek arttığı ve bu durumun kırsal nüfusun büyük kentlere yığılmasına neden olduğu belirtilmiştir. Bu durumun işsizlik, gecekondular, altyapı eksiklikleri, çevre kirliliği, arsa ve arazi spekülasyonu ile birlikte sosyal ve kültürel sorunların ortaya çıkmasına da neden olduğu ifade edilmiştir (DPT, 1995: 17). Bu durum daha önceki kalkınma planları dönemlerinde tespit edilen sorunların uygulanan politikalarla çözülemediğini hatta göç sorununun giderek büyüdüğünü ortaya koymaktadır. Bu anlamda Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kentleşme ve göç sorununun çözümüne ilişkin önemli politika tedbirleri alınmıştır.

1995-2000 döneminde nüfusu bir milyonun üzerinde olan büyük şehirlerde göç eğilimini azaltıcı politikaların uygulanması öngörülmüştür. Bu doğrultuda yatay ve dikey dengenin sağlanması için kamu yatırım ve teşvikleri ile birlikte göçün metropoller yerine bölge merkezlerine ya da orta büyüklükteki şehirlere yönlendirilmesi hedeflenmiştir (DPT, 1995: 179-180). Metropollere büyük yük getiren göç akımlarının dengelenebilmesi için endüstrinin yer seçiminin yeniden yönlendirilmesi, ülke genelinde ülke kutupları oluşturulması, İstanbul gibi şehirlerde bulunan pek çok hizmetin ve istihdam olanaklarının ülkenin diğer şehirlerinde de yaygınlaştırılması amaçlanmıştır (DPT, 1995: 185).

3.2.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda İç Göç

2001-2005 dönemini kapsayan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda iç göç hareketleri ile ilgili doğrudan tespit yapılmıştır. Planda bölgeler arasında gerçekleşen göç hareketlerinin sorun teşkil ettiği ve bu sorunun devam ettiği belirtilmektedir. Bölgeler arasındaki göçe ek olarak aynı bölge içerisinde kırsaldan kentlere doğru bir göç hareketinin gerçekleştiği, altyapı, işsizlik, konut, eğitim, sağlık gibi sosyal ve ekonomik açıdan kentlerde göçün olumsuz etkilerinin ortaya çıktığı ifade edilmektedir (DPT, 2000: 62).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda 1990 sonrası Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde gerçekleşen terör olayları nedeniyle kırsal kesimden kentlere doğru yaşamaya başlayan toplu göç hareketlerinin bu bölgelerdeki kent merkezlerinin nüfusunu önemli oranlarda artırdığı, bunun sonucunda kamu hizmetleri ve istihdam imkânlarının yetersiz kaldığı belirtilmiştir. Planda ayrıca bu dönemde terör olaylarının ortadan kaldırılıp huzur ve güvenliğin sağlanmış olmasının, bölgesel dengesizliklerin ortadan kaldırılmasına katkı sağlayacağı ifade edilmiştir (DPT, 2000: 62).

Bölgeler arasındaki dengesizliklerin ortadan kaldırılması amacıyla metropollere yük olan göç eğilimlerinin istikrarlı bir dinamığe kavuşturulması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda bölgelerin özellikleri, gelişmişlik düzeyleri ve sorunları ile potansiyellerinin belirlenmesine yönelik bölge planlama faaliyetlerinin sürdürülmesi amaçlanmıştır. Planda ayrıca göçün metropoller yerine gelişme potansiyeli yüksek diğer merkezlere yönlendirilmesi ve bu merkezlerdeki altyapı yatırımlarına öncelik verilmesi gerektiği vurgulanmıştır (DPT, 2000: 63-64).

3.2.9. Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda İç Göç

Dokuzuncu Kalkınma Planı AB'ye üyelik sürecine katkı sağlayacak olan temel strateji belgesi olarak tasarlandığından plan takvimi AB mali takvimi dikkate alınarak 2007-2013 dönemini kapsayacak şekilde 7 yıllık olarak belirlenmiştir (DPT, 2006: 2).

Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda bütüncül bir göç politikasının oluşturulması öngörülmektedir. Buna göre bölgesel gelişmenin sağlanması başlığı altında bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik yapı ve gelir düzeyi dengesizliklerinin önemini koruması, kentlerin fiziki ve sosyal altyapı ile istihdam olanaklarının yetersiz kalması nedeniyle, bölgelerin sorunlarına ve potansiyellerine göre farklılaşmış tedbirlerin olduğu bütüncül bir politikanın uygulanması gerektiği belirtilmiştir (DPT, 2006: 46).

Planda bölgesel kalkınma açısından geçmiş dönemlerde hazırlanan Güneydoğu Anadolu Kalkınma Projesi (GAP), Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi (ZBK), Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP) ve Doğu Anadolu Projesi Ana Planının (DAP) uygulamaları ile Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi (YHGP) çalışmalarının devam ettiği ancak GAP haricindeki projelerin sınırlı finansman olanağı elde ettiği ifade edilmiştir. Bu dönemde ayrıca bölgesel gelişmelere ivme kazandırmak amacıyla Düzey 2 bölgeleri esas alınarak hazırlanan Kalkınma Ajansları'nın kuruluşu hakkındaki kanun 2006 yılında yürürlüğü girmiştir (DPT, 2006: 47).

Bu dönemde diğer kalkınma planlarında olduğu gibi göç hareketlerini yönlendirmeye yönelik tedbirler alınmıştır. Buna ek olarak göç eden bireylerin göç ettikleri yerlerdeki uyum sorunlarına ilişkin de tedbirlerin alındığı Dokuzuncu Kalkınma Planı, göç konusunda bu anlamda diğer kalkınma planlarından ayrılmaktadır. Bu doğrultuda Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda şu önlemlerin alınması öngörülmüştür (DPT, 2006: 89-92);

- Bu dönemde tarımda meydana gelen yapısal değişim nedeniyle kente göç eden vasıfsız insanların işsizlik riskini azaltacak istihdam politikaları geliştirilecektir.

- İç göç ve kentleşme sonucunda oluşan sosyo-kültürel uyum sorunlarını azaltan tedbirler alınacaktır.
- Sosyal uyuma ek olarak fiziki ve sosyal altyapıyı iyileştirecek politikalar uygulanacaktır.
- Kamunun yerel ve bölgesel kalkınmaya ilişkin destekleri bölgelerin gelişme düzeyi ve potansiyelleri göz önünde bulundurularak sağlanacaktır.
- Az gelişmiş bölgelerde büyüme potansiyeli olan yüksek cazibe merkezleri belirlenerek öncelikle bu merkezlerin ulaşılabilirliği iyileştirilecek, fiziki ve sosyal altyapılarına yönelik yatırımlar artırılabacaktır.

Ayrıca bu dönemde hazırlanan Dokuzuncu Kalkınma Planı Yerleşme-Şehirleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda bölgesel eşitsizlikleri gidermek amacıyla öncelikle göçlerin orta büyüklükteki kentlere yönlendirilmesi hedeflenmektedir. Raporda orta büyüklükteki kentlerden metropollere yapılan göçler sürse bile daha az sorunla karşılaşılacağı ifade edilmektedir (DPT, 2007: 47).

3.2.10. Onuncu Kalkınma Planı'nda İç Göç

2014-2018 dönemini kapsayan Onuncu Kalkınma Planı, küresel anlamda risklerin ve belirsizliklerin arttığı, dünya ekonomisinde değişim ve dönüşümlerin başladığı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında güç dengelerinin yeniden şekillendiği bir dönemde hazırlanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 1). Genç nüfusa sahip gelişmekte olan ülkelerin işgücü açısından daha avantajlı olduğu bu dönemde gelişmiş ülkelerin genç ve nitelikli işgücü talebi bu ülkelere yapılan göçü artırmaktadır. Ayrıca bu dönemde bölgesel eşitsizlikler nedeniyle iç göç hareketlerinin giderek artması beklenmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 10)

Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde şehirleşme oranlarındaki artışa paralel olarak büyük şehirlere olan göçler yoğun bir şekilde devam etmiştir. Ayrıca Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde kırsal ekonominin güçlendirilmesine önem verilmiş bunun sonucunda kırdan kente göçün dinamikleri yavaşlamış ancak sona ermemiştir. Bu anlamda kırsal kesimdeki tarım sektörünün geliştirilmesinin, gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesinin ve yaşam kalitesinin yükseltilmesinin gerekliliği devam etmektedir. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde bölgesel dengesizlikleri ortadan kaldırmak adına 26 kalkınma ajansı ve bunların bünyesinde 81 ilde yatırım destek ofisleri kurulmuştur (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 25).

Onuncu Kalkınma Planı'nda nüfusun metropollerde ve büyük şehirlerde yoğunlaşma eğiliminin devam ettiği, göçün yönünün ise en önemli çekim merkezi olan İstanbul olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca ülkenin doğusundan batısına, iç kesimlerden de sahil kesimlerine doğru gerçekleşen göç hareketlerinin ise devam ettiği belirtilmiştir. Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda

olduğu gibi düşük gelirli bölgelerde sosyo-ekonomik gelişme ve altyapı olanakları bakımından çevrelerine hizmet potansiyeli bulunan merkezlerin desteklenmesine devam edilmesi ve göçün bu bölgelere yönlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda yoğun göç alan şehirlerde sosyal uyum çalışmalarının güçlendirilmesi, eğitim düzeyi ve mesleki becerilerin geliştirilmesi ile birlikte toplumsal faaliyetlere ve işgücü piyasalarına katılımın kolaylaştırılması amaçlanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 119-124).

Onuncu Kalkınma Planı'nda mekânsal gelişme ve planlama başlığı altında ülkenin coğrafi koşullarına, kıır-kent ayrımına, kültürel ve çevresel değerlere uygun toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilen mekânların oluşturulması temel amaç olarak belirlenmiştir. Buna göre mekânsal planlamanın merkezin düzenleyici rolü, uygulamanın ise yerinde gerçekleştirileceği ortak karar alma süreçlerini güçlendiren bir yapıda olacağı vurgulanmıştır. Böylece mekânsal planlama hem merkezden hem de yerinden yönetilerek kentlerin dönüşümünün sağlanması hedeflenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 119-127).

Bu dönemde Türkiye'nin özellikle dışardan maruz kaldığı göç akımları nedeniyle daha çok uluslararası göç politikalarına odaklanılmıştır. Bu doğrultuda Onuncu Kalkınma Planı döneminde Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu hazırlanmıştır. Bu rapor göç konusunda en kapsamlı rapor olma özelliği taşımaktadır. Dış göç ile ilgili daha fazla değerlendirme olmasına rağmen raporda iç göç ile ilgili önemli değerlendirmeler bulunmaktadır.

Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda öncelikle iç göç ile ilgili tarihsel süreklilik ve mekânsal özellik açısından önemli araştırma ve veri yetersizliği bulunduğu vurgulanmaktadır. Bu eksiklikler giderilmeden bulgu odaklı bir iç göç politikasının geliştirilmesinin mümkün olmadığı ifade edilmektedir. İç göçe ilişkin en güncel veri kaynağının ise 2008 yılından itibaren yayımlanmaya başlayan Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçları olduğu raporda belirtilmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 31).

Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nun uzun vadeli hedefler başlığı altında iç göçler ile ilgili şu değerlendirmeler yapılmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 48);

- İç göç paradigması yetersizdir
- GAP, DAP ve Üniversitelerin iç göç konusundaki etkileri ele alınmalıdır
- "Vatandaşlık ve Kimlik Problemleri" ile "Yerinden Edilmiş Kişiler" in geri dönüş eğilimleri araştırılmalıdır.
- Yerinden edilmiş kişilere gerekli güveni verecek kamu politikaları uygulanmalıdır
- Bir daha yerinden edilme olgusu ile karşılaşmayacakları bir güven ortamı yaratılmalıdır

- Topraklarını yeniden işleyebilmeleri ve evlerini yapabilmeleri için gerekli yatırım ve yardımların yapılması sağlanmalıdır.

Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nun hedeflere dönük temel amaç ve politikalar başlığı altında ise iç göç ile ilgili toplum-devlet ilişkilerinin geliştirilmesi ve sosyal uyumun sağlanmasının temel amaç olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca raporda iç göç süreçlerinde çocuklar, gençler ve kadınların eğitim ve istihdam süreçlerine daha fazla katılım sağlanması yönünde çalışmalar yapılması hedeflenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 51).

Türkiye'de gerçekleşen iç göç hareketlerinin ağırlıklı olarak ülkenin doğusundan batısına doğru gerçekleşmesi, bu bölgelerdeki nüfus yoğunluğunu artırmış ve birçok sosyo-ekonomik ve çevresel sorunların ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Göç hareketlerinin düzensiz bir şekilde gerçekleşmesi ve birtakım sorunlar ortaya çıkarması nedeniyle kamu çeşitli engelleyici politika tedbirleri almak zorunda kalmıştır. Nüfusun ağırlıklı olarak köylerde yaşadığı dönemde devlet kentleşmeyi teşvik etmek adına göçü sınırlandırıcı herhangi bir önlem almazken aşırı kentleşmenin bir sorun olarak algılanması ile birlikte bazı politika tedbirleri alınmaya başlanmıştır. Özellikle bölgesel dengesizlikleri ortadan kaldırmak adına kalkınma planlarında birçok çalışma yapılmış ve nüfusun belirli bölgelerde yoğunlaşmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Türkiye uzun yıllardan bu yana bölgeler arası gelişmişlik farkları ile karşı karşıya kalan bir ülke olmakla birlikte bu sorun özellikle 1960'lı yıllardan itibaren merkezi planlama yöntemleri ile ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Ancak uygulanmaya çalışılan plan ve projelerden; koordinasyonsuzluk, mali kaynakların etkin olmayan bir şekilde kullanılması ve kurumlar arasındaki yetki karmaşası nedeniyle istenen sonuçlar alınamamıştır. Yoğun çalışmalar sonucunda hazırlanan birçok plan ve proje o dönemdeki sosyal, siyasi ve ekonomik konjonktürün etkisiyle ya uygulanamamış ya da yarım kalmıştır (Işık vd.,2010: 2).

DPT'nin kurulması ve kalkınma planlarının hazırlanması ile birlikte hızlanan bölgesel dengesizliği ortadan kaldırmak için planlama çalışmaları II.BYKP döneminin son yıllarında yavaşlamış III.BYKP döneminde ise büyük ölçüde azalmıştır. Bölgesel planlama çalışmaları VII. BYKP yeniden hız kazanmıştır. Cumhuriyet kurulduktan bu yana hazırlanan 13 bölgesel kalkınma planından 6 tanesinin hiç uygulamaya geçmemesi bölgesel kalkınma planlarının uygulamasında ve bölgesel dengesizliklerin giderilmesinde birtakım sorunların bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Tekkanat ve Mermer, 2018: 100-104);

- Yasal Boşluk: Bölge planlarının hazırlanması ve yürütülmesi ile ilgili herhangi bir kanunun bulunmaması

- Kurumsallaşma Eksikliği: Bölge planlarının hazırlanması ve yürütülmesi ile ilgili sorumlu bir kuruluş olmaması
- Bölgesel Kalkınmanın Ulusal Kalkınmayla Bütünleşmemesi: Bölgesel planlamaların ulusal kalkınma planlarından bağımsız bir şekilde yapılması
- Bölge Planlarının Bölgecilikle Karıştırılması: Bölge kalkınma planlarının bölgecilik olgusunu ortaya çıkaracağı ve siyasi yönden ülke bütünlüğünün tehlikeye düşeceği ön yargısı
- Yerel Yönetimlerin Kalkınma Planına Dâhil Edilmemesi: Bölgesel kalkınmada önemli bir yeri olan yerel yönetimlere bölgesel kalkınma planlarının hazırlanması ve yürütülmesinde görev verilmemesi

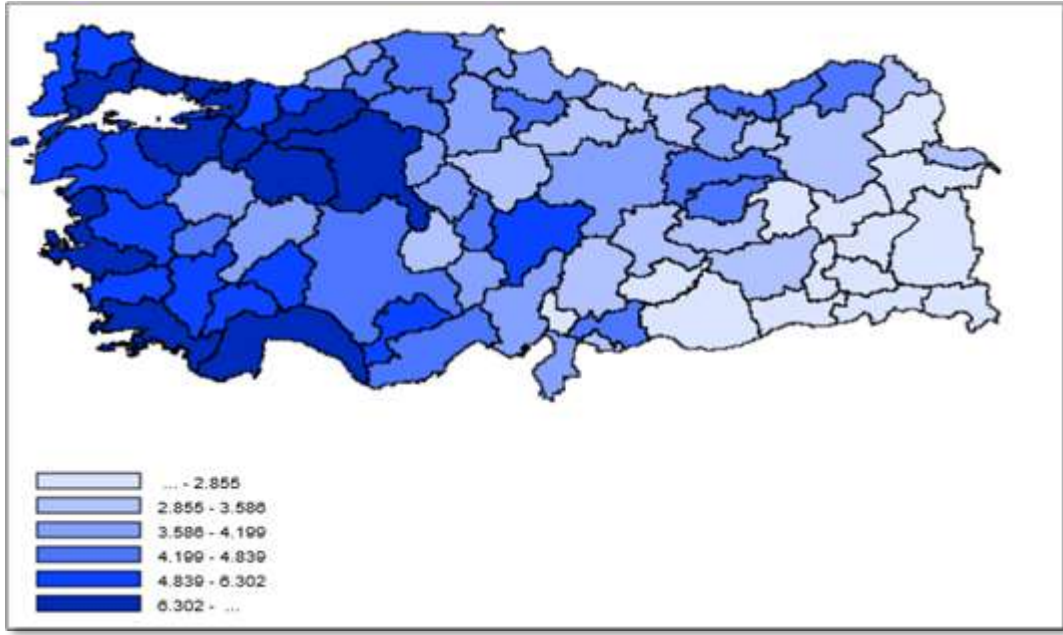
Türkiye’de kalkınma planlarında öngörülen ve uygulanan bölgesel politikaların başarısız olması iç göç hareketlerini doğrudan etkileyen bölgesel dengesizliğin ortadan kaldırılamamasına neden olmuştur. Dinler (2008: 276)’in belirttiği gibi bölgesel dengesizliğin en belirgin göstergesi ise bir ülke nüfusunun, en önemli ekonomik faaliyetlerinin o ülkenin belirli birkaç bölgesinde yoğunlaşması ve bunun sonucunda diğer bölgelerin nüfus açısından daha az kalabalık ekonomik açıdan ise daha az gelişmiş olmasıdır. Bu anlamda kalkınma planlarında uygulanan politikaların bölgesel dengesizliği ortadan kaldıracı ve iç göç hareketlerini önleyici tedbirlerinin başarıya ulaşmadığı söylenebilir.

Kalkınma planlarında açıkça belirtildiği gibi ekonomik faaliyetlerin Türkiye’nin belirli bölgelerinde yoğunlaşması bölgesel dengesizliğin en önemli göstergelerinden biridir. Bu durum aynı zamanda nüfus hareketlerini de doğrudan etkilemektedir. Ayrıca Kalkınma Bakanlığı (2013) tarafından birçok sosyo-ekonomik değişkene bağlı olarak hazırlanan SEGE-2011 adlı raporda Türkiye’nin en gelişmiş illerinin ülkenin batısında, en az gelişmiş illerinin ise Türkiye’nin doğusunda yer aldığı net bir şekilde ifade edilmektedir. SEGE-2011, bir yandan daha önce uygulanan planların yetersiz olduğunu ortaya koyarken diğer yandan da bölgesel dengesizliği azaltmak adına kamu yatırım ve teşvik politikaları açısından hangi bölgelere ağırlık verilmesi gerektiğinin ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak yetkili kurumlarca hazırlanan rapor, proje ve planlarda bölgeler arasındaki dengesizliğin ortadan kaldırılması ve nüfusun belirli bölgelerde yoğunlaşmasının engellenmesi öngörülmüştür. Ancak bu konuda istenen sonuçların elde edilemediği anlaşılmaktadır. Bölgesel dengesizliğe yol açan ve nüfus hareketlerini doğrudan etkileyen en önemli gösterge ise gelirdir. Bu anlamda ekonomik büyüklüğün ve gelir düzeyinin bir göstergesi olarak Türkiye’de kişi başı GSYH’nin durumunu ortaya koymakta yarar vardır. TÜİK il düzeyinde GSYH verisini son olarak 2004-2017 yılları için yayımlamıştır. Bu verilere göre oluşturulan il düzeyindeki gelir durumu Harita 3 ve Harita 4’te görülebilmektedir.

2004 yılı için il düzeyinde kişi başı GSYH'yı gösteren Harita 3 incelendiğinde Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yer alan illerin en düşük kişi başı GSYH değerlerine sahip olduğu görülürken ülkenin batı bölgelerine doğru gidildikçe bu değer arttığı görülmektedir. Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde yer alan iller ile İstanbul ve Ankara illeri arasındaki bölgede yer alan illerin ise en yüksek kişi başı GSYH değerine sahip iller olduğu dikkatleri çekmektedir.

Harita 3: 2004 Yılı İl Düzeyinde Kişi Başı GSYH (\$)

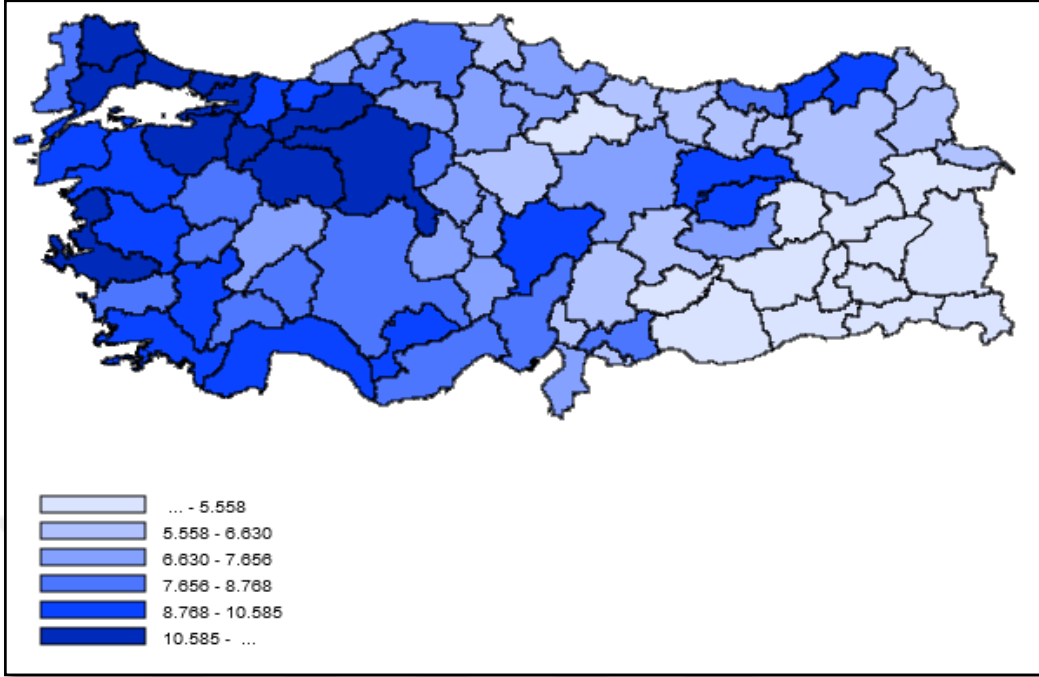

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/>

2017 yılı için il düzeyinde kişi başı GSYH'yı gösteren Harita 4 incelendiğinde ise bölgesel gelir dağılımında 2004 yılına göre büyük bir değişimin olmadığı göze çarpmaktadır. Her ne kadar ülkenin hem doğu hem de batı bölgelerinde kişi başına düşen GSYH değeri artmış olsa da ülkenin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yer alan iller kişi başı GSYH olarak en düşük değere sahip iller olarak göze çarpmaktadır. Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde yer alan iller ile İstanbul ve Ankara illeri arasındaki bölgede yer alan iller yine en yüksek kişi başı GSYH değerine sahip iller olarak ön plana çıkmaktadır. Bu durum 2004 yılından 2017 yılına gelindiğinde bölgeler arasındaki gelir dengesizliğinin büyük ölçüde devam ettiğini göstermektedir.

Harita 4: 2017 Yılı İl Düzeyinde Kişi Başı GSYH (\$)

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/>

Türkiye’de 1950’lilerden bu yana uygulanan bölgesel dengesizliği giderici politika uygulamalarının başarısız olduğu TÜİK’in son olarak 2004-2017 dönemi için yayımladığı kişi başı GSYH verilerinden de anlaşılmaktadır. Bu dönemde az gelişmiş bölgelerdeki gelir düzeyinde bir artış yaşandığı yadsınamaz bir gerçektir. Ancak Türkiye’nin uzun yıllar mücadele ettiği bölgesel gelir dengesizlikleri sorununun hala devam ettiği, Türkiye’de bu konuda uygulanan politikalarının ise yetersiz kaldığı açıkça ortadadır. Bunun bir sonucu olarak nüfusun ülkenin belirli bölgelerine doğru hareket etmesi ise kaçınılmaz bir durum olarak gözükmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRKİYE'DE İÇ GÖÇÜN BELİRLEYİCİLERİ: PANEL ÇEKİM MODELİ SONUÇLARI

4.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de iller arasında gerçekleşen iç göç hareketlerinin belirleyicilerini panel çekim modeli çerçevesinde analiz etmektir. 81 ilin tamamının analize dâhil edildiği bu çalışma, 2008-2013 dönemini kapsamaktadır. Türkiye'de yıllık göç verilerinin TÜİK tarafından 2008 yılından sonra yayımlanmaya başlaması ve çekim modeli ile göç çalışmaları için gerekli olan bazı verilerin il düzeyinde yayımlanmayacak olması nedeniyle çalışma bu dönem ile sınırlanmıştır.

Göç ile ilgili yapılan ekonometrik çalışmalar, genel olarak yatay kesit ve panel veri analizi çalışmalarından oluşmaktadır. Çekim modeli ile yapılan göç çalışmalarında ise panel veri analizini kullanan çalışmalar, çekim modeli veri setinin hazırlanmasındaki güçlükten dolayı yatay kesit çalışmalarına nazaran daha azdır. Türkiye dışında yapılan çalışmalarda çekim modeline dayalı panel veri analizi çalışmalarına ulaşılsa da Türkiye üzerine yapılan çalışmalar genel olarak yatay kesit veri analizine dayanmaktadır. Dolayısıyla Türkiye üzerine yapılan çalışmalarda bu eksikliği gidermek amacıyla da yapılmış olan bu çalışmada birim sayısının 81, zaman sayısının 6 olması nedeniyle panel veri analizi uygulanmasına karar verilmiştir.

4.2. Ekonometrik Yöntem ve Metodoloji

İç göçün belirleyicilerinin panel veri analizi ile tespit edildiği çalışmanın bu kısmında panel veri analizi ile ilgili genel bilgilere yer verilmiştir. Böylece literatürde sıklıkla kullanılan panel regresyon tahmin yöntemlerinin metodolojileri hakkında bilgiler aktarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca alternatif panel regresyon tahmin yöntemleri arasında karar verebilmek için uygulanacak testler hakkında da bilgiler sunulmuştur.

4.2.1. Panel Veri Analizi

Zaman boyutuna sahip olan yatay kesit veriler ile oluşturulan panel veri modelleri sayesinde değişkenler arasındaki ilişkilerin tahmin edilmesi yöntemi "panel veri analizi" olarak

adlandırılmaktadır. Panel veri analizlerinde çoğunlukla birim sayısı (N) dönem sayısından (T) fazladır. Basit bir panel veri modeli şu şekilde yazılmaktadır;

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{it}X_{it} + u_{it} \quad i=1,\dots,N; t=1,\dots,T \quad (4.1)$$

Bu panel veri modelinde Y: bağımlı değişken, X_k : bağımsız değişkenler, α sabit parametre, β eğim parametreleri ve u hata terimidir. i alt indisi ise bölge, şehir, ülke ve firma gibi birimleri temsil ederken, t alt indisi gün, ay, yıl gibi zaman kavramlarını göstermektedir. Sabit ve eğim parametreleri hem birim hem de zamana göre değer aldığı bu modeldeki değişkenlerin, parametrelerin ve hata teriminin birim ve zaman (i ve t) alt indisine sahip olması, panel veri setine sahip olduklarını ifade etmektedir (Tatoğlu, 2016a: 4-5).

4.2.1.1. Klasik (Havuzlanmış) Model

Klasik panel veri modelleri, sabit ve eğim parametrelerinin birimlere ve zamana göre sabit olduğu bir başka ifade ile bütün gözlemlerin homojen olduğu varsayımına dayanmaktadır. Buna göre klasik panel veri modeli;

$$Y_{it} = \beta_0 + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{kit} + u_{it} \quad (4.2)$$

ya da;

$$Y_{it} = X_{it}\beta + u_{it} \quad i=1,\dots,N; t=1,\dots,T \quad (4.3)$$

şeklinde de yazılabilmektedir. Bu modelde β sabit ve eğim parametrelerini içermektedir. Havuzlanmış en küçük kareler yönteminde birim ve/veya zaman etkileri bulunmamaktadır. Bu panel veri modelinde hata teriminde birim ve/veya zaman etkileri yoksa tutarlı tahminçiler elde edilebilmektedir. Hata teriminde birim ve/veya zaman etkileri bulunuyorsa, bu etkilerin bağımsız değişkenlerle korelasyonsuz olması durumunda havuzlanmış en küçük kareler tahminçileri tutarlı olmaktadır. Aksi halde bu yöntemdeki tahminler tutarsız ve sapmalı olacaktır (Tatoğlu, 2016a: 40-42).

4.2.1.2. Sabit Etkiler Modeli

Sabit etkiler modeli, tüm yatay kesit birimleri için eğim parametrelerinin aynı, sabit parametrelerinin ise birimlere göre farklılaştığı modellerdir. Sadece birim etkisinin olduğu panel veri modellerinde, sabit terimin birimden birime değişkenlik gösterdiği, eğim parametrelerinin ise hem zamana hem de birime göre sabit olduğunu varsayılmaktadır. Birim ve zaman etkili panel veri

modellerinde ise sabit terim hem birimlere hem de zamana göre değişim gösterebilmektedir. Sadece birim ya da zaman etkisinin olduğu modeller tek yönlü sabit etkili model olarak adlandırılırken, hem birim hem de zaman etkisinin olduğu modeller iki yönlü sabit etkili model olarak adlandırılmaktadır (Bölükbaşı, 2018: 10-12).

Sabit etkiler modelinde birim etkilerin analiz edilmesini sağlayan regresyon sabiti deterministik özellik taşımaktadır. Bu modelde örnek birimlerin üzerine yoğunlaşılırken, örnek birimleri büyük bir ana kütlede gelmemektedir. Bu modeller ayrıca kovaryans modeli olarak da adlandırılmaktadır (Ün, 2018: 60);

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{2it}X_{2it} + \beta_{kit}X_{kit} + U_{it} \quad (4.4)$$

$$\alpha_{it} = \alpha_i \text{ tüm } t\text{'ler için}$$

$$\beta_{kit} = \beta_k \text{ tüm } i \text{ ve } t\text{'ler için } (k=2,3,\dots,K)$$

Birimlere göre meydana gelen farklılıkların eğim katsayılarını etkilediği durumlarda sabit katsayılı modeller kullanılmaktadır.

$$\alpha_{kit} = \alpha_{ki} \text{ tüm } i\text{'ler için } J=1, \dots, N; t=1, \dots, T; k=1, \dots, k$$

Literatürde sabit etkili modelin birçok türü kullanılmakla birlikte en sık kullanılan türleri kukla değişkenli ve grup içi tahmin yöntemleridir. Sabit etkili en küçük kareler kukla değişken modelinde her bir yatay kesit birimine kendi kukla değişkeni atanmaktadır. Grup içi modelde ise her bir yatay kesit için her değişken ortalama değerinden farkı alınarak ifade edilmekte, daha sonrasında ortalamaya göre düzeltilmiş ya da ortalaması çıkarılmış regresyon tahminleri yapılmaktadır (Gujarati ve Porter: 2012: 594).

4.2.1.3. Tesadüfi Etkiler Modeli

Sabit etkiler modeli, birimler arası farklılıkların sabit olduğu ve sabit parametrelerinin birimlere göre değiştii modellerdir. Ancak bazı durumlarda örnekteki birimler tesadüfi olarak seçilmekte ve birimler arası farklılıklar da tesadüfi olabilmektedir. Ayrıca sabit etkiler modelinde birim etkiler açıklayıcı değişkenler ile korelasyonlu olduğunda kullanılmakta; parametre tahminleri için ise zamana göre değişkenliği dikkate alınarak tutarlı tahminler üretebilmektedir. Ancak birim etkiler ile açıklayıcı değişkenler korelasyonsuz ise yatay kesit boyuttaki değişkenlikten dolayı bütün bilgiler yok olmaktadır. Bu durumda sabit etkiler model tahminleri etkinliğini kaybetmektedir. Dolayısıyla birim etkiler ile açıklayıcı değişkenler korelasyonsuz ise tesadüfi

etkiler yöntemini kullanmak daha uygundur. Bunun yanında sabit etkiler modelinde kullanılmayan zaman değişmez değişkenler modele dâhil edilerek tesadüfi etkiler modeli ile tahmin yapılabilmektedir (Tatoğlu, 2016a: 102).

Tesadüfi etkiler modelinde birim etkileri, modelde bulunan açıklayıcı değişkenler ile tanımlanmamakta ve birimlerin sabit terimleri panel birimlere göre tesadüfi olarak dağılmaktadır. Bu tanıma uygun model ise şu şekildedir (Ün, 2018: 65-66);

$$Y_{it} = \delta_i + \beta_2 X_{2t} + \dots + \beta_k X_{kit} + U_{it} \quad (4.5)$$

$$\delta_i = \bar{\delta} + \alpha_i$$

Birim ve zaman etkileri, hata terimleri tanımlanmakta ve denklemdaki $\bar{\delta}$, anakütlenin ortalama sabit parametresini göstermektedir. α_i kesit birimler arasındaki farklılıkları diğer bir ifade ile gözlemlenemeyen tesadüfi hataları temsil eden hata terimi bileşenini ifade etmektedir.

Sabit etkiler modelinde çok fazla parametre olduğundan serbestlik derecesi kaybı meydana gelmektedir. Tesadüfi etkiler modeli uygulandığında ise meydana gelen serbestlik derecesi kaybını önlenmektedir. Tesadüfi etkiler modelinde büyük bir nüfustan N sayıda bireyler tesadüfi olarak çekilmekte ve bu bireylerin nüfusun tamamını temsil etmesine özen gösterilmektedir. Bu durumlarda N genellikle büyük olduğundan sabit etkiler modeli ciddi bir serbestlik derecesi kaybına neden olmaktadır (Baltagi, 2005: 14).

4.2.2. Panel Veri Modelleri Arasında Tercihler

Panel veri analizleri içerisinde yer alan modellerden hangisinin kullanılacağına karar verilirken çeşitli ön bilgilerden yararlanılabilmektedir. Ancak bu kararı verirken bazı testlerden yararlanmakta fayda bulunmaktadır. Elde edilen istatistikî sonuçların yorumları bu testler aracılığı ile yapıldığında daha güvenilir olmaktadır. Bu bölümde panel veri modelleri arasında karar verilirken literatürde sıklıkla kullanılan testlere değinilmiştir.

4.2.2.1. Klasik Modelin Geçerliliğine İlişkin Testler

Klasik model ile sabit etkili modeller test edilerek karşılaştırılma imkânına sahiptir. Modelde bulunan faktörlerin modeldeki parametrelerde değişikliğe neden olup olmadığı F ve LR (Olabilirlik Oranı) testleri ile sınımlanmaktadır (Güriş, 2018: 36).

F testinde klasik model test edilmekte ve verinin birimlere göre farklılaşma durumu araştırılmaktadır. Eğer veri birimlere göre farklılık göstermiyorsa, klasik modelin uygun olduğuna karar verilmektedir. Bu doğrultuda kısıtlı ve kısıtsız olmak üzere iki model kullanılmaktadır. Kısıtsız modelin varsayımı, değişkenlere ait verinin birimlere göre değer aldığı şeklinde iken, kısıtlı modelin varsayımı ise birim farklılıklarının önemli olmadığı şeklindedir.

Kısıtsız Model;

$$Y_{it} = X_i\beta_i + u_i \quad i=1, \dots, N \quad (4.6)$$

Kısıtlı Model;

$$Y_{it} = X\beta + u \quad (4.7)$$

Kısıtlı ve kısıtsız modeller için sınanacak hipotez ise $H_0: \beta_i = \beta$ şeklindedir. Eğer H_0 reddedilmez ise $\beta_i = \beta$ olduğundan verinin havuzlanmış olduğuna karar verilmekte ve model klasik model ile ifade edilerek havuzlanmış en küçük kareler yöntemi ile tahmin yapılabilmektedir (Tatoğlu, 2016a: 168). F testi ile modelde birim etkinin varlığı ile zaman etkisinin varlığı test edilerek modelin tek yönlü mü yoksa çift yönlü mü olduğu belirlenebilmektedir.

H_0 hipotezi klasik model doğrudur şeklinde olan LR testi ise klasik modeli tesadüfi etkiler modeline karşı test etmek için kullanılmaktadır. LR istatistiği hesaplanırken en çok olabilirlik yöntemi ile tesadüfi etkiler ve klasik model tahmin edilmektedir. Tahmin sonucunda elde edilen log-olabilirlik değerleri kullanılarak klasik modelin uygun olup olmadığına karar verilmektedir. H_0 hipotezi reddedilirse birim, zaman ya da her ikisinin etkisinin olduğuna yani klasik modelin uygun olmadığına karar verilmektedir (Tatoğlu, 2016a: 173). Bu test ile F testinde olduğu gibi modelin tek yönlü mü çift yönlü mü olduğuna birim ve zaman etkilerinin varlığına bakılarak karar verilebilmektedir.

Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı Testi ise, birim veya birim ve zaman etkisinin tek faktörlü hata bileşenleri modellerinde önemli olup olmadığını sınamak için kullanılan bir testtir. Bu testte temel hipotez $\sigma_\alpha^2 = 0$ şeklinde olup tesadüfi birim etkilerin varyansının sıfır olduğu temel hipotezi test edilmektedir. Temel hipotez kabul edilirse, birim etkisinin istatistiki olarak anlamlı olmadığı sonucu ortaya çıkmakta ve klasik modelin uygun olduğuna karar verilmektedir. Ayrıca iki faktörlü hata bileşenleri modellerinde birim veya birim ve zaman etkisinin önemli olup olmadığı $\sigma_\alpha^2 = \sigma_v^2 = 0$ temel hipotezi ile test edilmektedir. Lagrange Çarpanı (LM) testi kullanılarak sınanan bu temel hipotez kabul edilirse, birim ve zaman etkisinin istatistiki olarak anlamlı olmadığı, dolayısıyla klasik modelin uygun olduğu sonucuna varılmaktadır (Gürüş, 2018: 37).

4.2.2.2. Sabit Etkiler ile Tesadüfi Etkiler Modeli Arasında Karar Vermek için Kullanılan Hausman Testi

Birim etkilerinin bağımsız değişkenlerle korelasyonlu olup olmaması, sabit ve tesadüfi etkiler modelleri arasındaki en önemli farklardan biridir. Birim etkiler ile bağımsız değişkenler arasında korelasyon bulunmuyorsa tesadüfi etkiler modeli etkindir. Bu bilgi doğrultusunda sabit etkiler modeli için grup içi tahminci, tesadüfi etkiler modeli için esnek genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincisinin hangisinin kullanılacağına karar verilebilmektedir (Tatoğlu, 2016a: 185).

Hausman (1978) tarafından önerilen Hausman testi ile tesadüfi etkiler modeli ve tahmincilerinin geçerli olup olmadığı sınanmaktadır (Greene, 2003: 301). Birim etkiler (μ_i) ile bağımsız değişkenler (X_{it}) arasında korelasyon olmadığı sonucuna varılırsa yani H_0 reddedilemezse, hem sabit etkiler hem de tesadüfi etkiler tahmincilerinin tutarlı olduğu ancak tesadüfi etkiler tahmincisinin daha etkin olduğu sonucuna varılmaktadır. Eğer korelasyon olduğu sonucuna varılırsa yani H_0 reddedilirse, tesadüfi etkiler tahmincileri tutarlı olmayıp sabit etkiler tahmincilerinin tutarlı olduğu sonucuna varılmaktadır (Baltagi, 2005: 66).

Hausman testi, tesadüfi etkiler tahmincisinin geçerli olduğu şeklindeki temel hipotezi k serbestlik derecesi χ^2 dağılımına uyan istatistik ile test emektedir. Genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincisi ve grup içi tahmincinin varyans kovaryans matrisleri arasındaki farktan yararlanılarak hesaplanan H istatistiğinin sifıra eşitliği Hausman testi ile sınanmaktadır. Eğer parametreler arasındaki fark sistematik değilse tesadüfi etkiler modeli uygun iken, parametreler arasındaki fark sistematikse yani H istatistiği ile hesaplanan fark büyükse sabit etkiler modeli uygundur (Tatoğlu, 2016a: 185).

Sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modelleri arasında karar vermeye yarayan Hausman testine ilişkin bilgiler sonucunda sabit etkiler tahmincilerinin birim etkiler ile bağımsız değişkenler arasında korelasyon olup olmamasına bakılmaksızın tutarlı olduğu, tesadüfi etkiler tahmincilerinin ise sadece korelasyon olmadığında tutarlı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

4.2.3. Çok Boyutlu Panel Veri Modelleri: Panel Çekim Modeli

Birim ve zaman olmak üzere çoğunlukla iki boyutlu şekilde kullanılan panel veri modellerinin bazı durumlarda analiz ihtiyaçlarını karşılayamadığı anlaşılmıştır. Son dönemlerde ekonometrik analizlerde birim ve zamandan oluşan iki boyutlu modeller yerine ikiden fazla boyutun yer aldığı modeller kullanılabilmektedir. Bu modeller “Çok Boyutlu Panel Veri Modelleri” olarak adlandırılmaktadır (İsabetli, 2017: 121).

Özellikle 2000’li yıllardan itibaren birden çok birim ve zaman boyutunun bulunduğu çok boyutlu panel veri modelleri tahmin yöntemleri üzerine tartışmalar yoğunlaşmıştır. Çalışmalarda iki boyutlu ya da çok boyutlu panel veri modelleri incelendiğinde genelde zaman boyutundan daha çok birim boyutunun ağırlığı ve etkisi analiz edilmektedir (Tatoğlu, 2016b: 61).

Çok boyutlu panel veri modelleri çoğunlukla üç boyutlu olarak kurulmakta ve iki birim ile bir zaman boyutundan oluşmaktadır. Örneğin, birim olarak hem şehir hem de ülkenin, zaman boyutu olarak ise yılın bulunduğu modellerde hem şehirlere hem de ülkelere ilişkin veriler bulunmaktadır. Daha nadir olarak kurulan modellerde ise birim boyutu tek olup zaman boyutu gün ve hafta gibi iki boyuttan oluşabilmektedir. (Tatoğlu, 2016a: 299).

Birimlerin birbiri içerisinde yuvalanmasına göre çok boyutlu panel veri modelleri ikiye ayrılmaktadır. Firmaların sektörler içerisinde, şehirlerin bölgeler ya da ülkeler içerisinde yuvalandığı modeller yuvalanmış çok boyutlu panel veri modelleri olarak adlandırılırken, birimlerin birbiri içerisinde yuvalanmadığı modeller ise yuvalanmamış çok boyutlu panel veri modelleri olarak adlandırılmaktadır. Yuvalanmamış birimlerden oluşan çok boyutlu panel veri modellerinin uygulama alanı genelde dış ticaret ve göç çalışmaları için kullanılan çekim modeli (Gravity) çalışmalarıdır (Bölükbaşı, 2018: 2).

μ ve γ birim etkiler, λ zaman etkisi, α sabit terim, X bağımsız değişkenler matrisi, Y ve u sırasıyla bağımlı değişken ve hata terimleri vektörleri olan iki birim ve bir zaman boyutunun yer aldığı üç boyutlu bir panel veri modeli basit olarak şu şekilde ifade edilebilir (Tatoğlu, 2016a: 299);

$$Y_{ijt} = \alpha + \beta X_{ijt} + \mu_i + \gamma_j + \lambda_t + u_{ijt} \quad (i=1\dots N, t=1\dots T, j=1\dots M) \quad (4.8)$$

Yuvalanmamış çok boyutlu panel veri modellerinde kaynak ve hedef birimlerin sabit etkileri μ_i ve γ_j ile ifade edilmektedir. Modelde bu etkilerin bulunması kaynak ve hedef birimlerinin zaman değişmez ve gözlemlenemeyen karakteristiklerinin kontrol edilmesini sağlamaktadır (Egger ve Pfaffermayr, 2003: 571-572).

Çok boyutlu panel veri modelleri sadece birim ve zaman boyutunun bulunduğu iki boyutlu panel veri modelleri gibi sabit ve tesadüfi etkiler tahmincileri ile tahmin edilebilmektedir. Sabit etkiler varsayımı ile ele alınan çok boyutlu panel veri modellerinde iki boyutlu panel veri modellerinde olduğu gibi gölge değişkenli en küçük kareler ve grup içi tahminci kullanılmaktadır. Ancak üç boyut içinde modele gölge değişken ilave edilmesi durumunda serbestlik derecesi kaybı oluşması ve spesifikasyonun kısıtlı olması nedeniyle gölge değişkenli en küçük kareler tahmincisi tercih edilmemektedir. Tesadüfi etkiler modelinin tahmini ise genelleştirilmiş en küçük kareler ve en çok olabilirlik yöntemleri ile yapılabilmektedir (Tatoğlu, 2016a: 300-306).

İki birim ve bir zaman boyutu bulunan bu çalışmada, iç göçün belirleyicileri çekim modeli kapsamında analiz edildiğinden çok boyutlu panel veri modellerinden “Yuvalanmamış Üç boyutlu Panel Veri Modeli” kullanılmaktadır. Dolayısıyla bundan sonraki bölümlerde değinilecek olan modelin yapısı yuvalanmamış çok boyutlu panel veri modeli (Panel Gravity-Çekim Modeli) üzerine kurulacaktır.

Çekim modeli adını Newton’un evrensel çekim kanunundan almaktadır. Newton’un çekim kanununa göre iki fiziki cisim arasındaki çekim gücü, söz konusu cisimlerin büyüklükleri çarpımı ile doğru orantılı iken, iki cisim arasındaki mesafenin karesi ile ters orantılıdır. 17. yüzyılda Newton’un fizik için geliştirdiği çekim kanunu, 20. yüzyılda sosyal bilimler alanında da kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle uluslararası ticareti çekim modeli ile açıklamaya çalışan birçok çalışma yapılmıştır. Bu modele göre iki ülkenin karşılıklı ticaret akımları, ekonomik büyüklükleri doğru orantılı iken, ticari maliyetleri yani aralarındaki mesafe ile ters orantılıdır (Golovko, 2014: 86). Son dönemlerde ise çekim modeli ikili ticaret akımlarını açıklamada en başarılı yöntemlerden biri haline gelmiştir (Egger ve Pfaffermayr, 2003: 571).

Çekim modelinin temelini oluşturan Newton’un “Evrensel Çekim Kanunu” ile i ve j cisimleri arasındaki çekim gücü şu şekilde gösterilmektedir (Yotov vd., 2016: 17);

$$F_{ij} = G \frac{M_i M_j}{D_{ij}^2} \quad (4.9)$$

Bu formülde F_{ij} i ile j cisimleri arasındaki çekim gücü, M_i ve M_j sırasıyla i ve j cisimlerinin kütlesi, D_{ij} iki cisim arasındaki mesafe, G yerçekimsel sabit olarak tanımlanmaktadır.

Newton’un evrensel çekim kanunundaki sistemden hareket ederek iktisadi alanda uygulanan ilk çalışma Tinbergen (1962) ve Pöyhönen (1963)’e aittir. Linnemann (1966) ise başka açıklayıcı değişkenler ilave ederek uluslararası ticaret akımlarını analiz etmeye çalışmıştır. Bu dönemde çekim modeli, iktisat teorisi açısından herhangi bir altyapıya sahip olmadığından eleştirilmiştir. Daha sonraları ise Anderson (1979) ve Bergstrand (1985) tarafından çekim modelinin teorik altyapısı oluşturulmuş ve sağlam temellere oturtulmuştur (Karagöz, 2011: 61-62).

Öte yandan Ravenstein 1885 yılındaki çalışmasında göç hareketlerinin cazibe merkezlerine doğru hareket ettiğine, mesafenin ise göç hareketlerini negatif etkilediğine değinmiştir. Bu çalışma için tam bir çekim modeli uygulaması olarak bahsetmek mümkün olmasa da Newton’un çekim kanunundan teorik olarak esinlendiği dikkatleri çekmektedir. Dolayısıyla Ravenstein (1885)’in göç akımlarını, Tinbergen (1962)’in ticaret akımlarını açıklamaya çalıştıkları çalışmalar çekim modelinin teorik altyapısının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Tinbergen (1962) çalışmasında kurduğu ampirik model ile çekim modeline büyük katkı sağlamış ve çekim modelinin ekonomik

alandaki uygulanabilirliğini ortaya koymuştur. Daha sonrasında Anderson (1979) tarafından geliştirilen ekonomik temelli teorik altyapı ise çekim modeline yöneltilen teorik temeli olmadığı yönündeki eleştirilerin ortadan kalkmasına yardımcı olmuştur.

Tinbergen (1962) yılında yayımladığı çalışmasında Newton'un formülasyonunu iki ülke arasındaki ticaret akımlarını açıklamak için ilk aşamada şu şekilde dönüştürmüştür;

$$E_{ij} = \alpha_0 \frac{Y_i^{\alpha_1} Y_j^{\alpha_2}}{D_{ij}^{\alpha_3}} \quad (4.10)$$

Burada E_{ij} : i ülkesinden j ülkesine olan ihracatı, Y_i : i ülkesinin GSMH'sını, Y_j : j ülkesinin GSMH'sını, D_{ij} : i ve j ülkeleri arasındaki mesafeyi ifade etmektedir. Geliştirilen bu modelde ihracatın belirleyicileri i ve j ülkelerinin ekonomik büyüklükleri ve aralarındaki mesafedir. Eşitliğe göre ihracat üç açıklayıcı değişkenin her biri ile sabit bir esneklik ilişkisine sahiptir (Tinbergen, 1962: 264).

Tinbergen (1962)'in geliştirdiği denkleminin basit logaritmik formu şu şekilde gösterilmektedir;

$$\ln E_{ij} = \alpha_0 + \alpha_1 \ln Y_i + \alpha_2 \ln Y_j + \alpha_3 \ln D_{ij} \quad (4.11)$$

Tinbergen (1962) daha sonrasında belirlediği üç ekonomik değişkene ek olarak modeline siyasi ve yarı-ekonomik değişkenler eklemiştir. Tinbergen (1962), geliştirdiği modelin son halinde ekonomik değişkenler ile belirlediği kukla değişkenlerin ülkeler arasındaki ticareti etkileyip etkilemediğini tespit etmeye çalışmıştır. İkili ticaret yapan ülkelerin İngiliz Milletler Topluluğu üyesi, Benelüks ülkesi ve sınır komşusu olup olmamaları durumu kukla değişken olarak modele eklenmiştir (Dinçer, 2014: 6).

Tinbergen (1962)'in ilk defa uluslararası ticaret akımlarını açıklamak için kullandığı çekim modelinin başarısı iktisatçıların modele olan ilgisini artırmıştır. Daha sonraları ekonomik açıdan teorik temelleri de oluşturulan çekim modeli göç akımlarını açıklamak için de kullanılmaya başlamıştır. Çünkü göç, uluslararası ticaret gibi kaynak ve hedef ülkeler arasındaki çekici faktörlerden pozitif yönde, ülkeler arasındaki taşınma maliyetlerinden ise negatif yönde etkilenmektedir. Göçün işgücü piyasası modeline göre, kaynak ve hedef ülke arasındaki çekim gücü iki ülkedeki işgücü gelirleri arasındaki farka bağlıdır. Göç akımları açısından nüfusun büyüklüğü de önemlidir. Kaynak ülkede ne kadar fazla insan olursa, o kadar çok insanın göç etme ihtimali yüksektir. Hedef ülkede ise nüfus ne kadar büyük olursa, göçmenlerin işgücü piyasası da o kadar büyük olmaktadır. Ayrıca ticaret gibi göç maliyetlerinin ülkeler arasındaki fiziki uzaklıkla

olan muhtemel ilişkisi, çalışmalarını çekim modeline yönlendirmektedir (Lewer ve Van den Berg, 2008: 164-165).

Newton'un çekim kanunundan dış ticaret akımlarına uyarlanan çekim modeli, göç akımlarını açıklamak için revize edilmiştir. Temel çekim modeli olarak adlandırılan bu modelde Greenwood (1997: 663), büyüklük göstergesi olarak nüfus verisinin olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda temel çekim modeli şu şekilde gösterilebilir;

$$M_{ij} = \alpha_0 \frac{P_i^{\alpha_1} P_j^{\alpha_2}}{D_{ij}^{\alpha_3}} \quad (4.12)$$

Burada M_{ij} i'den j'ye olan göç akımlarını, P_i : i'nin nüfusunu, P_j : j'nin nüfusunu, D_{ij} ise i ile j arasındaki mesafeyi göstermektedir. α_0 sabit parametreyi gösterirken, $\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3$ açıklayıcı değişkenlere ilişkin parametreleri ifade etmektedir. Bu formülasyonun logaritmik formu ise şu şekildedir;

$$\ln M_{ij} = \alpha_0 + \alpha_1 \ln P_i + \alpha_2 \ln P_j + \alpha_3 \ln D_{ij} + u_{ij} \quad (4.13)$$

Bu modelde büyüklük göstergesi olarak nüfus yerine gelir değişkeni de kullanılabilir. Ayrıca temel çekim modeli olarak adlandırılan bu modele hem nüfus hem de gelir değişkeni bir arada büyüklük göstergesi olarak eklenebilir.

$$\ln M_{ij} = \alpha_0 + \alpha_1 \ln P_i + \alpha_2 \ln P_j + \alpha_3 \ln Y_i + \alpha_4 \ln Y_j + \alpha_5 \ln D_{ij} + u_{ij} \quad (4.14)$$

Lewer ve Van den Berg (2008), Van Lottum ve Marks (2012), Ramos ve Suriñach (2013) Dedeoğlu ve Genç (2017)'in çalışmalarında olduğu gibi bazı çekim modellerinde nüfus büyüklük göstergesi olarak eklenirken, gelir değişkeni oransal bir şekilde modele eklenmektedir. Böylece iki ülke arasındaki gelir farklılığının göç akımları üzerine etkisi incelenmektedir. Bu şekildeki bir model ise şöyle gösterilebilir;

$$\ln M_{ij} = \alpha_0 + \alpha_1 \ln P_i + \alpha_2 \ln P_j + \alpha_3 Y_{ij} + \alpha_4 \ln D_{ij} + u_{ij} \quad (4.15)$$

Bu modelde nüfus büyüklüğünün yanında hedef ülkenin (j) kişi başı geliri kaynak ülkenin (i) kişi başı gelirine oranlanarak Y_{ij} değişkeni elde edilirse tahmin sonucunda bu oransal değişkenin parametre katsayısı sıfırdan büyük olduğu durumlarda i'den j'ye olan göçün artması beklenmektedir.

Gelir değişkenleri ister birbirine oranlanarak tek bir değişken olarak isterse i ve j birimlerine ait iki farklı değişken olarak modele eklensin, burada önemli olan gelir ve ücret farklılığının modelde yer almasıdır. Lewis (1954), Todaro (1969) ve Harris ve Todaro (1970) çalışmalarında göç akımlarının iktisadi olarak açıklanmasında gelir ya da ücret farklılıklarının büyük önemi olduğunu ortaya koymuşlardır.

Temel çekim modellerinin bu alandaki çalışmalar arttıkça yetersiz kaldığı anlaşılmış ve daha sonrasında başta ekonomik olmak üzere birçok değişkenin eklenmesiyle genişletilmiştir. Genişletilmiş çekim modelleri, temel çekim modeline birkaç değişkenin eklenmesi ile oluşturulmuş ve 1960'lar boyunca göç literatüründe sıklıkla kullanılmaya başlamıştır. Temel çekim modelinde bulunan değişkenlere ek olarak işsizlik oranı, şehirleşme oranı, iklimsel değişkenler ve çeşitli kamu harcama kalemleri genişletilmiş çekim modellerine eklenebilmektedir (Greenwood ve Hunt, 2003: 28).

Genişletilmiş çekim modelini oluşturmak için kaynak ve hedef yerlerin özelliklerini içeren ekonomik, sosyal, siyasi ve çevresel değişkenleri kapsayan $z(.)$ fonksiyonu modele eklenmektedir. $z(.)$ fonksiyonu eklenerek oluşturulan genişletilmiş çekim modeli aşağıdaki şekilde oluşturulabilmektedir (Ashby, 2007: 682);

$$\ln M_{ij} = \alpha_0 + \alpha_1 \ln P_i + \alpha_2 \ln P_j + \alpha_3 \ln Y_i + \alpha_4 \ln Y_j + \alpha_5 \ln D_{ij} + z(.) + u_{ij} \quad (4.16)$$

4.2.3.1. Veri Seti, Değişkenler ve Modelin Yapısı

Çekim modeli analizleri için veri seti düzenlemesi, diğer analizlere göre oldukça zahmetli bir işlem gerektirir. Çekim modelinin panel veri yöntemleri ile yapılan analizlerinde ise hem birim hem de zaman sayısının birden fazla olması nedeniyle düzenlenecek olan veri setinin zorluğu daha da artmaktadır. Özellikle bu çalışmada olduğu gibi 81 (il) birimin olduğu bir veri setini düzenlemek ortalama bir panel veri analizine göre oldukça fazla emek ve zaman gerekmektedir. Ancak hem kaynak hem de hedef birimlerine ait verilerin çekim modeli analizlerinde yer alması sonuçlarda itici ve çekici faktörlerin elde edilmesine yardımcı olmaktadır. Bunun yanında panel çekim modellerinde gözlem sayısının oldukça fazla olması, tahmin sonuçlarının güvenilir hale gelmesine katkı sağlamaktadır.

Türkiye'de iç göçün belirleyicilerinin tespit edildiği bu çalışmada öncelikle temel çekim modeli için Greenwood (1997)'un belirttiği çekim modeli tercih edilmiştir. Greenwood (1997) çekim modelinin basit halinde mesafe değişkeninin yanında sadece nüfus verisini kullanmakta, GSYH verisini genişletilmiş modelde kullanmaktadır. Ancak büyüklük göstergesi olarak hem nüfusun hem de GSYH değişkenlerinin kullanılması çekim modelinin basit halini daha güçlü hale

getirmektedir. Filiztekin ve Gökhan (2008)'in çalışmalarında olduğu gibi bazı göç çalışmalarında nüfus ve GSYH değişkenleri temel çekim modelinde bir arada kullanılabilir. Bu doğrultuda temel çekim modeli olarak iki ayrı model kurulmuş ve mesafenin yanında sadece nüfus değişkeninden oluşan modele Temel Çekim Modeli-1, nüfus ile birlikte GSYH değişkeninin olduğu modele Temel Çekim Modeli-2 adı verilmiştir.

Türkiye'deki 81 il ile ait verilerin kullanıldığı bu çalışmada 2008-2013 dönemi verileri kullanılmıştır. Kaynak birimin i , hedef birimin j ve dönemin t ile gösterildiği üç boyutlu yuvalanmamış panel veri modeli olan bu çalışmada Temel Çekim Modeli-1 şu şekilde oluşturulmuştur;

$$\ln G_{ijt} = \alpha_0 + \alpha_1 \ln MSF_{ij} + \alpha_2 \ln NFS_{it} + \alpha_3 \ln NFS_{jt} + u_{ijt} \quad (4.17)$$

Daha sonrasında temel çekim modelini daha da güçlü hale getirildiği hem nüfus hem de GSYH değişkenlerinin büyüklük göstergesi olarak modelde aynı anda yer aldığı Temel Çekim Modeli-2 ise şu şekilde oluşturulmuştur;

$$\ln G_{ijt} = \alpha_0 + \alpha_1 \ln MSF_{ij} + \alpha_2 \ln NFS_{it} + \alpha_3 \ln NFS_{jt} + \alpha_4 \ln GSYH_{it} + \alpha_5 \ln GSYH_{jt} + u_{ijt} \quad (4.18)$$

Bu modellerde bağımlı değişken olan G_{ijt} değişkeni, i ilinden j iline t döneminde verilen göçü, temsil etmektedir. Bağımsız değişken olarak kullanılan NFS_{it} ise t döneminde i ilinin nüfusunu, NFS_{jt} t döneminde j ilinin nüfusunu göstermektedir. Lewer ve Van den Berg, (2008)'in belirttiği gibi kaynak ildeki nüfusun artması göç ihtimalini artırmakta, hedef ildeki nüfusun artması ise işgücü piyasasını canlandırmaktadır. Bu anlamda her iki nüfus verisinin i ilinden j iline verilen göçü pozitif yönde etkilemesi beklenmektedir.

$GSYH_{it}$ t döneminde i ilinin GSYH'sını, $GSYH_{jt}$ ise t döneminde j ilinin GSYH'sını göstermektedir. Modelde kullanılan GSYH verileri dolar cinsinden olup il düzeyinde herhangi reelleştirme verisi bulunmadığından Dünya Bankası veri tabanından elde edilen TÜFE (2010=100) verisi ile reel hale getirilmiştir. GSYH verileri hem ekonomik büyüklükleri hem de Lewis (1954), Todaro (1969) ve Harris ve Todaro (1970)'un vurguladığı gibi gelir ve ücret farklılıklarını yansıttığı için göç akımlarını açıklamada önemli bir yere sahiptir. Kaynak ildeki gelir düzeyinin artması, i ilinden j iline olan göçü negatif yönde etkilemesi beklenirken, hedef ildeki gelir düzeyinin artması çekim etkisinden dolayı i ilinden j iline olan göçü pozitif yönde etkilemesi beklenmektedir. Greenwood (1971), Etzo (2011), Aldashev ve Dietz (2011) Zhang (2016), Manavgat ve Saygılı (2016) bu yönde sonuçlar elde etmişlerdir.

MSF_{ij} i ili ile j ili arasındaki karayolu mesafesini göstermekte olup çekim modelinin en önemli değişkenlerindedir. Bu değişken çekim modeline dayalı hem dış ticaret çalışmalarında hem de göç çalışmalarında maliyet göstergesi olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla MSF_{ij} değişkeninin i ilinden j iline olan göç akımlarını negatif yönde etkilemesi beklenmektedir. u_{ijt} ise modeldeki hata terimlerini ifade etmektedir.

Çalışmada ayrıca Tinbergen (1962)'in dış ticaret akımlarını, Greenwood ve Hunt (2003)'in ise göç akımlarını açıklamak için önerdiği çeşitli sosyo-ekonomik değişkenler ile kukla değişkenler temel çekim modeline dahil edilmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'de iller arasındaki göç akımlarını açıklamak için sosyal, ekonomik ve çevresel değişkenler kullanılarak Genişletilmiş Çekim Modeli-1 ve bu modele ortak sınır ile şehir kukla değişkenleri eklenerek Genişletilmiş Çekim Modeli-2 oluşturulmuştur. Genişletilmiş Çekim Modeli-1 şu şekildedir;

$$\ln G_{ijt} = \alpha_0 + \alpha_1 \ln MSF_{ij} + \alpha_2 \ln NFS_{it} + \alpha_3 \ln NFS_{jt} + \alpha_4 \ln GSYH_{it} + \alpha_5 \ln GSYH_{jt} + \alpha_6 \ln ISSIZ_{it} + \alpha_7 \ln ISSIZ_{jt} + \alpha_8 \ln EGITIM_{it} + \alpha_9 \ln EGITIM_{jt} + \alpha_{10} \ln SAGLIK_{it} + \alpha_{11} \ln SAGLIK_{jt} + \alpha_{12} \ln SO2_{it} + \alpha_{13} \ln SO2_{jt} + \alpha_{14} \ln SUC_{it} + \alpha_{15} \ln SUC_{jt} + u_{ijt} \quad (4.19)$$

Genişletilmiş Çekim Modeli-1'e kukla değişkenler eklenerek oluşturulan Genişletilmiş Çekim Modeli-2 ise şu şekildedir;

$$\ln G_{ijt} = \alpha_0 + \alpha_1 \ln MSF_{ij} + \alpha_2 \ln NFS_{it} + \alpha_3 \ln NFS_{jt} + \alpha_4 \ln GSYH_{it} + \alpha_5 \ln GSYH_{jt} + \alpha_6 \ln ISSIZ_{it} + \alpha_7 \ln ISSIZ_{jt} + \alpha_8 \ln EGITIM_{it} + \alpha_9 \ln EGITIM_{jt} + \alpha_{10} \ln SAGLIK_{it} + \alpha_{11} \ln SAGLIK_{jt} + \alpha_{12} \ln SO2_{it} + \alpha_{13} \ln SO2_{jt} + \alpha_{14} \ln SUC_{it} + \alpha_{15} \ln SUC_{jt} + \alpha_{16} \ln IST + \alpha_{17} \ln ANK + \alpha_{18} \ln IZM + \alpha_{19} \ln ANT + \alpha_{20} \ln KOC + \alpha_{21} \ln BUR + \alpha_{22} \ln SINIR + u_{ijt} \quad (4.20)$$

Genişletilmiş çekim modellerine illerin işsizlik oranını gösteren ISSIZ değişkeni eklenmiştir. $ISSIZ_{it}$ t döneminde i ilinin işsizlik oranını göstermektedir. i ilinde işsizlik oranı arttıkça i ilinden j iline verilen göçün artması beklenmektedir. $ISSIZ_{jt}$ ise t döneminde j ilindeki işsizlik oranını göstermekte ve j ilindeki işsizlik oranının artması i ilinden j iline verilen göçü azaltması beklenmektedir. Adrienko ve Guriev (2003), McArthur ve Thorsen (2010), Manavgat ve Saygılı (2016), Vakulenko (2016) çalışmalarında beklentilerle uyumlu sonuçlar elde etmiştir. Todaro (1969), işsizlik oranının göç kararı alınmasında önemli bir rolü olduğunu ifade etmiş ancak metropol kentlerde işsizlik oranı yüksek olsa bile iş fırsatlarının fazla olmasından dolayı göç akımlarının devam edebileceğini vurgulamıştır. Bu anlamda hedef ildeki işsizlik oranının teorik beklentilerle uyumlu olmama ihtimali de bulunmaktadır.

EGITIM değişkeni bir ildeki eğitim seviyesini göstermekte ve 15 yaş ve üzeri nüfus içerisinde lise veya dengi mezun oranını temsil etmektedir. Bir ildeki eğitim seviyesi arttıkça bireyler istihdam olanaklarını değerlendirmek için başka illere göç etme eğilimi içerisinde olabilmektedirler. Ayrıca Abar (2011)'in belirttiği üzere hedef ildeki eğitimli bireylerin fazla olması da çekici bir unsur olarak göç hareketlerini etkileyebilmektedir. Dolayısıyla hem i ili hem de j ilindeki lise ve dengi mezun sayısının artması i ilinden j iline olan göçü pozitif yönde etkilemesi beklenmektedir. Bu anlamda kaynak ildeki eğitim düzeyinin artması Tatlı (2016), Sigeze ve Ballı (2016) ve Dücan (2016)'ya göre verilen göçü artırırken, Anavatan (2017) ve Çetin ve Çetin (2018)'e göre eğitim düzeyi arttıkça alınan göç artmaktadır.

SAGLIK değişkeni olarak bir ildeki toplam hastane yatak sayısı kullanılmıştır. Sağlık sektörüne yapılan yatırımlar ile bireylerin sağlık imkânlarına ulaşma olanağının artması kaynak ilden diğer illere olan göçü azaltmaktadır. Kentsel gelişmişliğin de göstergesi olan sağlık imkânlarının ve hastane yatak sayısının artması, Adrienko ve Guriev (2003)'in çalışmasında olduğu gibi i ilinden j iline olan göç hareketlerini azaltması beklenirken, hedef ildeki sağlık imkânlarının artması ise i ilinden j iline olan göçü artırması beklenmektedir. Ancak Çetin ve Çetin (2018), Türkiye üzerine yaptığı çalışmasında sağlık değişkeninin göç üzerinde anlamlı etkisini yakalayamamıştır.

SO₂ (Kükürt dioksit) değişkeni, çevresel bir değişken olarak modele eklenmiştir. İnsan ve toplum sağlığı açısından zararlı bir kimyasal olan SO₂ miktarı arttıkça bireylerin buldukları ilden SO₂ miktarının az olduğu bölgelere göç etmeleri beklenmektedir. Ancak belirli bir gelir seviyesine kadar çevre kirliliği ile gelir arasında pozitif bir ilişki olduğundan bireyler olumsuz çevre koşullarına rağmen, ekonomik önceliklerini göz önünde bulundurarak SO₂ miktarının yüksek olduğu bölgelere göç edebilmektedir. Bu konuda yapılan ilk çalışmalardan olan Grossman ve Krueger (1991)'in çalışmalarında toplum düşük gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine ulaşana kadar SO₂ miktarı ile kişi başı GSYH beraber artmaktadır. Çünkü SO₂, çoğunlukla termik santrallerde ve endüstriyel kazanlarda yapılan işlemler sonucu ortaya çıkmakta ve hava kirliliğine neden olmaktadır. Bu durum ise hava-çevre kirliliği ve sanayileşme ilişkisini akla getirmektedir. Deniz (2009: 100)'e göre yeni sanayileşen ülkelerde fabrika sayılarının ve üretim tesislerinin artması, istihdam olanaklarını ve gelir düzeyini artırmakta ve bunun sonucunda da tesislerin bulunduğu bölgelere doğru bir işgücü akımı gerçekleşmektedir. Ancak bu bölgelerde üretim tesislerinin bacalarından çıkan zehirli gazlar ya da dışarıya bırakılan atıklar belirli bir gelir düzeyine ve çevre bilincine erişene kadar bireylerin ilgisini çekmemektedir. Bu durumda i ilindeki SO₂ miktarının artması, j iline olan göçü pozitif etkilediği gibi j ilinde SO₂ miktarının artması da i ilinden j iline olan göçü pozitif yönde etkileyebilmektedir.

SUC değişkeni bir ilde ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayılarını temsilen modele eklenmiştir. Böylece bir ilde gerçekleşen suç sayısının göç akımlarını nasıl etkilediği belirlenmeye çalışılmıştır. Anavatan (2017)'nin çalışmasında olduğu gibi bir ilde ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısı arttıkça, bireylerin o ilden daha güvenli illere göç etmeleri beklenmektedir. Dolayısıyla i ilinde ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısını temsil eden SUC_{it} değişkeni ile i ilinden j iline olan göç akımları arasında pozitif bir ilişki olması beklenirken, j ilinde ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısını temsil eden SUC_{jt} değişkeni ile i ilinden j iline olan göç akımları arasında negatif bir ilişki olması beklenmektedir. Öte yandan suçun göç üzerindeki etkilerine ilişkin farklı görüşler de bulunmaktadır. Buna göre Başar (2015), hedef ilde huzursuzluğu temsilen kullandığı değişkenlerin göç hareketlerini beklentilere göre negatif etkilemesi gerekirken pozitif etkilediğini tespit etmiştir. Ayrıca Cullen ve Levitt (1999)'a göre bir şehirdeki suç oranlarından verilen göç alınan göçe göre daha fazla etkilenmektedir.

Göç akımlarının nedenlerini belirlemek amacıyla genişletilmiş çekim modeline ayrıca 7 adet kukla değişken eklenmiştir. Bu değişkenlerden SINIR değişkeni göç ilişkisi içinde olan iki ilin aynı karasal sınırları paylaşıp paylaşmamasına göre oluşturulmuştur. SINIR değişkenine göç ilişkisi bulunan iller arasında ortak karasal sınır bulunuyorsa 1, bulunmuyorsa 0 değeri verilmiştir. Böylece illerin sınırdaş olmalarının göç hareketliliği üzerinde belirleyici olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Kim ve Cohen (2010), Chort ve Rupelle (2016) ve Zhang (2016)'nin çalışmalarında olduğu gibi bu değişkenin göç üzerinde istatistiki olarak pozitif bir etkiye sahip olması beklenmektedir.

Çalışmada ayrıca 6 adet şehir kuklası kullanılmıştır. Böylece Türkiye'de sosyal ve ekonomik açıdan büyük bir potansiyele sahip olan illerin göç üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Filiztekin ve Gökhan (2008), yaptıkları yatay kesit çekim modeli analizinde şehir kukla değişkeni olarak Türkiye'nin en büyük sosyo-ekonomik potansiyeline sahip İstanbul ilini modele dâhil etmişlerdir. Böylece İstanbul ilinin göç akımları açısından bir cazibe merkezi olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada ise cazibe merkezlerinin sayısı artırılarak İstanbul ilinin yanında 5 adet şehir kuklası modele eklenmiştir. Bu şehir kuklaları belirlenirken, Kalkınma Bakanlığı (2013)'nin illeri sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre sıraladığı SEGE-2011 adlı rapordan yararlanılmıştır. Bu raporda 1. kademe gelişmiş iller kategorisinde yer alan İstanbul dışında Ankara, İzmir, Kocaeli, Antalya ve Bursa illeri modele kukla değişken olarak eklenmiştir. Değişkenler oluşturulurken herhangi bir ilden söz konusu illere olan göçe 1, diğer illere olan göçe ise 0 değeri verilmiştir. Şehir kuklalarının Türkiye'deki iç göç hareketleri üzerinde istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif etkileri olması beklenmektedir.

Kukla değişkenler ile modele oransal olarak dâhil edilen işsizlik ve eğitim değişkenleri haricindeki tüm değişkenlerin doğal logaritması alınmıştır. Temel çekim modelleri ve genişletilmiş

çekim modellerine ilişkin değişkenler, açıklamaları ve elde edildikleri yerler Tablo 35’de gösterilmiştir.

Tablo 35: Çalışmada Kullanılan Değişkenlere Ait Bilgiler

Değişkenler	Açıklama	Kaynak
$\ln G_{ijt}$	i ilinden j iline verilen göçün logaritması	TÜİK
$\ln MSF_{ij}$	i ili ile j ili arasındaki karayolu mesafesinin logaritması (km)	Karayolları Genel Müdürlüğü
$\ln NFS_{it}$	i ilinin nüfusunun logaritması	TÜİK
$\ln NFS_{jt}$	j ilinin nüfusunun logaritması	TÜİK
$\ln GSYH_{it}$	i ilinin reel gayri safi yurtiçi hasılasının logaritması (ABD Doları)	TÜİK
$\ln GSYH_{jt}$	j ilinin reel gayri safi yurtiçi hasılasının logaritması (ABD Doları)	TÜİK
$ISSIZ_{it}$	i ilinin işsizlik oranı (%)	TÜİK
$ISSIZ_{jt}$	j ilinin işsizlik oranı (%)	TÜİK
$EGITIM_{it}$	i ilinde 15 yaş ve üzeri nüfus içerisinde lise veya dengi mezun oranı (%)	TÜİK
$EGITIM_{jt}$	j ilinde 15 yaş ve üzeri nüfus içerisinde lise veya dengi mezun oranı (%)	TÜİK
$\ln SAGLIK_{it}$	i ilindeki toplam hastane yatak sayısının logaritması	TÜİK
$\ln SAGLIK_{jt}$	j ilindeki toplam hastane yatak sayısının logaritması	TÜİK
$\ln SO_2_{it}$	i ilindeki SO_2 miktarının logaritması ($\mu g/m^3$ -Metreküpte Mikro Gram)	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
$\ln SO_2_{jt}$	j ilindeki SO_2 miktarının logaritması ($\mu g/m^3$ -Metreküpte Mikro Gram)	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
$\ln SUC_{it}$	i ilinde ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısının logaritması	TÜİK
$\ln SUC_{jt}$	j ilinde ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısının logaritması	TÜİK
IST	İSTANBUL kukla değişkeni (İstanbul'a yapılan göçler = 1, diğerleri = 0)	-
ANK	ANKARA kukla değişkeni (Ankara'ya yapılan göçler = 1, diğerleri = 0)	-
IZM	İZMİR kukla değişkeni (İzmir'e yapılan göçler = 1, diğerleri = 0)	-
ANT	ANTALYA kukla değişkeni (Antalya'ya yapılan göçler = 1, diğerleri = 0)	-
KOC	KOCAELİ kukla değişkeni (Kocaeli'ne yapılan göçler = 1, diğerleri = 0)	-
BUR	BURSA kukla değişkeni (Bursa'ya yapılan göçler = 1, diğerleri = 0)	-
SINIR	İller arasında ortak karasal sınır bulunuyorsa=1, bulunmuyorsa=0)	-

4.3. Ekonometrik Analiz ve Ampirik Bulgular

Çalışmada kullanılacak olan çekim modelleri panel veri yöntemi ile analiz edilmiştir. Daha önceki kısımlarda ele alındığı üzere panel veri yöntemi olarak klasik, sabit etkiler ve tesadüfi etkiler yöntemlerinden hangisinin kullanılması gerektiğine ilişkin bir takım testler bulunmaktadır. F testi, havuzlanmış EKK tahmincisini sabit etkiler tahmincisine karşı sınarken, LM ve LR testleri havuzlanmış EKK tahmincisini tesadüfi etkiler tahmincisine karşı sınınamaktadır.

Tablo 36: Tüm İllere Ait Modellerin Spesifikasyon Test Sonuçları

	Temel Çekim Modeli-1		Temel Çekim Modeli-2	
Testler	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
F	33,54	0,000	31,31	0,000
LR	4,0e+04	0,000	3,8e+04	0,000
LM	60569,88	0,000	57635,05	0,000
Hausman	190,05	0,000	495,58	0,000
	Genişletilmiş Çekim Modeli-1		Genişletilmiş Çekim Modeli-2	
Testler	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
F	31,50	0,000	19,03	0,000
LR	3,8e+04	0,000	3,1e+04	0,000
LM	56536,24	0,000	49300,08	0,000
Hausman	772,00	0,000	569,34	0,000

Tüm iller için oluşturulan Temel Çekim Modeli-1, Temel Çekim Modeli-2, Genişletilmiş Çekim Modeli-1 ve Genişletilmiş Çekim Modeli-2'ye ait F, LR ve LM test sonuçlarına göre H_0 hipotezi reddedilmekte ve modellerde birim etkisinin olduğu sonucuna varılmaktadır. Dolayısıyla üç testin sonucuna göre tüm illere ait modellerde klasik havuzlanmış modelin uygun olmadığı anlaşılmaktadır.

İllerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre iç göçün belirleyicilerinin tespit edileceği nihai model olan Genişletilmiş Çekim Modeli-2'nin bölgelere göre düzenlenmiş türlerine uygulanan F, LR ve LM test sonuçları da tüm modellerde H_0 hipotezinin reddedildiğini ve modellerde birim etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre iç göçün belirleyicilerinin tespit edileceği modellerde de klasik havuzlanmış modelin uygun olmadığı sonucuna varılmıştır.

Tüm illere ait spesifikasyon test sonuçlarını gösteren Tablo 36 ile bölgelere ait modellerin spesifikasyon test sonuçlarını gösteren Tablo 37'ye göre çalışmada sabit etkiler ya da tesadüfi etkiler tahmincilerinin kullanılması gerektiği anlaşılmaktadır.

Tablo 37: İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeylerine Oluşturulan Modellerin Spesifikasyon Test Sonuçları

Az Gelişmiş İllere Ait Modeller						
	AZG→G		AZG→GO		AZG→AZG	
Testler	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
F	36,07	0,000	26,88	0,000	19,19	0,000
LR	4592,89	0,000	3200,09	0,000	1696,51	0,000
LM	6213,48	0,000	5095,52	0,000	2720,04	0,000
Hausman	222,09	0,000	100,02	0,000	148,82	0,000
Gelişmekte Olan İllere Ait Modeller						
	GO→G		GO→GO		GO→AZG	
Testler	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
F	71,41	0,000	20,12	0,000	21,19	0,000
LR	4435,48	0,000	2865,48	0,000	2244,75	0,000
LM	5735,00	0,000	4124,16	0,000	3554,56	0,000
Hausman	1106,30	0,000	661,48	0,000	280,23	0,000
Gelişmiş İllere Ait Modeller						
	G→G		G→GO		G→AZG	
Testler	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
F	121,63	0,000	53,56	0,000	19,57	0,000
LR	2820,56	0,000	3556,67	0,000	3022,03	0,000
LM	3932,08	0,000	4930,98	0,000	4616,90	0,000
Hausman	123,54	0,000	541,21	0,000	160,29	0,000
AZG: Az Gelişmiş illeri, GO: Gelişmekte Olan İlleri, G: Gelişmiş İlleri, → işareti ise göçün yönünü göstermektedir.						

Öte yandan klasik modelin uygun olmaması durumunda sabit etkiler modeli ile tesadüfi etkiler modelinden hangisinin kullanılacağına karar verilmesi gerekmektedir. Bu durumda sabit etkiler modeli ile tesadüfi etkiler modeli arasında tercih yapmak için Hausman testi yapılmıştır. Hausman testinde “tüm modeller için parametreler arasındaki fark sistematik değildir yani tesadüfi etkiler modeli geçerlidir” şeklindeki temel hipotez sınanmıştır. Test sonuçlarına göre temel hipotezin reddedildiği ve sabit etkiler modelinin uygun olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Ancak çekim modeli analizlerinde sabit etkiler tahmincileri tutarlı sonuçlar verse bile bir takım sorunlarla karşılaşılabilir. Tatoğlu (2016a: 167) zaman değişmez değişkenler sabit etkiler modeli kullanılarak tahmin edilemediğinden, bu değişkenlerin modele dâhil edilmesi durumunda tesadüfi etkiler modelinin tercih edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Sabit etkiler modelinde zaman içinde değişmeyen değişkenler modelden dışlanmakta ve bu durum çekim modeli analizi için önemli bir dezavantaj oluşturmaktadır. Çünkü bu durumda çekim modelini çekim modeli yapan mesafe değişkeni çıkarılmaktadır. Öte yandan çekim modelinin

genişletilmiş halinde kullanılan kukla değişkenler ise hesaba katılmamaktadır (Golovko, 2014: 153). Dolayısıyla Türkiye’de iller arasındaki göç hareketliliğinin çekim modeli ile analiz edildiği bu çalışmada sabit etkiler yerine tesadüfi etkiler tahmin yönteminin kullanılmasına karar verilmiştir. Böylece Türkiye’de iller arasındaki mesafenin iç göç hareketliliği açısından belirleyici olup olmadığı tespit edilebilecektir. Bunun yanında illerin ortak sınıra sahip olmalarının ve Türkiye’de sosyo-ekonomik açıdan cazibe merkezi durumundaki şehirlerin iç göç akımlarını ne yönde etkilediği ortaya çıkarılabilecektir.

4.3.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Türkiye’de iç göçün belirleyicilerinin çekim modeli ile analiz edildiği bu çalışmada çekim modeline ilişkin tahmin sonuçlarına geçmeden önce 2008-2013 dönemi kapsamında 81 ilin tamamı için tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Tablo 38’de gösterilen tanımlayıcı istatistiklerde herhangi bir bilgi sağlamadığından kukla değişkenlere yer verilmemiştir.

Tüm iller için gösterilen tanımlayıcı istatistiklere göre 2008-2013 döneminde bir ilden diğerine ortalama göç eden kişi sayısı 364’tür. Yine aynı dönemde tüm iller için ortalama nüfus 915 bin 269’dur. Ortalama reel GSYH ise 9 milyar 600 milyon dolar civarındadır. Ortalama işsizlik oranı %9,8, ortalama lise veya dengi mezun oranı ise %19,9 olarak gerçekleşmiştir. İllerdeki ortalama hastane yatak sayısı 2 bin 293, ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısı ise ortalama 1228’dir. Yine bu dönemde ortalama SO₂ miktarı metreküpte 23 mikrogram civarındadır. 2008-2013 döneminde en yüksek göç akımı ise 27 bin 713 kişi ile 2012 yılında İstanbul’dan Orduya gerçekleşmiştir. Bu dönemdeki en düşük göç sayısı ise 0’dır. Ancak bir ilden diğerine hiç göç akımı olmayan il sayısı ise 39’dur.³ En fazla nüfus 2013 yılında 14 milyon 160 bin 467 ile İstanbul iline ait iken, en az nüfus ise 2010 yılında 74 bin 412 ile Bayburt iline aittir. En düşük reel GSYH 417 milyon 299 bin dolar ile 2009 yılında Bayburt iline ait iken, en yüksek reel GSYH 2008 yılında 269 milyar dolar ile İstanbul iline aittir. İller arası en az mesafe 35 km ile Manisa-İzmir arasında iken iller arası en fazla mesafe ise 2021 km ile Hakkâri-Edirne arasında yer almaktadır. Yine bu

³ 2008 yılında Adıyaman’dan Gümüşhane’ye, Bartın’dan Tunceli’ye, Bilecik’ten Kilis’e, Burdur’dan Bayburt’a, Gümüşhane’den Ardahan’a, Hakkari’den Bayburt’a, Kars’tan Bayburt’a, Siirt’ten Bayburt’a, Tunceli’den Bayburt’a, Zonguldak’tan Kilis’e hiç göç verilmemiştir.
2009 yılında Ardahan’dan Tunceli’ye, Artvin’den Kırıkkale’ye, Bartın’dan Siirt’e, Bayburt’tan Tunceli’ye, Düzce’den Tunceli’ye, Gümüşhane’den Bingöl’e Hakkari’ye ve Şırnak’a, Karaman’dan Hakkari’ye, Kilis’ten Ardahan’a Bartın’a Bolu’ya Rize’ye Sinop’a ve Tunceli’ye, Sinop’tan Hakkari’ye ve Tunceli’den Iğdır’a hiç göç verilmemiştir.
2010 yılında Bartın’dan Kilis’e, Bayburt’tan Kilis’e, Iğdır’dan Kilis’e, Sinop’tan Kilis’e ve Tunceli’den Bayburt’a hiç göç verilmemiştir.
2011 yılında Yalova’dan Kilis’e hiç göç verilmemiştir.
2012 yılında Bilecik’ten Kilis’e, Gümüşhane’den Kilis’e, Kilis’ten Ardahan’a Yalova’ya ve Yalova’dan Kilis’e hiç göç verilmemiştir.
2013 yılında Kilis’ten Çankırı’ya hiç göç verilmemiştir.

dönemde en düşük işsizlik oranı 2008 yılında %3,7 ile Ardahan iline ait iken, en yüksek işsizlik oranı 2009 yılında %26,5 ile Adana iline ait olduğu görülmektedir.

Tablo 38: Tüm İller için Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Gözlem	Ortalama	Std. Hata	Min.	Maks.
G	38.880	364	1.114,6	0	27.713
NFS	38.880	915.269	1.607.695	74.412	14.160.467
GSYH (Bin Dolar)	38.880	9.599.224	2,74e+07	417.299	268.894.564
MSF (km)	38.880	761	393,6	35	2.021
ISSIZ (%)	38.880	9,8	4,04	3,7	26,5
EGITIM (%)	38.880	19,9	3,8	10,5	28,9
SAGLIK	38.880	2.293	3.989,2	140	33.104
SO ₂ (µg/m ³)	38.880	22,6	25,9	2	201
SUC	38.880	1.228	1.988,3	13	18.071

En düşük lise veya dengi mezun oranı 2008 yılında %10,5 ile Şanlıurfa iline ait iken, en yüksek lise veya dengi mezun oranı 2010 yılında %28,9 ile Eskişehir iline aittir. Hava kirliliğinin göstergesi olan SO₂'de ise Antalya ili ön plana çıkmaktadır. 2009 yılında metreküpte 2 mikro gram ile Antalya ili en az SO₂ miktarına sahip il olmuştur. En fazla SO₂ miktarına sahip il ise metreküpte 201 mikro gram ile 2008 yılında Hakkâri ili olmuştur. Ceza infaz kurumlarına giren en az hükümlü sayısı 13 kişi ile 2011 yılında Bayburt iline ait iken, ceza infaz kurumlarına giren en fazla hükümlü sayısı 18 bin 71 kişi ile 2013 yılında İstanbul iline aittir. Hastane yatak sayıları açısından iller değerlendirildiğinde en az hastane yatak sayısı 2010 yılında 140 yatak ile Ardahan iline ait iken, en fazla hastane yatak sayısı 33 bin 104 yatak ile 2013 yılında İstanbul iline ait olduğu görülmektedir.

4.3.2. Panel Çekim Modeli Analiz Sonuçları

Bu bölümde Türkiye'de iç göçün belirleyicilerini tespit etmek amacıyla panel çekim modeli analizlerine yer verilmiştir. Panel çekim modeli analizleri tüm iller için iki temel ve iki genişletilmiş olmak üzere toplam dört adet çekim modeli şeklinde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca nihai model olan Genişletilmiş Çekim Modeli-2 illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre ayrı ayrı gerçekleştirilerek iç göçün belirleyicileri bölgesel düzeyde de tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylece hem tüm illerde hem de sosyo-ekonomik açıdan alt gruplarda yer alan illerde iç göç neden olan faktörler ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

4.3.2.1. Tüm İlleri Kapsayan Temel ve Genişletilmiş Panel Çekim Modeli Sonuçları

Temel ve genişletilmiş çekim modellerine ilişkin tahmin sonuçları Tablo 39'da gösterilmiştir. Tahmin yapılırken dirençli standart hatalara dayanan z istatistikleri hesaplanmıştır.

Dirençli tahminciler için hem değişen varyans hem de otokorelasyonu dikkate alan yöntem kullanılmıştır.⁴ Büyüklük göstergesi olarak sadece nüfus değişkeninin olduğu Temel Çekim Modeli-1, nüfusun yanında GSYH değişkeninin olduğu Temel Çekim Modeli-2, sosyo-ekonomik faktörlerin dâhil olduğu Genişletilmiş Çekim Modeli-1 ve kukla değişkenlerinde de dâhil olduğu nihai model olan Genişletilmiş Çekim Modeli-2'ye ait dirençli standart hatalar ile tesadüfi etkiler tahmin sonuçları Tablo 39'da gösterilmiştir.

Modellerdeki bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişimi açıklama gücünü gösteren R^2 değeri, temel çekim modellerinde sırasıyla 0,76 ve 0,77, genişletilmiş çekim modellerinde sırasıyla 0,78 ve 0,82'dir. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücü en yüksek olan model sosyal, ekonomik, çevresel ve kukla değişkenlerin bulunduğu Genişletilmiş Çekim Modeli-2 olarak dikkatleri çekmektedir. Bir modelin tümünün anlamlılığını sınavan Wald Test istatistiğinin olasılık değerlerine göre çalışmada kullanılan tüm modeller genel olarak anlamlıdır.

Tesadüfi etkiler tahmin sonuçlarına göre tüm çekim modellerinde mesafe değişkeni beklentilere uygun şekilde iç göç hareketleri üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve negatif bir etkiye sahiptir. Elde edilen tahmin sonuçları iller arasındaki mesafenin, maliyetleri artırarak iç göç hareketlerini azalttığı yönündeki görüşleri desteklemektedir. Bunun yanında tüm modellerde kaynak ve hedef ildeki nüfusun iç göç hareketleri üzerindeki etkisi beklentilere uygun şekilde pozitifdir. Çekim modeline büyüklük göstergesi olarak eklenen nüfus değişkeni, Lewer ve Van den Berg, (2008)'in belirttiği gibi hem itici hem de çekici faktörlere bağlı olarak i ilinden j iline yapılan göç hareketlerini pozitif yönde etkilemektedir. Mesafe ve nüfus değişkenine ait bu sonuçlar çekim modelinden beklenen sonuçlarla örtüşmektedir.

Öte yandan illerin ekonomik büyüklüklerini, gelir ve ücret farklılıklarını gösteren GSYH değişkeninin işareti ise kaynak ve hedef il açısından farklılık arz etmektedir. Tüm modeller incelendiğinde kaynak ildeki gelir düzeyinin artmasının iç göç hareketliliğini azalttığı, hedef ildeki gelir düzeyinin artmasının ise iç göç hareketliliğini artırdığı anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar Greenwood (1971), Etzo (2011), Aldashev ve Dietz (2011) Zhang (2016), Manavgat ve Saygılı (2016)'nın elde ettiği sonuçları destekler niteliktedir. Dolayısıyla GSYH değişkeninin parametre katsayıları beklentilere uygun şekilde kaynak ilde negatif, hedef ilde ise pozitif olmak üzere istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır. Bu durum bir ilin ekonomik büyüklüğünün ve o ildeki gelir düzeyinin iç göç hareketlerinin önemli belirleyicisi olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim kaynak

---

⁴ Stata programında sadece değişen varyans varlığında dirençli tahminciler elde edilmek istendiğinde "robust" komutu kullanılmaktadır. Değişen varyans ile otokorelasyon durumunda dirençli tahminciler elde edilmek istendiğinde ise "cluster" komutu kullanılmakta ve birimlere göre kümeleme yapılmaktadır. Ancak panel regresyon analizlerinde "robust" opsiyonu kullanıldığında Stata programı otomatik olarak birimlere göre kümelmiş standart hataları hesapladığından her iki durumda da sonuçlar aynı çıkmaktadır (Tatoğlu, 2016a: 255).

ilde gelir düzeyi düşük olan bireyler gelirlerini artırmak amacıyla başka illere göç ederken, gelir düzeyleri arttığında ise göç kararından vazgeçebilmektedirler. Ayrıca hedef ildeki gelir düzeyinin yüksek olması çekim etkisi nedeniyle bu illere yapılan göçü artırmaktadır.

Tablo 39: Tüm İller İçin Dirençli Standart Hatalar ile Tesadüfi Etkiler Tahmin Sonuçları

	Temel Çekim Modeli-1	Temel Çekim Modeli-2	Genişletilmiş Çekim Modeli-1	Genişletilmiş Çekim Modeli-2
lnMSF _{ij}	-0,667*** (-40,13)	-0,663*** (-40,28)	-0,650*** (-39,47)	-0,338*** (-22,30)
lnNFS _{it}	0,920*** (94,31)	1,092*** (49,04)	0,965*** (31,02)	0,936*** (32,39)
lnNFS _{jt}	0,944*** (93,66)	0,541*** (24,38)	0,563*** (17,42)	0,523*** (17,43)
lnGSYH _{it}		-0,155*** (-7,98)	-0,117*** (-4,91)	-0,078*** (-3,48)
lnGSYH _{jt}		0,368*** (18,77)	0,332*** (13,88)	0,256*** (10,93)
ISSIZ _{it}			0,002** (2,47)	0,001** (2,09)
ISSIZ _{jt}			0,0009 (1,13)	0,0004 (0,55)
EGITIM _{it}			0,021*** (10,71)	0,023*** (12,42)
EGITIM _{jt}			0,038*** (18,40)	0,034*** (17,47)
lnSAGLIK _{it}			0,018 (0,96)	0,009 (0,52)
lnSAGLIK _{jt}			-0,050*** (-2,63)	-0,024 (-1,34)
lnSO2 _{it}			0,020*** (5,12)	0,020*** (4,97)
lnSO2 _{jt}			0,015*** (3,62)	0,015*** (3,70)
lnSUC _{it}			0,037*** (5,40)	0,027*** (3,95)
lnSUC _{jt}			0,036*** (5,06)	0,045*** (6,47)
SINIR				1,415*** (32,84)
IST				0,882*** (9,15)
ANK				0,369*** (4,99)
ANT				0,555*** (10,44)
BUR				0,276*** (3,12)
IZM				0,357*** (5,02)
KOC				0,266*** (2,94)
Sabit	-15,70*** (-70,22)	-15,93*** (-72,08)	-16,22*** (-55,59)	-16,95*** (-60,87)
Gözlem	38.841	38.841	38.841	38.841
R ²	0,76	0,77	0,78	0,82
Wald Test (χ^2)	24577,83	26892,28	28992,04	33630,41
Prob> χ^2	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)

Model analizlerinde dirençli standart ile hesaplanan z istatistikleri kullanılmıştır. Z istatistikleri parantez içerisinde gösterilmiştir. ***, ** işaretleri sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Genişletilmiş çekim modellerinde yer alan işsizlik oranı değişkeni ise yer aldığı her iki modelde kaynak ilde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif bir etkiye sahiptir. Bu durum işsizlik oranının beklentilere uygun olarak iç göç hareketlerini artırdığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla

bireyler bulunduğu ildeki işsizlik oranları arttığında istihdam olanaklarından yararlanmak için başka illere göç etme eğilimi içerisine girmektedirler. Ancak genişletilmiş çekim modellerinin her ikisinde de hedef ildeki işsizlik oranları iç göç hareketleri üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkiye sahip değildir. Bu durum Türkiye’de göç edilen illerdeki işsizlik oranlarının yüksek olması ile yakından ilgilidir. Teorik beklentilere göre göç edilen yerlerde işsizlik oranlarının düşük olması ve bireylerin istihdam olanaklarından yararlanmak için bu bölgelere göç etmesi gerekmektedir. Ancak Türkiye’nin ve benzer gelişmekte olan ülkelerin fazla göç alan cazibe merkezi konumundaki şehirlerinde işsizlik oranları oldukça yüksektir. Bireyler, işsizlik oranı yüksek olsa dahi iş bulma olasılığı da yüksek olduğundan bu merkezlere göç etmeye devam etmektedirler. Ayrıca Çetin ve Çetin (2018), Türkiye’de Düzey 2 bölgeleri üzerine yaptığı çalışmasında hedef ildeki işsizlik oranının alınan göçü istatistiki olarak anlamlı etkilemediği sonucuna varmıştır. Dolayısıyla hedef ildeki işsizlik oranlarının teorik beklentilere uygun olmaması ve istatistiki olarak anlamsız bir etkiye sahip olması söz konusu dinamikler nedeniyle olağan dışı bir durum olarak gözükmemektedir.

Eğitim düzeyi ve beşeri sermayeyi temsilen modele eklenen lise veya dengi okul mezun oranı iç göç hareketleri üzerinde hem kaynak il hem de hedef il açısından istatistiki olarak anlamlı ve pozitif bir etkiye sahiptir. Her iki genişletilmiş çekim modelinde anlamlılık düzeyleri ve parametre katsayıları birbirine oldukça yakındır. Bu durum bir ildeki eğitim düzeyi artışı ile beraber iç göç hareketlerinin arttığını ortaya koymaktadır. Tatlı (2016) benzer şekilde çalışmasında lise ve dengi mezun sayısındaki artışın verilen göç üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu elde etmiş ve Türkiye’de göç veren illerin büyük çoğunluğunun tarımsal üretime bağlı olması, eğitilmiş nüfusu değerlendirecek iş kollarının bulunmaması nedeniyle bireylerin göç etme eğiliminde olduğunu vurgulamıştır. Türkiye’de ayrıca göç edilecek hedef ildeki eğitim düzeyi artışı ise o ildeki piyasaları canlandırmakta ve çekim etkisine bağlı olarak bu illere göç eğilimi de artmaktadır.

Sağlık değişkenini temsilen kullanılan toplam hastane yatak sayılarının iç göç hareketleri üzerindeki etkisi modellere göre farklılık göstermektedir. Kaynak ilindeki hastane yatak sayılarının iç göç hareketleri üzerindeki etkisi kullanıldığı her iki modelde de istatistiki olarak anlamsız çıkmıştır. Kukla değişkenlerin yer almadığı genişletilmiş çekim modelinde hedef ildeki hastane yatak sayılarındaki artış beklentilere ters olarak iç göç hareketlerini negatif yönde etkilemektedir. Kukla değişkenlerin modele dâhil edilmesiyle birlikte hedef ildeki hastane yatak sayılarının iç göç hareketleri üzerindeki etkisi istatistiki olarak anlamsız hale gelmektedir. Bu durum Türkiye’de iç göçe katılan bireylerin sağlık imkânlarına bağlı olarak göç etmediklerini ortaya koymaktadır. Hastane yatak sayılarındaki artış ya da sağlık sektörüne yapılacak yatırımlardaki herhangi bir gelişme, Türkiye’deki iç göçün belirleyicisi olarak gözükmemektedir.

Hava kirliliğini temsilen modelde yer alan SO₂ (Kükürt dioksit) miktarı, her iki genişletilmiş modelde de göç üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif etkilere sahiptir. Kukla değişkenlerin

yer almadığı modelin parametre katsayıları kukla değişkenlerin bulunduğu modelle neredeyse aynıdır. Elde edilen tahmin sonuçlarına göre kaynak ve hedef illerin SO₂ miktarındaki artış, hedef ile olan iç göç hareketlerini artırmaktadır. Ancak beklentilere göre kaynak ildeki SO₂ miktarının artışı hedef ile olan göç hareketlerini artırması beklenirken, hedef ildeki SO₂ miktarının artışı hedef ile olan iç göçü azaltması gerekmektedir. Hedef ildeki SO₂ miktarının artışı ile göç arasındaki ilişkinin teorik beklentilerin aksine pozitif çıkmasının nedeni ekonomik büyüme ve çevre kirliliği arasındaki ilişki ile yakından ilgilidir. Çünkü Grossman ve Krueger (1991)'in belirttiği gibi belirli bir ekonomik büyüme seviyesine ulaşılan kadar ekonomik büyüme ile çevre kirliliği paralel hareket etmektedir. Dolayısıyla gelir düzeyi yüksek olan bölgelerde SO₂ miktarının yüksek olması beklenen bir sonuçtur. Göç akımları da öncelikli olarak gelir farklılıklarından etkilendiği için SO₂ miktarının yüksek olduğu bölgelere göç eğiliminin olması da açıklanabilir bir durumdur. Dolayısıyla Türkiye'deki göç olgusunda temiz çevreye ulaşma arzusunun ziyade iş bulabilme güdüsünün daha güçlü olduğu söylenebilir.

Genişletilmiş çekim modellerinde işlenen suç sayılarını temsilen ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısı kullanılmıştır. Bir ilde ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısı arttıkça, o ilden diğer illere gerçekleşen göçün artması beklenmektedir. Genişletilmiş modellerin her ikisinde de kaynak ildeki ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısı ile iç göç hareketleri arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Anavatan (2017)'in çalışmasında olduğu gibi parametre katsayıları beklentilerle uyumludur. Ancak göç edilen yerdeki ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısı arttıkça o ile olan göç hareketlerinin azalması beklenirken, elde edilen parametre katsayıları istatistiki olarak anlamlı ancak beklentilere ters olarak pozitif çıkmıştır. Beklentilerin aksine göç edilen yerdeki ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısı ile o bölgeye olan göç akımlarının pozitif ilişki içinde olması Türkiye'de göç edilen illerdeki suç sayısının fazla olması ile açıklanabilir. Nitekim Türkiye'de en fazla göç alan şehirler sosyo-ekonomik açıdan büyük bir potansiyele sahipken aynı zamanda suç oranlarının da fazla olduğu şehirlerdir. Dolayısıyla göçmenler suç oranları artmasına rağmen gelir ve istihdam olanakları fazla olmasından dolayı bu şehirlere göç etmeye devam etmektedirler. Bu durum Türkiye'de göç edenlerin hedef ildeki ekonomik faktörlere daha çok önem verdiklerini ortaya koymaktadır. Başar (2015), Türkiye üzerine yapmış olduğu çalışmasında benzer sonuçlara ulaşmış ve huzursuzluğu temsilen kullandığı değişkenin hedef ilde beklentilere ters olarak göç hareketlerini pozitif yönde etkilediğini tespit etmiştir.

Nihai modelde kullanılan kukla değişkenlerden ortak sınır değişkeninin parametre katsayıları beklentilere uygun olarak istatistiki olarak anlamlı ve iç göç hareketleri üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Bu sonuca göre Türkiye'de iç göç katılan bireyler, göç edecekleri illerin buldukları ille ortak sınıra sahip olup olmadıklarına dikkat etmektedirler. Ortak sınıra sahip olan illerin, ortak sınıra sahip olunmayan illere göre bireylerin göç kararlarında etkili olduğu belirlenmiştir.

Nihai modelde bulunan İstanbul, Ankara, Antalya, Bursa, İzmir ve Kocaeli kukla değişkenlerinin tamamı iç göç hareketleri üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif etkilere sahiptir. Söz konusu iller Türkiye’de sosyo-ekonomik olarak en yüksek potansiyele sahip cazibe merkezi niteliğinde iller olduğundan bu illerin iç göç hareketlerini pozitif yönde etkilemeleri beklentilere uygun bir sonuçtur.

Türkiye’nin tüm illeri için yapılan panel çekim modeli analizinden elde edilen sonuçlar, genel olarak beklentilere uygundur. Dirençli standart hatalı tesadüfi etkiler tahmin sonuçlarına göre, bir maliyet unsuru olarak iller arasındaki **Mesafe**, büyüklük göstergesi olarak **Nüfus**, gelir farklılıklarını ve ekonomik büyüklüğü temsilen kullanılan reel **GSYH**, yine gelir düzeyini artırma düşüncesi ile bağlantılı olarak bir ildeki **İşsizlik Oranı**, eğitim düzeyini temsilen kullanılan **Lise veya Dengi Okul Mezun Oranı**, hava kirliliğini temsilen kullanılan **SO₂** miktarı ve işlenen suç sayılarını temsilen kullanılan **Ceza İnfaz Kurumlarına Giren Hükümlü Sayısı** Türkiye’de iller arasındaki iç göçün belirleyicileri olarak tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre sağlık imkânlarını temsilen kullanılan bir ildeki **Toplam Hastane Yatak Sayısı** ile hedef ilindeki **İşsizlik Oranı** değişkenlerinin iç göç hareketleri üzerinde istatistiki olarak anlamlı etkisi bulunamamıştır. Ayrıca illerin birbirine komşu olması ve ortak karasal **Sınır**’larının bulunması da iç göç hareketlerini pozitif yönde etkilemektedir. Bunun yanında Türkiye’de cazibe merkezi konumundaki **Büyük Şehirler** iç göç hareketlerinin önemli belirleyicileridir.

Öte yandan çalışmadan elde edilen bir diğer sonuç ise Türkiye’de iç göçün belirleyicilerinin tespit edilmesinde çekim modelinin beklentilere uygun ve anlamlı sonuçlar vermesidir. Bu çalışmanın tüm illeri kapsayan analizinde Türkiye’de iller arasındaki göç hareketleri çekim modeli ile açıklanabilmektedir. Tüm illeri kapsayan analiz dışında Türkiye’de bölgeler arasındaki göç hareketlerini açıklamak için de panel çekim modeli kullanılmış ve bölgeler arasındaki iç göç hareketlerinin belirleyicileri tespit edilmeye çalışılmıştır.

4.3.2.2. İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeylerine Göre Yapılan Panel Çekim Modeli Sonuçları

Türkiye’de iç göçün belirleyicileri tüm iller için tespit edildikten sonra nihai model olan Genişletilmiş Çekim Modeli-2 bölgeler arasındaki göç hareketlerinin belirleyicilerini tespit etmek için de kullanılmıştır. Bölgeler arasındaki göç hareketlerinin belirleyicini tespit etmek amacıyla Türkiye’de bulunan 81 il gelişmiş (G), gelişmekte olan (GO) ve az gelişmiş (AZG) olarak sınıflandırılmıştır. Bu üç gelişmişlik düzeyine göre sınıflandırılan iller arasındaki göç hareketlerinin belirleyicileri tüm illerde olduğu gibi panel çekim modeli ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylece bölgesel bazda farklılaşan sonuçlar olup olmadığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

İllerin gelişmişlik düzeylerine göre sınıflandırılma yapılırken Kalkınma Bakanlığı (2013)'nin illeri sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre sıraladığı SEGE-2011 adlı rapordan yararlanılmıştır. Bu rapora göre iller sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre 6 ayrı kademeye ayrılmaktadır. Bu iller Tablo 40'da görülebilmektedir. Bu çalışmada ise 1. ve 2. kademe iller gelişmiş (G) iller, 3. ve 4. kademe iller gelişmekte olan (GO) iller, 5. ve 6. kademe iller ise az gelişmiş (AZG) iller olarak gruplandırılmıştır.

Tablo 40. İllerin 6 Kademeli Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi

1. Kademe	2. Kademe	3. Kademe	4. Kademe	5. Kademe	6. Kademe
İstanbul	Tekirdağ	Balıkesir	Rize	Sinop	Diyarbakır
Ankara	Denizli	Manisa	Düzce	Giresun	Kars
İzmir	Bolu	Mersin	Nevşehir	Osmaniye	Iğdır
Kocaeli	Edirne	Uşak	Amasya	Çankırı	Batman
Antalya	Yalova	Burdur	Kütahya	Aksaray	Ardahan
Bursa	Çanakkale	Bilecik	Elazığ	Niğde	Bingöl
Eskişehir	Kırklareli	Karabük	Kırşehir	Tokat	Şanlıurfa
Muğla	Adana	Zonguldak	Kırkkale	Tunceli	Mardin
	Kayseri	Gaziantep	Malatya	Erzurum	Van
	Sakarya	Trabzon	Afyon	Kahramanmaraş	Bitlis
	Aydın	Karaman	Artvin	Ordu	Siirt
	Konya	Samsun	Erzincan	Gümüşhane	Şırnak
	Isparta		Hatay	Kilis	Ağrı
			Kastamonu	Bayburt	Hakkâri
			Bartın	Yozgat	Muş
			Sivas	Adıyaman	
			Çorum		

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı (2013)

İllerin 6 kademeli-sosyo ekonomik gelişmişlik düzeyini gösteren Tablo 40'a ek olarak bu illeri görsel olarak gösteren Harita 5, Türkiye'nin batısı ile doğusu arasındaki gelişmişlik farkını bir kez daha ortaya koymaktadır. Harita 5'ten de açıkça görüldüğü gibi Türkiye'nin batısında yer alan iller gelişmiş, iç bölgelerinde yer alan iller gelişmekte olan ve doğu ile güneydoğu bölgesinde yer alan iller ise az gelişmiş illerden oluşmaktadır. Bu durum Türkiye'de uzun yıllardır var olan bölgeler arası dengesizlik sorununu ortaya koymaktadır. Özellikle iç göç hareketleri açısından oldukça önemli bir yere sahip olan sosyo-ekonomik gelişmişlik farkları, Türkiye'de derinden hissedilmektedir. Bu anlamda tüm illere ek olarak illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre ayrılan alt gruplara göre iç göçün belirleyicilerinin analizi önem arz etmektedir. Nitekim gelir düzeyi yüksek bölgeler ile düşük bölgelerde yaşayan bireylerin göç kararlarındaki dinamikler birbirinden farklı olabilmektedir. Örneğin az gelişmiş bölgelerde yaşayanlar göç kararı alırken büyük ölçüde çekim etkisine bağlı olarak ekonomik nedenleri göz önünde bulundururken gelişmiş bölgelerde yaşayanlar yaşam kalitesinin artırılması gibi sosyal ve kültürel nedenleri de göz önünde bulundurabilmektedirler.

Tablo 41'deki tahmin sonuçlarına göre nüfus değişkeni az gelişmiş illerden tüm bölgelere olan göç hareketleri üzerinde beklentilere uygun şekilde istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif bir etkiye sahiptir. Tüm illerden farklı olarak az gelişmiş illerde kaynak ildeki nüfus artışının göç üzerindeki etkisi daha fazla; hedef ildeki nüfus artışının göç üzerindeki etkisi ise daha azdır. Bu durum az gelişmiş illerdeki hızlı nüfus artışının göç edilecek yerdeki nüfus artışına göre göç hareketlerini daha fazla etkilediğini ortaya koymaktadır.

Gelir farklılıklarını ve ekonomik büyüklüğü gösteren reel GSYH değişkeni de aynı şekilde beklentilere uygun sonuçlar vermiştir. Kaynak ildeki reel ekonomik büyüme artışı iç göç hareketlerini negatif etkilerken, hedef ildeki reel ekonomik büyüme artışı iç göç hareketlerini pozitif yönde etkilemektedir. Tüm illerden farklı olarak az gelişmiş illerdeki gelir artışı diğer bölgelere olan göç akımlarını daha fazla düşürürken, hedef illerdeki gelir artışı ise az gelişmiş illerden bu bölgelere olan göçü daha fazla artırmaktadır. Dolayısıyla az gelişmiş bölgelerde iç göç hareketleri ekonomik büyüklükten ve gelir farklılıklarından tüm illerdeki göç hareketlerine göre daha fazla etkilenmektedir.

İşsizlik oranı değişkeni ise sadece az gelişmiş illerden gelişmiş illere olan göç hareketlerinde istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır. Az gelişmiş illerden gelişmiş illere olan göçte ise sadece kaynak ildeki işsizlik oranı göç akımları üzerinde istatistiki açıdan anlamlı bir etkiye sahiptir. Ayrıca parametre katsayısı ise beklentilerin aksine negatif çıkmıştır. Dolayısıyla işsizlik oranının az gelişmiş illerden gelişmiş illere olan göç hareketleri üzerinde dikkate değer bir etkisi bulunmadığı anlaşılmıştır.

Eğitim değişkenini temsilen kullanılan lise veya dengi mezun oranının az gelişmiş illerden az gelişmiş illere ve gelişmekte olan illere yapılan göç hareketleri üzerinde istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif etkileri bulunurken, az gelişmiş illerden gelişmiş illere olan göç hareketlerinde anlamlı etkileri yakalanamamıştır. Dolayısıyla lise veya dengi okul mezun oranı, az gelişmiş illerden gelişmiş illere olan göç hareketlerinin belirleyicisi konumunda değildir.

Sağlık imkânlarını temsilen modelde yer alan toplam hastane yatak sayısı değişkeninin de az gelişmiş illerden gelişmiş illere olan göç hareketleri üzerinde istatistiki açıdan anlamlı etkileri bulunmamaktadır. Az gelişmiş illerden diğer bölgelere olan göç hareketleri istatistiki açıdan anlamlı olsa da sadece az gelişmiş illerden az gelişmiş illere olan göç hareketlerinde hedef ildeki hastane yatak sayısı değişkeninin parametre katsayısı beklentilere uygun sonuç vermiştir. Dolayısıyla sağlık değişkenini temsilen kullanılan toplam hastane yatak sayısı değişkeninin parametre katsayıları ve anlamlılık düzeyleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde bu değişkenin az gelişmiş illerden verilen göçün belirleyicisi olmadığı görülmektedir.

Tablo 41: Az Gelişmiş İller İçin Dirençli Standart Hatalar ile Tesadüfi Etkiler Tahmin Sonuçları

	AZG→G	AZG→GO	AZG→AZG
lnMSF _{ij}	-0,062 (-0,90)	-0,626*** (-15,83)	-0,665*** (-16,74)
lnNFS _{it}	0,942*** (10,07)	1,548*** (18,17)	1,004*** (11,88)
lnNFS _{jt}	0,223** (2,18)	0,254** (2,29)	0,274*** (3,29)
lnGSYH _{it}	-0,334*** (-4,01)	-0,930*** (-11,98)	-0,370*** (-4,71)
lnGSYH _{jt}	0,691*** (8,77)	0,856*** (10,64)	0,268*** (3,44)
ISSIZ _{it}	-0,004*** (-2,66)	-0,001 (-0,84)	-0,001 (-0,61)
ISSIZ _{jt}	-0,004 (-1,47)	0,003 (1,29)	-0,002 (-0,98)
EGITIM _{it}	0,003 (0,52)	0,046*** (8,11)	0,041*** (7,55)
EGITIM _{jt}	0,0001 (0,02)	0,025*** (5,38)	0,028*** (5,27)
lnSAGLIK _{it}	0,063 (1,61)	0,069* (1,66)	0,131*** (2,84)
lnSAGLIK _{jt}	0,001 (0,02)	-0,234*** (-4,01)	0,142*** (3,12)
lnSO ₂ _{it}	0,011 (0,97)	0,040*** (3,32)	0,029** (2,12)
lnSO ₂ _{jt}	0,020** (2,11)	0,004 (0,36)	-0,007 (-0,57)
lnSUC _{it}	0,045*** (3,27)	0,011 (0,63)	0,071*** (3,88)
lnSUC _{jt}	-0,054* (-1,96)	0,075*** (3,13)	0,076*** (3,97)
SINIR	1,832*** (8,20)	1,247*** (11,50)	1,182*** (14,00)
IST	0,787*** (3,95)		
ANK	0,328** (2,03)		
ANT	0,358*** (3,34)		
BUR	0,295** (1,97)		
IZM	0,182 (1,16)		
KOC	0,175 (1,07)		
Sabit	-16,47*** (-16,21)	-15,36*** (-19,77)	-10,93*** (-14,74)
Gözlem	3.904	5.392	5.557
R ²	0,81	0,75	0,77
Wald Test (χ^2)	3302,98	3425,61	4993,77
Prob> χ^2	0,000	0,000	0,000
Model analizlerinde dirençli standart ile hesaplanan z istatistikleri kullanılmıştır. Z istatistikleri parantez içerisinde gösterilmiştir. ***, **, * işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir			

Hava kirliliğini temsilen kullanılan SO₂ değişkeninin kaynak ve hedef il açısından göç hareketleri üzerinde farklı etkileri bulunmaktadır. Kaynak ildeki SO₂ miktarı, az gelişmiş illerden gelişmiş illere olan göç hareketlerinde istatistiki açıdan anlamlı etkilere sahip değilken, az gelişmiş illerden yine az gelişmiş illere ve gelişmekte olan illere yapılan göç hareketleri üzerinde beklentilere uygun olarak istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif etkilere sahiptir. Hedef ildeki SO₂ miktarı ise az gelişmiş illerden yine az gelişmiş illere ve gelişmekte olan illere yapılan göç hareketlerinde istatistiki açıdan anlamlı etkilere sahip değildir. Az gelişmiş illerden gelişmiş illere

olan göç hareketleri üzerinde hedef ildeki SO₂ miktarı, beklentilere ters olarak istatistiki açıdan anlamlı ancak pozitif etkilere sahiptir. Beklentilere göre hedef ildeki hava kirliliğinin artması o bölgeye olan göç akımlarını azaltması gerekirken, az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere göç eden bireyler daha çok gelir farklılıklarını dikkate aldığından bu bölgelere göç devam edebilmektedir. Ayrıca bu durum daha önceki bölümde açıklandığı gibi belirli bir gelir düzeyine kadar çevre kirliliği ve ekonomik büyümenin paralel hareket etmesi ile yakından ilgilidir.

Suç değişkenini temsilen kullanılan ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısı az gelişmiş illerden gelişmiş illere olan göç hareketleri üzerinde istatistiki açıdan anlamlı ve beklentilere uygun olarak kaynak ilde pozitif, hedef ilde ise negatif etkilere sahiptir. Dolayısıyla az gelişmiş illerden gelişmiş illere yapılan göç hareketlerinde kaynak ilde ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısı arttıkça göç artmakta, hedef ilde ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısı arttıkça göç azalmaktadır. Az gelişmiş illerden gelişmekte olan illere yapılan göç hareketleri üzerinde kaynak ildeki suç değişkeninin istatistiki açıdan anlamlı etkisi bulunmazken, hedef ildeki suç değişkeninin beklentilere ters şekilde pozitif etkisi bulunmaktadır. Az gelişmiş illerin kendi aralarındaki göç hareketleri üzerinde ise kaynak ildeki suç değişkeni beklentilere uygun olarak istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif etkilere sahiptir. Hedef ildeki suç değişkeni de göç üzerinde anlamlı ve pozitif etkilere sahip olmasına rağmen beklentilere ters bir sonuç elde edilmiştir.

Az gelişmiş illerden diğer illere verilen göç üzerinde ortak sınır kukla değişkeninin istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif etkileri bulunmaktadır. Bu durum az gelişmiş illerde bulunan bireylerin göç ederken, göç edecekleri ilin buldukları ille sınırdış olup olmadıklarını dikkate aldıklarını göstermektedir. Ayrıca az gelişmiş illerden gelişmiş illere olan göç hareketleri üzerinde İstanbul, Ankara, Antalya ve Bursa kukla değişkenlerinin anlamlı ve pozitif etkileri bulunurken, İzmir ve Kocaeli kukla değişkenlerinin ise anlamlı etkileri ortaya çıkmamıştır.

4.3.2.2.2. Gelişmekte Olan İllerde İç Göçün Belirleyicileri

Gelişmekte olan illerde iç göçün belirleyicileri de panel çekim modeli yardımı ile tespit edilmiş ve sonuçlar Tablo 42’de gösterilmiştir. Elde edilen tesadüfi etkiler tahmin sonuçlarına göre mesafe değişkeni gelişmekte olan illerden gerçekleşen iç göç hareketleri üzerinde beklentilere uygun şekilde istatistiki olarak anlamlı ve negatif etkilere sahiptir.

Tablo 42: Gelişmekte Olan İller İçin Dirençli Standart Hatalar ile Tesadüfi Etkiler Tahmin Sonuçları

	GO→G	GO→GO	GO→AZG
lnMSF _{ij}	-0,456*** (-9,69)	-0,728*** (-17,90)	-0,691*** (-18,21)
lnNFS _{it}	0,719*** (7,46)	0,665*** (8,00)	0,282*** (2,76)
lnNFS _{jt}	0,420*** (4,33)	0,664*** (7,49)	1,004*** (12,90)
lnGSYH _{it}	-0,120 (-1,57)	-0,015 (-0,24)	0,792*** (10,13)
lnGSYH _{jt}	0,299*** (3,65)	0,175*** (2,65)	-0,399*** (-5,55)
ISSIZ _{it}	0,005** (2,50)	0,0009 (0,40)	0,004 (1,62)
ISSIZ _{jt}	-0,006*** (-2,73)	0,004* (1,85)	-0,005*** (-2,93)
EGITIM _{it}	0,012*** (2,64)	0,025** (5,74)	0,043*** (10,07)
EGITIM _{jt}	0,008 (1,42)	0,043*** (10,14)	0,051*** (9,71)
lnSAGLIK _{it}	0,222*** (4,57)	0,199*** (4,49)	-0,158*** (-3,12)
lnSAGLIK _{jt}	-0,073 (-1,42)	-0,049 (-1,07)	0,110*** (2,80)
lnSO2 _{it}	0,042*** (4,70)	-0,0006 (-0,07)	0,020* (1,69)
lnSO2 _{jt}	0,009 (1,23)	0,027** (2,43)	0,027** (2,27)
lnSUC _{it}	-0,007 (-0,40)	0,023 (1,06)	0,141*** (5,62)
lnSUC _{jt}	0,070*** (2,94)	0,033 (1,50)	-0,007 (-0,40)
SINIR	1,222*** (10,07)	1,191*** (12,28)	1,102*** (10,46)
IST	1,059*** (5,27)		
ANK	0,684*** (4,48)		
ANT	0,673*** (6,82)		
BUR	0,311** (2,24)		
IZM	0,494*** (3,81)		
KOC	0,424*** (3,01)		
Sabit	-12,35*** (-14,38)	-13,97*** (-20,98)	-16,78*** (-22,63)
Gözlem	3.654	4.871	5.385
R ²	0,85	0,81	0,77
Wald Test (χ^2)	3833,61	4500,36	4767,21
Prob> χ^2	0,000	0,000	0,000
Model analizlerinde dirençli standart ile hesaplanan z istatistikleri kullanılmıştır. Z istatistikleri parantez içerisinde gösterilmiştir. ***, **, * işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.			

Büyükölçüm göstergesi olarak modelde yer alan nüfus değişkeni de beklentilere uygun şekilde göç hareketleri üzerinde hem kaynak ilde hem de hedef ilde istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif etkilere sahiptir. Ekonomik büyüklüğü ve gelir farklılığını temsil eden reel GSYH değişkeni ise kaynak ilde sadece gelişmekte olan illerden az gelişmiş illere olan göç hareketleri üzerinde istatistiki açıdan anlamlı ancak beklentilere ters olarak pozitif etkilere sahiptir. Hedef ilde ise reel GSYH değişkeni gelişmekte olan illerden gelişmiş illere ve gelişmekte olan illere yapılan göç hareketleri üzerinde beklentilere uygun olarak istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif etkilere sahiptir.

Gelişmekte olan illerden az gelişmiş illere olan göç hareketleri üzerinde ise reel GSYH değişkeni beklentilere ters olarak negatif etkilere sahiptir.

İşsizlik değişkeni ise kaynak ilde sadece gelişmekte olan illerden gelişmiş illere olan göç hareketleri üzerinde beklentilerle uyumlu olarak istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif etkilere sahiptir. Gelişmekte olan illerden gelişmiş illere ve az gelişmiş illere olan göç hareketleri üzerinde hedef ildeki işsizlik oranı değişkeni de beklentilerle uyumlu olarak istatistiki açıdan anlamlı ve negatif etkilere sahiptir. Gelişmekte olan illerden yine gelişmekte olan illere yapılan göç hareketleri üzerinde ise işsizlik oranı değişkeni beklentilere ters olarak pozitif etkilere sahiptir.

Eğitim değişkenini temsilen kullanılan lise veya dengi okul mezunu oranı ise sadece hedef ilde gelişmekte olan illerden gelişmiş olan illere yapılan göç hareketleri üzerinde istatistiki açıdan anlamlı etkilere sahip değildir. Gelişmekte olan illerden hem gelişmekte olan illere hem de diğer illere yapılan göç hareketleri üzerinde lise veya dengi mezun oranı beklentilere uygun olarak istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif etkilere sahiptir.

Sağlık imkânlarını temsilen modelde yer alan toplam hastane yatak sayısı ise sadece gelişmekte olan illerden az gelişmiş illere olan göç hareketleri üzerinde beklentilerle uyumlu etkilere sahiptir. Kaynak ildeki hastane yatak sayısı değişkeni gelişmekte olan illerden az gelişmiş illere yapılan göç hareketleri üzerinde istatistiki açıdan anlamlı ve negatif etkilere sahipken hedef ilde ise pozitif etkilere sahiptir. Hastane yatak sayılarının diğer göç hareketleri üzerinde ise beklentilere ters ya da istatistiki açıdan anlamsız etkileri mevcuttur.

Hava kirliliğini temsilen kullanılan SO₂ miktarı ise gelişmekte olan illerden gelişmiş olan illere ve az gelişmiş illere yapılan göç hareketleri üzerinde kaynak ildeki SO₂ değişkeni açısından beklentilere uygun sonuçlar vermiştir. Kaynak ildeki SO₂ miktarı bu bölgelerdeki göç hareketleri üzerinde istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif etkilere sahiptir. Diğer göç hareketleri üzerinde ise SO₂ miktarının beklentilerle uyumlu sonuçları bulunmamaktadır.

Suç değişkenini temsilen kullanılan ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısı değişkeni ise beklentilere uygun olarak sadece kaynak ildeki ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısı açısından gelişmekte olan illerden az gelişmiş illere yapılan göç hareketleri üzerinde istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif etkilere sahiptir.

İllerin ortak sınırı olup olmaması durumunu gösteren ortak sınır kukla değişkeni beklentilere uygun olarak gelişmekte olan illerden tüm illere yapılan göç hareketleri üzerinde istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif etkilere sahiptir. Öte yandan şehir kukla değişkenlerinin tamamı da gelişmekte olan illerden gelişmiş illere yapılan göç hareketleri üzerinde sınır kukla değişkeni gibi istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif etkilere sahiptir.

4.3.2.2.3. Gelişmiş İllerde İç Göçün Belirleyicileri

Türkiye’de iç göç hareketleri çoğunlukla gelişmişlik düzeyinin düşük olduğu bölgelerden yüksek olduğu bölgelere doğru gerçekleşmektedir. Ancak son dönemlerde sosyo-ekonomik olarak gelişmiş bölgelerden gelişmekte olan bölgelere ya da bireylerin ilk kez ayrıldıkları asli yerleşim yerleri olan bölgelere de geri dönüş yaşanabilmektedir. Bunların yanında gelişmiş bölgelerden diğer gelişmiş bölgelere doğru da göç hareketleri gerçekleşebilmektedir. Dolayısıyla bu anlamda gelişmiş illerde iç göç hareketlerinin dinamikleri diğer göç tiplerinden farklı olabilmektedir. Gelişmiş illerde iç göçün belirleyicilerine ilişkin tesadüfi etkiler tahmin sonuçları Tablo 43’te gösterilmektedir.

Gelişmiş illerde iç göçün belirleyicilerini gösteren Tablo 43’e göre mesafe değişkeni beklentilerle uyumlu olarak istatistiki açıdan anlamlı ve negatif bir etkiye sahiptir. Parametre katsayılarına bakıldığında mesafe değişkeninin negatif etkisinin gelişmiş illerden az gelişmiş illere doğru azaldığı görülmektedir. Yani gelişmiş illerden az gelişmiş illere doğru yapılan göç hareketleri üzerinde mesafenin göç üzerindeki negatif etkisi azalmaktadır. Dolayısıyla gelişmiş illerden az gelişmiş illere doğru göç eden bireyler, iller arasındaki mesafeye daha az önem vermektedirler. Bu durum gelişmiş illerden az gelişmiş illere doğru göç eden bireylerin genelde memleketlerine ya da doğduğu topraklara kesin bir dönüş yaparken mesafeyi dikkate almamalarından kaynaklanabilmektedir.

Nüfus değişkeni gelişmiş illerden az gelişmiş illere doğru yapılan göç hareketleri üzerinde kaynak ilde istatistiki olarak anlamsız bir etkiye sahipken, diğer tüm göç tiplerinde hem kaynak hem de hedefi il ilde beklentilerle uyumlu olarak istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif etkilere sahiptir. Bu durum gelişmiş illerin nüfusundaki herhangi bir değişikliğin gelişmiş illerden az gelişmiş illere doğru gerçekleşen göç hareketlerini etkilemediğini göstermektedir.

Gelişmiş illerdeki göç hareketlerine ilişkin tahmin sonuçlarına bakıldığında özellikle kaynak ildeki işsizlik oranı açısından teorik beklentilere uygun sonuçlar elde edilmiştir. Kaynak ildeki işsizlik oranı tüm göç tiplerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif etkilere sahiptir. Hedef ildeki işsizlik oranı değişkeni ise sadece gelişmiş illerden az gelişmiş illere yapılan göç hareketlerinde beklentilerle uyumludur. Gelişmiş illerden az gelişmiş illere yapılan göç hareketleri üzerinde hedef ildeki işsizlik oranı istatistiki açıdan anlamlı ve negatif etkilere sahiptir. Dolayısıyla gelişmiş illerden az gelişmiş illere yapılan göç hareketlerinde hedef ildeki işsizlik oranı arttıkça göç azalmaktadır.

Tablo 43: Gelişmiş İller İçin Dirençli Standart Hatalar ile Tesadüfi Etkiler Tahmin Sonuçları

	G→G	G→GO	G→AZG
lnMSF _{ij}	-0,857 ^{***} (-21,65)	-0,565 ^{***} (-13,26)	-0,110 [*] (-1,68)
lnNFS _{it}	0,714 ^{***} (8,59)	0,263 ^{***} (2,87)	0,118 (1,09)
lnNFS _{jt}	0,859 ^{***} (9,65)	1,242 ^{***} (12,84)	0,953 ^{***} (10,46)
lnGSYH _{it}	0,012 (0,19)	0,512 ^{***} (7,57)	0,653 ^{***} (8,56)
lnGSYH _{jt}	0,012 (0,15)	-0,416 ^{***} (-5,54)	-0,152 [*] (-1,79)
ISSIZ _{it}	0,004 [*] (1,89)	0,005 ^{**} (2,32)	0,013 ^{***} (4,69)
ISSIZ _{jt}	-0,002 (-1,00)	0,005 ^{**} (2,30)	-0,003 [*] (-1,66)
EGITIM _{it}	0,002 (0,55)	-0,018 ^{***} (-3,25)	-0,003 (-0,60)
EGITIM _{jt}	0,008 (1,64)	0,054 ^{***} (9,84)	0,051 ^{***} (8,47)
lnSAGLIK _{it}	0,083 [*] (1,87)	0,089 [*] (1,91)	0,203 ^{***} (3,58)
lnSAGLIK _{jt}	-0,022 (-0,48)	-0,017 (-0,36)	-0,010 (-0,24)
lnSO2 _{it}	0,004 (0,63)	-0,008 (-0,91)	-0,010 (-0,93)
lnSO2 _{jt}	0,022 ^{***} (3,02)	0,027 ^{***} (2,77)	0,018 (1,42)
lnSUC _{it}	0,109 ^{***} (5,47)	0,099 ^{***} (4,09)	0,063 ^{**} (2,10)
lnSUC _{jt}	-0,060 ^{***} (-2,81)	-0,025 (-1,27)	-0,002 (-0,12)
SINIR	0,553 ^{***} (6,76)	1,096 ^{***} (10,35)	1,702 ^{***} (7,70)
IST	0,473 ^{***} (2,94)		
ANK	0,341 ^{***} (3,04)		
ANT	0,626 ^{***} (7,09)		
BUR	-0,165 [*] (-1,65)		
IZM	0,340 ^{***} (3,25)		
KOC	-0,114 (-1,01)		
Sabit	-12,29 ^{***} (-16,94)	-15,32 ^{***} (-21,76)	-19,78 ^{***} (-23,05)
Gözlem	2.520	3.654	3.904
R ²	0,92	0,86	0,82
Wald Test (χ^2)	6688,86	4479,52	3279,91
Prob> χ^2	0,000	0,000	0,000
Model analizlerinde dirençli standart ile hesaplanan z istatistikleri kullanılmıştır. Z istatistikleri parantez içerisinde gösterilmiştir. ***, **, * işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir			

Gelişmiş illerdeki göçün belirleyicilerini gösteren tahmin sonuçları GSYH değişkeni açısından da farklılık göstermektedir. GSYH değişkeni gelişmiş illerden yine gelişmiş illere yapılan göç hareketleri üzerinde hem kaynak il hem de hedef il açısından istatistiki olarak anlamsız etkilere sahiptir. Bu durum gelişmiş iller arasındaki göç hareketlerinde gelir ve ücret farklılığının etkili olmadığını göstermektedir. Türkiye’de gerçekleşen iç göç hareketleri içerisinde GSYH değişkeni

önemli bir yere sahipken, gelişmiş iller arasındaki göç hareketlerinin farklı dinamiklere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Gelişmiş illerden gelişmekte olan ve az gelişmiş illere yapılan göç hareketleri üzerinde ise kaynak ildeki GSYH değişkeni istatistiki olarak anlamlı ve pozitif etkilere sahipken, hedef ildeki GSYH değişkeni negatif etkilere sahiptir. Kaynak ilde gelir düzeyi ve ekonomik büyüklük arttıkça göç hareketlerinin azalması, hedef ilde gelir düzeyi ve ekonomik büyüklük arttıkça göç hareketlerinin artması beklendiğinden bu sonuçlar teorik beklentilerle uyumsuzdur. Bu durum gelişmiş illerden göç eden bireylerin ekonomik anlamda büyümüş yerleri tercih etmediklerini daha sakin ve küçük yerleri tercih ettiklerini ortaya koymaktadır.

Eğitim değişkenini temsilen modelde yer alan lise veya dengi okul mezunu oranı açısından farklılaşan sonuçlar elde edilmiştir. Elde edilen tahmin sonuçlarına göre sadece hedef ildeki eğitim değişkeni gelişmiş illerden gelişmekte olan ve az gelişmiş illere yapılan göç hareketleri üzerinde teorik beklentilerle uyumlu olarak istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif etkilere sahiptir.

Sağlık imkânlarını temsilen kullanılan toplam hastane yatak sayısının ise gelişmiş illerden yapılan göç hareketlerinin hiçbir türünde göç üzerinde beklentilere uygun bir etkisi bulunmamaktadır. Hedef ildeki sağlık değişkeninin göç hareketleri üzerinde tüm göç türleri açısından istatistiki olarak anlamlı bir etkisi bulunmazken, kaynak ildeki sağlık değişkeninin göç hareketleri üzerinde tüm göç türleri açısından beklentilere ters olarak istatistiki açıdan anlamlı fakat pozitif etkisi bulunmaktadır.

Gelişmiş illerden yapılan göç hareketleri üzerinde kaynak il açısından tüm göç türlerinde hedef il açısından ise az gelişmiş illerde SO₂ yani hava kirliliğinin istatistiki açıdan anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Hedef il açısından SO₂ miktarının gelişmiş illerden yine gelişmiş illere ve gelişmekte olan illere yapılan göç hareketleri üzerinde istatistiki açıdan anlamlı fakat beklentilere ters olarak pozitif etkisi bulunmaktadır. Gelişmiş illere ve gelişmekte olan illere yapılan göç hareketleri ile SO₂ miktarı arasındaki pozitif ilişki daha önceki bölümde açıklanan çevre kirliliği ve ekonomik büyüme ilişkisine dayanmaktadır. Nitekim gelişmiş illerden az gelişmiş illere yapılan göç hareketlerinde hedef ilde SO₂ miktarının göç üzerinde anlamsız bir etkisi olması, az gelişmiş illerin ekonomik büyüme performansının düşük olmasından kaynaklanmaktadır.

Suç değişkenini temsilen modelde yer alan ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısı ise kaynak il açısından gelişmiş illerden yapılan tüm göç tiplerinde göç hareketleri üzerinde beklentilerle uyumlu olarak istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif etkilere sahiptir. Dolayısıyla gelişmiş illerde ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısı arttıkça bu illerden diğer illere olan göç hareketi artmaktadır. Hedef il açısından ise ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısı sadece gelişmiş illerden yine gelişmiş illere olan göç hareketleri üzerinde istatistiki açıdan anlamlı ve beklentilerle uyumlu olarak negatif bir etkiye sahiptir. Buna göre hedef ilinde ceza infaz

kurumlarına giren hükümlü sayısı arttıkça gelişmiş illerden yine gelişmiş illere yapılan göç hareketleri azalmaktadır.

İllerin ortak karasal sınırı olup olmaması durumuna göre düzenlenen sınır kukla değişkeni ise bu çalışmadaki diğer modellerde olduğu gibi göç hareketleri üzerinde istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla illerin ortak sınırının bulunması gelişmiş illerdeki iç göç hareketlerinin de belirleyicisidir.

Şehir kukla değişkenlerinden İstanbul, Ankara, Antalya ve İzmir kuklaları beklentilerle uyumlu olarak gelişmiş illerdeki göç hareketleri üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif etkilere sahiptir. Beklentilere ters olarak Bursa kuklası anlamlılık düzeyi çok düşük olmakla birlikte negatif bir etkiye, Kocaeli ise istatistiki açıdan anlamsız bir etkiye sahiptir. Bu durum gelişmiş illerdeki göç hareketliliği üzerinde Marmara bölgesinde sadece İstanbul kukla değişkeninin beklentilerle uyumlu bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsanlık tarihi kadar eski bir tarihe sahip olan göç olgusu, insanoğlunun sosyo-kültürel gelişimine paralel olarak bir takım değişikliklere uğramış ve günümüzde karmaşık bir yapıya sahip hale gelmiştir. Buna paralel olarak göçü açıklamaya yönelik ortaya atılan teorik yaklaşımlar da zaman ilerledikçe değişim göstermiştir. Özellikle William Farr'ın göçün sistematik bir yapıya sahip olmadığı düşüncesine tepki olarak Ravenstein'in 1885 yılında yayımlanmış olduğu "Göç Kanunları" adlı makalenin bu değişim sürecinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Her ne kadar bu çalışma, günümüzde daha karmaşık bir hale gelen göç akımlarını açıklama da yetersiz olsa da göçün genel çerçevesini çizen ilk çalışma olması bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir. Ayrıca Ravenstein'in bu çalışması, günümüze kadar uzanan süreçte ortaya atılan göç teorilerinin gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Ravenstein, bireylerin göç kararlarında özellikle göç edilecek mesafenin etkili olduğunu göçmenlerin daha çok kısa mesafeli yerleri tercih edeceklerini ifade etmiştir. Ayrıca uzun mesafeli bir göç yapıyorsa, burada bir kentte meydana gelen ekonomik büyümenin, sanayileşmenin ve ticaret potansiyelindeki artışın ön planda olduğunu vurgulamıştır. Buradan da anlaşıldığı üzere Ravenstein temelde göç akımını açıklarken, sistemini mesafe ve büyüklük faktörleri bağlamında açıklamaya çalışmıştır. Daha sonraki süreçlerde Stouffer, mesafeden daha çok kesişen fırsatlar kavramını önemli olduğunu vurgularken, Lee göçün itici ve çekici faktörlerini ön plana çıkarmış, Petersen ise göç tiplerine ve çeşitlerine odaklanmıştır. Temel göç teorileri olarak adlandırılan bu yaklaşımlar, göç akımlarını açıklamak için geliştirilen birçok sosyal ve ekonomik temelli teorinin altyapısının oluşmasına da katkı sağlamıştır.

Neoklasik teorisyenler ise göç olgusuna daha çok işgücü göçü bağlamında yaklaşmış ve ücret farklılığı ile istihdam olanaklarının işgücü göçü üzerinde etkili olduğunu vurgulamışlardır. Todaro bu süreci daha ileri bir boyuta taşıyarak, beklentilerin ve olasılıkların dahi göç kararını etkileyebileceğini vurgulamıştır. Todaro, ücret ve gelir beklentisinin yüksek olması ile işsizlik oranı yüksek olsa dahi istihdam olanaklarının daha fazla olma ihtimalinin işgücü göçünü artırabileceğini belirtmiştir. İkili işgücü piyasası bağlamında göçü açıklamaya çalışan Piore ise emek yoğun ve sermaye yoğun sektörlerle bağlı olarak sanayileşmiş ülkelerde işgücü talebinin ortaya çıkacağını bu durumun ise emek göçüne neden olacağını ifade etmiştir. Stark ve Bloom ise işgücü göçünün yeni ekonomi teorisini geliştirerek neoklasik iktisattan farklı olarak göç kararında bireyin değil hanehalkının aldığı kararların önemine vurgu yapmıştır.

Göç olgusuna merkez-çevre ilişkisi bakımından yaklaşan dünya sistemleri teorisine göre merkezdeki kapitalist ülkenin çevre ülkelerdeki ucuz işgücünden yararlanma isteği çevre ülkeden

merkez ÷lkeye bir göç akımı meydana getirmekte bu durum, çevre ÷lkenin merkez ÷lkeye olan bağımlılığını artırmaktadır. Göçmen ilişkiler ağı teorisinde ise daha çok akrabalık, arkadaşlık ve ortak köken ilişkileri ön plana çıkarılarak aile bağlarının göç akımları üzerindeki etkisine vurgu yapılmaktadır. Son olarak göç teorileri içerisinde bütüncül bir yaklaşım ortaya koyan göç sistemleri teorisine göre ÷lkeler arasındaki mesafenin hiçbir önemi bulunmamaktadır. Bu teoriye göre fiziksel yakınlık değil siyasal ve ekonomik yakınlık göç akımlarını etkilemektedir.

Göçü açıklamaya yönelik teorik yaklaşımlar bir bütün olarak incelendiğinde ortaya atılan ilk teorik yaklaşımdan günümüze kadarki süreçte teorilerin birbirinden beslenerek değiştiğı ve geliştiğı gör÷lmektedir. Teorik yaklaşımlarda bazen toplumun kendine özgü iç dinamikleri göz önünde bulundurulurken, bazen de göç ile ilgili belirli bir alana odaklanılmıştır. Bunun sonucunda ise birbirinden farklı yaklaşımlar sergilenmiştir. Bu anlamda göç ile ilgili evrensel bir teorik yaklaşımdan söz edilmesi mümkün gözükmemektedir. Göç hareketliliğinin insan var oldukça devam edecek olması ve dinamiklerinin ÷lkeden ÷lkeye, kültürden kültüre değişmesi nedeniyle teorik yaklaşımların birbirinden farklı olması kaçınılmaz bir durumdur. Nitekim önceleri avcılık, barınma, kuraklık, savaş ve sömürgecilik faaliyetleri nedeniyle göç eden kitleler günümüzde yaşam kalitesini artırmak için modern şehirlere, sosyal ve ekonomik imkanlardan daha fazla yararlanmak için metropol şehirlere göç etmektedirler. Göçün yapısında meydana gelen bu değişimler teorik yaklaşımların geçmişten günümüze kadarki zaman zarfında sürekli olarak değişmesine neden olmuştur. Araştırma öznesi insan olan bu yaklaşımların sebep-sonuç ilişkisi bağlamında, tarihsel süreç içerisinde değişim ve dönüşümlere maruz kalması ise beklenen bir durumdur. Dolayısıyla bu değişim sürecinin insanoğlu var olduğu müddetçe devam etmesi ve yeni teorik yaklaşımların geliştirilmesi kaçınılmaz bir durum olarak gözükmemektedir.

Makro ölçekte sanayi devrimi, I. ve II. Dünya Savaşı, ulus devlet anlayışının benimsenmesi ile küreselleşmenin hız kazanması gibi nedenler dünyada nüfus yapısının değişmesine ve büyük göç hareketlerine neden olmuştur. Mikro ölçekte ise ÷lkeler ve bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik gelişmişlik farklarının artması, ücret ve gelir farklılığı, istihdam olanakları, çevresel ve yaşam kalitesinin artırılması gibi nedenler nüfusun mekânsal olarak dağılımını etkilemiştir. Söz konusu nedenler nüfus hareketlerinin yönünü ve şiddetini etkilerken, kitlelerin belirli bir bölgede yoğunlaşması ise sayılan problemleri daha da derinleştirmiştir. Dolayısıyla bu anlamda hükümetler tarafından uygulanacak kamu politikaları açısından nüfus hareketlerinin kontrolünün sağlanması ve nedenlerinin belirlenmesi gerekliliğı doğmuştur. ÷lkelerdeki nüfus yapısının ve mekânsal dağılımının kontrolüne ilişkin politikaların önem kazanması ile birlikte teorik gelişmelere paralel olarak dünyada ve Türkiye’de yapılan ampirik çalışmaların sayısında artış yaşanmaya başlamıştır. Ampirik çalışmaların artışında özellikle göç verilerine ulaşımın kolaylaşması da etkili olmuştur. Dünyada iç göç üzerine yapılan ampirik çalışmalar Greenwood’un 1971 yılındaki çalışmasından sonra hız kazanmış ve farklı sosyo-ekonomik ve kültürel dinamiklere sahip tüm ÷lkelerde yapılan çalışmalar artış göstermiştir. Türkiye’de ise önceleri belirli dönemlerde yapılan nüfus sayım

verilerinden hareketle yapılan ampirik iç göç çalışmaları 2008 yılından sonra iç göç verilerinin yıllık olarak yayımlanmaya başlaması ile birlikte büyük bir artış göstermiştir. Ancak hem dünyada hem de Türkiye’de iç göçün belirleyicilerine ilişkin yapılan ampirik çalışmalarda da net bir görüş birliğinden bahsetmek mümkün değildir. Elde edilen bulgular incelendiğinde çalışmaların ülke, dönem ve uygulanan yöntemlere göre farklılaştığı göze çarpmaktadır.

Türkiye’de yaşanan iç göç hareketleri dönemselsel olarak incelendiğinde özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında daha çok dışardan göç akımlarına maruz kalındığı görülürken iç göç hareketlerinin 1950’li yıllara kadar neredeyse hiç yaşanmadığı dikkatleri çekmektedir. Ayrıca 1923-1950 döneminde nüfusun yaklaşık %75’i kırsal alanlarda yaşamakta ve genellikle tarımsal faaliyetlerle uğraşmaktadır.

1950-1960 döneminde özellikle Marshall yardımlarının etkisi ile birlikte traktör sayısının artması, tarımda makineleşmenin sağlanmaya başlaması ve bunun sonucunda kırsal kesimde işsizlik oranlarının yükselişi kentlere doğru bir göç akımının başlamasında etkili olmuştur.

1960-1980 döneminde sanayileşmenin artması ile birlikte kent merkezlerine göç devam etmiş ve kırsal alandaki nüfus oranı %56’lara kadar gerilemiştir. Burada dikkat edilmesi gereken husus ise 1950-1960 dönemindeki kentleşme oranlarındaki artışta kırsal alandaki itici faktörlerin, 1960-1980 döneminde yaşanan kentleşme oranlarındaki artışta ise daha çok büyük şehirlerdeki sosyo-ekonomik imkânlarla bağlı olarak çekici faktörlerin etkili olduğu gerçeğidir. Bunun yanında 1950-1980 dönemi ülkenin doğusundan batısına doğru büyük bir göç dalgasının başladığı yıllar olarak dikkatleri çekmiştir.

1980-2000 döneminde ulaşım ve haberleşme imkânlarının gelişmesi ile birlikte iç göç hareketlerinin önündeki engeller daha da azalarak büyük bir göç akımı yaşanmış ve bu dönemde kırsal nüfus %35’lere kadar gerilemiştir. Ayrıca 1980 sonrası süreçte kırdan kente göçten daha çok kentten kente göç ağır basmaya başlamıştır. Ülkenin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine sahip Marmara bölgesi ile bu bölgede bulunan İstanbul iline ülkenin tüm bölgelerinden göç akımı gerçekleşmiş ve bu durum birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Özellikle gecekondulaşma, altyapı eksiklikleri ve çevresel sorunlar metropol kentlerde baş göstermeye başlamıştır. Bunun yanında Türkiye’de 1980’li ve 1990’lı yıllarda yaşanan terör sorunu nedeniyle zorunlu olarak yeri değiştirilen ve güvenlik nedeniyle yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalan kişilerde iç göç hareketlerini etkilemiştir.

2007-2012 döneminde kırsal nüfus oranı %22’lere kadar gerilemiş ancak 2012 yılında çıkarılan “Büyükşehir Kanunu” nedeniyle kırsal nüfus oranı daha da azalarak 2013 yılında %8’lere 2017 yılında ise %7,5’a kadar gerilemiştir. Her ne kadar kanun nedeniyle büyük oranda azalma

meydana gelse de kanun yürürlüğe girmeden önceki dönemde dahi kırsal alanların büyük ölçüde boşaldığı dikkatlerden kaçmamaktadır.

2008-2017 döneminde toplamda en fazla net göç sayısı, İstanbul ve Ankara'ya, en az net göç sayısı ise Ağrı ve Van'a aittir. Bu durum, özellikle 1980'ler ile hız kazanan metropol kentlerdeki nüfus artışı ile az gelişmiş illerdeki nüfus azalışının devam ettiğini göstermektedir. Ayrıca ülkenin az gelişmiş illerinden cazibe merkezi konumundaki illere doğru yaşanan iç göç hareketinin bu dönemde de engellenemediği açıktır.

TÜİK'in yaptığı araştırmaya göre 2000 yılı sonrası iç göçe neden olan faktörlerde ekonomik nedenler ön plana çıkmaktadır. Türkiye'de iç göç, hanedeki fertlerden birine bağlı olarak gerçekleşirken istihdam, iş aramak ve tayinle ilgili ekonomik nedenler ise en önemli iç göç nedeni olarak belirlenmiştir. Ayrıca bu dönemde göç eden nüfus ağırlıklı olarak 15-34 yaş aralığında ve lise ile üniversite mezunlarından oluşmaktadır.

Türkiye'de iç göç hareketlerini düzenlemeye yönelik politikalar genel anlamda yetersiz kalmıştır. Özellikle planlı dönem ile birlikte nüfusun mekânsal dağılımına yönelik kamunun almış olduğu politika tedbirleri etkinlik sağlayamamıştır. İlk dönemlerde iç göç hareketlerinin sorun olarak düşünülmemesi, bunun yanında kentleşmeyi teşvik edici uygulamaların hayata geçirilmesi kontrolsüz bir nüfus hareketine neden olmuştur. Bunun yanında göç sorunu fark edildikten sonra alınan politika tedbirlerini uygulayacak doğrudan bir kurumun olmayışı, yasal boşluklar ve siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle Türkiye'de nüfus dengesiz dağılmış ve belirli bölgelerde yoğunlaşmıştır. Bu durum, Türkiye'de zaten var olan bölgesel dengesizliklerin daha derinleşmesine neden olmuştur. Devletin kamu yatırım harcamaları ve teşvik uygulamalarının bazı popülist politikalar nedeniyle etkin olmaması, kaynakların yetersiz oluşu ya da doğru yerlere aktarılmaması da bölgesel gelişmişlik farklarını etkileyerek nüfusun ülkenin batısındaki illerde ve özellikle metropol şehirlerde yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Kalkınma planlarında nüfusun ülkenin belirli bölgelerinde yoğunlaşmasını önlemek ve bölgelerarası göçleri kontrol altına almak için her bölgede çeşitli merkezlerin tespit edilmesi öngörülmüş ve nüfusun kademeli olarak bu merkezlere yönlendirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca kalkınmada öncelikli yöreler tespit edilerek sosyo-ekonomik olarak düşük düzeylerde bulunan illerin kalkınması için bu bölgelere kamu yatırım ve teşvikleri ile mali destek sağlanması öngörülmüştür. Ayrıca bölgelerarası dengesizliği gidermek adına 26 adet kalkınma ajansı ve yatırım destek ofisleri kurulmuştur. Ancak tüm bu politika tedbirlerine rağmen, bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesinde ve buna bağlı olarak iç göç hareketlerinin kontrol altına alınmasında başarılı olunamamıştır.

2000’li yıllarda da Türkiye’de iç göç sorununun devam etmesi ve alınan önlemlerin yetersiz kalması nedeniyle iç göçün belirleyicilerini il düzeyinde tespit eden ve elde edilecek sonuçlar ışığında politika önerileri sunacak olan bir çalışmanın yapılması önem arz etmiştir. Bu motivasyonla hareket edilen bu çalışmada 2008 yılından sonra yıllık olarak göç verilerinin elde edilebilirliği zaman serisi ve yatay kesit yöntemlerine göre avantajlı olan panel veri yönteminin kullanılmasına olanak sağlamıştır. Panel veri yönteminin yanında göç akımlarını açıklamada başarılı sonuçlar veren çekim modelinin kullanılması da bu çalışmayı literatürdeki birçok çalışmadan ayırmaktadır. Bununla birlikte Türkiye’de bölgesel verilerin yetersizliği ve çalışmada kullanılacak değişkenlerin bazılarının belirli bir yıldan sonra revize edilmesi ya da hiç yayımlanmayacak olması, çalışma döneminin belirli bir dönemle kısıtlı kalmasına neden olmuştur. Ancak çekim modeline dayalı panel veri analizindeki gözlem sayısının zaman serisi, yatay kesit ve normal bir panel veri analizine göre oldukça yüksek olması dönem kısıtının göz ardı edilmesini sağlamıştır. Ayrıca çalışmada tüm illere ek olarak gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş illerdeki iç göçün belirleyicilerinin tespit edilmesinin de literatüre büyük katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Bu doğrultuda panel çekim modeli kapsamında yapılan çalışmada öncelikle tüm iller için temel çekim modelleri ve genişletilmiş çekim modelleri kurulmuştur. Nihai genişletilmiş çekim modeli, illerin sosyo-ekonomik olarak sınıflandırıldığı alt gruplara da uygulanarak iç göçün belirleyicileri tespit edilmiştir. Tüm modellerde bağımlı değişken olarak literatürde ağırlıklı olarak kullanılan net göç hızı yerine kaynak ilden hedefe iline yapılan göç verisi kullanılmıştır. Bunun nedeni, net göç hızı verisinin illeri net göç alan ya da veren şeklinde sınıflandırmasının doğuracağı sorunlardır. Net göç hızı verisi, bir ildeki itici ve çekici faktörlerin tespitini zorlaştırdığından net olmayan göç rakamları bağımlı değişken olarak kullanılmıştır.

Tüm iller ve alt gruplar için yapılan panel veri analizinin nihai çekim modelinde bağımsız değişken olarak kaynak ve hedef iller arasındaki mesafe, kaynak ve hedef illerine ait nüfus, reel GSYH, işsizlik oranı, lise veya dengi okul mezun oranı, toplam hastane yatak sayısı, SO₂ miktarı, ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısı ile ortak sınır, İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Kocaeli ve Bursa kukla değişkenleri kullanılmıştır. Tüm iller için yapılan analizden elde edilen sonuçlar şu şekildedir;

1. Tüm illere ait panel çekim modelinden elde edilen bulgulara göre, iç göç hareketleri üzerinde mesafe değişkeninin beklentilerle uyumlu şekilde negatif bir etkisi tespit edilirken, büyüklük göstergesi olarak kullanılan nüfus değişkeninin hem kaynak ilde hem de hedef ilde beklentilerle uyumlu olarak pozitif bir etkisi tespit edilmiştir. Çekim modeli açısından en önemli değişkenlerden biri olan mesafe değişkeninin katsayı işaretine göre iller arasındaki mesafe arttıkça iç göç hareketleri azalmaktadır. Kaynak ildeki nüfus değişkeninin katsayı işaretinin pozitif olması bir ildeki nüfus artışının o ilden diğer illere

yapılan göçü artırdığını gösterirken, hedef ildeki nüfus değişkeninin katsayı işaretinin pozitif olması ise işgücü piyasalarını hareketlendiren nüfusun çekim etkisi ile birlikte o ile yapılan göçleri artırdığını göstermektedir.

2. Ekonomik büyüklüğü ve gelir farklılığını gösteren reel GSYH değişkeninin iç göç üzerinde beklentilerle uyumlu olarak kaynak il açısından negatif, hedef il açısından pozitif etkileri bulunmaktadır. Bu durum kaynak ilde meydana gelen gelir artışının diğer illere yapılacak olan göç hareketlerini azalttığı, hedef illerdeki gelir artışının ise çekim etkisi ile o illere yapılacak göçü artırdığı anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar gelir, ücret veya maddi imkânlarda yaşanacak bir artışın iç göçün kontrolü açısından oldukça önemli olduğunu göstermektedir. İç göç hareketlerini azaltmak ya da yönünü değiştirmek isteyen politika uygulayıcılarının, kaynak ildeki gelir düzeyini artırıcı, kaynak ve hedef ildeki gelir düzeyleri arasındaki farkı azaltıcı politikalar uygulaması gerekmektedir.
3. İşsizlik oranının kaynak ilde beklentilerle uyumlu olarak iç göç üzerinde pozitif etkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla bir ilde işsizlik oranı arttıkça o ilden istihdam olanakları daha fazla olan diğer illere yapılan iç göç hareketleri artmaktadır. Ancak elde edilen sonuçlara göre hedef ildeki işsizlik oranlarının iç göç üzerinde istatistiki olarak anlamsız bir etkisi tespit edilmiştir. Teorik beklentilere göre hedef ildeki işsizlik oranları arttıkça o ile yapılan iç göç hareketlerinin azalması gerekmektedir. Bu sonuçlar Türkiye’de iç göçe katılan bireylerin buldukları ildeki işsizlik oranlarını dikkate aldıklarını ancak göç ettikleri yerdeki işsizlik oranlarını dikkate almadıklarını göstermektedir. Nitekim Türkiye’de metropol kentlerde işsizlik oranları yüksek olmasına rağmen, bireyler iş bulma olasılığının ve beklentisinin yüksek olmasından dolayı bu kentlere göç etmeye devam etmektedirler. İşsizlik oranları yüksek olsa dahi bu bölgelere göç edilmesi, cazibe merkezleri konumundaki şehirlere yapılan iç göç hareketlerini doğrudan etkilemektedir. Ancak bu durum, cazibe merkezlerinde var olan sorunların daha da artmasına neden olmaktadır. Bu anlamda az gelişmiş illerde istihdam olanaklarını artırıcı yatırım politikalarının uygulanması, bu bölgelere yapılan iç göç hareketlerinin azaltılması açısından önem arz etmektedir. Az gelişmiş illere yapılacak olan istihdam artırıcı yatırımlar belirlenirken, bu bölgelerin sosyo-ekonomik potansiyeline göre tespit edilecek belirli sektörler göz önünde bulundurulmalıdır. Böylece bu bölgelerdeki iş fırsatlarının artırılması ve iç göçün azaltılması daha kolay hale gelecektir.
4. Çalışmadan elde edilen bir diğer sonuca göre lise veya dengi okul mezun oranı hem kaynak il hem de hedef ilde iç göç hareketlerini pozitif yönde etkilemektedir. Hedef ilde eğitim seviyesinin yükselmesi, bu illerde piyasanın canlanmasına ve bu bölgelere daha fazla insanın göç etmesine neden olmaktadır. Kaynak ildeki eğitim seviyesinin artması ile ortaya çıkan göç hareketleri ise farklı dinamiklere dayanmaktadır. Bu durum az gelişmiş illerde eğitime yapılan kamu yatırımlarının tek başına yeterli olmadığını göstermektedir. Eğitime yapılan yatırımlar sonucunda bir ildeki eğitim seviyesinde artış meydana gelmektedir. Ancak bir ilde ortaya çıkan beşeri sermayeyi değerlendirecek iş imkânları,

sektörel gelişimler ve piyasa canlılığı bulunmuyorsa bu durum, beşeri sermayenin başka illere göç etmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla kamunun eğitim düzeyini artırdıktan ve mesleki becerileri geliştirdikten sonra sosyal faaliyetlere ve işgücü piyasalarına da yatırım yapması ve özel sektörü bu konuda teşvik edici politikaları uygulaması gerekmektedir.

5. Modelde yer alan bir başka değişken olan toplam hastane yatak sayısının iç göç hareketleri üzerinde istatistikî açıdan anlamlı etkileri tespit edilememiştir. Teorik beklentilere göre kaynak ilde hastane yatak sayısının artması bu ilden diğer illere olan göçü azaltması, hedef ilde hastane yatak sayısının artması ise ilin aldığı göçü artırması gerekmektedir. Ancak çalışmada teorik beklentilere paralel bir sonuç elde edilememiştir. Bu sonuç sağlık sektörüne yapılacak kamu yatırım ve teşviklerinin iç göç hareketleri üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla bu durum Türkiye’de sağlıkla ilgili politikaların iç göçün belirleyicisi olmadığını ortaya koymaktadır. İç göçü azaltmak ya da kontrol etmek isteyen politika yapıcılarının bu hususu dikkate almaları gerekmektedir.
6. İllerdeki hava kirliliğini temsilen modelde yer alan SO₂ (Kükürt dioksit) miktarının hem kaynak ilde hem de hedef ilde iç göç hareketlerini artırıcı etkisi bulunmaktadır. Kaynak ilde hava kirliliğinin artması bu ilden diğer illere olan göçü artırması beklenen bir sonuçtur. Ancak hedef ilde hava kirliliğinin artması, bu illere yapılan iç göç hareketlerini artırması normalde beklentilere ters bir sonuçtur. Bununla beraber bu sonucun ortaya çıkmasında farklı bir teorik altyapı mevcuttur. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde belirli bir ekonomik seviyeye ulaşılan kadar ekonomik büyüme ile çevre kirliliğinin beraber hareket etmektedir. Göçmenlerin gelir düzeyini artırmak ve istihdam olanaklarından yararlanmak için az gelişmiş illerden fabrika ve tesislerin ortaya çıkardığı SO₂ miktarının fazla olduğu sanayileşmiş illere göç etmeleri beklentilere uygun bir sonuçtur. Bu durum iç göçte katılan bireylerin itici faktörlerde teorik beklentilere uygun hareket ettiklerini ancak gelir düzeyini artırıcı çekici faktörler söz konusu olduğunda diğer faktörleri göz ardı ettiklerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla kamunun iç göç hareketlerini etkileyen hava kirliliğini azaltıcı, yaşam kalitesini artırıcı politikaları uygulaması önem arz etmektedir. Bu anlamda kamunun özellikle kendi yaptığı yatırımlarda hava ve çevre kirliliğine dikkat etmesi, özel sektörün yaptığı yatırımları ise sıkı bir şekilde denetlemesi gerekmektedir. Ancak hedef ilde çekici faktör olarak yine ekonomik faktörlerin ön plana çıkması az gelişmiş yörelerde istihdam artırıcı politikaların uygulanmasının önemini tekrar ortaya koymaktadır.
7. Çalışmada bir ildeki suç sayısı, güvenlik durumu ve huzursuzluğu temsilen kullanılan ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısı değişkeni de hava kirliliği değişkeninde olduğu gibi kaynak ilde itici faktörlere bağlı olarak beklentilere uygun şekilde iç göçü artırıcı etkilere sahiptir. Ancak hedef ilde çekici faktörlerin baskın olmasından dolayı beklentilerle uyumlu olmayan sonuçlar elde edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre kaynak

ilde ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısı arttıkça o ilden diğer illere yapılan göçler artmakta, hedef ilde ise ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısı arttıkça o ile yapılan göçler yine artmaktadır. Hedef ilde teorik beklentilerle uyumlu olmayan sonuçların ortaya çıkmasında göç edilen yerdeki çekici faktörlerin özellikle de ekonomik faktörlerin etkili olduğu söylenebilir. Nitekim Türkiye’de ekonomik anlamda cazibe merkezi konumundaki illerde suç oranları da yüksektir. Ancak göç eden bireyler hava kirliliği değişkeninde olduğu gibi göç edecekleri yerdeki çekici faktörlerin daha baskın olmasından dolayı suç sayılarını ya da huzursuzluk ortamını göz ardı etmektedirler. Bu durum, Türkiye’de itici faktörler göz önünde bulundurulduğunda olumsuz koşulların iç göç hareketlerini etkilediğini ancak çekici faktörler göz önünde bulundurulduğunda ekonomik koşulların ön plana çıktığını destekler niteliktedir. Dolayısıyla Türkiye’de kamu politikaları uygulanırken, illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik farklarını azaltan politikalara önem verilmesi gerektiği bir kez daha ortaya çıkmıştır. Bunun yanında illerdeki suç sayılarını azaltan, kent güvenliğini artırıcı tedbirlerin alınması da iç göç hareketlerinin kontrol altına alınmasına katkı sağlayacaktır.

8. Öte yandan çalışmada kullanılan kukla değişkenlerin iç göç hareketleri üzerinde beklentilerle uyumlu olarak pozitif etkileri tespit edilmiştir. İllerin ortak karasal sınırı olup olmamasına göre düzenlenen sınır değişkeninin iç göçü artırıcı etkisi bulunmaktadır. Mesafe değişkeninin iç göçü azaltıcı, ortak sınır değişkeninin iç göçü artırıcı etkisi Türkiye’de göçmenlerin maliyet unsuru olan faktörlere dikkat ettiklerini ortaya koymaktadır. Türkiye’de iç göçe katılan bireyler buldukları illere yakın yerleri tercih etmektedir. Bu sonuç iç göçün kontrol altına alınması açısından önemli bir bilgi sunmaktadır. Az gelişmiş illerin aynı karasal sınırı paylaştığı ya da söz konusu bu illere yakın cazibe merkezlerinin oluşturulması, ülkenin doğusundan batısına doğru gerçekleşen göç akımlarının şiddetini düşürmeye yardımcı olacaktır. Dolayısıyla devletin kalkınma planlarında öngördüğü gibi kademeli yerleşim yerleri ve tüm bölgelerde cazibe merkezleri oluşturulması uygulamasında ısrar edilmeli ve etkinliği sağlanmalıdır. Bu cazibe merkezlerinin altyapı imkânları artırılarak ulaşım ve haberleşme yatırımlarına önem verilmelidir. Ayrıca bu merkezlerde her eğitim düzeyine sahip kişiler ile mesleki becerileri bulunan kalifiye elamanlara iş fırsatları sunulmalıdır.
9. Ayrıca Türkiye’de sosyo-ekonomik açıdan büyük potansiyele sahip olan İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Kocaeli ve Bursa illerine yapılan göç verisi ile oluşturulan kukla değişkenlerinin iç göç akımları üzerinde pozitif etkileri tespit edilmiştir. Böylece Türkiye’de cazibe merkezi konumundaki illerin iç göç akımlarını artırıcı etkisi istatistiki açıdan da ortaya koyulmuştur. Buna göre Türkiye’de sosyo-ekonomik açıdan büyük potansiyele sahip cazibe merkezi konumundaki şehirler, iç göç hareketliliğini doğrudan etkilemekte ve bu şehirler çekim etkisiyle iç göçü artırmaktadırlar. Özellikle İstanbul en fazla göç alan il olarak ülkenin her bölgesinden göç almaya devam etmektedir. Bu durum, bölgesel dengesizliğin bir sonucu olarak Türkiye’deki nüfusun mekânsal

dağılımını önemli ölçüde etkilemektedir. Nüfusun ülkenin belirli bölgelerinde yoğunlaşması ise bölgesel dengesizliğin daha da artmasına neden olmaktadır. Ayrıca cazibe merkezleri olan bu illerin sürekli göç alması, bu illerdeki aşırı kentleşme sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Bu durum ulusal kalkınmanın gerçekleştirilmesi adına yapılan büyük projelerin bu illerde yoğunlaşmasına da neden olmaktadır. Bunun sonucunda kamu yatırım ve teşvikleri, kalkınmada öncelikli bölgeler yerine nüfusun daha yoğun olduğu bu bölgelere aktarılmaktadır. Bu bölgeler her geçen gün daha fazla göç almaya devam ederken, sosyal ve kültürel uyum sorunları da baş göstermektedir. Devletin bu durumu dengelemek ve tersine göçü başlatmak adına büyük şehirlere göçü engelleyici bir takım tedbirleri alması gerekmektedir. Bu anlamda metropol şehirlerin aşırı gelişimini sınırlayan önlemlerin alınması önem arz etmektedir. Bu şehirlerde vergi oranlarının ve bazı maliyet unsurlarının artırılması suretiyle nüfusun daha cazip olanaklar sunulacak kırsal alanlara yönlendirilmesine kamu politikalarında öncelik verilmelidir.

Tüm iller için yapılan analiz bulguları Türkiye’de il düzeyinde yapılan iç göçün belirleyicilerinin *mesafe, nüfus, reel GSYH, işsizlik oranı, lise veya dengi okul mezun oranı, SO₂ miktarı, ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısı* değişkenleri ile *ortak sınır ve İstanbul, Ankara, Antalya, Bursa, İzmir ve Kocaeli* kukla değişkenleri olduğunu göstermektedir. Hedef ildeki işsizlik oranı, SO₂ miktarı ve ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısı teorik beklentilerle uyumlu olmasa bile farklı dinamiklere dayalı olarak iç göçün belirleyicileri konumundadırlar. Ancak sağlık imkânlarını temsilen modelde yer alan toplam hastane yatak sayısı değişkeni, Türkiye’de iller arasındaki iç göçün belirleyici olarak tespit edilememiştir.

Çalışmadan elde edilen bir diğer bulgu ise Türkiye’de iç göçün belirleyicilerinin tespit edilmesinde Newton tarafından geliştirilen ve sonrasında sosyal bilimlerde uygulama alanı bulan çekim modelinin geçerli olduğudur. Çekim modeli ile yapılan bu çalışmada büyük ölçüde teorik beklentilerle uyumlu ve istatistiki açıdan anlamlı sonuçlar elde edilmiştir.

İllerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre sınıflandırıldığı alt gruplara göre yapılan analiz sonuçları ise tüm iller için yapılan sonuçlardan farklılaşmaktadır. Elde edilen bulgular teorik beklentilere ve istatistiki olarak anlamlılığa göre bir bütün olarak değerlendirildiğinde şu hususlar ön plana çıkmaktadır;

1. Özellikle az gelişmiş illerden gelişmiş illere yapılan göç hareketlerinde mesafe değişkeninin istatistiki olarak anlamsız çıkması diğer sonuçlardan ayrılmaktadır. Mesafe değişkeninin tüm modellerde ortaya çıkan negatif etkisinin az gelişmiş illerden gelişmiş illere yapılan göç hareketlerinde ortaya çıkmaması teorik beklentilerle uyumlu olmaması beklenen bir sonuçtur. Çünkü Türkiye’nin doğu bölgelerinden batı bölgelerine göç eden bireyler ağırlıklı olarak ekonomik güdülerle hareket ettiklerinden bir maliyet unsuru olan

şehirler arasındaki mesafeyi göz ardı etmektedirler. İstanbul gibi metropol şehirlerin çekim etkisi, mesafenin göçü azaltıcı etkisinin ortaya çıkmamasına neden olmaktadır. Ancak az gelişmiş illerden gelişmekte olan illere ve yine az gelişmiş illere yapılan göç hareketlerinde mesafenin negatif etkisi ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında az gelişmiş illerde teorik beklentilerle uyumlu olarak kaynak ve hedef ildeki nüfus, reel GSYH, lise veya dengi okul mezun oranı, kaynak ildeki SO₂ miktarı ve ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısı ile ortak sınır, İstanbul, Ankara, Antalya ve Bursa kukla değişkenleri iç göçün belirleyicisi olarak tespit edilmiştir. İşsizlik oranının ve toplam hastane yatak sayısı değişkenlerinin az gelişmiş illerde istatistiki olarak anlamsız ya da beklentilerle uyumsuz sonuçları elde edilmiştir.

2. Gelişmekte olan illerde ise mesafe, kaynak ve hedef ildeki nüfus ile lise veya dengi okul mezun oranı, kaynak ildeki SO₂ miktarı ve hedef ildeki reel GSYH ile ortak sınır, İstanbul, Ankara, Antalya, Bursa, İzmir ve Kocaeli kukla değişkenleri iç göçün belirleyicisi olarak tespit edilmiştir. Öte yandan kaynak ve hedef ildeki işsizlik oranı, toplam hastane yatak sayısı, ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısı ile kaynak ildeki reel GSYH ve hedef ildeki SO₂ miktarı değişkenlerinin gelişmekte olan illerde istatistiki olarak anlamsız ya da beklentilerle uyumsuz sonuçları elde edilmiştir. Gelişmekte olan illerde dikkati çeken konu ise kaynak ilde reel GSYH artışının iç göçü azaltıcı etkisinin ortaya çıkmamasıdır. Bu illerde yaşayan bireylerin gelir düzeyleri görece yüksek olduğundan gelirden meydana gelecek bir artış iç göçü etkilememektedir. Bu illerde daha çok hedef ildeki gelir düzeyi artışının çekim etkisi iç göçü artırmaktadır.
3. Gelişmiş illerde ise mesafe, kaynak ve hedef ildeki nüfus, kaynak ildeki işsizlik oranı, hedef ildeki lise veya dengi okul mezun oranı, kaynak ildeki ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısı ile ortak sınır, İstanbul, Ankara, Antalya ve İzmir kukla değişkenleri iç göçün belirleyicisi olarak tespit edilmiştir. Gelişmiş illerde reel GSYH değişkeninin iç göç üzerindeki etkisi teorik beklentilere oldukça terstir. Örneğin gelişmiş illerden gelişmiş illere yapılan göç hareketlerinde reel GSYH değişkeninin istatistiki olarak anlamlı etkileri yakalanamazken, gelişmiş illerden gelişmekte olan ve az gelişmiş illere yapılan göç hareketlerinde kaynak ilde negatif hedef ilde ise pozitif etkiler yakalanmıştır. Bu durum gelişmiş illerde gelir düzeyi artışının iç göç hareketleri üzerinde teorik beklentilere uymayan etkileri olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla gelişmiş illerdeki iç göçün dinamikleri diğer bölgelerdeki illerden önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Bunun yanında hedef ildeki işsizlik oranı, ceza infaz kurumlarına giren hükümlü sayısı, kaynak ildeki lise veya dengi okul mezunu oranı, kaynak ve hedef ildeki toplam hastane yatak sayısı ile SO₂ miktarı değişkenlerinin gelişmiş illerde istatistiki olarak anlamsız ya da beklentilerle uyumsuz sonuçları elde edilmiştir.
4. Özetle illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre yapılan analizlerden elde edilen sonuçlara göre bazı istisnalar dışında mesafe, kaynak ve hedef ildeki nüfus, lise veya dengi okul mezunu oranı, kaynak ildeki SO₂ miktarı, ceza infaz kurumlarına giren

hükümlü sayısı, ortak sınır ve şehir kuklalarının iç göç üzerindeki etkisi teorik beklentilerle uyumludur. Bunun yanında reel GSYH değişkeninin iç göç üzerindeki etkisinin illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri arttıkça azaldığı tespit edilmiştir. İşsizlik oranı ise sadece kaynak ilde gelişmiş illerde iç göçün belirleyicisi iken, diğer gelişmişlik düzeylerinde iç göç üzerinde etkili değildir. Toplam hastane yatak sayısı değişkeninin ise tüm gelişmişlik düzeylerinde beklentilerle uyumlu sonuçları elde edilememiştir.

Türkiye’de iç göçün belirleyicilerinin il düzeyinde panel çekim modeli ile tespit edildiği bu çalışmada hem tüm iller hem de sosyo-ekonomik alt gruplara göre yapılan analizlerden elde edilen bulgular değerlendirilerek Türkiye’de iç göç hareketleri konusunda bazı sorun tespitleri yapılmış ve bu hususta politika önerileri sunulmuştur. Önerilen politika önerileri kısaca şu şekilde sıralanabilir;

- Öncelikle Türkiye’de iç göç ile ilgili politikaları uygulayacak doğrudan yetkili bir kurumun oluşturulması gerekmektedir. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü daha çok Türkiye’nin dışardan maruz kaldığı uluslararası göç akımları ile ilgili tedbirler almakta ve bu konuya odaklanmaktadır. Dolayısıyla iç göç akımlarını azaltıcı veya yönlendirici politika tedbirlerini uygulayabilecek kurum veya kuruluşların oluşturulması en önemli hususlardan biridir.
- Bölgesel planlama çalışmalarına önem verilerek nüfusun bölgesel olarak dengeli dağılımı sağlanmalıdır. Bu hususta kademeli olarak merkezi yerleşim yerleri belirlenerek bölgesel cazibe merkezleri oluşturulmalıdır. Böylece nüfusun büyük bir bölümünün ülkenin batısına yaptığı göçün şiddeti düşürülmelidir.
- Türkiye’de metropol kentlerin çekim etkisini azaltmak ve mekânsal farklılaşmanın daha da derinleşmesini engellemek için kırsal bölgelerde yaşayan kişilerin kendi bölgelerindeki en yakın cazibe merkezine ulaşımının kolay hale gelmesi bu bölgelerde yaşayan kişilerin teknik altyapı ihtiyaçlarını karşılamasını sağlayacaktır.
- Aşırı kentleşme nedeniyle ortaya çıkan sorunların ortadan kaldırılması amacıyla büyük şehirlerin gelişimi belirli ölçülerde sınırlandırılmalıdır. Bu bölgelerde bireylerin vergi yükü artırılarak kırsal alanlar daha cazip hale getirilmelidir.
- Türkiye’nin uzun yıllardır mücadele ettiği bölgelerarası dengesizlik sorunu günümüzde de etkisini büyük ölçüde devam ettirmektedir. Bu sorunu ortadan kaldırmak için uygulanan kalkınmada öncelikli yöre politikasından başarılı sonuçlar elde edilememiştir. Bu durumun en önemli nedeni ulusal çaptaki büyük projelerin çoğunluğunun metropol kentlere yapılmasıdır. Büyük projelerin cazibe merkezi niteliğindeki şehirlere yapılması ise kamu yatırım harcamalarından ve yatırım teşviklerinden ülkenin gelişmiş illerinin daha fazla pay almasına neden olmuştur. Nitekim araştırılan dönem içerisinde yatırım teşviklerinden en fazla yararlanan il, 2010 yılında %28 ile İstanbul olmuştur. Ayrıca

kamu yatırım harcamalarından en yüksek payı ise 2008 yılında %23 ile yine İstanbul ili almıştır.

- Kamu yatırım harcamalarından ve yatırım teşviklerinden ülkenin gelişmiş illerinin daha fazla pay almaya devam etmesi, az gelişmiş illerle gelişmiş iller arasındaki sosyo-ekonomik gelişmişlik farklarının daha da derinleşmesine neden olmuştur. Bölgesel dengesizlikleri gidermek adına kamu yatırım ve teşvik uygulamalarında az gelişmiş yörelere öncelik verilmesi gerekmektedir. Ayrıca devletin ulaşım ve altyapı eksiklikleri bulunan az gelişmiş yörelerde teşvik uygulamalarından daha çok kamu yatırım harcamalarına öncelik vermesi daha etkin sonuçların alınmasını da sağlayacaktır. Altyapı eksiklikleri giderildikten sonra özel sektörün bu bölgelere teşvik edilmesi ile birlikte bu yörelerdeki istihdam olanaklarında ve gelir düzeyinde artış sağlanmaya başlayacaktır.
- Bunların yanında az gelişmiş yörelerde sektörel uzmanlık alanları belirlenerek bu sektörlerle yönelik kamu yatırımları artırılmalıdır. Bölgenin kalkınmasını gerçekleştirmek adına tespit edilen bu sektörler korunmalı ve gelişimi sağlanmalıdır.
- Özellikle tarım sektörü, gıda ihtiyacını sağlama ve sanayi sektörüne girdi sağlama nedeniyle ülkenin en önemli sektörlerinden biridir. Ancak gün geçtikçe istihdam ve GSYH içerisindeki payı her geçen gün düşmekte ve bu durum göç hareketlerini etkilemektedir. Kırsal bölgelerde tarım sektörünün terk edilip doğrudan sanayileşme politikalarının uygulanması hem tarım sektörünün etkisini kaybetmesine hem de sanayileşmenin istenilen boyutlarda gerçekleştirilememesine neden olmaktadır. Bu bölgelerde tarımsal üretimi artıracak sanayileşme politikalarının uygulanması, bölgedeki insanların bu konuda bilgi ve becerilerini artıran eğitimlerin verilmesi kamu politikalarının daha etkin olmasını sağlayacaktır. Bu yörelerde sektörel olarak dengeli bir dağılım sağlanması, istihdam olanaklarına da katkı sağlayacak ve kırsal yörelerden verilen göçler azalma eğilimine girecektir.
- Kırsal bölgelerde tarımsal mekanizasyon nedeniyle işsiz kalmış bireyler için iş bulmaya yardımcı olacak kuruluşların yaygınlaştırılması bireylerin göçe yönelimlerini azaltacaktır. Kırsal bölgelerde eğitim düzeyi düşük kişilerin eğitim olanakları artırılmalı, mesleki eğitim veren kurumların programları artırılarak tüm bölgelerde yaygın hale gelmesi sağlanmalıdır.
- Türkiye’de her ile bir üniversite projesi illerdeki net göç oranlarının pozitif dönüşüne katkı sağlamıştır. Özellikle göç veren illerde çekici bir faktör olarak çok sayıda öğrenci, akademisyen ve kamu personeli bu illerde ikamet etmeye başlamıştır. Ayrıca üniversite nedeniyle gerçekleşen nüfus artışı bu illerdeki birçok piyasanın da canlanmasını sağlamıştır. Ancak öğrenciler üniversiteden mezun olduklarında bazen piyasa yetersizliğinden bazen de piyasaya uygun bölümlerde eğitim almadıklarından işsizlik oranlarında artış yaşanmaktadır. Bu durum genç ve eğitilmiş bireylerin buldukları illeri terk ederek göç etmelerine neden olmaktadır.

- Türkiye’de üniversitelerde uygulamalı bölümlerin artırılması, meslek liselerinin daha da yaygın hale getirilerek genç nüfusun mesleki becerilerinin artırılması gerekmektedir. Ayrıca ortaya çıkan kalifiye elamanların göç eğilimlerini azaltmak için kamu ve özel sektör yatırımları ile istihdam olanakları artırılmalıdır. İş olanakları bulunmayan bir şehirde eğitim harcamalarının ve mezun olan kişi sayısının artışı, iç göçün daha da şiddetlenmesine yol açabilmektedir.
- Türkiye’de yapılan kalkınma planlarında daha çok ulusal kalkınmaya önem verilmiştir. Bölgesel dengesizlik sorunu ulusal kalkınma kapsamında değerlendirildiğinden bu konuda yapılan birçok proje ve plandan istenilen sonuç alınamamıştır. Bölgesel dengesizliği azaltıcı politikaların etkin olabilmesi için ulusal planlara ek olarak yerel planların hazırlanması, merkezi ve yerel yönetimlerin koordineli bir şekilde çalışması gerekmektedir. Ayrıca Türkiye’de uygulanmaya çalışılan projelerin birbirinden kopuk olması da bölgeler arasındaki dengesizliği azaltmaya yönelik kamu politikalarından istenilen sonucun alınmamasında etkili olmuştur.
- Türkiye’de iç göç hareketlerinin en önemli belirleyici ücret ve gelir farklılığıdır. Dolayısıyla ekonomik büyümeyi destekleyici yatırım ve teşvik uygulamalarının yanında bölgesel bazda asgari ücret farklılaştırmasına gidilebilir. Özellikle az gelişmiş bölgelerde görece yüksek asgari ücret uygulamasına geçilmesi bu bölgelerden diğer bölgelere göçü engellediği gibi büyük şehirlerden dönüşün gerçekleştirilmesine de katkı sağlayabilir. Çünkü az gelişmiş bölgelerde istihdam olanakları artırılabilirse bile gelişmiş bölgelerdeki sosyal imkânların çekiciliği bu bölgelere göçün devam etmesine neden olmaktadır. Az gelişmiş bölgelerde istihdam artışına paralel olarak görece yüksek asgari ücret uygulamasına geçilmesi durumunda az gelişmiş bölgeler göçmenler için daha cazip hale gelecektir.
- Kentlerde artan suç oranları ve çevresel sorunlar, yaşam kalitesine bağlı olarak iç göç hareketlerini artırmaktadır. Dolayısıyla çevresel sorunların azaltılmasına yönelik politikalar ile güvenlik önlemlerini artırıcı politikaların uygulamaya geçirilmesi, bir bölgedeki itici faktörlere bağlı olarak gerçekleşen göç hareketlerini azaltacaktır.
- Farklı kültürel değerlere sahip bireylerin büyük metropollere göç etmesi sonucunda uyum sorunu da ortaya çıkmaktadır. Özellikle yerel yönetimlerin bireylerin göç ettikleri yerlerde yaşayacakları sosyo-kültürel sorunlara ve uyum problemlerine yönelik birimler oluşturması gerekmektedir.
- Türkiye’de iç göçe bağlı olarak aşırı kentleşme sonucu ortaya çıkan altyapı, konut ve işsizlik gibi sorunların ortadan kaldırılması, belirli bir düzeyden sonra güçleşmektedir. Dolayısıyla iç göç hareketleri ve nüfusun mekânsal dağılımında gerçekleşen dengesizlikler gerçekleşmeden önce tedbirlerin alınması gerekmektedir.
- Son olarak; Türkiye’de iç göçe neden olan faktörler incelendiğinde ekonomik faktörlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Hatta sosyal ve çevresel nedenlerin itici etkisi, ekonomik

nedenlerin çekici etkisinin gerisinde kalmaktadır. Ancak iç göç hareketleri ile ilgili hangi politika tedbirleri alınırsa alınsın insanoğlu var olduğu sürece göç akımlarının devam edeceği yadsınamaz bir gerçektir. Burada önemli olan bölgesel dengesizliğin daha da derinleşmesine neden olan, mekânsal farklılaşmayı daha da artıran iç göç hareketlerinin şiddetini azaltacak politika tedbirlerinin alınmasıdır.

Ayrıca bu çalışmadan elde edilen sonuçlar, bundan sonra yapılacak çalışmalara ışık tutacaktır. Bu çalışmanın yapıldığı dönemde bazı bölgesel verilerin eksik oluşu, çalışmanın hem değişken olarak hem de dönem olarak kısıtlı kalmasına neden olmuştur. Bu anlamda TÜİK'e ve diğer veri elde eden kuruluşlara büyük görev düşmektedir. Özellikle verilerin zaman aralığının geniş ve il bazında ulaşılabilir olması gerekmektedir. Çünkü aynı bölgede yer alan illerin dinamikleri birbirinden farklılık arz edebilmektedir. Dolayısıyla il düzeyinde elde edilecek verilerin çeşitlenmesi bundan sonra yapılacak çalışmalarda itici ve çekici faktörlerin belirlenmesine yardımcı olacaktır. Bu durum yerel, bölgesel ve ulusal kalkınmanın sorunlarının tespitini kolaylaştıracak ve doğru politikaların uygulanmasını sağlayacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Abadan-Unat, Nermin (2017), **Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa**, 3. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Abar, Hayri (2011), **Türkiye’de İller Arası Göçün Belirleyicileri: Mekansal Ekonometrik Model Yaklaşımı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, , Erzurum.
- Ackah, Charles ve Medvedev, Denis (2010), “Internal Migration in Ghana: Determinants and Welfare Impacts”, **Policy Research Working Paper 5273**, The World Bank Africa Region West Africa Poverty Reduction and Economic Management Unit.
- Adıgüzel, Yusuf (2018), **Göç Sosyolojisi**, 2.Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Adrienko, Yuri ve Guriev Sergei (2003, “Determinants of Interregional Mobility in Russia: Evidence of Panel Data, **William Davidson Working Paper**, No: 551.
- Akan, Yusuf ve Arslan, İbrahim (2008), **Göç Ekonomisi Türkiye Üzerine Bir Uygulama**, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Akarca, Ali T. ve Tansel, Aysıt (2018), “Analyzing Internal Migration to Antalya and Muğla through Gravity Modelling”, **Sosyoekonomi**, 26(37), 117-126.
- Akçadağ, Emine (2012), **Yasadışı Göç ve Türkiye**, Bilgesam Yayınları, Rapor No: 42, İstanbul.
- Albayrak, Nilcan ve Abdioğlu, Zehra (2017), “Türkiye’de İç Göçü Etkileyen Faktörlerin Analizi”, **Researcher: Social Science Studies**, 5(10), 293-309.
- Aldashev, Alisher ve Dietz, Barbara (2011), “Determinants of Internal Migration in Kazakhstan”, **Osteuropa-Institut Regensburg Working Papers**, No: 301.
- Anavatan, Aygöl (2017), “Türkiye’de İç Göçün Belirleyicileri: Mekânsal Veri Analizi”, **Social Sciences Studies Journal**, 3(6), 1109-1116.
- Anderson, James E. (1979), “A Theoretical Foundation for the Gravity Equation”, **The American Economic Review**, 69(1), 106-116.
- Ashby, Nathan J. (2007), “Economic Freedom and Migration Flows between U.S. States”, **Southern Economic Journal**, 73(3), 677-697.
- Atasü-Topçuoğlu, Reyhan (2016), “Düzensiz Göç: Küreselleşmede Kısıtlanan İnsan Hareketliliği”, **Küreselleşme Çağında Göç- Kavramlar, Tartışmalar**, 3.Baskı içinde (501-518), İletişim Yayınları, İstanbul.

- Baltagi, Badi H. (2005), **Econometric Analysis of Panel Data**, Third Edition, John Wiley & Sons Ltd, Chichester.
- Bartram, David vd. (2017), **Göç Meselesinde Temel Kavramlar**, (Çev. İtir Ağabeyoğlu Tuncay), 1.Baskı, Hece Yayınları, Ankara.
- Başar, Yavuz (2015), **Türkiye’de İller Bazında İç Göçü Belirleyen Faktörlerin Ekonomik Analizi: 2008-2013**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başel, Halis (2007), Türkiye’de Nüfus Hareketlerinin ve İç Göçün Nedenleri”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 53, 515-542.
- Bergstrand, Jeffrey H (1985), “The Gravity Equation in International Trade: Some Microeconomic Foundations and Empirical Evidence”, **The Review of Economics and Statistics**, 67(3), 474-481.
- Bindak, Recep (2015), “İller Arası Göç Tahmini İçin Bir Çekim (Cazibe) Modeli Önerisi”, **Social Sciences Research Journal**, 4(2), 111-120.
- Bodvarsson, Örn B. ve Van den Berg, Hendrik (2013), **The Economics of Immigration Theory and Policy**, Springer Science, New York.
- Bonasia, Mariangela (2012), “Twenty Years of Internal Migration in Italy. Answers from Some Economic and non-Economic Determinants”, **Centro di Ricerca Interdipartimentale in Sviluppo Economico e Istituzioni Discussion Paper Series**, No. 6.
- Borjas, George J. (1989), “Economic Theory and International Migration”, **International Migration Review**, Special Silver Anniversary Issue: International Migration an Assessment for the 90's, 23(3), 457-485.
- Bouare, Oumar (2001), “Determinants of Internal Migration in South Africa”, **SA Journal of Demography**,8(1), 23-28.
- Boyd, Monica (1989), “Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas”, **International Migration Review**, 23(3), 638-670.
- Bölükbaşı, Ömer Faruk (2018), **Çok Boyutlu Panel Veri Modelleri: Firma Karakteristiklerinin Sermaye Yapısı Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Brown, Annette N. (1997), “The Economic Determinants of the Internal Migration Flows in Russia During Transition”, **The Davidson Institute Working Paper Series**, Working Paper Number 89.
- Bunea, Daniela (2012), “Modern Gravity Models of Internal Migration.The Case of Romania”, **Theoretical and Applied Economics**, Volume XIX, No. 4(569), 127-144.

- Carlsson, Sofie (2015), **Regional Migration in Sweden: A Study on the Determinants of out-migration Connected to Swedish Municipal Disparities**, Master Thesis, Lund University-School of Economics and Management Master Programme in Economic Demography.
- Castells, Manuel (1989), **The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring and the Urban-Regional Process**, Basil Blackwell, Oxford.
- Castles, Stephen ve Miller, Mark J. (2008), **Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri**, (Çev. Bülent Uğur Bal, İbrahim Akbulut), 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Cebula, Richard J. (2005), "Internal Migration Determinants: Recent Evidence", **International Advances in Economic Research**, 11, 267-274.
- Chort, Isabelle ve De La Rupelle, Maëlys (2016), "Determinants of Mexico-US Outward and Return Migration Flows: A State-Level Panel Data Analysis", **Demography**, 53(5), 1453-1476.
- Cullen, Julie Berry ve Levitt Steven D. (1999), "Crime, Urban Flight, and The Consequences for Cities", **The Review of Economics and Statistics**, 81(2), 159-169.
- Çağlayan, Savaş (2006), "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi", **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)**, 17, 67-91.
- Çatalbaş, Gaye Karpat ve Yazar, Ömer (2015), "Türkiye'deki Bölgeler Arası İç Göçü Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi ile Belirlenmesi", **Alphanumeric Journal**, 3(1), 99-117.
- Çelik, Fatih (2006), "İç Göçlerin İtici ve Çekici Güçler Yaklaşımı ile Analizi", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 27, 149-170.
- Çetin, İrem ve Çetin, Semih (2018), "Türkiye'de İç Göçün Belirleyicilerinin Analizi", **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 16(1), 98-115.
- Dedeoğlu, Dinçer ve Genç, H. Deniz (2017), "Turkish Migration to Europe: a Modified Gravity Model Analysis", **IZA Journal of Development and Migration**, 7(17).
- Deniz, Müjgan H. (2009), "Sanayileşme Perspektifinde Kentleşme ve Çevre İlişkisi", **Coğrafya Dergisi**, (19), 95-105.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1963), **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)**, DPT Yayınları, Ankara.
- _____ (1968), **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)**, DPT Yayınları, Ankara.
- _____ (1973), **Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)**, DPT Yayınları, Ankara.

- _____ (1977), **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) Yerleşme, Bölgesel Gelişme, Kentleşme ve Konut Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayınları, Yayın No: 1536, Ankara.
- _____ (1979), **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)**, DPT Yayınları, Ankara.
- _____ (1984), **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)**, DPT Yayınları, Ankara.
- _____ (1989), **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)**, DPT Yayınları, Ankara.
- _____ (1995), **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)**, DPT Yayınları, Ankara.
- _____ (2000), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)**, DPT Yayınları, Ankara.
- _____ (2001), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Nüfus, Demografi Yapısı, Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayınları, Ankara.
- _____ (2006), **Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)**, DPT Yayınları, Ankara.
- _____ (2007), **Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Yerleşme-Şehirleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayınları, Yayın No: 2708, Ankara.
- Dinçer, Gönül (2014), “Dış Ticaret Kuramında Çekim Modeli”, **Ekonomik Yaklaşım**, 24(88), 1-34.
- Dinler, Zeynel (2008), **Bölgesel İktisat**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Doğan, Gizem Umut ve Kabadayı, Aslıhan (2015), “Determinants of Internal Migration in Turkey: A Panel Data Analysis Approach”, **Border Crossing**, Volume 5, No 1-2, 16-24.
- Dücan, Engin (2016), “Türkiye’de İç Göçün Sosyo-Ekonomik Nedenlerinin Bölgesel Analizi”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 12, Sayı 2, 167-183.
- Egger, Peter ve Pfaffermayr, Michael (2003), “The Proper Econometric Specification of the Gravity Equation: A Three Way Model with Bilateral Interaction Effects”, **Empirical Economics**, 28 (3), 571–580.
- Emini, Filiz Tufan (2018), **Göç Sonrası Sorunların Çözümünde Sivil Toplum Stratejisi**, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Ercilasun, Mustafa vd. (2011), “Türkiye’deki İç Göçleri Belirleyen Faktörlerin Modellenmesi”, **International Conference on Eurasian Economies**, 12-14 October, Bishkek/Kyrgyzstan.

- Erçevik, Hande (2013), **Türkiye’deki İç Göçlerin Nedenlerinin Log Lineer Analiz ile İncelenmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Etzo, Ivan (2011), “The Determinants of the Recent Interregional Migration Flows in Italy: A Panel Data Analysis”, **Journal of Regional Science**, Vol 51, No 5, 948-966.
- Faist, Thomas (2003), **Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar**, (Çev. Azat Zana Gündoğan, Can Acar), Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Filiz (2008), **Internal Migration Patterns of Turkey**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Filiztekin, Alpay ve Gökhan, Ali (2008), “The Determinants of Internal Migration in Turkey”, **International Conference on Policy Modelling (EcoMod2008)**, Berlin, Germany, 2-4 July.
- Golovko, Anna (2014), **Avrasya Ülkelerinin Dış Ticaretlerinin Çekim Modeli Çerçevesinde Analizi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Görgün, Melih (2017), “Küreselleşme Sürecinde Göçmen İlişkileri Ağının Önemi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Göç Özel Sayısı**, 22, 1317-1327.
- Greene, William H. (2003), **Econometric Analysis**, 5th Edition, Pearson Education, Inc., Upper Saddle River, New Jersey.
- Greenwood, Michael J. (1971), “A Regression Analysis of Migration to Urban Areas of a Less-Developed Country: The Case of India”. **Journal of Regional Science**, 11(2), 253-262.
- _____ (1997), “Internal Migration in Developed Countries”, M.R. Rosenzweig ve O. Stark (Ed.), **Handbook of Population and Family Economics**, Chapter 12, 1, 647-720.
- Greenwood, Michael J. Ve Hunt, Gary L. (2003), “The Early History of Migration Research”, **International Regional Science Review**, 23(1), 3-37.
- Grossman, Gene M. ve Krueger, Alan B. (1991), “Environmental Impacts of a North American Free Trade Agreement”, **National Bureau of Economic Research**, No: 3914.
- Gujarati, Damodar N., ve Dawn C. Porter (2012), **Temel Ekonometri**, (Çev. Ümit Şenesen ve Gülay Günlük Şenesen), Beşinci Basımdan Çeviri, 1. Baskı, Litaratür Yayınları, İstanbul.
- Güllüpinar, Fuat (2012), “Göç Olgusunun Ekonomi Politikası ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, 2(4), 53-85.
- Güner, Bülent (2017), “Türkiye’de Kent-Kent Göçü Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, **Mediterranean Journal of Humanities**, 7(1), 205-212.

- Güneş, Fatime (2012), “Göç, Yoksulluk ve Sosyal Politika”, **İktisadi Araştırmalar Vakfı**, 181-262.
- Güreşçi, Ertuğrul (2010), “Türkiye’nin Köyden Kente Göç Sorunu”, **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi**, 3(6), 41-55.
- Güriş, Selahattin (2018), “Panel Veri Modelleri”, Selahattin Güriş (Ed.), **Uygulamalı Panel Veri Ekonometrisi**, 1. Baskı içinde (3-39), Der Yayınları, İstanbul.
- Gürlevik, Âtîf (2014), **Bölgesel Kalkınma Politikaları Ekseninde İstihdam ve İç Göç Etkileşimi**, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Gürsoy, Mahmut (2013), **Kentleşme Sürecinde Göç Suçluluk İlişkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2006), Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması, **Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü**, Ankara.
- Hagen-Zanker, Jessica (2008), “Why Do People Migrate? A Review of the Theoretical Literature”, A Review of the Theoretical Literature, **Maastricht Graduate School of Governance**, Working Paper MGSOG/2008/WP002.
- Harris, John R. ve Todaro, Michael P. (1970), “Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis”, **The American Economic Review**, 60(1), 126-142.
- Hausman, Jerry A. (1978), “Specification Tests in Econometrics”, **Econometrica: Journal of the Econometric Society**, 46(6), 1251-1271.
- Isserman, Andrew M. vd. (1985), “Forecasting Interstate Migration with Limited Data: A Demographic-Economic Approach”, **Journal of the American Statistical Association**, 80(390), 277-285.
- İşık, Nihat vd. (2010), “Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Bir Politika Aracı Olarak Kalkınma Ajansları”, **Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, 3(2), 1-18.
- İçduygu, Ahmet vd. (1998), “Türkiye’de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketine Etkisi”, Ahmet İçduygu (Ed.), **Türkiye’de İç Göç**, (207-244), İstanbul: Tarih Vakfı Yayını.
- İçduygu, Ahmet ve Sirkeci, İbrahim (1999), “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri, Oya Baydar (Ed.), **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, (249-268), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- İsabetli, İlayda (2017), **Toplam Faktör Verimliliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Çok Boyutlu Panel Veri Modelleri ile Analizi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Jandová, Monika ve Tomáš Paleta (2015), “Gravity Models of Internal Migration—the Czech Case Study”, **Review of Economic Perspectives**, 15(1), 3-14.

- Justman, Moshe vd. (1988), “Determinants of Internal Migration in Israel: Expected Returns and Risks”, **Applied Economics**, 20(5), 679-690.
- Kalkınma Bakanlığı (2013), **Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)**, Kalkınma Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- _____ (2013), İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE-2011, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara.
- _____ (2014), **Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Kalkınma Bakanlığı Yayınları, Yayın No: 2858, Ankara.
- Karagöz, Kadir (2011), “Göç-Ticaret İlişkisi: Panel Çekim Modeli”, **Sosyo-Ekonomi**, Özel Sayı, 55-68.
- Karagöz, Kadir ve Keskin Rıdvan (2017), “Türkiye’de İçgöçün Belirleyicileri: Bir Genişletilmiş Çekim Modeli Yaklaşımı”, Pınar Yazgan ve Fethiye Tilbe (Haz.), **Türk Göçü 2016 Seçilmiş Bildiriler-1**, Transnational Press London, Londra, 79-86.
- Kaştan, Yüksel (2016), “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi İç Göç Hareketleri”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 9(42), 692-700.
- Keleş, Ruşen (1970), “Türkiye de Şehirleşme Eğilimleri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 25(04), 41-83.
- Kılınç, İsmail (1993), “Türkiye’de Kentleşmenin Özellikleri”, **Amme İdaresi Dergisi**, 26(2), 147-170.
- Kırdar, Murat G. ve Saracoğlu, D. Şirin (2012), “İç Göç, Bölgesel Yakınsama Sorunu ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği”, **Türkiye Ekonomi Kurumu**, Tartışma Metni 2012/75.
- Kim, Keuntae ve Cohen, Joel E. (2010), “Determinants of International Migration Flows to and from Industrialized Countries: A Panel Data Approach Beyond Gravity”, **International Migration Review**, 44(4), 899-932.
- King, Russell vd. (2008), **Internal and International Migration: Bridging the Theoretical Divide**, Sussex Centre for Migration Research, Working Papers No: 52, University of Sussex.
- Kocaman, Tuncer (2008), Türkiye’de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000), DPT Yayınları.
- Koçak, Yüksel ve Terzi, Elvan (2012), “Türkiye’de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri”, **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 3(3), 163-184..
- Kurt, Hacı (2006), “Göç Eğilimleri ve Olası Etkileri”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, 4(1), 148-178.

- Küçükyavaş, Nazmi (2017), "Göç ve Göçlerin Türk Kamu Örgütlenmesine Etkisi", Ahmet Yatkin (Ed.), **Uluslararası Göç ve Mülteci Sorununun Çözümünde Kamu Yönetiminin Rolü**,(471-189), Uluslararası 11. Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildiri Kitabı, Elazığ.
- Lee, Everett S. (1966), "A Theory of Migration", **Demography**, 3(1), 47-57.
- Lewer, Joshua J. ve Van den Berg, Hendrik (2008), "A Gravity Model of Immigration", **Economics Letters**, 99(1), 164-167.
- Lewis, W. Arthur (1954), "Economic Development with Unlimited Supplies of Labour", **Manchester School of Economic and Social Studies**, 22, 139-191.
- Linnemann, Hans (1966), **An Econometric Study of International Trade Flows**, North-Holland Pub. Co., Amsterdam.
- Mabogunje, Akin L. (1970), "Systems Approach to a Theory of Rural-Urban Migration", **Geographical Analysis**, 2(1), 1-18.
- Manavgat, Gökçe ve Saygılı, Refik Fatih (2016), "Türkiye'de İçgöçü Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Uygulama: Mekânsal Panel Veri Analizi", **2nd International Conference on Applied Economics and Finance (ICOAEF)**, 5-6 December, Girne- North Cyprus.
- Massey, Douglas S. vd. (1993), "Theories of International Migration: A Review and Appraisal", **Population and Development Review**, 19(3), 431-466.
- McArthur, David Philip ve Inge, Thorsen (2010), "Determinants of Internal Migration in Norway", **European Regional Science Association (ERSA) Conference Paper**, 50th Congress of the European Regional Science Association: "Sustainable Regional Growth and Development in the Creative Knowledge Economy", 19-23 August 2010, Jönköping, Sweden.
- Moravska, Eva (1990), "The Sociology and Historiography of Immigration", Virginia Yans-McLaughlin (Ed.), **Immigration Reconsidered: History, Sociology, and Politics**. (187-240), Oxford University Press, New York.
- Msigwa, Robert Ebihart, ve James Ezekiel Mbongo (2013), "Determinants of Internal Migration in Tanzania", **Journal of Economics and Sustainable Development**, 4(9), 28-35.
- Önder, Zeynep Karal (2018), **Türkiye'de İç Göç ve Kamu Politikaları İlişkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öner, N. Aslı Şirin (2016), "Göç Çalışmalarında Temel Kavramlar", **Küreselleşme Çağında Göç-Kavramlar, Tartışmalar**, 3.Baskı içinde (13-27), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özbaş, Hakkı (2014), **Türkiye'de Göç Hareketleri ve Bölgesel Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik İlişkisi (2008-2012)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Özbyay, Ferhunde ve Yücel Banu (2001), “Türkiye’de Göç Hareketleri, Devlet Politikaları ve Demografik Yapı”, Ferhunde Özbyay vd. (Haz.), **Nüfus ve Kalkınma: Göç, Eğitim, Demokrasi, Yaşam Kalitesi**, Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara.
- Özcan, E. Deniz Ela (2016), “Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme”, **İş ve Hayat Dergisi Ekonomi Hukuk ve Sosyal Politika**, 2(4), 183-215.
- Öztürk, Mustafa ve Altuntepe, Nihat (2008), “Türkiye’de Kentsel Alanlara Göç Edenlerin Kent ve Çalışma Hayatına Uyum Durumları: Bir Alan Araştırması”, **Journal of Yasar University**, 3(11), 1587-1625.
- Özyakışır, Deniz (2013), **Göç, Kuram ve Bölgesel Bir Uygulama**, 1 Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Parikh, Ashok ve Van Leuvensteijn, Michiel (2002), “Internal Migration in Regions of Germany: A Panel Data Analysis”, **European Network of Economic Policy Research Institutes Working Paper**, No. 12.
- Petersen, William (1958), “A General Typology of Migration”, **American Sociological Review**, 23 (3), 256-266.
- Piore, Michael J. (1979), **Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies**, Cambridge University Press, Cambridge.
- Pok, Binh (2012), **Mass Migration**, The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Globalization, First Edition, Edited by George Ritzer, Blackwell Publishing.
- Portes, Alejandro ve Walton, John (1981), **Labor, Class, and the International System**, Academic Books, New York.
- Pöyhönen, Pentti (1963), “A Tentative Model for the Volume of Trade Between Countries”, **Weltwirtschaftliches Archiv**, 90, 93-100.
- Ramos, Raul ve Suriñach, Jordi (2013), “A Gravity Model of Migration Between ENC and EU”, **Research Institute of Applied Economics**, Working Papers 2013/17.
- Ravenstein, Ernst Georg (1885), “The Laws of Migration”, **Journal of the Statistical Society of London**, 48(2), 167-235.
- _____ (1889), “The Laws of Migration”, **Journal of the Statistical Society of London**, 52(2), 241-305.
- Sağlam, Serdar (2006), “Türkiye’de İç Göç Olgusu ve Kentleşme”, **Türkiyat Araştırmaları**, 5, 33-44.
- Sassen, Saskia (1988), **The Mobility of Labor and Capital: A Study in International Investment and Labor Flow**, Cambridge University Press, Cambridge.

- _____ (1991), **The Global City: New York, London, Tokyo**, Princeton University Press, Princeton.
- Schmidtke, Oliver (2011), “İşgücü Piyasasına Entegrasyonda Etnik Kültürel Sermaye: Etnik Niş Ekonomisinden Genel İşgücü Piyasasına Geçiş”, Arnd-Michael Nohl, Karin Schittenhelm, Oliver Schmidtke, Anja Weib (Ed.), **Göç ve Kültürel Sermaye: Türkiye Almanya Kanada ve Büyük Britanya’da Yüksek Vasıflı Göçmenler**, (Çev. Türkis Noyan), 1. Baskı içinde (353-370), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Sert, Deniz Şenol (2016), “Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru”, **Küreselleşme Çağında Göç-Kavramlar, Tartışmalar**, 3.Baskı içinde (29-47), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sigeze, Ciler ve Balli, Esra (2016), “The Determinants of Internal Migration: The Case of Turkey”, **International Journal of Economics and Finance Studies**, Vol 8, No 2, 1309-8055.
- Sjaastad, Larry A. (1962), “The Costs and Returns of Human Migration”, **Journal of Political Economy**, 70(5), 80-93.
- Spittel, Michael (1998), **Testing Network Theory through an Analysis of Migration from Mexico to the United States**, CDE Working Paper No. 99-01, Masters of Science, University of Wisconsin, Madison.
- Stark, Oded ve Bloom, David E. (1985), “The New Economics of Labor Migration”, **The American Economic Review**, 75(2), 173-178.
- Stouffer, Samuel A. (1940), “Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance”, **American Sociological Review**, 5(6), 845-867.
- Sürmeli, İpek (2017), “Türkiye’de İç Göçün Değişim ve Dönüşümü: Kentten Kıra Yöneliş”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Gazi Akademi Genç Sosyal Bilimciler Sempozyumu 2017 Özel Sayısı, 275-286.
- Şen, Mustafa (2014), “Türkiye’de İç Göçlerin Neden ve Sonuç Kapsamında İncelenmesi”, **Çalışma ve Toplum**, 40(1), 231- 256.
- Tatlı, Suna (2016), **Mekansal Ekonometrik Modeller ve Türkiye’de İç Göçün Belirleyicilerinin Analizi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tatoğlu, Ferda Y. (2016), “Üç Boyutlu Sabit ve Tesadüfi Etkili Panel Veri Modellerinin Tahmini İçin Çeşitli Yaklaşımlar”, **Eurasian Econometrics, Statistics & Empirical Economics Journal**, 5, 60-70.
- _____ (2016), **Panel Veri Ekonometrisi**, Beta Yayınevi, İstanbul.

- _____ (2017), “Determining the Factors that Affect the Net Migration Rate in Turkey with Ordered Panel Logit Regression Analysis”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 18 (1), 1-13.
- Tekeli, İlhan (1990),”Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskân Sorunu”, **Toplum ve Bilim**, 50, 49-71.
- _____ (1998), “Türkiye’de İç Göç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi”, Ahmet İçduygu (Ed.), **Türkiye’de İçgöç**, (7-21), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- Tekkanat, Semiha S. ve Mermer, Hanife (2018), “Bir Planlama Sorunsalı Olarak Bölgelerarası Dengesizlik: Türkiye Örneği”, **Aksaray Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, 10(4), 91-106.
- Tinbergen, Jan (1962), **Shaping the World Economy: Suggestions for an International Economic Policy**, Twentieth Century Fund, New York.
- Todaro, Michael P. (1969), “Association A Model of Labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries”, *The American Economic Review*, 59(1), 138-148.
- Toksöz, Gülay (2006), **Uluslararası Emek Göçü**, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Topbaş, Ferhat (2007), **İç Göçün Belirleyicileri Üzerine Ekonometrik Model Çalışması: 2000 Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, , Trabzon.
- Topçu, Çiğdem (2018), **Düzey 2 Bölgelerinde İç Göçün Nedenlerinin Mekânsal Ekonometri ile İncelenmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türk Dil Kurumu, www.tdk.gov.tr (12.06.2018).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2005), **Genel Nüfus Sayımı 2000-Göç İstatistikleri**, Türkiye İstatistik Kurumu Yayın No: 2976, Ankara.
- _____ (2013), **Nüfus ve Konut Araştırması 2011**, Türkiye İstatistik Kurumu Yayın No: 4030, Ankara.
- _____ (2014), **İstatistiki Göstergeler (1923-2013)**, Türkiye İstatistik Kurumu Yayın No: 4361, Ankara.
- _____ (2014), **Türkiye İstatistik Yıllığı (2013)**, Türkiye İstatistik Kurumu Yayın No: 4175, Ankara.
- United Nations (1998), **Recommendations on Statistics of International Migration Revision 1**, Department of Economic and Social Affairs Statistics Division, Statistical Papers, Series M, No.58, Rev.1, New York.

- URL, <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do#> (Erişim Tarihi, 10.05.2018)
- ____, <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/> (Erişim Tarihi, 05.05.2018)
- Uysal, Mehmet ve Aktaş, Serpil (2011), “Sıralı Regresyon Analizi ile Türkiye’deki İç Göçleri Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi”, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 20(3), 191-200.
- Ün, Turgut (2018), “Stata ve Panel Veri Modellerinin Tahmini”, Selahattin Güriş (Ed.), **Uygulamalı Panel Veri Ekonometrisi**, 1. Baskı içinde (43-72), Der Yayınları, İstanbul.
- Vakulenko, Elena S. (2016), “Econometric Analysis of Factors of Internal Migration in Russia”, **Regional Research of Russia**, 6(4), 344–356.
- Van Lottum, Jelle ve Daan Marks (2012), “The Determinants of Internal Migration in a Developing Country: Quantitative Evidence for Indonesia, 1930–2000”, **Applied Economics**, 44(34), 4485-4494.
- Wajdi, Nashrul vd. (2017), “Gravity models of Interregional Migration in Indonesia”, **Bulletin of Indonesian Economic Studies**, 53(3), 309-332.
- Wallerstein, Immanuel (1974), “The Rise and Future Demise of the World Capitalist System: Concepts for Comparative Analysis”, **Comparative Studies in Society and History**, 16(4), 387-415.
- Wickramasinghe, A.A.I.N. ve Wimalaratana, Wijitapure (2016), “International Migration and Migration Theories”, **Social Affairs: A Journal for the Social Sciences**, 1(5), 13-32.
- Yalçın, Cemal (2004), **Göç Sosyolojisi**, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Yaman, Gülhan (2014), “Göçmen İlişkiler Ağının Ulus Ötesi Göçe Etkisi: Belçika’daki Emirdağlılar Örneği”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 21, 281-299.
- Yayar, Rüştü vd. (2016), “Türkiye’de İç Göçün Belirleyicileri”, **International Conference On Eurasian Economies 2016**, Kaposvár - Hungary 29-31 August.
- Yotov, Yoto V. vd. (2016), **An Advanced Guide to Trade Policy Analysis: The Structural Gravity Model**, World Trade Organization, Cenevre, İsviçre.
- Yüksek, Serhat vd. (2016), “ An Analysis of the Reasons of Internal Migration in Turkey with Logit Method”, **Business and Management Horizons**, 4(2), 34-45.
- Zhang, Xingna Nina (2016), “Analysis of Urban-Rural Divide and Interprovincial Migration in China from 2000 to 2010 with Gravity Models”, *The Economics of Migration*, **Quaderni del Premio Giorgio Rota**, 4, 69-82.

ÖZGEÇMİŞ

Mürşit RECEPOĞLU, 10.07.1986 tarihinde Ordu İli Ünye İlçesi'nde doğdu. 1996 yılında Mehmet Akif Ersoy İlkokulu'nu; 2000 yılında Belbulak Ortaokulu'nu; 2003 yılında Ünye Lisesi'ni; 2010 yılında Ordu Üniversitesi - Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü'nü; 2014 yılında Ordu Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans programını bitirdi. 2015 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalında doktora programına başladı. 2012 yılından itibaren Gümüşhane Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

RECEPOĞLU, evli ve bir çocuk babası olup İngilizce bilmektedir.